تارىم

2

1992

بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز

ئۇ بىيجىڭدا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى بىلەن بىللە.

قەييۇم تۇردى ئۇيغۇر پروزىچىلىقىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ «زەرەپ-شان بويىدا»، «گۈلزارلىق ھويلىدىكى كىشە-لەر»، «رەڭگا رەڭ دۇنيا» ناملىق ھېكايە-لار توپلىمى، «بۇغدا ئاتا»، «يول» قا-تارلىق پوۋېستلار توپلىمى، «قىزىلتاغ چىراغلىرى»، «سۈزۈك ئاسمان» ناملىق رومانلار ۋە «كۈرەشچان يىللار» تىرىلوگ-يىسىنىڭ ئاپتورى. ئۇنىڭ «كۈرەشچان يىل-لار» تىرىلوگىيىسى ۋە «بۇغدا ئاتا» ناملىق پوۋېستلار توپلىمى 1- ۋە 3- نۆۋەتلىك مەم-لىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر مۇنەۋۋەر ئە-سەرلىرىنى مۇكاپاتلاشتا مۇكاپاتلاندى. ئۇ ھازىر نېفتچىلار ھاياتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن «جۇڭغارىيە يۇلتۇزلىرى» تىرىلوگىيىسى ئۈستى-دە ئىشلىمەكتە.

ئۇ گروزىيىدە يازغۇچىلار بىلەن بىللە.

ئۇ قاراماي نېفتلىكىدە.

ئۇ ئىجادىيەت ئۈستىدە.

تارىم

(ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

2

1992

42-يىل نەشرى

بۇ سانىدا

نەسرىي ئەسەرلەر

ن. توختى.......... تامغا (ھېكايە)........................ 4
ق. ئارسلان.......... سەنيۇەنلىدىن قايتقان ئادەم (ھېكايە)........................ 13
ئە. تۇردى.......... ئاھ، ناخشا (پوۋېست) 42
ئە. ھاشىم.......... سودا دېگەن (ھېكايە)........................ 56
ئە. ئىمىن.......... مېنى «سەن» دېگىن (نەسىر)........................ 83
م. راشىدىن.......... بالنېتسىدا (ھېكايە)........................ 88
پ. جىلان.......... قاردا ياتقان چوكان (ھېكايە)........................ 94
ج. قاسىم.......... يۈرىكىم يىغلايدۇ (ھېكايە)........................ 99
ئۆ. ئىبراھىم.......... سەزگۈر ئايال (ھېكايە)........................ 107
ج. سەيپۇللا.......... ئىككى نەسىر........................ 115

شېئىرلار

ئا. سۇلايمان.......... چېچىلدى چىرىغا چېچەك چاچقۇسى........................ 33
ھ. كېرىمى.......... ساياھەت خاتىرىلىرى........................ 35
ئا. ئابدۇللا .... شېئىرلار........................ 37
م. خېۋىر.......... ئۆتۈنۈش........................ 40
ئە. ناسىر .... نازۇك ئاھاڭلار 77
م. ئەھەت.......... ياشايمىز، بۇ يەردە ھۆپپىدە باھار 79
ز. ئابدۇراخمان.......... باللار ناخشىلىرى........................ 80
ھ. تىلىۋالدى.......... ئىككى شېئىر........................ 81
ئە ئوسمان كۆرەش.......... ئۈمىد........................ 82
ئە. نىزامى.......... بۇلاقلاردىن ئوخچۇيدۇ سۆيگۈ........................ 116
گ. نىياز.......... ئىككى لىرىكا 118
ھ. شېرىپى.......... كېلىن........................ 119
م. داۋۇت .... چارپاقا بىلەن چار يىلان........................ 119

ۋ. قاسىم .... بۇ مېنىڭ يولۇم 121
ر. خېلىل.......... ئۈچ غەزەل................................ 121
ئا. قادىرى .... گۈل بەرگىدە چاقنايدۇ شەبنەم................ 122
م. سوپى........... شېئىرلار.................................. 123

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ق. تۇردى.......... يېزا ئىسلاھاتى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتى......... 125
م. يۇسۇپ.......... ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ غەرب ۋە شەرق بىلەن
بولغان مۇناسىۋىتى................................ 130
ئە. تاتلىق.......... ۋەتەنىنىڭ سادىق كۈيچىسى........................ 149

ئىجادىيەت ھەققىدە مۇلاھىزىلەر

شۆ يىلك.......... خەلق تېخىمۇ كۆپ ياخراق ساداغا موھتاج.............. 153

مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن

«چاتلىپي خانىمىنىڭ ئاشىقى» رومانىنىڭ ئىجاد قىلىنىشى-
نىڭ ئالدى ـ كەينىدە........................ 157

* * *

بۇ ساندىكى رەسىم ۋە ھۆسن خەتلەرنى م. ئايۇپ ئىشلىگەن.

نۇرمۇھەممەت توختى

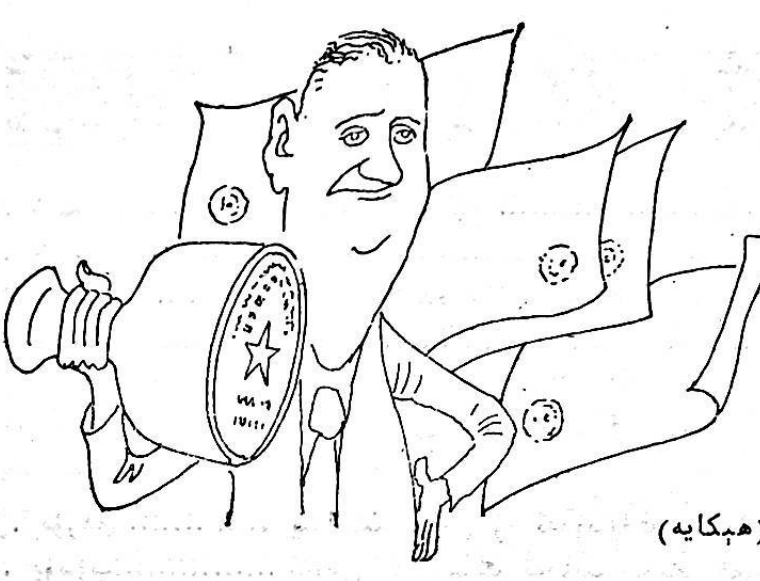

تامغا

(ھېكايە)

يازنىڭ ئىسسىق، تىنجىق ئاخشا-مىنىڭ بىرى ئىدى. ئەتراپ چىدىغۇ-سىز ئېغىر سۈكۈناتقا چۆمگەن، ھېچ-قانداق شەپە ئاڭلانمايتتى. ئادەمگە ھۇ-زۇر بېغىشلاپ ئۆتىدىغان سالقىن شاماللار نەدىدۇر ئۇخلاپ قالغاندەك، شارقىراپ، مەۋج ئۇرۇپ ئاقىدىغان ئەزىم دەريالار، كولدۇرمىلىرىنى جىرىڭلىتىپ ئۆتۈپ تۇرىدىغان مەپە-ھارۋىلار، ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان ناخشا-قوشاقلار، ھەتتا تۈندە ماڭغان مۈشۈكتەك سەز-دۈرمەستىن ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋاقىت-مىنۇتلارمۇ توختاپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. ئاسماندا ئۈزۈپ يۈرگەن ئون تۆت كۈن-لۈك تولۇن ئايمۇ توختاپ ئۈزۈم بارىڭى-نىڭ يوپۇرماقلىرىدىن كۈلۈمسىرەپ مارىلايتتى. يۇلتۇزلار بەزىدە نۇرلىنىپ بەزىدە خىرە-لىشىپ كۆز قىسىشاتتى. ھەممە يەر گۆردەك جىمجىت ئىدى. ھەتتا پاشىنىڭ ۋىڭىل-دىشىمۇ، شەپەرەڭ قاناتلىرىغا ئۇرۇلغان ھاۋانىڭ تىۋىشىمۇ ئاڭلانمايتتى. ئاھ، نېمىدېگەن جىمجىت، نېمىدېگەن زې-رىكىشلىك ئاخشام-ھە! زېرىككىش يۈ-رىكىمنى قاماللايتتى، گۆرىستان جىم-جىتلىقى قەلبىمگە ۋەھىمە سالاتتى. جىمجىتلىقنىڭمۇ قورقۇنچلۇق بولىدىغان-لىقىنى، ئۇزۇنغا سوزۇلغان جىمجىتلىقنىڭ يەنىمۇ بەكرەك ۋەھىمىلىك بولىدىغان-لىقىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلىۋاتىمەن. جاھاندا قورقۇنچلۇق، ۋەھىمىلىك نەر-سىلەر نېمىدېگەن كۆپ. ئۆلۈم، ئاچ-لىق، يوقسۇزلۇق، يېتىملىك، چەتكە قېقىلىش، ھاقارەتلىنىش، دەرد-ئەلەم، ھەسرەت-نادامەت، ئايرىلىش-جۇدالىق، مەھرۇم بولۇش، كېسەللىك ... لەرنىڭ ھەم-مىسى قورقۇنچلۇق، خۇددى غالجىر ئىتنىڭ، چىلبۆرىنىڭ، ۋەھشىي يولۋاسنىڭ ھىڭ-گاڭ چىشلىرىدەك قورقۇنچلۇق.

يازنىڭ مۇشۇ جىمجىت ۋە تىنجىق ئاخشىمى ماڭا گويا پارتلاش ئالدىدا تۇرغان يانار تاغ سۈكۈناتىنى ئەسلەتتە-تى. ئۆزۈمنىڭ ئاللىقانداق ۋاراڭ-چۇ-رۇڭلارغا، يىراقتىن ئاڭلىنىدىغان سادا-لارغا، مۇڭدىشىدىغان مۇڭداشقا، سىردىشىدىغان سىرداشقا تەشنا ئىكەن-لىكىمنى سېزەتتىم. لېكىن ياز ئاخشىمىنىڭ

قورقۇنچلۇق جىمجىتلىقى مېنى يەنىلا مەھكەم قۇچاقلاپ تۇراتتى. ئۇ مېنى مەڭگۈ ئۆز قۇچىقىدا تۇتۇپ تۇرىدىغاندەك، تاكى مەڭگۈلۈك جىمجىتلىققا قوشۇۋەتمىگۈچە قويۇپ بەرمەيدىغاندەك ئىدى.

مەن غاڭزامنىڭ سېپى بىلەن ئالدىمدىكى چاي شىرەسىگە تاكىلدىتىپ ئۇردۇم. تاك، تاك، تاك قىلغان يېنىك سادا جىمجىتلىقنىڭ باغرىنى يېرىپ يەنە ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ قوينىغا سىڭىپ يوق بولۇپ كەتتى. مەن تاكىلدىتىپ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇردۇم. يۆلەنچۈكلۈك يىغىما كرېسلوغا يانپاشلاپ، ئۇنىڭ يان ياغىچىغا تاكىلدىتىپ ئۇرۇۋەردىم. بۇ مېنىڭ ئاشۇ قورقۇنچلۇق جىمجىتلىقنى بۇزغىنىم، جاھانغا سادا قاتقىنىم، زېرىكىش تۇيغۇسىنى يىراقلارغا قوغلىغىنىم، زېرىكىش، قورقۇش ۋە ۋەھىمە ئىلكىدە تىپىرلاۋاتقان قەلبىمگە تەسەللى بەرگىنىم ئىدى. ئاشۇ تاك، تاك، تاك قىلغان سادا خۇددى مېنى قورقۇنچلۇق تۇيغۇلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. غاڭزامنى سۇندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن بوشقىنا تاكىلدىتاتتىم. تاكىلدىغان سادا قىسقا بىر دەقىقە ياڭراپ، يەنە شۇئان تۈن قوينىغا سىڭىپ، جىمجىتلىق ئىچىگە قوشۇلۇپ كېتەتتى.

هويلىمنىڭ دەرۋازىسى غىچىرلاپ ئېچىلدى. يان قوشنام ئوڭ قولىدا بامبۇك قىرىندىلىرىدىن ياسالغان يەلپۈگۈچنى ئوينىتىپ، سول قولى بىلەن ئايپاڭلىشىپ كەتكەن تاقىر بېشىنى سىيلىغىنىچە كىرىپ كەلدى. ئۇ دائىم ئاشۇنداق قىلاتتى. خۇددى ئېزىققان يولۇچىغا ئۇچرىغان خىزىردەك، مەن زېرىكىشتىن قىلغىلى ئىش تاپالماي قالغان چاغلاردا هويلامدا پەيدا بولاتتى. قىزىق لەتىپە - چاقچاقلىرى، قىسقا، ئەمما مەنىلىك ھېكايىلىرى بىلەن زېرىكىش ۋە ئىچ پۇشۇقى تۇيغۇلىرىنى هويلامدىن سۈرۈپ چىقىراتتى. مانا بۈگۈنمۇ مۇشۇ قورقۇنچلۇق جىمجىتلىققا سادا قوشقىلى، قورقۇشتىن تىترەپ تۇرغان نېرۋىلىرىمغا تەسەللى بەرگىلى، لەتىپە - چاقچاق ۋە ھېكايە سۆزلەپ بەرگىلى كەپتۇ. ھەي، مۇشۇنداق مۇڭداشقاق قوشنامنىڭ بارلىقىنى نېمىشقا ئېسىمگە ئالمىدىم؟ جىمجىتلىق ئىچىدە بۇرۇختۇم بولۇپ ئولتۇرغىچە نېمىشقا ئۇنى ئۆزۈم ئىزدەپ بارمىدىم؟

قوشنامنىڭ چىرايى دائىم مىستەك قىزىرىپ، چوڭ - چوڭ كۆزلىرىدىن چاقچاقچى - ھەزىلكەشلەرگە خاس بىر خىل شوخلۇق چاقناپ تۇراتتى. لېكىن مەن بۈگۈن ئۇلارنى ئېنىق كۆرەلمىدىم. شامنىڭ ئاجىز يورۇقى ئۇلارنى كۆرۈشۈمگە ئىمكان بەرمىدى. پەقەت ئۇنىڭ كالتە يەڭلىك مايكا كىيىۋالغانلىقىغا دىققەت قىلدىم.

قەلبىم نېمىشقىدۇر يورۇپ كەتكەندەك، ئاللىقانداق بىر ئېغىر يۈكنى ئۆز ئۈستىدىن ئىرغىتىپ تاشلىغاندەك يېنىكلەپ قالدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ، مېھماننى ئۆزۈم بارىڭىمنىڭ ئاستىغا — هويلىمنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان يۆلەنچۈكلۈك يىغىما كرېسلوغا تەكلىپ قىلدىم. ئۇيەردە — ئىككى كرېسلو ئارىسىدىكى چاي شىرەسى ئۈستىدە شام غۇۋا نۇر چېچىپ تۇراتتى.

— كەلسىلە، قېنى كرېسلوغا مەرھەمەت

قىلىسلا.

مەن پىيالىگە چاي قۇيۇپ، ئۇنىڭ
ئالدىدا قويدۇم. يۈرىكىم ئۇنىڭ بۈگۈن
يەنە بىر ئەھمىيەتلىك ھېكايە سۆزلەيـ
دىغانلىقىنى تۇيۇپ تۇراتتى. بۇنداق
ئۇزۇن، سۈرلۈك، جىمجىت ئاخشامنى ھېـ
كايىسىز ئۆتكۈزگىلى بولامدۇ؟ مۇڭلار
تۆكۈلمىسە، سىرلار يېشىلمىسە جىمجىت
ئاخشاملار يەنىمۇ قورقۇنچلۇق بولۇپ
كەتمەمدۇ؟

قوشنامنىڭ شام نۇرى چۈشۈپ
تۇرغان چىرايىغا پات ـ پات قاراپ
قوياتتىم. ئۇ بولسا قىزىق
بايدىن ئوتلاپ، مۇشۇ قورقۇنچلۇق جىمـ
جىتلىقنى نەلەرگىدۇر قوغلىماقچى بولغانـ
دەك يەلپۈگۈچ بىلەن تۈكلۈك مەيدىسـ
نى توختاۋسىز يەلپۈيتتى. مەيدىسىدىكى
قاپقارا تۈكلەر بولسا شامال سوققان
قىياقتەك ھەر تەرەپكە يەلپۈنەتتى.

بىز خېلى ئۇزۇنغىچە ئۇياقتىن ـ بۇـ
ياقتىن پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. دۇنيا
ۋەزىيىتىدىن تارتىپ ئائىلە ئىشلىرىغىچە
تاسقاپ چىقتۇق. قوشنام پات ـ پات تاـ
قىر بېشىنى سىيلاپ قوياتتى. ئۇنداق
چاغلاردا مەن ئۇنىڭ ئاشۇ تاقىر بېشىغا
تىكىلىپ قالاتتىم. ئۇ يەردە شام نۇرى
جىلۋە قىلاتتى. قايتقان ئەكس نۇردىن
خۇددى ئۇنىڭ بېشى كۆيۈۋاتقاندەك
كۆرۈنەتتى.

ئۇ تۇيۇقسىز ئېغىز ئاچتى:
— مەن سىزگە تامغا ھەققىدە ھېـ
كايە سۆزلەپ بېرەي.
— تامغا ھەققىدە؟
— ھەئە، تامغا ھەققىدە، سىز بىـ
لىمسىزغۇ، ئۇ سەلتەنەتنىڭ، ھاكىمىيەتـ
نىڭ، ھوقۇقنىڭ سىمۋولى. ئۇ يۇمىلاق،
تۆت بۇرجەك، ئۈچ بۇرجەك ۋە يەنە
ئېللىپىسسىمان قىلىپمۇ ياسىلىدۇ. چوڭـ
لىرىمۇ، كىچىكلىرىمۇ بولىدۇ. كۈمۈشتىن،
ئالتۇندىن، پولاتتىن، مىستىن، ھەتتا
ئاددىيسى ئامۇت ياغىچىدىنمۇ ياسىلىدۇ.
بۈگۈنكى كۈندە خېمىيىلىك بىرىكمىلەرـ
دىن، ئورگانىك قېتىشمىلاردىنمۇ ياسىـ
لىدىغان بولدى. ئۇنىڭغا ھاكىمىيەت
يۈرگۈزگۈچى ئورگانىنىڭ، ھوقۇق جاكارـ
لىغۇچى شەخسنىڭ مۇبارەك نام ـ ئەمەلى
چىرايلىق نەقىشلەر بىلەن ئويۇپ چىقىرىـ
لىدۇ. تامغا پۈتكەندە ئۇنى قىزىل سۇـ
رۇخقا مىلەپ، ئەمىر ـ پەرمان، ھۆججەت،
بۇيرۇق، ئۇقتۇرۇش، ئېلان، جاكارنامە،
تونۇشتۇرۇش ... لارغا پوككىدە باسىسىز.
مانا شۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ ئاجايىپ قۇدـ
رىتىنى نامايان قىلىدۇ: بەزىلەرنىڭ
بېشى چورتتىدە كېسىپ تاشلىنىدۇ. بەـ
زىلەر ئۆمۈرلۈك سولاق ـ ھەپسىگە چۈـ
شىدۇ. بەزىلەرنىڭ مال ـ دۇنيا، پۇل ـ
بايلىقلىرى مۇسادىرە قىلىنىدۇ. يەنە
ئاشۇ تامغىنىڭ قۇدرىتى بىلەن بەزىلەر
ئازاد بولىدۇ، مۇشكۈللەردىن قۇتۇلىدۇ،
ئەمەل ـ مەنسەپلىرى ئۆرلەپ شان ـ شەرەپـ
تىن قاناتلىنىدۇ، پۇل ـ دۇنيالىرى كۆـ
پىيىپ، ھۇزۇر ـ ھالاۋەتنىڭ كۆللىرىدە
ئۈزۈشىدۇ. يەنە تالاي ـ تالاي ئىشلار
يۈز بېرىدۇ.

بىلەمسىز، ئەنە شۇ تامغىنى ئادەمـ
لەر ئۆزى ياسايدۇ. يەنە كېلىپ ئادەمـ
لەرنىڭ ئۆزى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدۇ،
بويسۇنىدۇ، ئۇنىڭ سۈر ـ ھەيۋىسىدىن
غال ـ غال تىترەيدۇ. ئادەملەر قەدىمدىن
تارتىپ ئاشۇنداق قىلىپ كەلگەن. ئۇلار

ئۆزلىرى ياساپ ئۆزلىرى بۇيسۇنىدۇ.
توقۇپ، ئۆزلىرى ئېتىقاد قىلى-
دۇ. ئۆزلىرى تىكلەپ ئۆزلىرى
ئۆزلىرى چوقۇنىدۇ. ئۆزلىرى كولاپ
ئۆزلىرىنى سولايدۇ ... ئادەملەر ياسىغان
ئاشۇنداق قۇدرەتلىك نەرسىلەرنىڭ بىرى
مانا شۇ تامغا. مەن سىزگە مانا شۇ
تامغا ھەققىدە ھېكايە سۆزلەپ بېرىمەن.

بىلىسىزغۇ، مەن سىياسەت تەتقىقات
ئىشخانىسىدا ئىشلەيمەن. ئۈچ كادىر، بىر
شوپۇرغا باشلىقمەن. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز
يېزىلارنى تەكشۈرۈش، يېزىلارغا دائىر
سىياسەتلەرنىڭ ئۈنۈمىنى تەتقىق قىلىش.
بىز دائىم يېزىلارغا بېرىپ تۇرىمىز، دوك-
لاتلارنى ئاڭلايمىز، يىل ئاخىرىدا راسا
قاتۇرۇپ بىر تەتقىقات دوكلاتى يوللايمىز.
ھەممە ئىشىمىز مانا شۇ. بىزدە سىيا-
سەت بەلگىلەپ ئەمىر - پەرمان
چۈشۈرۈش ھوقۇقىمۇ، بىرەرسىنى ئەمە-
لىدىن ئېلىپ تاشلاپ، بىرەرسىنى
ئۆستۈرۈش ھوقۇقىمۇ يوق، لېكىن بىز-
نىڭمۇ ھەممە بۆلۈم - ئىشخانىلارنىڭكىگە
ئوخشاشلا سېرىق تۇچتىن ئىشلەنگەن يۇ-
مىلاق تامغىمىز بار. مەن ئاشۇ تامغىنى
ئىش ئۈستىلىمىنىڭ تارتمىسىغا سېلىپ
ساقلايمەن. ئۇنى يىل بېشىدا پىلان تۈز-
گەن چېغىمىزدا، يىل ئاخىرىدا دوكلات
يوللىغان چېغىمىزدا پىلان ۋە دوكلاتنىڭ
ئاخىرىغا بېسىش ئۈچۈن تارتمىدىن ئالى-
مەن. ھەر قېتىم ئالغان چېغىمدا ئۇنىڭغا
يېپىشقان چاڭ - توزاننى بىر قېتىم ئەس-
تايىدىل سۈرتۈپ تازىلايمەن. سۈيى-
قېچىپ قۇرۇپ كەتكەن سىياھنى بىر
قېتىم يۇمشىتىمەن. ئاشۇنداق چاغلاردا تام-
غىغا قاراپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ رولى، ئەھ-
مىيىتى، ھوقۇق - كۈچى توغرىسىدا ئۇزۇن-
دىن - ئۇزۇن خىياللارغا پاتىمەن. نېمىش-
قىدۇر ئاشۇ چىرايلىق تامغىنىڭ چاڭ -
توزانغا كۆمۈلۈپ ياتقانلىقى ئىچىمنى
پۇشۇرىدۇ. ئۇنى ئىشلەتكۈم، ھەر خىل
خەت - ئالاقە، ئۇقتۇرۇش، تونۇشتۇرۇش،
ئەمىر - پەرمانلارغا پوكۇلدىتىپ بېسىپ،
جاھاننى پىرقىرىتىۋەتكۈم، قاتمال ئىش-
لارنى يۈرۈشتۈرۈۋەتكۈم، كۆڭلۈمدىكى
پىلان - لايىھەلەرنى يولغا قويۇپ، قەلبىمدە
يىغىلىپ قالغان ئەقلىي كۈچۈمنى، ۋۇجۇدۇم-
دىكى جىسمانىي جاسارىتىمنى، تەشكىللەش،
ئۇيۇشتۇرۇش ئىقتىدارىمنى نامايان قىل-
غۇم، جاھاننى گۈل - چېچەككە، نۇر -
گۈزەللىككە كۆمۈۋەتكۈم كېلىدۇ. ۋەھالەن-
كى ئاشۇ تامغا يەنىلا ئىشلىتىلمەي چاڭ-
توزانغا كۆمۈلۈپ يېتىۋەردى. ھەي، نېمە
دېسەم بولار؟ تامغا باشقا ئىدارىلەرنىڭكى
بىلەن ئوخشاش، مەنىمۇ ھېچكىمدىن
كەم ئەمەس. شۇنداق ئىكەن، بۇ چاڭ-
توزانغا كۆمۈلۈپ يېتىۋەرسە مېنىڭ ئىچىم
پۇشمامدۇ؟ ئاخىرى تامغىنى ئىشلىتىش،
ئۇنى خەت - ئالاقىلارغا پوكۇلدىتىپ بېسىش
ھەۋىسىم غالىب كەلدى. بىر كۈنى مېنى
شوپۇرىمىز ئىزدەپ كەپتۇ. ئۇ خوتۇنىنى
ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ ئۇنىڭ ياسان-
چۇقلۇقى، لەۋلىرىنى قىپقىزىل بوياپ
يۈرىدىغانلىقى، يۈزىگە ھەر كۈنى يېرىم
چارەك ئۇپا سۇۋاپ، قېشىغا دەمدەك قاش-
لىق ئېتىدىغانلىقىنى يەتكۈچە سۆكۈپ
بەردى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە خوتۇنىنىڭ سا-
داقىتىدىن گۇمانى بار ئىكەن. ئاجرىشىش-
نى خالايدىكەن. لېكىن نېمىشقىدۇر ئىدا-
رىنىڭ كادىرلار بۆلۈمىدىن ئاجرىشىشقا

خەت ئالالماپتۇ. ئۇ مۇشۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى يىغلامسىراپ تۇرۇپ، قاتتىق ئازاب چەككەن ھالەتتە بايان قىلدى. ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. ھېلىقى چاڭ-توزان باسقان تامغىمىز كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنىپ تۇراتتى. مەن ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ئۇلارنىڭ ئاجرىشىشىغا قوشۇلىدىغانلىقىمىز توغرىسىدا ئالاقە يازدىم-دە، تامغىنى پوككىدە باستىم. ئەلۋەتتە شۇ چاغدا يەنە تامغىنى بىر قېتىم سۈرتۈپ تازىلاشقا، قېتىپ كەتكەن قىزىل سۇرۇخنى يۇمشىتىشقا توغرا كەلدى.

كېيىن نېمە بولدى دېمەمسىز، كاساپەت خوتۇن ئاجرىشىشقا قوشۇلمايدىكەن ئەمەسمۇ، تىزىملاش ئورنىدا غەۋغا كۆتۈرۈپتۇ، ئۇلار ئاجرىشالماپتۇ. لېكىن مېنىڭ خەت يېزىپ، تامغا بېسىپ بەرگىنىم پۇر بولۇپ كېتىپتۇ. كادىرلار بۆلۈمىدىكىلەر بىلەن قىزىرىشىپمۇ قالدۇق. ئۇلار مېنى بىزگە تەئەللۇق ئىشنى بىجىرىشكە نېمە ھەققىڭ بار، دەپ ئەيىبلىدى. كېيىنچە يەنە ھەر خىل سورۇنلاردا «ئاجرىشىدىغانلار سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسىغا بېرىڭلار، ئاشۇلار خەت يېزىپ، تامغا بېسىپ بېرىدۇ» دەپ مەسخىرە-چاقچاق قىلىپمۇ يۈردى. بۇنداق گەپلەردىنغۇ پەرۋايىم پەلەك. لېكىن تامغىمىزنىڭ رولى بولمىغانلىقى ماڭا بەكمۇ ئەلەم قىلدى. ئۇنى يەنە ئۇزۇنغىچە چاڭ-توزان بېسىپ تۇردى.

تامغىمىزنىڭ تەقدىرىنى ئويلىسام ئىچىم ئېچىشىپ كېتەتتى. يېزىق شىرەسىنىڭ تارتمىسىنى ھەر قېتىم ئاچقىنىمدا چاڭ-توزانغا كۆمۈلۈپ ياتقان تامغىغا كۆزۈم چۈشەتتى. يۈرىكىمنى نېمىدۇر بىر نەرسە تاتىلاپ-تىرمىلىغاندەك بولاتتى. ئۇنى خەت-ئالاقىلەرگە پوكۇلدىتىپ بېسىش ئارزۇسى قەلبىمدە يالقۇنلايتتى. لېكىن نېمىگە، قانداق خەت ئالاقىگە باسىمىز؟ پىلان، دوكلات دېگەنلەر يىلدا بىر قېتىم يېزىلىدىغان تۇرسا، ھەر كۈنى تامغا باسقىلى بولامدۇ؟ ئەمىر-پەرمان، ئۇقتۇرۇش-پۇقتۇرۇش يېزىپ تامغا باسايلى دېسەك بىزدە نەدىمۇ ئۇنداق ھوقۇق بولسۇن؟

كۆپ چاغلاردا خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ كېتەتتىم. ئاللىقانداق كۈچلۈك بىر ھەۋەسنىڭ تۈرتكىسىدە تامغىنى تازىلاپ، سۇرۇخنى يۇمشىتىپ، پارچە-پۇرات ئاق قەغەزلەرگە پوكۇلدىتىپ بېسىشقا باشلايتتىم. قايتا-قايتا باساتتىم. كۆڭلۈم نېمىنىدۇر ئىزدەيتتى. راستىنى ئېيتقاندا تامغىنى ئىشلىتىش، ئۇنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ ئېپىنى ئىزدەيتتى. ئاخىرى بۇ ئەپنى تېپىپمۇ ئالدىم. ئۇ كۈتۈلمىگەن پۇرسەتتە ئۇچراپ قالدى. ئەمدى ھازىر تامغىمىز چاڭ-توزانغا كۆمۈلۈپ ياتمايدۇ. سۇرۇخمۇ سۈيى قېچىپ قۇرۇپ قالمايدۇ. ئۇنى بىز ھەر خىل ئالاقىلارغا، بولۇپمۇ كادىر يۆتكەش توغرىسىدىكى ئالاقىلارغا پوكۇلدىتىپ بېسىپ تۇرىمىز. ئۇنىڭ پوكۇلدىغان ئاۋازى ئىشخانا ئىچىدە پات-پات ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

سىزنىڭ سوئالىڭىز ئورۇنلۇق، تەئەججۈپلىنىشكە ھەقلىقسىز. راستىنى ئېيتقاندا، بىز كادىر يۆتكەشكە، بولۇپمۇ كادىر يۆتكەش ئالاقىسىنى يېزىشقا مۇتلەق ھەقلىق ئەمەسمىز. لېكىن بىز تېپىۋالغان ئەپ مۇشۇ يەردىكى يوچۇقنىڭ دەل ئۆزىدە.

سىز ھېلىقى بىزنىڭ ئۆيگە پات-پات كېلىپ تۇرىدىغان خادا پاچاق

تۆمۈرنى تونۇيسىز. بىز ئۇنىڭ بىلەن دارىلمۇئەللىمىندە ئۈچ يىل بىللە ئوقۇغان. ئۇ مەكتەپتە بەكمۇ ياخشى ئوقۇغان. لېكىن تەقدىر دېگەن بەكمۇ ئاجايىپ بولىدىكەن، هەر بىر ئادەمنىڭ تەقدىر - نېسىۋىسى ئۇنى هەر تامانغا باشلاپ كېتىدىكەن. ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئۇ يىراق يېزىغا تەقسىملىنىپ كېتىپ قالدى. بىچارە ئاشۇ يېزىدا يىگىرمە يىلدەك تۇرۇپ قالدى. ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى شەهەردە، لېكىن ئۆزى يېزىدا. بىز هەر قېتىم كۆرۈشكىنىمىزدە ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىرالمايۋاتقان گېپى بارلىقىنى سېزەتتىم. ساۋاقداش ئەمەسمۇ، ئۆزئارا يوشۇرىدىغان نېمە بولسۇن؟ ئاخىرى ئۇ هەممە يۈرەك سىرلىرىنى تۆكتى. شەهەرگە يۆتكىلىپ كېلىشنى، ئاتا - ئانىسىنىڭ، ئەل-ئاغىنىلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىشلەشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى، لېكىن هازىرغىچە ئارزۇ قىلىپمۇ، تەلەپ قىلىپمۇ يۆتكىلىپ كېلەلمىگەنلىكىنى ئېيتىپ، مېنىڭ ياردەم قىلىشىمنى ئىلتىماس قىلدى.

مەن قانداق ياردەم قىلالايمەن؟ هوقۇقىمۇ، ئابروي - ئىمتىيازىمۇ بولمىغان كىچىككىنە بۆلۈم باشلىقىنىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلىدۇ؟ راست، كادىرلار ئىدارىسىدە تونۇشۇم بار، لېكىن قۇرۇق گەپ تەمەخور قۇلاققا ياقامدۇ؟ پالانى ئاخۇن شەهەرگە يۆتكىلىپ كېلىش ئۈچۈن ئىككى مىڭ يۈەن خەجلەپتۇ، پوكۇنى ئاخۇن ئىككى مىڭ بەشيۈز يۈەن خەجلەپتۇ... دېگەن گەپلەر هەممە يەردە ئېقىپ يۈرگەن بۈگۈنكى كۈندە، قۇرۇق قول بېرىپ ئاشۇ ئىشنى هەل قىلغىلى بولامدۇ؟ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئاخىرى ئۇنى بىرلىكىمىزگە يۆتكەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تەكلىپنامە يېزىپ بەردىم. راستىنى ئېيتقاندا، شۇ چاغدا بۆلۈمىمىزدە بىر شتاتنىڭ ئورنى بوش ئىدى. ئەگەر بىرەرسى سورۇشتۇرۇپ قالسا ئانچە - مۇنچە سەۋەبىمۇ كۆرسىتەلەيتتىم. شۇڭا يۈرەكلىك هالدا تەكلىپنامە يازدىم. تۆمۈرنى ماختايدىغان، ئۇنىڭ سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسىدا ئىشلەشكە لايىق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئىزاهلايدىغان دەبدەبىلىك سۆزلەرنى ئايىماي ئىشلەتتىم. تامغىنى تازىلاپ، سىياھىنى نەمدەپ پوككىدە تامغا باستىم. هازىرغىچە ئېنىق ئېسىمدە تۇرۇپتۇ: شۇ كۈنى تامغىنىڭ پوكۇلدىغان ئاۋازى ئىشخانىدا ئالاهىدە ياڭراپ كەتتى، هەتتا تاملاردىن ئەكس سادا قايتتى.

كېيىن نېمە بولدى دېمەمسىز؟ تۆمۈرنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، يېزىلىق هۆكۈمەتتىكىلەر «سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسى» دېگەن كاتتا ئىسىم ۋە تامغىدىن قاتتىق چۆچۈپ ئەقلىنى تېپىشىپتۇ. يەنە ئاشۇ تامغىدىن تۆمۈرنىڭ ئاجايىپ ئىقتىدارلىق ئادەم ئىكەنلىكىنىمۇ تونۇپ يېتىشىپتۇ. بىزنىڭ تامغىمىز ئۇنى ئەتىۋار ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ. «ياق، كەتمەڭ، بىزگىمۇ سىزدەك ئىقتىدارلىق ئادەملەر كېرەك، هەممە قىيىنچىلىقىڭىزنى هەل قىلايلى، سىزنى مۇۋاپىق ئورۇنغا ئۆستۈرەيلى، سىز كەتمەڭ» دېيىشىپتۇ ئۇلار. راستىن شۇنداقمۇ بوپتۇ. ئۇزۇندىن بېرى هەل بولماي كەلگەن خوتۇن - بالىلىرىنىڭ نوپۇسى (بىچارە تۆمۈر ئاشۇ يېزىدىن سەھرا قىزىغا ئۆيلەنگەنىكەن) هەل بوپتۇ. كەڭ، ئازادە ئۆيگىمۇ كۆ-

كۆچۈپتۇ. تېخى ئۇنى بىرەر ئەمەل تەختىگە ئولتۇرغۇزۇش ئۈچۈن مۇزاكىرىلەرمۇ كېتىۋاتقانمىش... تۆمۈر بۇلارنى كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەردى. مەن تۇنجى قېتىم بىزنىڭ ئاشۇ چىرايلىق تامغىمىزنىڭ خېلىلا خاسىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى غۇۋا چۈشەنگەندەك بولدۇم. تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش كېرەك ئىدى. دەرھال ئىككىنچى تەكلىپنامىنى يازدىم. قىزىل سۇرۇخ تېخى قېتىپ ئۈلگۈرمىگەنىكەن. تامغىنى ئۇنىڭغا مىلەپ تەكلىپنامىنىڭ ئاخىرىغا پوككىدە باستىم. ئۇنىڭ پوكۇلدىغان ئاۋازى ئىشخانا ئىچىدە يەنە بىر قېتىم ياڭراپ كەتتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي تۆمۈردىن خەت كەلدى. ئۇ، ئۆزى ئىشلەۋاتقان يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلىنىپتۇ. ئۇنىڭ خېتىدىن يۆتكىلىش ئىشىنىڭ سۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىگە بولغان ئەپسۇسىنى، ئەمەلگە ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن پەيدا بولغان قانائەت تۇيغۇسىنىمۇ سېزىۋالىپ تۇراتتى. مەن ئاشۇ چىرايلىق تامغىمىزنىڭ خاسىيىتىدىن يەنە بىر قېتىم رازى بولۇپ، ئۈچىنچى تەكلىپنامىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كادىرلار ئىدارىسىغا يازدىم. تامغىنىڭ پوكۇلدىغان ئاۋازىدىن يەنە بىر قېتىم ھوزۇرلاندىم. لېكىن بۇ قېتىم كۆڭلۈمدە ئازراق ئەنسىزلىكمۇ يوق ئەمەس ئىدى. ھەر نېمە دېگەنبىلەن كادىرلار ئىدارىسى ئەمەسمۇ، ئۇلار سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ بۇنداق تەكلىپنامە يازىدىغان ئورگان ئەمەسلىكىنى بىلمىسى مۇمكىن. ئۇنداقتا تەكلىپنامىنىڭ ئۈنۈمى قانچىلىك بولار؟ يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا شىكايەت قىلىپ يۈرمەسمۇ؟ كۆڭلۈمدە

گەرچە ئاشۇنداق ئەنسىزلىكلەر بولسىمۇ، يەنىلا تەكلىپنامىنى پوچتىدىن ئەۋەتىۋەتتىم. روھىي كەيپىياتىمدا ئازراق چاقچاقلەشلىمۇ، جىددىيلىكمۇ، يەنە ئاللىقانداق چۈشەندۇرۇپ بەرگىلى بولمايدىغان ھەۋەسمۇ بار ئىدى. تامغىمىزنىڭ كۈچقۇدرىتىنى كۆرۈپ بېقىشنى خالايتتىم.

خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. ئۈستىمىزدىن بىرەر شىكايەتمۇ بولمىدى. تەكلىپنامىنىڭ ئۈنۈمىمۇ كۆرۈلمىدى. دەل شۇ كۈنلەردە تۆمۈرنىڭ ئۆزى كېلىپ قالدى. بىز ئۇزۇنغىچە سۆزلىشىپ پاراڭلاشتۇق. بيۇروكرات - تۆرىلەرنىڭ كۆزى يوقلۇقىدىن، ئەقلى چولتا ئىكەنلىكىدىن يەتكۈچە كۈلۈشتۇق. تۆمۈرنىڭ قەلبىدىكى شەھەرگە يۆتكىلىپ كېلىش يالقۇنى تېخى ئۆچمىگەنىكەن. ئەمەلدىنمۇ رازى بوپتۇ. لېكىن يەنىلا يۆتكىلىپ كېلىشنى خالايدىكەن. شۇڭا مەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە يېزىلغان تۆتىنچى تەكلىپنامىنى تۆمۈرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدۇم. ھاكىم ياكى شۇجىنى بىۋاسىتە ئىزدەشنى تاپىلىدىم. مەن ئاشۇ چىرايلىق تامغىمىزنىڭ ئۇلارنىڭ قەلبىگىمۇ تەھدىت سېلىشىنى ئۈمىد قىلاتتىم.

ھەر دەرىجىلىك ئورگانلار ئارىسىدىكى ماسلىشىش - ھەمكارلىشىشنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى سىز بىلمىسىزغۇ. بىزنىڭ ھەشىمەتلىك تامغىمىز راستتىنلا قورقۇنچ - تەھدىت پەيدا قىلالىغاندۇ ۋە ياكى ئۇيەرگىمۇ بىر توپ قاپاقباشلار يىغىلىۋالغاندۇ. ئىشقىلىپ بىزنىڭ ھوقۇق دائىرىمىزدىن ھالقىغان بۇ قىلىقىمىزدىن ھېچكىمنىڭ شىكايەت قىلغانلىقى سېزىلمىدى. ئەكسىچە يەنە تۆمۈر ئىستىسىزا

بىدلەن كۆلۈمسىرەپ يېتىپ كەلدى. ناھىيە
رەھبەرلىرىمىز بىزنىڭ ئاشۇ چىرايلىق
تامغىمىز ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىقتىدارىنى
تونۇۋاپتۇ. ئۇنى ناھىيىنىڭ مۇھىم بىر
تارمىقىغا ئىدارە باشلىقى قىلىپ تەيىن-
لەپتۇ. ئاشۇ رەھبەرلەردىن بىرى تېخى
ئۇنىڭغا: «سىزدەك ئىقتىدارلىق ئادەملەر-
گە ناھىيەمىز تولىمۇ موھتاج، بىز سىزنى
ھەرگىز قويۇۋەتمەيمىز» دېگەنمىش.

ئۇ شەھەرگە يىغىنغا كەلگەندىكەن.
بىز يەنە ئۇزۇنغىچە سۆزلىشىپ ئولتۇردۇق.
تۆمۈر بىزنىڭ تامغىمىزنىڭ ئاجايىپ خا-
سىيىتىنى، ھوقۇق ـ كارامىتىنى ئاغىزى ـ
ئاغزىغا تەگمەي ماختىدى، مەن ئۆزۈمىمۇ
ئاشۇ نۇقتىنى ئاستا ـ ئاستا چۈشىنىپ
كېلىۋاتاتتىم. تۆمۈرنىڭ سۆزلىرىدىن
كېيىن بۇ نۇقتىغا بولغان چۈشەنچەم
يەنىمۇ ئاشتى. مانا قاراڭ، تامغىنى ئىش-
لىتىشنىڭ، ئۇنىڭ رولىنى جارى قىلى-
دۇرۇشنىڭ ئېپىنى تېپىۋاپتىمىزمۇ؟ بىز-
نىڭ تامغىمىز بىرەر كىشىنى ئۆستۈرۈپ،
مەنسەپ ئاتا قىلالامدىكەن؟ تۆمۈرنىڭ
قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىپ، ئۇنىڭغا
ئارقىمۇ ئارقا مەنسەپ بەخش ئېتەلى-
گەن تامغا يەنە باشقىلارغا ئاشۇنداق ئىش-
لارنى قىلىپ بېرەلمەسمۇ؟ بۇنىڭ يولى
ئاسان. سەن يۆتكىلىشنى تەلەپ قىلىپ غەۋغا
كۆتۈرۈۋسەن. بىز سېنى يۆتكەپ بېرىش-
نى تەلەپ قىلىپ تەكلىپنامە يازىمىز.
ئۇنىڭغا خاسىيەتلىك تامغىمىزنى پوكۇل-
دىتىپ باسىمىز. مانا شۇ تامغا ئەترات-
پىنىڭدىكى تۆرلەرگە سېنىڭ ئاجايىپ
ئىقتىدارىڭنى، قابىلىيىتىڭنى، تېپىل-
غۇسىز ئېسىل ئادەم ئىكەنلىكىڭنى جا-
كارلايدۇ. ھەممە ئىشلىرىڭ يۈرۈشۈپ كې-
تىدۇ. ئەمەل ـ مەنسەپنىڭ چوققىسىغا
كۆتۈرۈلۈشكە باشلايسەن.

قانداق، تامغىنىڭ رولىنى، كارامە-
تىنى، خاسىيىتىنى چۈشەنگەنسىز. ئەمـ-
دى تامغىمىز چاڭ ـ توزانغا كۆمۈلۈپ
ياتمايدۇ. قىزىل سۇرۇخمۇ قۇرۇپ قېتىپ
قالمايدۇ. ئىشخانا ئىچىدە پات ـ پات ئۇ-
نىڭ پوكۇلداپ ئۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلى-
نىپ تۇرىدۇ. تۆت تامدىن ئەكس سادا
قايتىپ تۇرىدۇ. ئاڭلىدىڭىزغۇ، بۇنىڭ
ھېچكىمگە زىيىنى بولمىدى. تۈزۈم ـ پرىن-
سىپلارمۇ بۇزۇلمىدى. پەقەت بىر قىسىم
ئەل ـ ئاغىنە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا پاي-
دىسى بولدى. بەزىلەر تۆمۈرگە ئوخشاش
ئەمەل ـ مەنسەپ تاپتى. بەزىلەر شارائىتى
ياخشىراق ئورۇنلارغا يۆتكەلدى. بەزى-
لەرنىڭ قىيىنچىلىقلىرى ھەل بولدى.
بۇنىڭ نېمىسى يامان؟ گەپ پەقەت بۇنى
قىلىشنى بىلىش ـ بىلمەسلىكتە. يەنە نۇر-
غۇن بۆلۈم ـ ئىشخانىلارنىڭ ئاشۇنداق
چاڭ ـ توزان بېسىپ ياتقان تامغىسى بارغۇ؟ لې-
كىن ئۇلار ئۇنى ئىشلىتىشنى بىلمەيدۇ. ئۆز-
لىرى تارتمىغا سولاپ ساقلاۋاتقان تام-
٧ دا ئاجايىپ خاسىيەتنىڭ بارلىقىنى
مەيدۇ. مانا بىز بىلىمىز. باشتا ئېيتىپ

ئۆتكىنىمدەك، بىز بۇنىڭ ئېپىسىنى كۆتۈلمىگەن پۇرسەتتە تېپىۋالدۇق. بىزگە بۇنىڭ ئېپىنى ئاشۇ تۆرىلەرنىڭ ئۆزى كۆرسىتىپ قويىدى. ئاشۇلاردا ئازراق ئەقىل دېگەن نەرسە بولسا، ئىشلار بۇنداق بولۇپ كېتەمتى؟ بىز مۇشۇ ئەپتىن پايدىلىنالامتۇق؟

سىز بەلكىم مېنى ئەخلاقسىزلىقتا ئەيىبلەرسىز. راست، سەل-پەل ئەخلاقسىزلىقمۇ بولدى، لېكىن قاراڭ، ئۇلارنىڭ ئۆزى ئاشۇنداق تۇرسا، ئۇلارنى قانداقمۇ مەسخىرە قىلماي ئۆتۈپ كەتكىلى بولسۇن! ئۇلارنىڭ ئەخمەقلىقىدىن پايدىلانماسلىقنىڭ ئۆزى بىر خىل ئەخمەقلىق ئەمەسمۇ؟ بولدى، گەپنى ئۇزارتمايلى. ئەمدى سىز نېمە دېسىڭىز دەۋېرىڭ. بۇ راست بولغان ئىشلار، مەن پەقەت ئاشۇ يەرلەردىكى يوچۇقتىنلا پايدىلاندىم.

ئۇنىڭ ھېكايىسى تۈگىمىگەنىدى. ئۇ پىيالىنى قولىغا ئېلىپ، سوۋۇپ قالغان چاينى غورتۇلدىتىپ ئىچىپ تۈگەتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى بامبۇك يەلپۈگۈچ بىلەن ئۆزىنى يەلپۈيتتى. مەيدىسىدىكى قاپقارا تۈكلەر بولسا توختاۋسىز يەلپۈنەتتى.

مېنىڭ كۆزۈم كۆيۈپ تۈگەيلا دەپ قالغان شامغا تىكىلگەن، قەلبىمدە ئاللىقانداق بىر خىل خىجىللىق تۇيغۇسى ھۆكۈم سۈرەتتى. ئۆزۈمنى گويا ئاشۇ ھەممە ئىشلار ئۈچۈن — قوشنامنىڭ ئالدامچىلىق — مەسخىرىۋازلىقى ئۈچۈنمۇ، ئاشۇ يەرلەردە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئەخمەقلىقلەر ئۈچۈنمۇ، مۇشۇ جىمجىتلىق ۋە كۆيۈپ تۈگەيلا دەپ قالغان شام ئۈچۈنمۇ — جاۋابكاردەك ھېس قىلاتتىم.

ھويلىنى بىردىن گۈردەك قاراڭغۇلۇق باستى. شام كۆيۈپ تۈگىگەنىدى. ھويلىنىڭ ئىچى تىمتاس سۈكۈناتقا چۆككەن، پەقەت قوشنامنىڭ پۇشۇلداپ نەپەس ئېلىشىلا ئاڭلىناتتى. مېنىڭ قەلبىمنى يەنە قورقۇنچ ۋە ۋەھىمە چاڭگىلىغا ئالدى. بۇ جىمجىتلىق قاچانغىچە ھۆكۈم سۈرەر؟ خۇداغا شۈكرى، يىراقتىن خورازنىڭ چىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزمۇھەممەت جۇمە

(بېشى 32 - بەتتە)

يەنە جەم بولىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرگىنىمدە، ئۇرايىمنىڭ ئۆزىگە قويغان ئەيىبلىرى ماڭا ئانچە چوڭ بىلىنمەپ كەتتى. ئۇ بارغاندىن كېيىن چوقۇم ئائىلىسىدىكىلەر خۇش بولىدۇ. ئۇرايىم ئۆزىگە ئامەت ئېلىپ كەلمىگەن ئوقەتتىن قول ئۈزۈپ، يا كەتمىنىنى تاپىدۇ، يا ئۆزىگە باب كەلگۈدەك تىرىكچىلىك يولىنى تاپىدۇ. جاھان دېگەندە يول جىققۇ دەپ ئويلىدىم.

مەن شۇ خىياللار بىلەن كۆزۈمنى يۇمۇپ ئولتۇرغىنىمدا، يېنىمدىن ئۇرايىمنىڭ ئۆز-ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك پەس ئاۋازى ئاڭلاندى.

— تەن بار يەردە ئۈمىد بار، خۇدا بۇيرىسا 12 - ئايدا گۇاڭجۇدا يەنە پەيدا بولارمەن.

مەن ئېغىر ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك كۆزۈمنى ئاچتىم ۋە ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمىگەندەك بىر نەزەر بىلەن ئۇرايىمغا قاراپ قالدىم.

1991 - يىل سېنتەبىر شىخەنزە — ئۈرۈمچى

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

قادىر ئارسلان

سەنيۇەنالىسىدىن قايتقان ئادەم

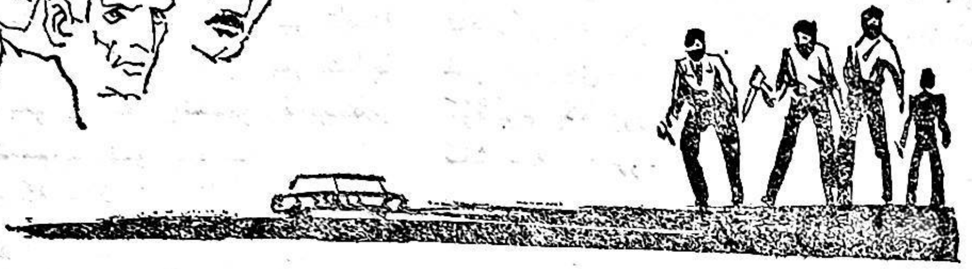

(ھېكايە)

بىر يىل ئىچىدە ئېچىلىپ تۇرىدىغان سان-ساناقسىز يىغىنلارنىڭ بىرى جەنۇبىي جۇڭگودا ئېچىلىدىغانلىقى ھەمدە بۇ يىغىنغا مېنىڭ بېرىشىم كېرەكلىكى ئۇقتۇرۇلغاندا، سەپەر خۇشاللىقىدىن مەست بولدۇم. ھاياجان بېسىلغاندا سەپەرگە قانداق تەييارلىق قىلىش توغرىسىدا ئويلىنىشقا توغرا كەلدى. مەن بارىدىغان شەھەرلەردە مۇسۇلمان ئاشخانىلىرى بارمۇ-يوق، بۇنى سۈرۈشتە قىلدىم، بىلىدىغانلار ئاشخانىغۇ بار، بىراق ئېغىزغا تېتىغۇدەك تاماق يوق، دېيىشتى. بوپتۇ، تېتىمىسا تېتىماس، كۆڭۈل كۆتۈرەلەيدىغان تاماق بولسىلا بولىدىغۇ دەپ ئويلىدىم. «گۇاڭجۇغىمۇ بارىدىكەنسەن، ئۇ يەردە تاماقتىن قىينالمايسەن، بىزنىڭ ئۇيغۇرلار ئاچقان ئاشخانىلار كۆپ، خۇددى دۆڭكۆۋرۈكتىكى ئاشخانىلاردا ئولتۇرۇپ مەززە قىلغاندەك بولىسەن» دېيىشتى ئۇلار. بۇمۇ قالتىس گەپ ئىكەن. يۇرتتىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر شەھەردە ئۇيغۇر ئاشپەزلىرىنىڭ قولىدىن چىققان تائاملارغا ئېغىز تېگىش قالتىس ئىش-تە!

توپتوغرا 17 كۈن پويىزدا ئولتۇرۇش، ماشىنىدا ئولتۇرۇش، كوچا ئايلىنىپ چارچىغاندا يول ياقىسىدا ئولتۇرۇش، يىغىن زالىدا ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇش، مۇسۇلمان ئاشخانىسى تاپقاندا خۇشال بولۇپ، ئارقىدىنلا گۈرۈچ ئۇنىدا ئېتىلگەن بەتتام ھور ناننى بىر چىشلەپ قويۇپ ئېغىر ئۇھ تارتىپ ئولتۇرۇش، ئاخشىمى بولسا تېزرەك گۇاڭجۇغا يېتىپ بارسام بولاتتى دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇش بىلەن ئۆتتى. ئاللا ياراتقان بۇ قورساق سەپەردە ماڭا دۈشمەنلىك قىلىۋاتاتتى. شۇ قورساق بالاسىدىن بولسا كېرەك، شىئەندىكى چىن شىخۇاڭ قەبرىستانلىقى، گۈيلىننىڭ كىشىلەر گۈزەل دەپ ئاتايدىغان تاغ-دەريالىرى ۋە ئاجايىپ سىرلىق غار، جۇڭگو-ۋيېتنام چېگرىسىدىكى دوستلۇق دەرۋازىسى... يەنە ئاللىقانداق جايلار ماڭا ئانچە ھەيۋەتلىك، ئانچە گۈزەل بىلىنمىدى. ئەتىدىن كەچكىچە بېشىم ئېغىرلىشىپ تۇراتتى،

يۇرتۇمدا مېنى ئۇسسۇلغا چۈشۈشكە، تىنىمىي ۋاتىلداشقا مەجبۇر قىلالايدىغان ھاراقنىڭمۇ ئەمدى كەيپىياتىمنى ئازراق كۆتۈرۈشكە قۇدرىتى يەتمەي قالدى. مەن ئولتۇرساممۇ، قوپسامسۇ، شۇ تاپتا ئاچچىق - چۈچۈك سۇيۇقئاشتىن بىر قاچا بولسا - ھە، بىر پىيالە بولسىمۇ مەيلىدى دەپ ئويلايتتىم.

سەپەرگە چىقىش ئالدىدا مەن قاتناش خەرىتىسىنى نەچچە كۈن تەتقىق قىلغان، يىغىندىن كېيىن، پاراخوتقا چۈشۈپ دەريا ئارقىلىق گۇاڭجۇغا بارسام تېخىمۇ كۆپ مەنزىرىلىك جايلارنى كۆرۈۋالغۇدەكمەن دەپ پىلان قىلغانىدىم. قورساق تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان كەيپسىزلىك بۇ پىلانىمنى يىرتىق كەشنى بىر ياققا تاشلىغاندەك تاشلىۋەتتى. ئۈچ كېچە - كۈندۈز پاراخوتتا ئولتۇرۇش... يائاللا، بۇ ئۈچ كېچە - كۈندۈز دوزاخ ئازابى تارتىش دېگەن گەپ - تە. ئايروپىلاندا، چوقۇم ئايروپىلاندا مېڭىش كېرەك. گۇاڭجۇغا يېتىپ بارساملا ھاردۇقۇم چىقىدۇ!

كۆككە كۆتۈرۈلۈپ 50 مىنۇتتىن كېيىن ئايروپىلان گۇاڭجۇ ئاق بۇلۇت ئايرودرومىغا قوندى. يۈرىكىم ھاياجان ئىچىدە دۈپۈلدىمەكتە. بىرەر سائەتكە قالماي يۇرتداشلىرىم بىلەن ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، دەپ كۆرۈشىمەن. قېنىق دەملەنگەن چاي، ئاچچىق - چۈچۈك سۇيۇقئاش، كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەر مېنىڭ 17 كۈندىن بېرى ھېرىش - چارچاش ۋە قورساق تۈپەيلىدىن تارتقان ئازابلىرىمنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ. ئۇ يەردە خاتىرجەم ھالدا ھەپتە - ئون كۈن تۇرۇپ، ئايروپىلانغا يەنە بىر قېتىم قونسام، ئۈچ - تۆت سائەتتە بالىلىرىمنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ قويىدۇ.

ئايرودرومنىڭ ئاپتوبۇسى بېلەت سېتىش ئورنىغا ئاپىرىپ قويدى. بۇ قەدىمكى شەھەرنىڭ ئاجايىپ كۆرۈنۈشلىرىنى يول بويى كۆرۈپ ماڭغىنىمدا كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. قانچە - قانچە كىشىلەر يۇرتىمىزدىن شۇنچە يىراق يەرگە كېلىپ ۋاقىتلىق بولسىمۇ ماكان تۇتۇپ تىرىكچىلىك غېمىنى قىلىۋاتىدۇ، ھەي، بىزمۇ قالتىس خەق جۇمۇ!

بېلەت سېتىش ئورنىنىڭ سەنيۈەنلىگە جايلاشقانلىقىنى مەن ئۈرۈمچىدە قاتناش خەرىتىسىدە كۆرگەن. يول ياقىسىدىكى بەلگە تاختىلىرىغا «سەنيۈەنلى يېزىسى» دەپ يېزىپ قويۇلغان بولسىمۇ، بۇ يەردىن ئازراقمۇ يېزا پۇرىقى چىقمايتتى. ھەيۋەتلىك بىنالار، ئاسفالت يوللار، ئۈزۈلمەي ئۆتۈۋاتقان ماشىنىلار. «سەنيۈەنلى ھازىر يېزا ئەمەس!» دەپ جاكارلاپ تۇراتتى. ھازىر شىنجاڭدا سەنيۈەنلى دېسە بىلمەيدىغان كىشىلەر كۆپ بولمىسا كېرەك. بۇ ئەلۋەتتە بۇ يەرگە بىزنىڭ ئوقەتچىلەر جايلاشقانلىقى، بىزنىڭ ئاشخانىلىرىمىزنىڭ ئېچىلغانلىقىدىن بولىدۇ - دە.

يانچۇقلىرىنىڭ سانى باشقىلارنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولسىمۇ، ئۇلارغا سالىدىغان تەڭگىسى تايىنلىق بولغان زىيالىيلارنىڭ بىرى بولغانلىقىم ئۈچۈن يۈرتتىمۇ تاكسىدا ئولتۇرۇپ باققان ئەمەسمەن. شۇڭا ئايرودروم ئاپتوبۇسىدىن چۈشۈپ سەنيۈەنلىدىكى جيۇلۇڭغا بارغىچىمۇ تاكسىغا ئولتۇرۇشنى ئېسىمگە كەلتۈرمەپتىمەن. ھاۋانىڭ تىنجىقلىقىدا بار-

يوقى بىرنەچچە قۇر كىيىم - كېچەك، يەنە لۆڭگە، چىش چوتكىسى قاتارلىقلار سېلىنغان ئەپلىككىنە چامادان مېنى چەپ-چەپ تەرلىتىۋەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ قارغىش تەگكۈر قورساق غولدۇرلاپ تۇراتتى. خەپ، توختاپتۇر، سېنى بىر تويغۇزمىسام، — دەپ كايىپ قويىمەن ئۆزۈمچە، — نەچچە كۈنگىچە غىڭ قىلمايدىغان بولۇپ كېتەرسەن، ئىلاھىم...

جيۇلۇڭغىمۇ يېتىپ كەلدىم. راستىنلا كوچا بويلاپ سېلىنغان ئاشخانىلاردىن مۇقام دەمدۇ، غۇاجا ناخشىلىرى دەمدۇ، كوچا ناخشىلىرى دەمدۇ، ئىشقىلىپ بىزنىڭ يېقىملىق ناخشىلار بەس-بەس بىلەن ياڭراپ تۇراتتى، ھەرخىل ئۇيغۇر تائاملىرىنىڭ مەززىلىك پۇراقلىرى ئىشتىھانى تېخىمۇ قوزغايتتى. كوچا ياقىسىدا تۇرغان كىشىلەرنىڭ تولىسى ئۇيغۇر بولۇپ، كىشىدە گويا ئۈرۈمچىدىكى دۆڭكۆۋرۈككە كېلىپ قالغاندەك تەسىرات بېرەتتى، ئۇھ، نېمىدېگەن مېھىرلىك كۆرۈنۈشلەر بۇ!

بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى شاڭخەيگە بارغانىدىم. جېجياڭ يولىدىكى مۇسۇلمانلار مېھمانخانىسى ئالدىدىن ئۆتكىنىمدە بىزنىڭ يۇرتلۇقلارنى خېلى كۆرگەن، بىراق ئۇلار مېنىڭدە يامان تەسىرات قالدۇرۇپ، كۆڭلۈمنى غەش قىلىپ قويغانىدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۈستىبېشى مەينەت بولۇپ، توغرا بېسىپ كەتكەن پۇتلىرىغا سەندال كىيىۋېلىپ يۈرۈشەتتى. تووا، ياقا يۇرتتا نومۇسنى تۆكمەي يۇيۇنۇپ - تارىنىپ پاكىز يۈرسە نېمە بولاردى؟ ئادەم دېگەن پۇلنى تاپسا ئوبدان بولىدۇ، بىراق پۇلدەك پاكىنا بولۇپ يۈرسە بولمايدۇ - دە، دەپ ئويلىغانىدىم. شۇ چاغدا بىزنىڭ ئۈرۈمچى ناھىيە بازارلىرىمىزدا (يېزا ۋە ئۆيلەردىنغۇ ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ) مونچا يوقلۇقىنى ئېسىمگە كەلتۈرگەن، ئۈستىمىزگە بىر قاچا سۇنى قۇيۇۋېتىش بىلەن ئۆزىمىزنى جاھاندا ھەممىدىن پاكىز ھېسابلاپ يۈرىدىغانلىقىمىزنى ئويلاپ، بىچارىلىكىمىزگە ئېچىنغانىدىم.

ئەمدى سەنيۇەنلىدىكى يۇرتلۇقلارنى كۆرگىنىمدە، كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ تولىسى رەتلىك، يارىشىملىق كىيىنگەن، ساقال - بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان كىشىلەر ئىدى. بۇ ھالنى كۆرۈپ بىز خەقمۇ خېلى قاملاشقان خەق جۇمۇ، دەپ قالدىم.

چىپىلداپ تەر ئېقىپ تۇرغان چىرايىمغا كۆلكە يۈگۈرتۈپ، ھۆل بولۇپ كەتكەن قوللىرىمنى ئۈزىتىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشسەم تولىمۇ قاملاشمىغان ئىش بولىدۇ - دە، مەن چامادانىنى قويۇپ قول ياغلىقىمنى چىقىرىپ يۈز - قولۇمنى ئېرتتىم. ئاندىن يېنىمدا تۇرغان بۇرۇتلۇق بىر يىگىتكە:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇكام! — دەپ سالام بەردىم.

غەلىتە ئىش، ئۇ يىگىت كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقارغىنىچە ماڭا بىر ھومىيىپ قويۇپ تەتۈر قارىۋالدى. بىر ئىستاكان ئاق ھاراقنى بىراقلا كوم قويغاندەك، كاللام پىرىردە قېيىپ كەتتى. تووا، بۇ نېمە ئىش؟ بىزدە چوڭدىن - كىچىككىچە ئۆزئارا سالام - سائەت قىلىش ئەزەلدىن بىر گۈزەللىك ھېسابلىنىپ كەلگەنغۇ. قانداقلا بولسۇن، مەن بۇ يىگىتتىن چۈنۈك،

ئۇنىڭ ئۈستىگە،مەن ئۇنىڭدىن قەرز سوراـ
ۋاتقىنىم ياكى بىر نەرسە تىلەـۋاتقىنىم
يوقتۇ.

بەلكىم سوددىا زىيان تارتقان بىر
بىچارە بولسا كېرەك، سودا چىشلەۋالغانـ
لىقتىن يۈرىكى سىقىراپ تۇرغاندا مېنىڭ
سالىمىم خۇش ياقمىدى بولغاي. بۇ ئوي
ماڭا تەسەللى بولدى. مەن يەنە بىرئاز
ئىلگىرىلەپ ماڭدىم ۋە نېمىلەرنىدۇر دەپ
كۇلۇشۇۋاتقان ئىككى يىگىتكە سالام بەرـ
دىم. بىراق ئۇلارنىڭ كۈلكىسى ئۆچتى ۋە
ماڭا گۇمانلانغاندەكمۇ ياكى يىرگەنگەنـ
ەكمۇ، ئىشقىلىپ غەلىتە بىر نەزەر تاشـ
لاپ، باشلىرىنى گىلدىڭشىتىپ، دىمىغىنى
قېقىپ ھىم دېيىشىپ قويدى. مەن ھودۇـ
قۇپ قالدىم. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇلارغا قوـ
لۇمنى ئۇزاتماپتىمەن.

ــ مەن نەنىڭغا يىغىنغا كەلگەن،
گۇاڭجۇئار قىلىق قايتاي دەپ بۇ ياققا كېلىپ
قالدىم. مۇشۇ ئەتراپتىن ياتاق تاپقىلى بوـ
لارمۇ، ــ دېدىم مەن ئۇلارنىڭ سوغۇق
مۇئامىلىسىنى كۆڭلۈمگە ئالمىغاندەك
قىياپەتتە.

ــ ئاۋۇ تارچۇققا كىرسىڭىز بىر نەچـ
چە مېھمانخانا بار، ياتاق بار ـ يوقلۇقىنى
ئۆزىڭىز سوراپ بېقىڭ، ــ دېدى قارىمۇـ
تۇق، قىسىق كۆزلۈك يىگىت سوغۇققىنا.

مۇشۇنچىلىك جاۋابقا ئېرىشكەنلىكىم
ئۈچۈن خۇش بولدۇم ۋە رەھمەتتىن بىر
نەچچىنى ئېيتىۋېتىپ تارچۇق يولغا كىردىم.
بۇ يەردىكى ئۈچ مېھمانخانىغا ئۇسـ
سۇپ كىرىپ، ئالغىنىم «ياتاق يوق!» دېـ
گەن قوپال جاۋاب بولدى. ئەسلىدە ياـ
تاققا ئورۇنلىشىۋېلىپ يۈز ـ كۆزۈمنى يۇـ
يىمەن ـ دە، ئاشخانىغا يۈگۈرەيمەن دەپ

ئويلىغانىدىم. بۇ يەردە ئۇنداق ئاسان
ئىش يوق ئوخشايدۇ.

قورسىقىمنىڭ ئاچلىقى ئۇنتۇلدى،
ھارغىنلىقتىن پۇت ـ قوللىرىم بوشىشىپ
ئۆزۈمگە بويسۇنمايۋاتقاندەك بىلىنەتتى.
خالىغان ۋاقتىمدا ئىشىكنى ئېچىپ كىرەـ
لەيدىغان ئۆز ئۆيۈم ئېسىمگە كەلدى.
توۋا، مېنى قايسى شەيتان ئازدۇرۇپ بۇ
سەپەرگە قىزىقتۇرغاندۇ...

ئۆرۈمچىدىن شىئەنگىچە پويىزدا بىلـ
لە كەلگەن ساتىراش ئېسىمگە چۈشتى.
«سەنيۈەنلىدە ساتىراشلىق قىلىۋاتىمەن، ــ
دېگەنىدى مانچىستېر دوپپا كىيگەن، 50
ياشلارغا بېرىپ قالغان ئۇ كىشى، ــ ئۆيىنى
كۆرۈپ كەلدىم، شىئەندە پويىز ئالمىشىپ
ئۇياققا كېتىمەن.» گەپ ـ سۆزى مۇلايىم
بۇ كىشى بىلەن خېلى كۆپ ھال ـ مۇڭ
قىلىشقان، شىئەن ۋوگزالىدا «خۇدايىم
بۇيرۇسا گۇاڭجۇدا كۆرۈشەرمىز» دېيىشىپ
خوشلاشقانىدۇق. مۇشۇنداق قىيىن ئەھۋالـ
غا چۈشۈپ قالغىنىمدا خۇدايىم بۇيرۇپ
قالسا ئەجەب ئەمەس، ئەمدى بىر كىمگە
سالاممۇ بەرمەيمەن، سوئالمۇ سورىمايمەن،
ئۇستامنى ئۆزۈم ئىزدەپ كۆرەي.

ئۇيان قاراپ بۇيان قاراپ، قىسىقىغىـ
نا بىر خالتا كوچىنىڭ بۇلۇڭىدا خېرىدار
كۈتۈپ ئولتۇرغان ئۇستامغا كۆزۈم چۈشـ
تى. مەن خۇددى ئۆز ئاتامنى كۆرگەندەك
سۆيۈنۈپ كەتتىم. ئەركەكلىكىمگە ئالمىـ
سام، كۆزۈمدىن ياش چىقىپ كېتىشىمۇ
تۇرغان گەپ ئىدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇستام!

ــ ۋەئەلەيكۇمئەسسالام، ــ كىچىككىنە
ئورۇندۇقىدىن ئىتتىك تۇردى ئۇستام ماڭا
قولىنى ئۇزىتىپ، ــ يىغىن. تۈگىگەن

ئوخشىمامدۇ، بۈگۈن كېلەلمشلرىمۇ؟

مەن ئۇنىڭ سوئالىغا قىسقىغىنا جاۋاب بەردىم ـ دە، ياتاقتىن ئېغىز ئاچتىم. بىراق بايىقى كۆڭۈلسىزلىكلەر توغرىسىدا گەپ قىلغۇم كەلمىدى، پەقەت ئۈچ مېھمانخانىدىن بىر كارىۋاتلىق ئورۇن تاپالمىغانلىقىمنى ئېيتتىم.

— ياتاقنىڭ ئىشى راست چاتاقراق، — دېدى ئۇستام تامىقىنى چىكىلدىتىپ قويۇپ، — بىزنىڭكىلەردىن ئون ـ يىگىرمىلەپ ياتاقنى ئايلىق بولاپ ئالغانلار بار. شۇلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ باقايلىمۇ ـ يا؟

— نېمە دېسىلە شۇ، — دېدىم مەن ئۈمىدلىنىپ، — سىلىنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم. نەرسە ـ كېرەكلىرىڭگە مەن قاراپ تۇراي.

ئاردىن يېرىم سائەت ئۆتكەندە ساتىراش بېشىنى چايقىغىنىچە قايتىپ كەلدى.

— خىجالەتمەن، ئۇكام، — دېدى ئۇ ئاچچىق كۈلۈپ، — بوش كارىۋاتلارمۇ بار ـ دەك قىلىدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بەرگۈسى كەلمەيۋاتىدۇ. جيۇلۇڭنىڭ دوقمۇشىدىن قايرىلىپ بەش ـ ئون مىنۇت ماڭسىلا، «لى خۋا» دېگەن مېھمانخانا بار. شۇ يەر بىلەن ئۇقۇشۇپ باقامىلا. ئۆزۈم باشلاپ بارسامغۇ ئوبدان بولاتتى...

— ھېلىمۇ كۆپ جۇۋۇدىلا، رەھمەت، ئۆزۈم باراي.

بۇ چاغدا كۈن پېتىشقا ئاز قالغانىدى. تۇۋا، بۇ يۇرتتا تىلەمچىنىڭ كۈنىگە قېلىپ تالادا تۈنەرمەنمۇ؟

يانچۇقۇمدىكى مۇخبىرلىق كىنىشكامنى كۆرسىتىپ كاتتا ـ كاتتا ئىدارىلەرنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپ كەتكەن، ئۇرغۇن سەپەرلەردە، قاتناشتىمۇ، ياتاق مەسىلىسىدىمۇ «ئالدىن كۆڭۈل بۆلۈش» لەرگە ئېرىشكەنمەن. بىراق «لى خۋا» مېھمانخانىسىنىڭ ئاۋاق، كۆرۈمسىز بىر مۇلازىمى بۇ كىنىشكىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى ۋە قوپاللىق بىلەن: «ياتاق يوق» دەپ جاۋاب بەردى. بۇنىدىن سەككىز يىل بۇرۇن شاڭخەيدىمۇ شۇنداق كۆڭۈلسىزلىككە يولۇققان، بىراق ئۇلار ئۆز مېھمانخانىسىدىن ئورۇن بېرىشنى ناھايىتى سىپايىلىك بىلەن رەت قىلغانىدى.

مېنىڭ جۇدۇنۇم ئۆرلىدى. مەن مېھمانخانىنىڭ دىرېكتورىنى ئىزدەپ تاپتىم. بۇرنىنىڭ ئۇچ تەرىپىدە دادۇردەك چوڭلۇقتا مېڭى بار، ئوتتۇرا ياشلىق بۇ كىشى مېنىڭ كىنىشكا ۋە تونۇشتۇرۇشلىرىمنى كۆرۈپ بولۇپ، بىردەم ئويلىنىپ قالدى. ئاندىن ھېلىقى مۇلازىمنىڭ قېشىغا باردى ۋە:

— بۇ كىشىنى ياتاققا ئورۇنلاشتۇرۇپ قوي، — دەپ بۇيرۇدى.

ھوقۇق دېگەن ئاجايىپ نەرسىكەن ـ دە، مۇلازىم ماڭا ئالىيىپ قويغان بولسىمۇ، باشلىقىنىڭ گېپىنى يىرىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

تۆت كارىۋاتلىق ياتاقتا مەندىن ئۆزگە ھېچكىم يوق ئىدى. بۇنى كۆرۈپ بايىقى مۇلازىمنىڭ «ياتاق يوق» دېگىنى ئېسىمگە كەلدى. قانداقلا بولمىسۇن كېچىنى ئۆتكۈزگۈدەك، پۇت ـ قولۇمنى سوزغۇدەك يەرگە ئېرىشتىم. بىراق مېنىڭدە گۇاڭجۇدا ھەپتە ـ ئون كۈن تۇرۇش ھەۋىسى پۈتۈنلەي غايىب بولغانىدى. مۇمكىن بولسا ئەتىلا كەتسەم...

شۇ كۈنى كەچتە ھاردۇق ئېشى

بولغان سۈيۈقئاشنىمۇ ئىچتىم. ئەسلىدە سۈيۈقئاشتىن كېيىن بىر تەخسە لەڭمەننىمۇ سوقۇۋېتەلەيمەن، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن ئۇ ئون نەچچە كۈندىن بېرى مېنى خىجىل قىلىپ كېلىۋاتقان قورساق بىر چىنە سۈيۈقئاش بىلەنلا بولدى قىلدى. مەنمۇ ھاردۇقۇم چىقمىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئەمدى بىلسەم، سۈيۈقئاش ھاردۇقنى ئالىدۇ دېگەن تولىمۇ بىر تەرەپلىمە گەپ ئىكەن. كىشىلەر ئارىسىدا يىلىلىقلىق بولمىسا بەرىبىر ھاردۇق چىقمايدىكەن ئەمەسمۇ!

ئەتىسى ئەتىگەندە بىز بىلەن ئىلگىرى ئانچە ـ مۇنچە ئالاقە قىلغان بىر ئورۇننى تاپتىم ـ دە، ئۇ يەردىكىلەرنى ئۇيان ـ بۇيان قاترىتىپ يۈرۈپ مىڭ تەسلىكتە ئەتىسى ئۇچىدىغان ئايروپىلاننىڭ بېلىتىدىن بىرنىگە ئېرىشتىم. شۇ كۈنى تاماق يېيىش ئۈچۈن جىيۇلۇڭغا ئىككى قېتىم باردىم. يەنە شۇ ھۆمىيىپ قاراشلار... ساتىراش بىلەن بىردەم پاراڭلاشقىنىمنى، ئاشخانىدا تاماق بۇيرۇتقىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھېچكىمگە سالام بەرمىدىم، ھېچكىم بىلەن پاراڭلاشمىدىم. ياقا يۇرتتا ئادەم دۈشمىنىنى كۆرۈپ قالسىمۇ ئىلگىرىكى ئاداۋەتلەرنى ئۇنتۇپ قالغۇسى كېلىدۇ. لېكىن بۇ ئادەملەر ئۆزى بىلەن ھېچبىر ئاداۋىتى يوق كىشىلەرگىمۇ سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىكەن، ئۇلارنىڭ تەبىئىتى شۇ قەدەر بۇزۇلۇپ كەتكەنمىدۇ؟

ئايرودرومنىڭ كۈتۈش زالىدا 35 ياشلاردىكى بىر ئۇيغۇرنى كۆرۈپ قالدىم. پەنجىرىلىك خۇرۇم ئاياغ، سەل پۇرلىشىپ قىرىنى يوقاتقان سۇر شىم، يوللۇق مايكا كىيىۋالغان، قاڭشارلىق، چوڭقۇر قارا كۆزلۈك، قېلىن كالپۇكلىرى ھەمىشە ئېچىلىپ تۇرىدىغان، چىشلىرى تاماكىدىن سارغايغان بۇ يىگىتنىڭ تۇرقىدىن دېھقانلارغا خاس قىياپەت چىقىپ تۇراتتى. كەتمەننى تاشلاپ تەلەي سىناپ چىققان ئوخشايدۇ، دېگەن ئوي كۆڭلۈمدىن كەچتى. تۈنۈگۈن گۇاڭجۇغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىشلار تېخىچە ئېسىمدە (بەلكىم مەڭگۈ ئېسىمدىن چىقماس) بولغاچقا، ئۇنىڭغا سالام بېرىشنى خالىمىدىم. بىراق قېرىشقاندەك ئىككىمىزنىڭ ئايروپىلاندىكى ئورنىمىز بىر يەردە بولۇپ قالغىنىنى كۆرمەمدىغان.

ئورۇندۇققا جايلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ماڭا گەپ قىلىشقا تەمشەلگەندەك كۆرۈنگەن ئۇ كىشىگە پەقەت بېشىمنى لىڭشىتىپ قويدۇم ـ دە، ئەتىگەندە سېتىۋالغان كەچلىك گېزىتنى كۆرۈشكە كىرىشتىم.

ئايروپىلان كۆككە كۆتۈرۈلدى. خۇدا بۇيرۇسا تىنچ ـ ئامان بولسام نەچچە سائەتتىن كېيىن ئۆيگە يېتىپ بارىمەن. بالا ـ چاقام مېنىڭ گۇاڭجۇدىن ئاجايىپ سوۋغىلارنى ئېلىپ كېلىشىمنى كۈتۈپ ئولتۇرىدىغاندۇ. بىراق مەن شەھەرنىمۇ تۈزۈك كۆرگىنىم يوق. كەچۈرمىشلىرىمنى سۆزلەپ بەرسەم ئۇلار مېنىڭدەك بىر «چۆپەي ئاتا» سىنى كەچۈرەر.

— سىلى كادىر ئوخشىمامىلا؟ — تۇيۇقسىز يېنىمدىن ئاڭلانغان سوئال بېشىمنى كۆتۈرۈپ ھېلىقى كىشىگە قاراشقا مەجبۇر قىلدى. ئۇ ئالدىن ئېغىز ئاچقانىكەن، پاراڭلىشىشقا بولىدىغان كىشىدەك قىلىدۇ.

— ھەئە، سىزچۇ؟

ـــ مەن دېھقان.
ئۇنى دەسلەپ كۆرگەن چاغىدىكى قىياسىم توغرا چىقتى.
ـــ هازىرمۇ دېھقانمۇ؟ ـــ ئىختىيارسىز شۇ سوئالنى تاشلىدىم.
ـــ نېمە دېسەم بولار؟ ـــ دېدى ئۇ بارمىقى بىلەن ئوڭ قۇلىقىنىڭ كەينىنى قاشلاپ قويۇپ، ـــ هازىر نېمە ئىكەنلىكىمـ
ـنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن.
ئۇ غەلىتە كۈلۈپ قويدى.
گەپ ـ سۆزىدىن قارىغاندا ئۇنىڭ هەر هالدا مەكتەپ يۈزىنى كۆرگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ بىلەن پاراڭـ
ـلىشىشقا قىزىقىپ قالدىم.
ـــ تونۇشۇپ قويايلى، ـــ دېدىم مەن ۋە ئۆزۈمنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىدىم.
ـــ مېنىڭ ئىسمىم نۇرايىم، بۇ ئىبـ
ـراھىم دېگەن ئىسىم بولسا كېرەك، بىزنىڭ يۇرتتا نۇرايىم دەپ چاقىرىدۇ.
ـــ نۇرايىم باقىمۇ؟
ـــ سىلى نەدىن بىلدىلا؟ ـــ دەپ چۆ-
چۈپ كەتتى نۇرايىم ۋە ماڭا شۈبھە ۋە ئەندىشە بىلەن زەن سالدى.
مەن ئوڭايسىزلىنىپ قالدىم. هەي، تۇيۇقسىز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتتى ـ دە، ئۇ راستتىنلا نۇرايىم باقى ئىكەن. بىراق مەن ئۇنىڭغا تېخى ئاخشاملا ئۇنىڭ ئىسـ
ـمىنى ئىككى پارچە كونۋېرتنىڭ سىرتىغا يېزىلغان ئادرېستا ئوقۇغانلىقىمنى قانداق دېيەلەيمەن.
ئاخشام ياتاقتا يالغۇز ئىدىم. بىردەم تېلېۋىزور كۆرۈپ ياتتىم. بىراق بۇمۇ خۇش ياقمىدى، ئەڭ ياخشىسى، ئورۇنغا كىـ
ـرىپ يېتىۋالاي، بېلەت قولۇمدا، قانداقلا

بولسۇن ئەتە كېتەلەيمەنغۇ، دەپ ئويلىـ
ـدىم. ئورنۇمنى تۈزەشتۈرۈۋېتىپ بىردىنلا كارىۋات ئۈستىدىكى قېلىن تەگلىكنىڭ ئاستىغا قاراپ باققۇم كەلدى. ئاجايىپ ئىش، تەگلىكنى قايرىشىمغا قاتلىنىپ پۈرلىشىپ كەتكەن ئىككى كونۋېرت كۆ-
زۈمگە چېلىقتى. هەر ئىككىلا كونۋېرتنىڭ سىرتىغا ئىرماش ـ چىرماش قىلىپ ئادـ
ـرېس ۋە «نۇرايىم باقىغا تېگىدۇ» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى. ئادرېسنىڭ ئۇيغۇر-
چە يېزىلغانلىقىدىن ۋە ماركا چاپلانمىغانـ
ـلىقىدىن قارىغاندا بىر كىم ئالغاچ كەلـ
ـگەن خەت ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى.
ئىلگىرى بۇ ياتاقتا ئۇيغۇرلار ياتـ
ـقانىكەن ـ دە، خەت ئىگىسىنىڭ بۇ خەتـ
ـلەرنى پەرۋاسىزلىق بىلەن تاشلىۋەتكىنىـ
ـدىن قارىغاندا، خۇسۇسي مەخپىيەتلىك هوقۇقىدىنمۇ ۋاز كەچكەن ئوخشايدۇ. ئوقۇپ باقايمۇ، دەپ ئويلىدىم مەن.
بىر پارچە خەتنى ئاچتىم، بۇ خەت نۇرايىم باقى دېگەن كىشىنىڭ ئانىسىدىن كەلگەن خەت ئىدى.
«ئەنى جانابى، كۆرۈشكىلى ئارزۇلۇق، كۆزۈمنىڭ قارىسى، يۈرىكىمنىڭ پارىسى نۇرايىمغا، ـــ دەپ باشلانغانىدى بۇ خەت، ـــ
ساق ـ سالامەت تۇرۇۋاتامسەن؟ ئاغرىق ـ سىلاقتىن ئامان كېتىۋاتامسەن؟
مەندىن ئەھۋال سورىساڭ، ئاۋۋال خۇدايىمنىڭ بەركاتىدا، ئاندىن قالسا پارـ
ـتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئامان ـ ئېسەن كېـ
ـتىۋاتىمەن.
جېنىم بالام، سەن كەتكىلى ئون ئايدىن ئاشتى. يا ئۆزۈڭ قايتىپ كەلمىـ
ـدىڭ. يا پات ـ پات خەت يېزىپ تۇرمىـ
ـدىڭ. ئارا يىراق بولسىمۇ هەر خىل

كۆڭۈلسىزخەۋەرلەر كېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ، يۈ-
رىكىم سۇ، كېچىسى كۆزۈمدە ئۇيقۇ يوق.
سەنغۇ چوپچوك ئادەم بولۇپ قالدىڭ،
ئۆزۈڭنىڭ نېمە قىلساڭ ئوبدان بولىدى-
غانلىقىنى پەرق ئەتكۈدەك ئەقلىڭ بار.
بىراق مېنىڭ كۆڭلۈمنىڭ ھېچ ئارامى
يوق. جېنىم بالام. قايتىپ كەلسەڭمۇ
بوپتىكەن. ئويلاپ باقسام، كۆڭۈلنىڭ
تىنچلىقى ھەممىدىن ئەلا ئىكەن، بىر
چاغلاردا يىل - يىللاپ قولىمىز پۇل كۆر-
مەيمۇ ئۆتكەن... مەن ئاجىزلاپ كەتتىم
بالام، بولسا، مۇشۇ روزى ھېيتقىچە يېنىپ
چىق. يولۇڭغا قارايمەن. خوتۇنۇڭ ئىككى
بالىسىنى ئېلىپ ئاتا - ئانىسىنىڭكىگە كېتى-
ۋالدى، مەن يالغۇزچىلىق تارتىپ قالدىم.
مەن شور پېشانىگە كىم ئىگە بولىدۇ؟
ئۇنداق قىلما، بالام، ياقا يۇرتتا تاسقىلىپ
يۈرگىچە، يەنە شۇ كەتمىنىڭنى تۇتساڭمۇ
بولىدۇغۇ...»

يەنە بىر پارچە خەت ئۇۋرايىم باقى-
نىڭ ئايالىدىن كەلگەن خەت بولۇپ،
ئانىسىنىڭ خېتىدىن بىرەر ئاي كېيىن
كەلگەنىدەك قىلاتتى. خەتتە، ئۇزۇندىن
ئۇزۇن ئامانلىق سۆزلىرىدىن كېيىن مۇنۇ-
لار يېزىلغانىدى:

«ئۇۋرايىمجان، خەتلىرىدە ئۆيدە
ئولتۇرماي ئاتا - ئانىڭنىڭكىگە بېرىۋاپسەن
دەپ كايىپسىلا، خېتىڭنى بېرىمەن دەپ
يېزىپتىلا، شۇ نىيەتكە كەلگەن بول-
سىلا ماڭمۇ ئامال يوق، بىراق شۇ سۆز-
لەرنى يازغىچە ئارىمىزدىكى چۆچۈرىدەك
ئىككى بالىنى خىيالىرىغا كەلتۈرۈپ
باقتىلىمىكىن.

ئاتا - ئانامنىڭكىگە بېرىۋالغىنىم راست.
بۇ ئۆزۈم ئۈچۈن ئەمەس، ئاشۇ ئىككى
بالىلىرى ئۈچۈن بولىدى. خەۋەرلىرىدە
بار، ئوقەت قىلىمەن دەپ ئۆينىڭ جىمى
تەئەللۇقاتىنى سېتىپ گۇاڭجۇغا كەتتىلە.
شۇ كەتكەنچە مانا بىر يىل بولاي دەپ
قالدى. بار - يوقى ئىككى پارچە خەتلىرى-
نى ھېسابقا ئالمىغاندا، سىلىدىن ھېچ
نەرسە كەلگىنى يوق. تۇرمۇشنىڭ قاتتىق-
چىلىقىغا مەنغۇ چىدايدىكەنمەن، ئەمما
ئانىلىرى بىچارە بىلەن نارەسىدە ئىككى
بالاچىدىمىدى. ئانىلىرى ئاكىلىرىنىڭ ئۆيى-
گە بېرىۋالدى، مەن سىلى كەلگىچە بالىلار-
نى جاپا تارتىپ كەتمىسۇن دەپ ئانامنىڭكىگە
كەتتىم. ئەمما قېيىن ئانامنى تاشلىۋەت-
مىدىم، پات - پات بېرىپ يوقلاپ تۇردۇم.
مۇمكىن بولسا ئۇنىمۇ ئۆزۈم بىلەن
ئەكەتكۈم بار ئىدى،ئۇ ئۇنىمىدى.

ئۇۋرايىمجان، بار ئىش شۇ. ئىشەن-
مىسىلە، قايتىپ كەلگەندە كۆرەرلا. بالى-
لارغۇ ھەر كۈنى: ‹دادام قاچان كېلىدۇ؟›
دەپ بېشىمنى ئوچاق ئېتىۋەتتى. مېنىڭ
ئۇلارنى گوللاشتىن باشقا ئامالىم يوق...»

تۈنۈگۈن ئاخشام مەن بۇ خەتلەرنى
قايتا - قايتا ئوقۇغان، خەتلەرنىڭ مەزمۇنى-
دىن خېلى نەرسىلەرنى چۈشەنگەن ۋە
ماڭا ناتونۇش خەت ئىگىسىگە ۋەكالىتەن
خەتلەرنى كۆيدۈرۈۋەتكەنىدىم. ئەمدى
ماۋۇ ئىشنى كۆرۈپ، ئاشۇ ئۇۋرايىم باقى
قېشىمدا، ماڭا گۇمان نەزەرى بىلەن
قاراپ ئولتۇرىدۇ. ئۇ ئانىسىغا ئىچ ئاغرىتىپ
قايتىپ كېتىۋاتامدىغاندۇ ياكى ئايالىنىڭ
خېتىنى بەرگىلى كېتىۋاتامدىغاندۇ؟

— ھەيران قالمىسىلا ئۇكام، بىز-
نىڭ ئىدارىسىدا ئۇۋرايىم باقى دېگەن بىر-
سى بولمىدىغان، شۇ ئېسىمگە كەلگەچكە،
سىلىنى ھەيران قالدۇرغان سىيوئالىنى

مۇنداقلا سوراپ قاپتىمەن، —مەن ئوڭايسىزلىنىشتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئاشۇ «چۆچەك»نى توقۇدۇم.

ئۇرايىمنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى.

— يۇرتقا كېتىۋاتقان ئوخشىمامسىز؟ ئوقەت قانداقراق؟ — دەپ سورىدىم مەن پاراڭنى ئۈزۈپ قويماسلىق ئۈچۈن.

ئۇرايىم ئاچچىق كۈلۈپ قويدى.

— نېمە دېسەم بولار؟ — دېدى ئۇ ئوڭ قولىقىنىڭ كەينىنى قاشلاپ قويۇپ، — يۇرتتىن چىققىلى بىر يىل بولدى. ئوقەت قىلمىدىممىكىن دېسەم، ئاز چاپمىدىم، قىلدىممىكىن دېسەم يانچۇقىمدا ھېچنېمە يوق.

— زىيان بولغان ئوخشىمامدۇ؟

— زىيان؟ مەن بىر ئوغۇل بالا بولغاندىكىن، ئوقەت قىلىپ تارتقان زىيانغا چىدىغۇچىلىكىم بار ئىدى. ئەمما ئوقەتتىن ئەمەس، ئادەمدىن زىيان كۆرسە راستتىنلا ئېغىر ئىش ئىكەن.

— گېپىڭىزنى چۈشىنەلمىدىم، — دېدىم مەن ھەيران بولۇپ.

— بىرىگە دەرد ئېيتماق ئاسان ئىش ئەمەس، — دېدى ئۇ چوڭقۇر كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ قويۇپ، — ئەمما ئېچىم دەردكە توشۇپ كەتتى، سىلى ئاكامدەك كىشى ئىكەنلا، نېمىشقا ھېلىقىدەك دېگەنلىكىمنىڭ سەۋەبىنى سۆزلەپ بېرەي.

ئايروپىلان بۇلۇتلار ئۈستىدە غۇڭۇلداپ ئۇچۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇرايىم دېرىزىدىن سىرتقا ھەسرەت بىلەن قاراپ قويۇپ ھېكايىسىنى باشلىدى:

سىلى بىزنىڭ يۇرتقا بېرىپ باققان بولغىيتتىلا، كۈنىمىز تېخىچە قاتتىقچىلىق ئىچىدە ئۆتىدۇ. مەن تولۇقنى پۈتتۈرگەنمەن. يامان ئەمەس ئوقۇغانىدىم، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغۇم، سىلىگە ئوخشاش كادىر بولغۇممۇ بار ئىدى. بىراق نېمە پېشكەللىك باستى ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمىدىم. بىزدەك سەھرالىقلار ئۆرلەپ ئوقۇيالمىساقلا، كەتمەننىڭ دەستىسىنى تۇتماي ئامال يوق. كەتمەننى شۇ تۇتقانچە ئون نەچچە يىل تۇتتۇم. مۇشۇ كۈندە ئىشلەپلا تۇرسا ئانچە-مۇنچە بەرىكەتمۇ قونۇپ قالىدىكەن، ئۆيلەندىم، ئىككى باللىق بولدۇم، ئۆيدە بىر نەچچە پارچە گىلەم، ئېغىلدا تۆت-بەش قويمۇ بار بولدى. لېكىن بەزى خەقلەرگە قارىسام، ئۆزۈمنىڭ تولىمۇ بىچارىلىكىمنى ھېس قىلدىم. كىمنىڭ يانچۇقىنى تومپايتىپ، پۇل دېگەن نېمىسىنى تاراقشىتىپ خەجلەپ يۈرگىنى كەلمەيدۇ دېسىلە، مېنىڭمۇ كۆڭلۈمگە جىن چۈشتى، ئاتام مېنى ئوغۇل بالا دەپ تاپقاندىكىن تەلىيىمنى سىناپ باقمايمۇ دېدىم. شۇنىڭ بىلەن ئانامنىڭ يىغىسىغا، ئايالىمنىڭ قاقشىشىغا پەرۋا قىلماي، بار تەئەللۇقاتنى سېتىپ پۇل قىلىپ گۇاڭجۇغا كېلىپ قالدىم. تۇرسۇن ھايان دېگەن بىزنىڭ بىر يۇرتلۇق بولىدىغان، خەقنى تولا قاقتى-سوقتى قىلىپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن يۇرتتا ئۇنىڭ نامى يامان ئىدى. كەلگەن كۈنۈم شۇنىڭغا ئۇچرىشىپ قالدىم. چالا-بۇلا تونۇش بولغىنىمىزغا قارىماي، ئۇ مېنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. «ئۇكام، خاتىرجەم بول، بۇ يەردە ساڭا مەن ئىگە» دەپ مەيدىسىگە ئۇردى. نامىنى بىلگەچكە ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلدىم. بىراق ئۇ بۇ

قىلىقىمنى كۆڭلىگە ئالىدىغاندەك ئەمەس، ئۇيان، بۇيان چېپىپ يۈرۈپ مېنى ياتاققا ئورۇنلاشتۇردى. تاكسىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئىككى ـ ئۈچ كۈن شەھەر ئايلاندۇردى، جېمى چىقىم ئۆزىدىن، مەن يانچۇق كولىسام:

ـــ ھوي بالا، نېمانداق قىلىسەن؟ بۇ يەرگە مەن كەلگىلى بەش يىل بولدى، شۇنى دېسەڭمۇ سەن ماڭا مېھمان ـ دە. يانچۇقىڭدىن قولۇڭنى تارت، بولمىسا رەنجىيمەن. ياقا يۇرتتا بىر يۇرتلۇق دېگەن تۇغقاندىنمۇ چارە يېقىن. سېنى كۆرۈپ قېرىندىشىمنى كۆرگەندەك بولۇپ قالدىم،ـــ دەيدۇ. مۇساپىرچىلىق ئۇنى ئادەم قىپتۇ دەپ ئويلاپ قالدىم مەن.

ئۈچىنچى كۈنى كەچتە تۇرسۇن هايان ئالدىراپ ـ تېنەپ ياتاققا كىرىپ كەلدى.

ـــ قانداق ئۇكام،ـــ دېدى مۇرەمگە قېقىپ،ـــ شەھەرنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە كۆردۈڭ، قالغىنىنى ئالدىرىماي كۆرۈۋالىسەن، ئەمدى ئوقەتنى باشلىسۇەت. قانداق، پۇلدىن قىسىنچىلىقىڭ بارمۇ؟ بولسا، تارتىنماي دەۋەر، مانا مەن تۇرۇپتىمەن.

مەن ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلەن قارىدىم ۋە:

ـــ ئاكا، سەن نېمە دېسەڭ شۇ، ئۆزۈممۇ شۇ ئوقەتنى دېمىسەم بۇ يەرگە كېلىپ نېمە قىلاتتىم؟ پۇلمۇ يوق ئەمەس، بەش يېرىم مىڭچە ۋەجىم بار، قالغان ئىشقا يول كۆرسەت،ـــ دېدىم. تۇرسۇن هايان ماڭا زاڭلىق قىلغاندەك قاراپ قويۇپ:

ـــ ئېغىزغا ئالغۇدەك نەرسەڭ يوق ئىكەن، ئۇكام، بۇنى دېسەم كۆڭلۈڭگە كەلمىسۇن، ئۇنىڭ بىلەن سەھراغا چىقىپ بىر كىچە جاپا تارتقۇچىلىكى يوق. مۇنداق قىلايلى، پۇلنى ماڭا بەر، ئۇنى بىر گۇرۇپپىغا بېرىپ قوياي، ئەتىلا پۇلۇڭغا ئۈچ ـ تۆت يۈز كوي قونۇپ قالىدۇ. ئەتە ـ ئۆگۈنگىچە ئىشى تازا ئېقىپ تۇرغان گۇرۇپپىدىن بىرىگە قوشۇپ قويىمەن، شۇ چاغدا ئۆزۈڭ قاتنارسەن،ـــ دېدى.

ـــ گۇرۇپپا دېگىنىڭلار نېمە؟ ـــ دېدىم مەن ئۇرايىمىنىڭ ھېكايىسىنى بۆلۈپ.

ـــ گىۋاڭجۇدا ئاقىدىغان ئوقەت سەھرادىن سىنئالغۇ، تېلېۋىزور ئەكىرىپ سېتىش،ـــ دېدى ئۇرايىم چۈشەندۈرۈپ،ـــ بۇ ئوقەتنى قىلىشتا بىر قانچە ئادەم بىرلىشىپ سەھراغا چىقىدىغان گەپ، ئۇلارنىڭ پۇلىنىمۇ بىر ئادەم تۇتىدۇ. سىنئالغۇ، تېلېۋىزورنى ئەكىرگەندىن كېيىن، ئالغان پايدىسىنى دېرىگە قاراپ بۆلۈشىدىغان ئىش.

ـــ ھە، گۇرۇپپا دېگەن مۇنداق گەپ ئىكەن ـ دە، سۆزىڭىزنى بۆلۈپ قويدۇم، قېنى، قۇلىقىم سىزدە.

ـــ تۇرسۇن هايانىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئارىسالدا بولۇپ تۇرمىدىم. مەن گالۋاڭنىڭ ساددىلىقى شۇ يەردە. كۆڭلۈمگە باشقا خىيالمۇ كەلمەپتۇ. مەن بار ـ يوق ۋەجىمنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزدۇم. تېخى: «ئاكا، سېنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، مەندىن يانمىسا خۇدادىن يانار» دەپ رەھمەت ئېيتىپ كېتىپتىمەن. ئەتىسى بىر كۈن ئۆتتى. نەچچە كۈندىن بېرى يېنىمدىن نېرى بولمىغان تۇرسۇن هايان كۈن بويى ياندىشىپمۇ قويمىدى. چۈشىن يەۋالغاندەك بولۇپ قالدىم. لېكىن ياتاقتىكىلەرگە دېمىمنى چىقىرالمىدىم. ئۇلارغا نېمە دەيمەن؟ ئاخشام

تۇرسۇن هايان بار ۋەجىمنى مۇنداق-مۇنداق دەپ ئەچىقىپ كەتكەن دەمدىم؟ ئەتىلىككە ئۇ ۋەجىلىنى بىر مۇنچە پايدىسى بىلەن كۆتۈرۈپ كىرسە، ئۇنىڭغا قاراسانغانلىقىم ئۈچۈن خىجالەتتە قالمامدىمەن؟ بىراق يەنە بىر كۈنمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. مەن تىت-تىت بولۇپ تىپىرلاپ قالدىم، كىرىمەن، چىقىمەن، تاماكىنى ئۈزۈلدۈرمەي چېكىمەن. كۆيۈپ كەتتىممۇ نېمە، دېگەن ئىزى يۈرىكىمنى چاشقاندەك غاجىلاپ ئارام بەرمىدى. مېنىڭ تۇرقىمغا قاراپ ياتاقداشلىرىمنىڭ ئىچى پۇشتى.

— نېمە بولدۇڭلار ئاداش، — دېيىشتى ئۇلار، — پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە تۇرالماي قالدىڭلارغۇ؟

بۇ ياتاقتا ئۈچەيلەن ياتاتتۇق. مۇختار بوران، ياسىن توك دېگەن ياتاقداشلىرىم بىلەن تۈزۈكرەك ئەھۋاللىشىپ باقمىنىم يوق ئىدى. ئۇلارمۇ ماڭا چىراي ئاچمايتتى. لېكىن بۈگۈن ئۇلار ئالدىن ئېغىز ئېچىپ قالدى. مەن ئۇلارغا ئەھۋالنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدۇم. گېپىم تۈگىگەندە ئۇلار بىردەم جىمىپ كەتتى. ئاندىن ئۇلاردىن بىرى قوپاللىق بىلەن:

— نەدە چوڭ بولغان سىلە، تازىمۇ گاللۋاڭ ئىكەنلا، شۇ هاللىرىڭغا ئوقەت قىلىمەن دەپ يۈرتتىن چىقتىلىمۇ؟! — دېدى. يەنە بىرى:

— هوي ئاداش، بۇ كىشى ئۆزىنىڭ دەردىنى تارتالمايۋاتسا، نېمانچە قىرچە، يانچە تېگىسىلەر؟ — دەپ كايىدى ۋە ماڭا قاراپ سۆزلىگىلى تۇردى، — ماڭا قاراڭلا ئاداش، بايىقى گېپىڭلار راست بولسا، سىلە بىر ئېزىپسىلەر. ھەممىمىز ئوغۇل بالا بولغاندىكىن ئۇدۇل گەپنى قىلىشايلى، نەچچە كۈندىن بېرى تۇرسۇن هايان بىلەن يۈرگىنىڭلارنى كۆرۈپ، بۇمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئالدامچى، قىمارۋاز ئوخشايدۇ دەپ ئۆزىمىزنى نېرى تارتىپ يۈرۈپتۇق. قارىغاندا ئۇنداق ئەمەس ئوخشايسىلەر، سىلەرگە ئېغىر كەلسىمۇ مەيلى، ۋاقتىدا دېمىسەك بولمايدۇ، سىلى ئەمدى ۋەجىڭلاردىن ئايرىلىپ قاپسىلەر.

— نېمە؟ ئايرىلىپ قاپسىمەر؟ مەن قاتتىق چۆچۈپ كەتتىم.

— شۇنداق، ئايرىلىپ قاپسىلەر، تۇرسۇن دېگەن قىپقىزىل ئالدامچى، سىلەرنىڭ پۇلۇڭلارنى ئالدى-دە، چىقىپ تاۋكاغا ئاتتى دېگەن گەپ. بۇ پېشكەل باسقان قىمارۋاز ئۇتتۇرۇشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ. شۇ تاپتا ئۇ شاڭخەيگە يا بېيجىڭغا قاراپ كېتىۋاتقاندۇ.

— بۇ... بۇ قانداق بولغىنى؟ ئىنىم پۇلۇڭنى بىر گۇرۇپپىغا بېرىپ قويىمەن دېگەن... — دېدىم مەن گاڭگىرىغان هالدا ئۆز-ئۆزۈمگە سۆزلىگەندەك.

— هېچقايسى گۇرۇپپا تۇرسۇن هايانىنى ئارىسىغا قىستۇرمايدۇ، ئۇ بەرگەن پۇلنى كىم ئالغىدەك؟ گېپىمىزگە تازا ئىشەنگۈڭلار كەلمە يۋاتىدۇ-هە... يول توسۇلۇپ كەتكىلى هەپتە-ئون كۈن بولدى، هەممە گۇرۇپپىدىكىلەر يولنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتۈپ ياتاقتا بىزدەك يېتىپتۇ، — دېدى بايا قوپاللىق بىلەن تەگكەن ياتاقدىشىم ياسىن توك ماڭا ئىچ ئاغرىتقاندەك قاراپ، — كۆڭلۈڭلار قالمىسۇن، تۇرسۇن هايانىنى بىز ئىزدىشىپ بېرەيلى، ئەمما بۇنىڭدىن ئۈمىد چوڭ ئەمەس. ئىككى كۈن ئىزدىدۇق، ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدۇق. دېمەك، ئۇ گۇاڭجۇدىن

كېتىپتۇ، ئۇ مېنى ئالداپ، يانـ
چۇقىمنى قۇرۇقداپ قېچىپتۇ. ئەمدى
قانداق قىلغۇلۇق، يانچۇقتا قورساق توقـ
لاشقا يەتكۈدەكمۇ پۇل قالمىدى، تىلەمـ
چىلىك قىلىشنىڭ يولى بارمۇ بۇ
يەردە؟

مەن ئېلىشىپ قالغاندەك بولۇپ
قالدىم. ياتاقتا تورۇسقا قارىغىنىمچە
كارىۋاتتا ياتىمەن، ياتىمەن، يا كۆزۈمگە
ئۇيقۇ كەلمەيدۇ، تۇرۇپلا يۇرتلۇق ئەـ
مەسمۇ، مۇسۇلمان ئەمەسمۇ، دەپ سۆزـ
لەپ كېتىمەن.

— ئاداش، — دېدى بىر كۈنى ياسىن
توك، — يۇرتلۇق بولسىلا ۋاپادار بولىدۇ،
بىسمىللا ئېيتسىلا ئىنساپلىق مۇسۇلمان
بولىدۇ دېگەن گەپ يوق. ساددا ئىكەنـ
سىلەر، قارىغاندا بىرىگە زىيان ئۇرمايـ
دىغاندەك قىلىسىلەر، كۈنلەرنىڭ بىرىدە
تۇرسۇن هايانىمۇ قولۇڭلارغا چۈشۈپ قالار،
ئاڭغىچە ئاسمانغا قاراپ يېتىۋەرگىلى
بولمايدۇ. بىر يۇرتلۇق بولمىساقمۇ، بىر
ئۇيغۇر ئىكەنمىز، سىلەرنىڭ تاماشاڭلارـ
نى كۆرۈپ ئولتۇرغىمىز يوق. يۇرتقا
كېتىمەن دېسەڭلار، ئىككىمىز سىلەرنى
يولغا سېلىپ قويايلى. ياق، بۇ يەرگە
كەپتىمەن، ئازراق ئوقەت قىلىۋالاي،
دېسەڭلار، بىزگە قوشۇلۇڭلار، قالغىنىنى
خۇداغا تاپشۇردۇق.

راستىنى ئېيتسام، تۇرسۇن هايانـ
نىڭ مېنى قاقتى - سوقتى قىلىۋاتقانـ
لىقىنى چۈشەنگىنىمدە بۇرنۇم ئېچىشىمـ
غانىدى. نەچچە كۈندىن بېرى ماڭا
چىراي ئاچماي هومىيىپ يۈرگەن، ئاتام
كۆرمىگەن، ئانام كۆرمىگەن ماۋۇ ئىككىيـ
لەننىڭ دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلىغىنىمدا

تەسىرلەنگىنىمدىن يىغلىۋەتكىلى تاس
قالدىم.

— شۇنچىلىك دېگىنىڭلارغا رەھمەت، —
دېدىم مەن. يەردىن كۆزۈمنى ئۈزمەي
بېشىمنى چايقىغىنىمچە، — گاڭسا - جىسا
بولۇپ قالغاندىكىن، بىر ئامال قىلىپ
كەتسەممۇ بولاتتى. لېكىن قايسى يۈزۈم
بىلەن يۇرتقا، ئانامنىڭ، بالا - چاقامنىڭ
ئالدىغا بارىمەن. سىلەر بىزگە قوشۇلۇڭـ
لار دەيسىلەر، ئىسسىق جېنىمدىن باشقا
هېچ نەرسەم بولمىسا يەنە نېمە بىلەن
سىلەرگە قوشۇلالايمەن...

— خوتۈن كىشىدەك غىڭ - غىڭ
قىلىپ ئولتۇرماڭلار ئاداش، — دېدى
ياسىن توك، — بىز قوشۇل دېگەندىكىن،
پۇلنى بىز بېرىپ تۇرىمىز - دە...

— هەي - هەي، ئۇنىڭ كۆڭلى
يېرىم بولۇپ تۇرغاندا سەنمۇ توك تېـ
زەكتەك تەگمەي، تۈزۈك چۈشەندۈرـ
مەمسەن، — دېدى مۇختار بوران.

— ۋاي - ۋۇي، بوراندەك گۈركـ
رەپلا كەتتىڭغۇ، — دېدى ياسىن توك
كۈلۈپ، — ئەمىسە سەن سۆزلە...

— مۇنداق ئىش، ئاغىنە، — دېدى
مۇختار بوران يېنىمدا ئولتۇرۇپ مۈرەمـ
گە قولىنى ئارتقىنىچە، — بېشىڭغا كۈن
چۈشۈپتۇ، ئۆز خەق بولغاندىكىن قاراپ
تۇرۇشقا بىزنىڭ كۆڭلىمىز ئۇنىمايدۇ.
ماۋۇ توك بىلەن مېنىڭ كۆپ بولمىسـ
مۇ هەر هالدا ئانچە - مۇنچە تاپقىنىمىز
بار. شۇنىڭدىن بەش مىڭنى دەمسەن،
ئون مىڭنى دەمسەن بېرىپ تۇرىمىز.
سەھراغا بىللە چىقساق، شۇ پۇلۇڭغا
كەلگەن مېلىڭنىڭ پايدىسى ئۆزۈڭگە
قالىدۇ، سېنىڭدىن ئۆسۈم ئېلىپ

يۈرمەيمىز. ئەمما بىزنىڭ بەرگىنىمىز تۆمۈر پۇل، زىيان تارتساڭمۇ بويۇنۇڭغا ئارتىقلىق تۇرۇۋېرىدۇ، بىر كۈنى تۆلەيسەن. بىزنىڭ ساڭا قىلالايدىغان ياردىمىمىز شۇنچىلىك.

مەن ئويلىنىپ قالدىم. قەرز ئېلىپ ئوقەت قىلىشنى زادى خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدىم.

— بۇ... بۇ قانداق بولار؟ — دېدىم مەن قۇلىقىمنى قاشلاپ، — ئالىمادىس زىيان تارتسام...

— ئاداش، — دېدى ياسىن تۇك، — بۇنداق ياخشىلىقنى كۆرگەنلا ئادەمگە قىلىۋەرگىلى بولمايدۇ. قارىساق دېھقانكەنسەن، كۆڭلۈڭدە يامانلىق يوقتەك تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ بىچارە شۇ ئالدانغانچە تۈگىشىپ كەتمىسۇن دېدۇق. زىياندىن قورقساڭ بىز يەرگە كېلىپ ئوقەت قىلىمەن دېگۈچە، يېزاڭدا زاغراڭنى يەپ، كەتمىنىڭنى چاپساڭ ئوبدان بولاتتى.

— بولدى، سىلەر شۇنچىلىك دەپ تۇرغان يەردە، مەنمۇ بىر ئوغۇل بالا بولغاندىكىن، بىر تەۋەككۈل قىلىپ باقاي، — دېدىم مەن.

— ھە بىبەللى، ماۋۇ گېپىڭ جايىدا، — دېدى ياسىن مۈرەمگە شاپىلاقلاپ، — ياسىن تۇك، مۇختار بوران، ئۇرايىم گالۋاڭ ئوچەيلەن بىر چېپىپ باقايلى قېنى!

ئىككىسىگە قوشۇلۇپ مەنمۇ كۈلۈپ كەتتىم. ياسىن تۇكنىڭ ماڭا قويغان لەقىمى قىلچە كۆڭلۈمگە كەلمىدى. كاپىلداۋەردىم ئاكا، زېرىكتۈرۈپ قويمىغاندىمەن؟

— ياق، ياق، سۆزلەۋېرىڭ، قۇلىقىم سىزدە، — دېدىم مەن ئالدىراپ. دەرۋەقە ئۇنىڭ ھېكايىسى مېنى قاتتىق جەلپ قىلىۋالغانىدى.

ئۇرايىم بويىنىنى سوزۇپ ئالدى-كەينىگە قاراپ قويدى.

— ئەستا، — دېدى ئۇ قۇلىقىمنى قاشلاپ، — ئايروپىلان دېگەن بۇ ئوقەتقۇ قالتىس نەرسىكەن، شۇغىنىسى تاماكا چەككىلى قويمايدىغىنى چاتاق ئىكەن-دە... شۇنداق قىلىپ، ھەر ھالدا مېنىڭ تەلىيىم بار ئىكەن دېسىلە، تۇرسۇن ھايان مېنى كوملاپ كەتكىنى بىلەن، ئوغۇل بالىلىقى بار ئىككىيلەننىڭ ياردىمىگە ئىگە بولدۇم. بىز قىلغان ئىشلارنى سىلىدەك كادىرلار ياقتۇرمايدۇ، ئەمما قانداق قىلىمىز، تىرىكچىلىك دېسىلە... ئىشنىڭ دەسلىپىدە قورقتۇم، پايدىسىنى كۆرگەنسېرى، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى يۈرەككىممۇ تومىلاپ قالدى. بۇ گۇاڭجۇ دېگەننىڭ خۇيدۇك دەمدۇ، نەنسەن دەمدۇ، ئىشقىلىپ بىرمۇنچە ناھىيىلىرى بار ئىكەن. بىزنىڭكىلەر ئۇ يەرلەرنى سەھرا دەپ ئاتىشىدۇ. بىز ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ ئۇ يەرگە چىقىپ تىمىسقىلاپ مال ئۇقۇشىمىز، مېنىڭ مال دەۋاتقانلىرىم ياپونىيىنىڭ سىنئالغۇ، تېلېۋىزورلىرى. ئۇ يەردىكىلەرنىڭ تولىسى شۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن ئىش قىلىپ مال دېگەن چىقىپ تۇرىدۇ. كېچىسى سۆزلىشىمىز، نەرخىنى كېلىشىمىز، ئاندىن بىر-بىرلەپ سىناپ كۆرىمىز، كېيىن يەنە ئۆز پېتى ئوراپ قاچىلاپ، ساتقۇچىغا پۇلنى بېرىپ، ئېلىپ ماڭىمىز. ماڭىدىغان ۋاقتىمىز تولىراق تاڭ سەھەرگە توغرا كېلىدۇ. مال ئازراق بولسا ئاپتوبۇس بىلەن گۇاڭجۇغا قايتىپ

كېلىمىز. بەزىدە بولىمىغۇداي كىرا قىلىپ
20 — 30 مالنى يېسىپ كىرىدىغان ۋاقىتـ
لىرىمىزمۇ بولىدۇ. مەن بۇ ئىشنى
باشلىغان كۈنلەردە يول خېلى ئوچۇق
بولۇپ بەردى، بەش-ئون قېتىم قاتناپلا
ئىككى ھەمرىيىمنىڭ بەرگىنىنى قايتۇ-
رۇپ، ئۆزۈمنىڭ ۋەجى بىلەن قاتنىغـ
دەك بولۇپ قالدىم. پۇل دېگەن ئەرسە
ئادەمنى تازا ۋەسۋەسىگە سالىدىغان
شەيتان ئىكەن. شۇ كۈنلەردە بىرەر كۈن
ئارام ئېلىشنىمۇ خىيالىمغا كىرمەيتتى.
بىر قېتىم سەككىز مالنى كۆتۈرۈپ
ماڭغانىمەن. سەككىز مالنىڭ ئېغىرلىقىمۇ
60 كىلودەك كېلەر. لېكىن ئۇ كۆرۈ-
نۇشتە بىر تۈگىلىك مالدەك كۆرۈنەتتى.
شۇ چاغدا ياسىن تۇڭ بىلەن مۇختار
بوران: «ياپىرىم، نېمانداق قارام نېمە
سەن، سېنى گالۋاڭ دېگۈچە، تۆگىسە دې-
سەك بولاتتىكەن» دەپ چېقىشقانىدى.

ئۇچەيلەن ياخشى ئاغىنە بولۇپ
قالدۇق. ئارىمىزدا بىر-بىرىمىزگە قارا
سانايدىغان ئىش يوق ئىدى. مەن
ئۇلارنىڭ ياخشىلىقىنى بىردەممۇ ئېسىمـ
دىن چىقارمايتتىم، قەيەردىلا بولسا
ئۇلارنىڭ ياخشىلىقىنى قايتۇرۇشنى ئويـ
لايتتىم. لېكىن ئۇلار بۇنىڭغا يول قويـ
مايتتى. تاماق، تاكسى پۇللىرىنى مەن
تۆلىسەم، شۇ كۈنى كەچتىلا ئۆزلىرىگە
تېگىشلىكىنى ماڭا قايتۇراتتى. «ئاغىـ
نىلەر، ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭلار ئۈچۈن
قانچە قىلسام ئەرزىيدۇ، بۇنچىلىك
نەرسىنى قايتۇرۇپ يۈرمىسەڭلار بولاتتى»
دېسەم، ئۇلار: «بولدى قوي، بۇنداق
گېپىڭنى، ساڭا ئۆز ئادەم ئىكەنىمىز دەپ
ياردەم قىلدۇق، بىر نېمە تەمە قىلغـ
نىمىز يوق» دەپ سىلىكىۋېتەتتى. بىلـ
مىسىگەنلەر بىزدەك ئوقەتچىلەرنى ساپلا
ساختىپەز، كىشىنى ئوڭدا قويمىدىغانلار
دېيىشىدىكەن. ئۇنداقلارمۇ خېلى بار،
لېكىن مۇختار بوران، ياسىن تۇڭلاردەك
ئوغۇل باللارمۇ ئاز ئەمەس... ئوقەتنىڭ
يولىنى بىلىپ، ئىشىم تازا ئېقىۋاتقان
كۈنلەرنىڭ ئاخىرىدا پالاكەتچىلىك
كۈنلەر ئۆلىشىپ كەلگىلى تۇردى. يول
چىڭىپ كەتتى، بۇ دېگىنىمىز بىزدەكـ
لەرنىڭ يولىنى توسايدىغان، مالنى
مۇسادىرە قىلىدىغانلارنىڭ ھەرىكىتى
جىددىيلىشىپ كەتتى دېگەن گەپ. ئىلـ
گىرى تۇتۇلۇپ قالساق ئانچە-مۇنچە
جەرىمانە تۆلىسەكلا قۇتۇلاتتۇق. مالمۇ
ئۆزىمىزدە قالاتتى. ئەمدى ئۇنداق ئىش
يوق، تۇتۇلدۇقمۇ بولدى، مالنى تارتىـ
ۋالىدۇ، مالنىڭ پۇلىنىڭ يېرىمىنى
بېرىپ كۆتىمىزگە تېپىدۇ. بۇنداق زىـ
ياننى چىدىغىلى بولامدىغان؟ ساقچىنى
كۆردۇقمۇ، كىيىك بولۇپ كېتىمىز دېسىلە،
پەرتىلدەپ قاچىدىغان بولساق، كۆرگەن
كىشى ھەيران قالىدۇ. قوغلاپ تۇتۇۋالسا
ئۇرۇشىمىز، بەزىدە شۇنداق قىلىپ
قۇتۇلۇپ قالىمىز، تۇتۇلۇپ قالدۇقمۇ،
بولدى، توك كالتەكنى كىكىرگىچە
يەيدىغان گەپ. كىراكەش شوپۇرلارمۇ
قالتىس دېسىلە، مالغا چىققىچە كىرانى
500 كوي دەپ سۆزلەشكەن بولسا، مالـ
نى يېسىپ قايتقاندا ئارقىمىزدىن بىر
كىملەر قوغلاپ كەلسە، يەنە 500 نى
چاپلايمىز، شوپۇر ماشىنا دېگەننى قۇيۇنـ
دەك ئۇچۇرۇۋېتىدۇ. كالتەكنىمۇ
جىق يەپ كەتتۇق، زىياننىمۇ
خېلى تارتتۇق، ئەمما ئوقەتتىن

قول ئۇزەلمىدۇق، بۇنداق قىلىشقا زادى كۆڭلىمىز ئۇنىمىدى. شۇ كۈنلەردە يۇرتقا غىپپىدە كېتىۋالسامۇ، ئىككى تۈمەندەك ۋەجىنى كۆتۈرۈپ كەتكەن بولاتتىم. لېكىن بۇ مەن ئۈچۈن تېخى ئاز ئىدى. ۋەجىنى يەنە كۆپەيتكىلى بولىدىغان تۇرسا، نېمىشقا كەتكۈدەكمەن دەپ ئويلىدىم. يۇرتقا قايتىش ياسىن، مۇختارلارنىڭمۇ خىيالىغا كەلمەيتتى. مېنىڭمۇ ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالغۇم يوق ئىدى.

بىر قېتىم بىز بىر ماشىنا مال بىلەن قولغا چۈشۈپ قالدۇق، بۇ قېتىمقى زىيان خېلى ئېغىر بولدى. خېلى-خېلى زىيانلارنى «بوپتۇ ئاغىنىلەر، بۇنچىلىك زىيانغا كۆيۈپ كەتمەسمىز» دەپ ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان مۇختار بۇرانىنىڭمۇ بۇ قېتىم دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن، يول ئېچىلغۇچە تاماشىمىزنى قىلىپ تۇرايلى دېيىشتۇق. ھەر كۈنى دېگۈدەك چۆنتەككە پۇل كىرگەنگە ئۆگىنىپ قالسا، بىكار كۈنلەرمۇ ئادەمگە ھارام بىلىنىدىكەن. ئىككى ئاي ئىلگىرى، روزى ھېيتنىڭ ھارپا كۈنى بىز ئۈچەيلەن يەنە باشقا ئالتەيلەن بىلەن 20 تۈمەننى بىر قىلىپ خۇيدۇڭ دېگەن ناھىيىگە چىقتۇق. پىلانىمىزدا شۇ كېچىسى بىر ماشىنا مالنى بېسىۋېلىپ، ھېيت نامىزىغا ئۈلگۈرۈپ شەھەرگە كىرىپ كەتمەكچى ئىدۇق. مالنى ئالدىن ئۇقۇرۇشۇپ قويغان، يېرىم كېچىدە تاپشۇرۇۋالغىلى بارماقچى بولغانىدۇق، ئاخشىمى ياتاقتا ئارام ئالايلى دېدۇق، توققۇز ئادەم بەش كارىۋاتلىق بىر ياتاقتا ئورۇنلاشتۇق. بەزىلىرىمىز كارىۋاتتا، بەزىلىرىمىز يەردە... سائەت ئون بىرلەر بولغاندا، تويۇقسىز ياتاقنىڭ ئىشىكى تاراقلاپ ئېچىلدى-دە، نىقابلانغان بەشەيلەن باستۇرۇپ كىردى...

— ساقچىلارمۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن. شۇ تاپتا مەن ئۇرايىمدەكلا جىددىيلىشىپ كەتكەن، گويا شۇ توققۇز ئادەمنىڭ ئىچىدە ئۆزۈممۇ باردەك ھېس قىلىۋاتاتتىم.

— نەدىكىنى! ساپلا بىزنىڭ ئۇيغۇرلار، قوشۇننىڭ ئادەملىرى بولمامدۇ! — دېدى ئۇرايىم، ئۇنىڭ ئاۋازى سەل خىرىلداپ قالدى، — بەشىمىزنىڭ

كېلىشىغا بەش پىچاق تىرەلدى. قالغانلار مىدىر قىلماي قېتىپ قالدى.

— پۇلىمىز ئاز تاپىمدىڭلار، شۇنداق تۇرۇپ زاكىتنى ئايرىش خىيالىڭلارغىمۇ كەلمەيدىغۇ، — دېدى بۇدۇر چاچ، قاۋۇل كەلگەن بىرى مۇختارنىڭ كېلىشىغا پىچاقنىڭ كەينىنى سۈركەپ تۇرۇپ، — ئەمدى سىلەرگە يۈز - خاتىرە قىلىغىدەك يېرى قالمىدى. قېنى، سىلەرگە جان لازىم بولسا، پۇلنى چىقىرىڭلار!

بىز پۇل يوق دەپ باقتۇق، يالۋۇرۇپ باقتۇق، ئۇلار ئىچ ئاغرىتىدىغاندەك ئەمەس، پىچاق يۈزىمىزنى تىلغىلى، پۇتلىرىمىزغا سانجىلغىلى باشلىدى. كىيىملىرىمىز قانغا بويىلىپ كەتتى.

— ئۇنداق قىلماڭلار ئاغىنىلەر، ھەممىمىز مۇسۇلمانغۇ، ئەتە بىزنىڭ ئۇلۇغ ھېيتىمىز ئەمەسمۇ، نامازغا پاكىزرەك كىرىۋالايلى، — دەپ باقتۇق. ئۇلار ئۇنىمىدىغان.

ئۇلۇغ ھېيتىڭنى، نامىزىڭنى پالانى قىلاي، دەپ ئاغزىنى بۇزۇشتى. پۇلىمىزغۇ خېلى چىڭ يەرگە تىققانىدۇق. ئەمما ئۇلار پۇل يوق دېگىنىمىزگە ئىشەنمىدى.

— بىزنى بىلمەيدۇ دېمەڭلار، سىلەر بۇ يەرگە 20 تۈمەن بىلەن چىقتىڭلار، شۇنى چىقارساڭلار چىقاردىڭلار، بولمىسا ئەتە ئەتىگەندە سىلەرنىڭ نامىزىڭلار چۈشۈرۈلىدۇ، — دېيىشتى. جېنىمدىن تويغان بۇ قارا كۆڭۈللەرنى ئۇنداق قىلمايدۇ دېگىلى بولمايتتى. يەنە كېلىپ، كىمدۇ بىرى بىزنىڭ ئەھۋالىمىزدىن خەۋەر يەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى چۈشەندۇق. ئاخىرى بارى - يوق ۋەجىمىز بولغان 24 تۈمەننى چىقىرىشقا مەجبۇر بولدۇق. ئۇلار پۇلنى ئالدى - دە، قانداق تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق تېز غايىپ بولدى. بىز بىر - بىرىمىزگە قاراشقىنىمىزچە، پۇت - قوللىرىمىز بوشاشقان ھالدا ئولتۇرۇپلا قالدۇق. بىر چاغدا مۇختار:

— نېمىگە قاراپ ئولتۇرۇسىلەر، قوغلايلى! — دەپ توۋلىدى - دە، باياتىن ياندىن سۇغۇرۇشقا ئىمكان تاپالمىغان پىچىقىنى سۇغۇرۇپ ئۆيدىن بوراندەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى. بىزمۇ پىچاقلىرىمىزنى كۆتۈرۈشۈپ سىرتقا ئېتىلدۇق. لېكىن ئۇلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى، ئۇيان چاپتۇق، بۇيان يۈگۈردۇق، ئۇلار ئاسمانغا چىقىپ كەتكەندەكلا غايىپ بولغانىدى. ئارىمىزدا نەچچىسى ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى. بىراق يىغلىغان بىلەن بىزگە كىمنىڭ ئىچى ئاغرىيدۇ؟ ساقچىغا مەلۇم قىلدۇق، لېكىن ئۇلارغا شۇنچە جىق پۇلنىڭ سانىنى دېگىلى بولامدۇ؟ دېسەك، بۇ پۇلنى نەدىن تاپتىڭلار دېمەمدۇ؟ ساقچىلارمۇ بىزدىن زېرىككەن، زېرىككەنلا ئەمەس، بىزگە تازا ئۆچ. ئۇلار خوپ بوپتۇ دېگەندەك كۈلۈشتى. زاڭلىق قىلغاندەك، بولاڭچىلارنى تۇتۇپ كېلىڭلار، ئاندىن سورايمىز دېيىشتى.

بۇ قېتىم بىز قايسى شەيتان ئازدۇرغان، راستىنلا ئەقىلسىزلىك قىلغانىدۇق. بىز ئۈچەيلەن جىمى دەسمايىنى بىراقلا ئوتتۇرىغا تاشلىغانىدۇق. ئەمدى ياپيالىڭاچ بولۇپ قالدۇق. خۇيدۇڭدىن سالپىيىپ قايتىپ كىرگەنچە ياتاقتىن چىقماي نەچچە كۈن ياتتۇق، بىر - بىرىمىزگە گەپ قىلغۇمىزمۇ كەلمەيتتى، گالدىن تاماقمۇ ئۆتمەيتتى. ھېلىمۇ ساغلام ئىكەنمىز، بولمىسا بۇ

دەردتە يۈرىكىمىز پاڭگىدە ئېتىلىپ كەتسىمۇ كېتەتتى.»

سەپەرداشىم جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسىدە چوڭقۇر قورۇقلار پەيدا بولدى. قاراموتۇق چىرايىدىن ئاچچىق ھەسرەت ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھېكايىسى مېنى ئاجايىپ بىر دۇنياغا باشلاپ كىرگەندى. مەن بۇ دۇنيانىڭ چېتىنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ، ئۇرايىمنىڭ تېزرەك ئېغىز ئېچىشىنى كۈتتۈم. بىراق شۇ ئەسنادا ئۇ مېنى، ماڭا كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ئىدى.

— قوشۇن دېگەن گەپنى ئىلگىرى مەنمۇ ئاڭلىغان، — دېدىم مەن گەپ تېپىشىشكە ئۇرۇنۇپ، — بۇ زادى قانداق نەرسە؟

ئاشۇ قورقۇنچلۇق كېچە، گېلىغا تەڭلەنگەن پىچاق كۆز ئالدىغا كەلگەن بولسا كېرەك، ئۇرايىم ئىختىيارسىز ئەندىكىپ كەتتى. ئاندىن سوئالىمنى چۈشەنمىگەندەك ماڭا مەنىسىز كۆزلىرى بىلەن تىكىلىپ قالدى.

— نېمە؟ نېمە دېدىلە؟ — دېدى ئۇ خىرقىراپ.

— قوشۇننىڭ نېمىلىكىنى سوراۋاتىمەن.

— بېشىنى بىر يەرگە ئەكىلىۋالغان بىر توپ قۇلاق كەسلەر بولمامدۇ! ئۇلار ئوقەت قىلىشنىڭ ئورنىغا ئانچە-مۇنچە پىتلىنىپ قالغانلارنىڭ پېيىدە يۈرىدۇ. ئېپىنى تاپسا ئۇلارنىڭ پېيىنى قىرقىپ، مىڭ جاپادا تاپقان ۋەج-دۇنياسىنى سىيرىۋالىدۇ. ئۇلار راستتىنلا ئادەمنى سويىۋېتىشتىن يانمايدۇ. ئۇلار پىتلانغانلارنىلا ئەمەس، يېڭى كەلگەنلەرنى، ئاجىز-ئورۇقلارنىمۇ بوش قويمايدۇ. سەھراغا قاتنايدىغان ئابستوبۇسلاردىمۇ كۆپكۈندۈزدە بېقىنىغا پىچاقنى تىرەپ يانچۇقىنى تەتۈر ئۆرۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. چىلبۆرىلەر چۆللەردە يۈرگەندەك ئۇلار ئاشۇ سەھرالاردا تىمىسقىلاپ يۈرىدۇ.

مەن ئىختىيارسىز شۈركىنىپ كەتتىم. گويا ئايروپىلاننىڭ ئىچىدە ئۇلار تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالىدىغاندەك ئەتراپىمغا ئالاڭلاپ قاراپ قويدۇم.

— سىلەرگە چېقىلغان قوشۇننى تاپالمىدىڭلارمۇ؟

— نەدىكىنى! تېپىۋالغان بولساق، ئۇلارنى بوش قويمايتتۇق. بىخەستە ۋاقتىمىزغا توغرا كېلىپ قالدى-دە، پىچاق دېگەن بىزدىمۇ بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىز توققۇز، ئۇلار ئاران بەش ئادەم ئىدى... گۇاڭجۇ ئەتراپىنى ئىزدىدۇق. شاڭخەي، بېيجىڭلارغا خەۋەر بەردۇق. يەردىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق. ئۇلارغا كىم خەۋەر يەتكۈزگەندۇ، دەپ جىق تالاش-تارتىش قىلىپ باقتۇق، بىراق كۆز كۆرمىگەندىكىن كىمنى سەن ئىشپىيون دەپ تۇتالايمىز دېسىلە. بىز ئۈچەيلەنغۇ بىر-بىرىمىزگە ئىشەنچلىك، قالغان ئالتىسىنىڭ ئىچىدە چوقۇم بىرى بار. ئەمما قايسىسى؟ بۇ بىر سىر بولۇپ قالدى. رامىزان كۈنلەردە ئانامدىن خەت كەلگەن، ئۇ بىچارە ھېيتتىچە قايتىپ چىقساڭ دەپ يالۋۇرۇپ خەت يېزىپتىكەن، قېرىغاندا ئاغزىغا كەلگەننى دەۋېرىدۇ، دەپتىمەن. شۇ بىچارىنىڭ چۈشى بۇزۇلۇپ، مۇشۇ پالاكەتچىلىكنى كۆڭلى تۇيغان بولسا كېرەك. بەزىدە ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلغان بولسام، بۇنچە زىيان بولمىغان بولاتتىكەن دەپ قالىمەن. پۇلنى تاپقاندا ئۆزۈمنى نوچى چاغلاپ يۈرۈپتىمەن، ئەمدى بىلسەم، ئادەم دېگەن ئەتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان ئاجىز بەندە ئىكەن.

شۇ ۋەقەدىن كېيىن، بايا دېگىنىمدەك ھەپتە-ئون كۈن ياتاقتىن چىقماي ياتتۇق. لېكىن يېتىۋەرگەن بىلەن كىم بىزگە پۇل بېرىدۇ. ئۈچىمىز يەنە بىر-بىرىمىزگە تەسەللى بېرىشىپ، پارچە-پۇرات ئىشلارنى قىلىپ يۈردۇق، چوڭ ئىش ئەۋرەتكۈدەك ماغدۇرىمىز قالمىغانىدىكىن، شۇنداق قىلماي نېمە ئىلاج. بىر كۈنى بىرى: «تۇرسۇن ھايان شەھەر ئەتراپىدىكى بىر مېھمانخانىدا ئىكەن» دېگەن خەۋەرنى بەردى. بۇنى ئاڭلاپ ماڭا جان كىردى. ئۇ قىزىلكۆزنى تېپىۋالسام ھالال ۋەجىمنى قايتۇرۇۋېلىپلا توختاپ قالمايمەن، ئوبدانراق ئەدەبلەپ دەردىمنى ئالمىسام بولمايدۇ دېدىم. ئەمدى مېنىڭ مۇختار بىلەن ياسىننىڭ ياخشىلىقىغا جاۋاب قايتۇرالايدىغان ۋاقتىم كەلگەنىدى. ئۇنىڭدىن پۇلنى ئۇندۇرسام، بۇ پۇل ئۈچىمىزنىڭ ئوقەت دەسمايىسى بولىدۇ-دە، ئۇلار ئىككىسىلەنمۇ جانلىنىپ كېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۈچەيلەن تاكسىغا ئولتۇرۇپ، خەۋەردە ئېيتىلغان ئادرېسقا باردۇق. بۇ يەر تازا چەت بىر يەر بولۇپ، مېھمانخانا باردەكمۇ قىلمايدىكەن. ئەمما خېلى تۈزۈك بىر مېھمانخانا باركەن. مېھمانخانىغا كىرىپ خوجايىن ئايالدىن سۈرۈشتۈردۇق.

— ھە، سىلەر تۇ جىڭلىنى ئىزدەمسىلەر، — دېدى ئۇ بۇ ئىسمىنى ھۆرمەت بىلەن ئېغىزغا ئېلىپ، — ئۇ بۈگۈن ئەتىگەن بىر ھەپتىلىك سىرتقا چىقىمەن، ياتاقنى قايتۇرمايمەن دەپ كېتىپ قالدى!

بىز لاسىدە بولۇپ قالدۇق. قارىغاندا، ئۇ بۇ ئايالنىمۇ ئوڭدا قويغاندەك قىلاتتى.

— ئۇ نەنىڭ جىڭلىسىكەن؟ — دەپ سورىدى مۇختار بوران. پۇچۇق بۇرۇن، قېلىن كالپۇكلۇق، ۋىجىك ئايال خوجايىن ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي جاۋۇلداپ كەتتى:

— بىر تاشقى سودا شىركىتىنىڭ جىڭلىسىكەنغۇ. ئىسمىم كارتوچكىسىدىمۇ شۇنداق دەپ يېزىپتۇ. تىجارىتى تازا ئاقىدىغان شىركەتنىڭ جىڭلىسى ئوخشايدۇ. بۇ يەردە بىر كۈنلۈكى 74 يۈەنلىك ياتاقتا ياتقىلى بىر يېرىم ئاي بولدى، قايتىپ كەلسە يەنە ياتىدىغان ئوخشايدۇ...

— ھەي خوجايىن، سەن ئالدىنىپ قاپسەن! — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى ياسىن توك، — ئۇ نەدىمۇ جىڭلى بولسۇن؟ ساڭا نەق پۇل تۆلىدىمۇ زادى؟

خوجايىن ئايال ھودۇقۇپ قالدى:

— ياق، ئۇنداق ئەمەستۇ... پۇلغۇ تۆلىمىدى، چەكتىن بىرنى رەنىگە قويدى ئەمەسمۇ؟! — دېدى ئۇ تېپىرلاپ. ياسىن توك دىمىغىنى قېقىپ قويۇپ سۆزلىدى:

— چەكىنى ئوبدان كۆرۈپ باقتىڭمۇ؟ ساڭا بۇ گەپنى قىلىپ يۈرمەيتتۇق. بىراق دېمەي بولمىدى. سەن دېگەن ھېلىقى ئادەم جىڭلى ئەمەس، جىڭلى بولغۇدەك بولسا بىرەر ئالدامچىلار شىركىتى قۇرۇلۇپ قالسا شۇنىڭغا جىڭلى بولالايدۇ. ئۆتكەن يىلى ماۋۇ ئاغىنىمىزنىڭ بەش يېرىم مىڭ كوي پۇلىنى ئالداپ ئېلىپ قېچىپتىكەن. بۈگۈن ئەتىگەن بىرىدىن ئۇنى مۇشۇ يەردە ئىكەن دەپ ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەندۇق.

— ئەييا! — دەپ توۋلىۋەتتى خوجايىن ئايال رەڭگى ئۆچۈپ، — راستىنلا ئالدانغان بولسام 5000 يۈەن تۆگىدى دېگەن گەپ، ئۇ 3500 گە ياتاقتا ياتقان، شىركەتتىن پۇل كېلىمەيۋاتىدۇ دەپ بۈگۈن ئەتىگەن مېنىڭدىن 1500 نى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن. ۋاي خۇدايىمەي، ئۇ راستىنلا جىڭلى بولمىسا، بەرگەن چېكىمۇ ساختا! ھەي، سىلەر شىنجاڭلىقلار-زە، ئۆزۈڭلارنىمۇ ئالداپ، بىزنىمۇ ئالداپ يۈرۈيدىكەنسىلەر، مەنغۇ شىنجاڭلىققا ياتاق بەرمەيتتىم، ئاشۇ تۇ جىڭلى

دېگەنلىك ئاتلىق سۆزىگە، كاتتا سالاھىيىتىگە قاراپ ماقۇل دەۋېتىپتىمەن. ئەيىيا، ئەمدى قانداق قىلاي؟!

— شىنجاڭلىق، شىنجاڭلىق دەۋەردىڭغۇ ئايالىڭىزا، — دېدى مۇختار زەردە بىلەن، — سىلەرنىڭمۇ، بىزنىڭمۇ ئالداپ يۈرگەنلەر سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىمۇ خېلى بارغۇ. ئادەمنىڭ ياخشىسى بىلەن يامىنى ھەممىلا يەردە بار. مانا قارا، سەن بىزنى يامان دېيەلەمسەن؟ بىز سېنى ئالدىغىلى كەلمىدۇققۇ، سەن بەكمۇ ئالدىراپ كەتمە، كىم بىلىدۇ سېنىڭ ئۇ تۇ جىگلىيىڭ ئۇگدا قويغىلى بىر گول چوكاننى تاپتىم دەپ، بىزنىڭ كەلگىنىمىزنى ئۇقمىغاندىكىن ھەپتە ـ ئون كۈندىن كېيىن يەنە كېلىپ قالامدۇ تېخى.

خوجايىن ئايالىنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى پىلىلداپ كەتتى.

— ھەي، دېگىنىڭدەك بولسۇن، دېگىنىڭدەك بولسۇن، ئۇيەيدا بولۇپقالسىلا سىلەرگە خەۋەر بېرىمەن، سىلەرمۇ كېلىپ تۇرۇڭلار، — دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ، — بايىقى گېپىمگە رەنجىمەڭلار، زىيان دېگەن ئاچچىق نېمىكەن، ئاچچىقتا خوتۇن كىشىنىڭ ئاغزىدىن نېمە گەپ چىقمايدۇ دەيسىلەر. سىلەر بولمىغان شىنجاڭلىقلار ئىكەنسىلەر، ئولتۇرۇڭلار، ئۇسسىغانسىلەر، پىۋا قۇياي.

بىز ئۇنىڭ تەكلىپىنى سىلىق رەت قىلدۇق. تۇرسۇن ھايان — تۇ جىگلىنى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن ئوبدانراق ئولتۇرارمىز دەپ ئارقىمىزغا ياندۇق.

بىز تۇرسۇن ھايانىڭ ئايال خوجايىنىنىڭ مېھمانخانىسىغا ئەمدى ياندىشىمايدىغانلىقىنى بىلەتتۇق. بىراق ئادەم دېگەن ئاجايىپ نېمىكەن، مۇمكىن بولمايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ تۇرسىمۇ، يەنە ئۈمىدىنى ئۈزەلمەيدىكەن. بىز ئايال خوجايىندىن خەۋەر كۈتتۇق، ئۇنىڭدىنمۇ نەچچە قېتىم تېلېفون كەلدى. ھەر قېتىمدا ئۇ يىغلامسىراپ: «كەلمەيۋاتىدۇ» دەيتتى. 15 كۈن ئۆتۈپ كەتتى. شۇ ئارىلىقتا بىزمۇ ئۇ يەرگە ئۈچ قېتىم چىقىپ كەلدۇق. ئاخىرى ئۈمىد ئۈزۈلدى. بىز تۇرسۇن ھايانغا قول قويۇشقا مەجبۇر بولدۇق. ئويلاپ باقمامسىز ئاكا، ئۇ شۇ قېتىم گۇاڭجۇدا، ئاشۇ خىلۋەت مېھمانخانىدا بىر يېرىم ئاي تۇرۇپتۇ، شۇڭغىچە بىز مۇشۇ گۇاڭجۇدا تۇرۇپ ئازراقمۇ خەۋىرىنى بىلەلمەپتۇق. ئۇنىڭ يۈلتۈزى ئېگىزكەن. بىز خەۋەر تاپقان كۈنى خۇددى بىزنىڭ شۇ كۈنى كېلىدىغانلىقىمىزنى بىلگەندەك ئەتىگەندىلا تىكىۋېتىپتۇ ئەمەسمۇ. خۇدايىم نېمىشقا شۇنداق ئادەملەرنى، ياق، ئادەملەر ئەمەس، ئىبلىسلارنى بۇنداق ئامەتلىك قىلىپ يارىتىدىغاندۇ؟

سەپەردىشىم يۆلەنچۈككە بېشىنى تىرىگىنىچە كۆزىنى يۇمدى. ئۇ سۆزلەۋېرىپ چارچاپ قالغاندەك قىلاتتى. مەن ئويغا چۆمدۈم. سەپەردىشىم تىرىكچىلىك يولىدا يۇرتىنى، ئائىلىسىنى تاشلاپ ياقا يۇرتتا دوقۇرۇپ يۈرۈپتۇ. لېكىن ئۇ پېشكەللىكتىن زادى قۇتۇلالماپتۇ. قارىغاندا ئۇ شۇنى چۈشىنىپ، تەقدىرگە تەن بېرىپ يۇرتىغا قايتقان بولسا كېرەك. يۇرتىغا بارغاندىن كېيىن ئۇ يەنە كونا تىرىكچىلىكىنى قىلارمۇ؟ ئىككى بالىسىنىڭ ئاچ ـ يالىڭاچ قالماسلىقىنى دەپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭكىگە بېرىۋېلىپ قېيىن ئانىسىنى رەنجىتكەن ئايالىنى قويۇۋېتەرمۇ؟

مېنىڭ بۇ سوئاللارنى ئۇنىڭدىن سورىغۇم كەلدى، لېكىن سوراش بىمەپ ئىدى.

— مەن گۇاڭجۇغا ئۈلۈشكۈن چۈشتە كەلگەن، — دېدىم مەن گەپنى باشقا يەردىن باشلاپ، — ھەپتە - ئون كۈن تۇرۇپ، بۇ شەھەرنى كۆرۈپ كېتەرمەن دېۋىدىم، بۇ يەردىكى بىزنىڭ ئادەملەر غەلىتىكەن، يا سالامنى ئىلىك ئالمايدىكەن، ئادەمگە ھومىيىپلا تۇرغان ... ئۇنىڭ ئۈستىگە، ياتاق تاپماقمۇ قىيىن ئىكەن. تازا كۆڭلۈم قالدى، شۇنىڭ بىلەن ئالدىراپ - تېنەپ يۇرتقا ياندىم.

سەپەردىشىم كۆزىنى ئېچىپ، چۈشىنىكسىز كۈلۈپ قويدى.

— ئەھۋالنى بىلمىگەندىكىن شۇنداق دەيدىغان گەپ، — دېدى ئۇ دېرىزە سىرتىغا قاراپ قويۇپ، — مەنمۇ يېڭى كەلگەندە شۇنداق مۇئامىلىگە ئۇچرىغانىدىم. قانداق قىلىمىز ئەمدى، بۇ يەردە ئادەم ئادەمگە ئىشەنگىلى بولمىسا ... بۇ يەردە يۈرگەن بىزنىڭ ئادەملەر ئىچىدە ئوغرىسىمۇ بار، قىمارۋازمۇ بار، ئالدامچىسىمۇ بار، قوشۇنىنىڭ تىگچىلىرىمۇ بار، ئىشقىلىپ ھەر خىل ئەسكى ئىشلارنى قىلىدىغان ئادەملەر تېپىلىدۇ. ئۇنداق بولغاندىكىن، بىلىشمىگەن ئادەم كۆزگە ئوغرىدەك، ئالدامچىدەك، يەنە بىر نېمىدەك كۆرۈنىدۇ. بىز خەق قانداق يارىلىپ قېلىۋىدۇقكىن، ئۆز يۇرتىمىزدىمۇ بىر - بىرىمىزنى غاجىشىپ يۈرىدىكەنمىز. ياقا يۇرتقا كەلسەكمۇ، بىر - بىرىمىزگە ھەمدەم بولۇشنىڭ ئورنىغا بىر - بىرىمىزنىڭ پېيىنى قىرقىشنىڭ قەستىدە يۈرىدىكەنمىز. ھە دېسە ئۇرۇشۇپ، پىچاق كۆتۈرۈشۈپ ئۆزىمىزنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى ئۆزىمىز قان قىلىدىكەنمىز. بۇنداق بولغاندىكىن، خەق بىزنى كۆزگە ئىلامدۇ، خەقنىڭ بىزگە ياتاق بەرگۈسى كېلەمدۇ؟ بۇنداق كىشىلەرگە ساناقلىق، لېكىن شۇ ساناقلىق ھارامزادىلەر ھەممىمىزنى پوق قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ بولمىسا، مۇختار بوران، ياسىن توختىدەك ئوغۇل باللارمۇ ئاز ئەمەس بۇ يەردە! تۇرسۇن ھايانىڭ دېرىكىنى زادىلا ئالالمىغاندىن كېيىن روھىم بەكلا چۈشۈپ كەتتى، ئانام ۋە ئۆيدىكىلەرمۇ تولا چۈشۈمگە كىرىدىغان بولۇۋالدى. ئويلاپ باقسام خەققە قارا سانىمىغىنىم بىلەن، مەنمۇ تازا ياخشى ئادەم ئەمەسكەنمەن. گۇاڭجۇغا كېلىپ پۇلمۇ تېپىپتىمەن، ئۆيگە بىر سىنىت ئەۋەتىپ باقماپتىمەن، بۇ خىيالىمغىمۇ كىرىپ باقماپتۇ. توۋا، ئادەم پۇلنىڭ كەينىگە كىرسە شۇنداقمۇ بولۇپ كېتەمدىغان دەپ قالدىم. بىراق شۇنىڭغا ئەقلىم يەتكۈدەك بولغاندا، يانچۇقۇم قۇرۇق بولۇپ قالدى. يانچۇق قۇرۇق بولغاندا ئۆينى ئېسىگە ئالغان ئادەمنى ياخشى ئادەم دېگىلى بولامدۇ؟ قېرى، كېسەلچان ئانام بار، ئايالىم، چۆچۈردەك ئىككى بالام بار. ئەمدى بولغاندا ئۇلارنى كۆرگۈم كەلدى، نېمە بولسا بولسۇن، يۇرتقا باراي دېدىم. مۇختار بوران بىلەن ياسىن توختىمۇ بېرىپتۇ، بارغىن ئاداش دېيىشتى، ئانچە - مۇنچە پۇلنىڭ يولىنى قىلىپ 750 كويلۇق بېلەتنى 1500 كويغا ئېلىپ مېنى يولغا سېلىپ قويدى. ئۆيگە قۇرۇق قول بېرىش ئازابلىق ئىش ئىكەن. لېكىن مەن سالامەت بارسام ئانام، ئايالىم، بالىلىرىم خۇش بولار دەيمەن.

تەرەپ - تەرەپكە چېچىلىپ كەتكەن بىر ئائىلىنىڭ

(ئاخىرى 12 - بەتتە)

ئابدۇللا سۇلايمان

چىچىلدى چىرىغا چىچەك چاچقۇسى

يۇرتۇمدىن تېز سىزما

خىلۋەت سەھرا، قۇمساڭغۇ يوللار،
چەك - پايانى ئۇپۇققا تۇتاش.
قىزدۇرىدۇ ئەتىگەندىلا
مەلە، ئېتىز، باغلارنى قۇياش.

قۇدۇق بېشى، ئېرىق بويلىرى
گۈل - چېچەككە تولىدۇ بىر پەس.
چېلەك، چۆگۈن كۆتۈرگەنلەردىن
قىز ۋە گۈلنى ئايرىماق بەك تەس.

جىگدىلىكلەر قاشا بولغان باغ،
ھىد تارقىتار يىراق — يېقىنغا.
ئېچىشىدۇ چاڭقاق باغرىنى
شورىلاردىن كىرگەن ئېقىنغا.

كۈنگەيلەردىن پىشقان ئۆرۈكلەر
چىراغ كەبى پارلايدۇ شاختا.
ئۈجمىلەرنىڭ سەردان ئاقلىقى
ئىلغىنىدۇ ھەر شىلدىرشاپتا.

ئۆرۈك تېرىپ سەبىي باللار،
ئۈچكىسىنى چاقار يىغىشىپ.
مېغىزىنى ئۆتكۈزۈپ يىپقا،
قويۇنلارغا سالار تىقىشىپ.

سېۋەت - سېۋەت ئۆرۈك تۆكۈلەر
ئۆگزىلەرگە، ئېتىز بېشىغا.
تۈتىنىدۇ قىز ۋە جۇگانلار
پىننە سالغان سۇيۇقئېشىغا.

تال بارىڭى ئاستىدا سۇپا،
راسلىنىدۇ ئاددىي داستىخان.
دەستىلەنگەن نان، مېۋىلەر مول،
پەرۋانىدۇر ھەربىر ساھىبخان.

ئىشتىھانى تارتىدۇ بۇندا
مېغىز بىلەن ئېتىلگەن سوقماق.
قانچە راھەت ئىشچان مەردلەرگە
ئۆز ئەجرىنىڭ قەنتىنى چاقماق.

يۇرتۇمنىڭ تېز سىزمىسى بۇلار،
تەبىئەت ۋە ئىنسان بىرلىكى.
بولسا ئاڭا مېھنەت جۇپ قانات،
گۈللەش يۇرتنىڭ سوقان يۈرىكى.

بادىغانلىق* باي دېھقان

بادىغاندا يېتىشتى كۆپ باي دېھقان،
يۈزى نۇرلۇق، ئون بەش كۈنلۈك ئاي، دېھقان.

باغ - ئېتىزى بار، چارۋىسى كۆپەيدى،
توي - تۆكۈندە مېنىشلىرى تاي دېھقان.

* جاي ئىسمى.

«سەكرەش»، «دولقۇن» ئازابىدىن قۇتۇلدى،
قازىنىمىز، چۆمۈچىمىز ماي، دېھقان.

چورۇق كىيگەن تاغلىق ئىدى ئەسلىدە،
ئۆزۈقلىرى ئارپا ھالى ۋاي دېھقان.

قاراڭ، ئەمدى ئۆيلىرىدە تېلېۋىزور،
روھى تېتىك، ئۇستىبېشى شاي، دېھقان.

كەڭ سىياسەت ھېس قىلدۇرغاچ كەڭلىكنى،
چېچەكلىرى بولدى مانا چاي، دېھقان.

ھىممىتى بار بۇ ئەرلەرگە ئاپىرىن،
شان كۆكىدە قانىتىڭنى ياي، دېھقان.

گۈلاخما* رىۋايىتى

ئەجەپ ئۇستا ئەدىمقىلەر نام قويۇشقا،
نامغا مەزمۇن ھەمدە شەكىل ماس كېلىدۇ.
بەزى ناملار شۇنچىلىك ئۇز، شۇنچە تىرەن،
بەزى ناملار چاقچاق ئۈچۈن پاس كېلىدۇ.

گۈلاخمىنىڭ نامىدا بار بىر رىۋايەت
گۈلخان ئانا پاراسىتى - پەمىگە خاس.
ئوتلاق ئىكەن بۇرۇن بۇ كەڭ كۆجۈم مەلە،
كېلىدىكەن چارۋا - تۈللەر بېقىشقا ماس.

ماللار ئاۋۇپ يۈزلەنگەندە يۇرتقا بەخت،
قايسىبىر يىلى كاتتا بوپتۇ نورۇز تويى.
پادىشاھقا تەييارلاپتۇ سوۋغات - تارتۇق،
يەتتە كىمنىڭ مىڭغا كالا، ئۆچكە - قويى.

بۇندا ھۆرمەت تاپقان گۈلخان ئانىمىز ھەم
ئالتە پاتمان ئۇندا خېمىر يۇغۇرۇپتۇ.
قىيما قىلىپ تالاي پاقلان گۆشلىرىنى،
قالاپ تۈزگە ئوت، بىر كۆمەچ پىشۇرۇپتۇ.

تارتۇقنى ئېلىپ بارغان ئىكەن شاھقا،
ئېگىز چاقىلىق ھارۋىلارغا بېسىپ، ئانا.
چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىغا شاھ ئالايىتەن،
دەپتۇ: بەلەن سوۋغا ئېلىپ كەپسىز ماڭا.

پاتماپتۇ زور كۆمەچ ئوردا ئىشىكىدىن،
ئەكىرىشكە پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا.
«دەرۋازىنى بۇزۇپ پۈتۈن ئەكىرىڭلار»
دەپ بۇيرۇپتۇ شاھ مۇلازىم ۋە يايىغا.

چۈشۈرۈپ شاھ پەرمان تېزلا ئۆز نامىدىن،
گۈلخان ئىسمى قويۇلۇپتۇ بۇ يايلاققا.
زامانلاردىن زامان ئۆتۈپ ھازىرقى نام
ئۆزلەشكەنىكەن گۈلاخما دەپ ئەل - ئايماققا.

* *

باغلانغاندەك يۇرت نامى ھەر ئادەمگە چىڭ،
ئادەملەرمۇ باغلىنىدۇ مەلە - يۇرتقا.
قان قېرىنداش ئىنسان بىلەن ئانا تۇپراق،
بىر - بىرىدىن ئىرىشىدۇ ئارزۇ قۇتقا.

ھاياتلىق رىشتىسى

كۆئېنلىزدىن تارتىلغان بىر كۆمۈش يىپ
تەكلىماكان گىرۋىكىدە توختايدۇ.
قانچە داۋان، چەكسىز سايدىن ئۆتەر ئۇ،
سەپ تارتقان زور قوشۇنغىلا ئوخشايدۇ.

ئىككى قېشى ئۇنىڭ ئىككى سېپىلدۇر،
تاشلار رەت - رەت مارجان كەبى تىزىلغان،
ئۇ قول تۇتۇپ ئىلگىرىلەشنىڭ سۈرىتى
ئاق قەغەزگە ماھىر قولدا سىزىلغان.

داڭلىق «كۆرەش ئۆستىڭى» دۇر بۇ بىر يىپ،
ئاتا ئىشلەپ بالىسىمىز ئۇلگۇرگەن.
ھاشارچىلار ئېيتقان لەرزان ناخشىلار
شۇ ئاتىنىڭ نەۋرىسىنى كولدۇرگەن.

* جاي ئىسمى.

لەكمىك جوتو قالغىنىدا يىگىنىدەك،
باش ــ ئاخىرى تۇتاشقان بۇ ئۆستەڭنىڭ.
تۇتاشتۇرغان قورغۇچىلار مېھنىتى
يېشىل يەپتا مېھرىنى ھەر ئۆتەڭنىڭ.

ئوتتۇز يىل داق سايدا يېتىپ تاشكولاش
پۈتتۈرگەنگە تەگدۇر قانچە ئېھرامنى.

قوپۇرۇشقا بۇلار تىزغان تاشلاردىن
يەر شارىنى يۆگەيدىغان زور تامنى.

بىتۇن قازغان پەرھادنىڭ دىل كۆزىدە
بۇ ھاياتلىق رىشتىسىگە قاردىم.
دولقۇنلارغا قوشۇپ ئالقىش ھېسسىمنى،
يۇرتلۇقلۇرۇم ۋۇجۇدىغا تاردىم.

ھاجى مىرزاھمىد كېرىمى

سايياھەت خاتىرىلىرى

دىدار

ئادەممەن ـ ئادەممەن ئىسسىق كۆڭلى بار،
گۈزەل ـ ھېس تۇيغۇغا، خىيالغا ھەمراھ.
ھەممىدىن مەن ئۇچۇن قىممەتلىك دىدار،
ياشايمەن بولۇپ چىن دىدارغا شەيدا.

ھەر سەھەر مەن دىدار ئىزدەپ تۇرىمەن،
ماڭىمەن يول ئۆزرە دىدارلىشاي دەپ.
ياتسامىۇ چۈشۈمدە دىدار كۆرىمەن،
تىلەيمەن دىدارغا يەتكۈز، قاناي دەپ.

كۆڭۈلسىز مەن ئۇچۇن دىدارسىز ھايات،
كەلدىم قول ئېلىشىپ دىدار قۇچۇشقا.
كىشىلەر دىدارى مەن ئۇچۇن قانات،
تەييارمەن خۇش دىدار ئىزدەپ ئۇچۇشقا.

توسىمىسا يولۇمنى بەدەل ۋە ئەجەل،
سۆيۈنۈپ كۆكتىمۇ مەن دىدارلاشسام.
يېتەتتىم مۇرادقا، ئىنسان مېھرىدىن
كۈچ ئېلىپ، يول تېپىپ تاغ ـ داۋان ئاشسام.

كىمدۇ بۇ؟

ياپراقلار ئارىسىدىن ئاي كۆرۈنەر،
دەردمەنلەر① باغچىسىغا جۇلا تاشلاپ.
ئاھ، چېكىپ يىگىت پىراق ئىچرە ئۆرتىنەر،
يادىغا چۈشۈپ يارى كۆزىن ياشلاپ.

بىر ياندا سۆگەك غاجار غىڭشىپ بىر ئىت،
قىزغانغان چېغى، قاۋاپ قويار بەزەن.
ئۆزىگە كەلدى بىردىن چۆچۈپ يىگىت،
ماڭدى ئۇ، قايدا بارار، قايدىن كەلگەن؟

يېنىدىن ئۆتتى بىر توپ يىگىت ـ قىزلار،
ناخشىلار ئېيتىپ، يايراپ، گارمۇن چېلىپ.
مەي ئىچتى يىگىت يەنە بىرلا شىشە،
مەست بولۇپ يول چېتىدە قالدى يېتىپ...

كىم بۇ ــ ھە؟ ھەيران باغنى قىلغان ماكان،
يېگانە شاراب ئىچىپ يۈرگەن ئامان؟

1991 - يىلى 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى،
تاشكەنت

① دەردمەنلەر باغچىسى ــ تاشكەنت شەھرىدىكى «ئەسكى جۇۋا» دەپ ئاتىلىدىغان كونا بازارنى كۆرسىتىدۇ.

ناۋايى باغچىسى

خىيالچان نەزەر تاشلاپ تۇرار،
باغقا ئەلىشىر ناۋايى.
سالام بەردىم پىر-ئۇستازغا
ئۇچتى پەلەككە قەلبىم ساداسى:

خۇشالمەن،
ئۆرۈلمەپتۇ تىكلەنگەن ھەيكىلىڭىز،
ئۇنتۇلماپتۇ
شېئىر— ناخشىڭىز،
بار ئىكەنسىز ھەر ئۆيدە،
باللار ئارىسىدا،
يولۇچىلار ئىچىدە.
ار ئىكەنسىز
جامىئەدە،
ساماۋەرخانىدا،
لەرزان ئۈنىڭىزنى ئاڭلىدىم
ھەتتا كېچىدە.

سىز تۇغۇلۇپ
بەش يۈز ئەللىك يىل ئۆتۈپتۇ،
قۇتلاپ سۆيۈنمەكتە ئەل.
ياشايسىز دىللاردا
مەڭگۈ ۋە مەڭگۈ
قۇرۇماس سىز تىككەن كۆچەت،
دەل-دەرەخلەر قۇرۇپ كەتسىمۇ تۈگەل.
مەيىن سابا
يۈزۈمنى سىلاپ ئۆتكەندە،
مەجنۇنتال ئېگىلسە
ياپراق شىلدىرلار
ناۋايى باغچىسىدا گۈل دېڭىزى تەۋرىنىپ،
ئەنجان،
ئەنجان،
گۈزەل سۈرىتىڭنى قەلبىمدە
ئېلىپ كېتىمەن قەشقەرغە،
كۆرۈپ بالام-نەۋرەم
بوۋىسى ماڭغان يوللاردا
ماڭار يەنە ھەۋەسلىنىپ.

1991-يىلى 5-ئاينىڭ 26-كۈنى، ئەنجان.

نازىنىنلار كوچىسى

ئىشتكەن بولسامۇ
يوق ئىدى كۆرۈش نىسىپتىم،
ھالبۇكى،
شۇ كوچىدىن ئۆتۈپ سالدىم.
كۆپ بولىدىكەن دۇنيادا بۇنداق
كۈتمىگەن تاسادىپ ئىشلار.
زىنھار-زىنھار
كۆرۈشنى ئىستىمىگەن تىياتىرنى
قەدىم ۋىزانتىيە پايتەختىدە
بىر كۆرۈپ قالدىم.
تۇراتتى (قارىماڭ!)
ئىشىك ئالدىدا، دالاندا،
كۈلۈۋېتىپ مۈڭگۈلانغان ئاي يۈزلەر.
سەسكىنىپ تەلمۈرگەن،
كۆك،
قارا
شەھلا كۆزلەر.

يىغلامسىراپ تەبەسسۇم قىلغان
سېرىق،
قوڭۇر،
بۇدۇر چاچلار.
شەرەتلەر كۆكسىنى لىغىلدىتىپ،
مەرھابا، دەر قاش ئېتىپ،
ئاشۇ كۆڭلەكسىز يالىڭاچلار...

بېشىم سىلىنىدى،
قەدىمىم ئىتتىكلەپ،
بۇ دۆلەت كوچىدىن
پەسكە ئىتتىك چۈشۈپ كەتتىم.
كېتىۋېتىپ ئاھ،
قارىغان كۆزۈمنى،
ھەۋەسلەنگەن تېنىمنى،
بۇلغانغان كۆڭلۈمنى
ۋىجدان تونۇردا ئۆرتەتتىم.
مەن
سەيىر ئەتكەن شەھەرلەرنىڭ
كوچىلىرىدا
ئۇچراتقانىدىم بەزەن
شۇ كەبى نازىنىنلارنى يېرىم يالىڭاچ.
بۇ شۆھرەتلىك شەھەردە
يېغىلغانكەن بىر كوچىغا ئاشكارا
ئادەم،
جەمئىيەت «ھۆر» بولغاچ.

بىلدىم
توسقاچ ئۇنى قانۇن،
باشقا جاي،
مەھەللە - يولدا
ئۇ لەۋەنلەر قىلالمايدىكەن ناز.
ئۇنداق كوچىسى يوق
يۇرتۇم - دىياردىم
قەشقەر،
خوتەن،
غۇلجا،
تۇرپان...
كەلدى كۆز ئالدىمغا،
بالام! — دەپ ئانام قىلدى ئاۋاز.

نەپرەت ئەمەس،
تۇتاشتى سېغىنىش ئوتى زاتىمغا.
پاكلىق،
گۈزەللىككە شەيدا ۋۇجۇدۇم ئىنتىلىپ
ئەلۋىدا!
ئەي ئەيش - ئىشرەت كوچىسى
غۇربەتلىك، مىسكىن،
قاراڭغۇ كوچا ئەلۋىدا!
تىلەيمەن
ھايات، ساداقەت بىلەن يورۇپ
تاپقىن سائادەت،
تاپقىن دەردىڭگە داۋا،
بۇلغىنىۋەرمەي،
مۇڭلىنىۋەرمەي،
بېقىپ كۈنگە ئىزدىنىپ.

1991 - يىلى 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى،
ئىستامبۇل.

ئابلەت ئابدۇللا

شېئىرلار

سۈرەتتىكى سىر

مېھمان كۆردى،
تونۇش ئۇستەلدىن
يوقىلىپتۇ رامكىلىق سۈرەت.
ئايان ئىدى شۇ جۈپ سۈرەتتىن
كۈلۈپ تۇرغان تۇنجى مۇھەببەت...
قىسمەت ئەجەب،

يەنە سۈرەتنى
ئۇستەل ئۈستىگە قويۇپ قويدى كىم؟
تىكىلىدۇ بالىلار بەزەن،
لېكىن ئانا تۇرار غەمكىن جىم!...

بۇزۇلغان روھ

رەنجىمىدىم دۇنيادىن پەقەت،
رەنجىگىنىم قارا كۆڭۈلدىن.
قۇلىقىمغا پىچىرلاپ غەيۋەت
ئۆتكۈنچىدەك ئۆتكەندە يولدىن.

مەن نومۇسنىڭ ئوتىدا هالاك،
سىنىڭ يەنە مەغرۇر قامىتىڭ.
مەن كۈيلەنمەي قالغان بىر قوشاق،
يۈرىكىڭگە يېزىلماس ئېتىم.

ئېتىقاد يوق بۇزۇلغان روھتا،
بۇزۇق روھىڭ سۆيگۈمدىن يىراق.
ناخشاڭ بىلەن بۇزۇلغان دىلغا
بېرەلمەيسەن ئەمدى خۇش پۇراق.

مەستخۇش دەريا قىرغىقى بويىدا

مەستخۇش دەريا قىرغىقى بويىدا،
خىيال شېرىن، كۆڭۈلدە كۈيلەر.
دەريا دولقۇنىدا هاياتتىن سادا،
پاقىلار كۈركىرار،
كاككۇكلار كۈلەر.
يېشىل چۆپلەر سۆيەر بەلگىسىز
ئۆتكۈنچى شامالنى تىترەپ خىيالچان.
قەيەردىدۇر بۇلبۇل تىنىمسىز،
مەستخۇش چاتقاللىق،
مەستخۇشتۇر ئورمان.
سۆيگۈ ئىلاهى مۆككۈندى قايان؟
سەزەس توقاينىڭ شىلدىرلىشىنى.
بۇلبۇل تىلى بىر كۈيدە هامان
كۈيلەر تەبىئەت پىچىرلىشىنى.

ئادەملەردە ساددىلىق دائىم

يازمۇ ئۆتۈپ كەتتى شەپىسىز،
دالىلارنى كەزمىدىم تېخى.
سەنمۇ يوقاپ كەتتىڭ تىۋىشسىز،
دىلنى ئەزدى جۇدالىق دېخى.
ئادەملەردە ساددىلىق دائىم
قورچاق بولار هېلىگەرلەرگە.
لېكىن دۇنيا سۆيگۈ بېرىدۇ
ساددىلىقتا رەڭ بەرگەنلەرگە.

ئېتىقادتا گۈزەلدۇر دۇنيا

مەن يىراقتا كېتەلمەي شۇنداق،
يېپىسىز ساڭا باغلاندىم قىسمەت.
قىسمىتىمنى كۈيلىگەن قوشاق
يۈرىكىمدە قوزغايدۇ هەسرەت.
ئادىمىچە ياشىماقچىدىم،
تۈلكىلىككە ئۆگەتتى هايات.
بۆركۈت بولۇپ ئۇچماقچى ئىدىم،
تۇرمۇش ماڭا بەرمىدى قانات.
باتۇرلۇقنى قىلالاتتىم ئارزۇ،
قىلىچىمنى سۇندۇردى هەسەت.
مۇهەببەتلىك ئادەملەر گۈلروي،
لېكىن سۆيگۈدىن تاپمىدىم لەززەت.
ئاق كۆڭۈل ۋە ساددا قەلبىمنى
قارا نىيەت قىلدى مەسخىرە.
مېنىڭ ئاددىي بەندىلىكىمنى
ياقتۇردۇ پەقەت مەستۇرە.
ياقتۇردۇ كۆز يېشىمنى چەم
ئاڭا لازىم تائەت-ئىبادەت.

ئەقىدىسى كېسىلگەن ئادەم
يالغۇزلۇقنى تىلەيدۇ پەقەت.
لېكىن كەچمە ئېتىقادىڭدىن،
ئېتىقادتا گۈزەلدۇر دۇنيا.
پەخىرلىنىپ ئادەملىكتىن،
رەڭۋازلىقتىن بولارسەن ئادا.

ئۆستەڭ بويىدا قىزغۇچ رەڭ تالگۈل

ئىزدەپ كەلسەڭ قەدرىڭ قىلارمەن،
سېغىنغاندا بارارمەن ئاندا.
زىلۋا بويلۇق قىزغۇچ رەڭ تال گۈل
كۈلۈپ تۇرار ئۆستەڭ بويىدا.

ھەر سەھەردە بىر جۈپ ئاق چېلەك
ئاق ئۆستەڭگە چۆمۈپ كېتىدۇ.
ھەر سەھەردە بىر جۈپ ئاق بىلەك
ھويلىسىغا زىننەت بېرىدۇ.

گۈلزارلاردا يانىدۇ قەدرى،
ساددا كۆڭۈل بۇلۇتتەك ئاپئاق.
چاقىرىدۇ سۆيگۈ ئىلاھى
چېقىپ ياشلىق كۆكىدە چاقماق.

زىلۋا بويلۇق قىزغۇچ رەڭ تال گۈل
شوخ ئېچىلغان ئۆستەڭ بويىدا.
ئىزدەپ كەلسەڭ قەدرىڭ قىلارمەن،
سېغىنغاندا بارارمەن ئاندا...

بىر ئاتىغا

سەن ياش ئىدىڭ، نەۋقىران ئىدىڭ
مۇھەببەتتە يانغان ئوت بولۇپ.
جۇشقۇن ئىدى بۇ چاغدا قېنىڭ،
ئاي دالادا ئاينى ئاختۇرۇپ.

ئەمدى تۇرمۇش، ئائىلە غېمى،
بالىلاردا بەلكى خىيالىڭ.
چۆشەنمەيمەن ئەجەب، بۇ ئەجەب،
ساڭا باقار قورقۇپ ئايالىڭ.

بىلەمسەنكىن، تۇنجى قىزىڭنىڭ
كۆزلىرىدىن سېزەر بىر تۇيغۇ.
ئون توققۇزغا كېلىپتۇ قىزىڭ،
قەلبىدە بار بىر پىنھان سۆيگۈ.

سەن ئاتىسەن، سەزمەيسەن نىچۈن،
بۇ ياشتا كىم قۇتۇلغان ئاندىن.
ئاھ مۇھەببەت،
ياشلىق سەن ئۈچۈن
ئەمەكمىدۇ قەدىم زاماندىن؟!

قىز بىچارە تەلمۈرەر غەمكىن،
ئانىغا دەر دەردىنى پەقەت.
قىزچاق بولغىن بۇ ئىشتا تەمكىن،
قىينىسىمۇ تۇنجى مۇھەببەت...

دەرۋازىنىڭ ئالدىغا بەزەن
چىقار، قىزچاق كىرىپ كېتەر پات.
تام تۈۋىدە ئۆسكەن جىگدىنىڭ
شاخلىرىدا گۈللەر قاتمۇ قات.

قىزچاققا يات كەچكى سەيلىمۇ،
باغقا كىرسە بولۇر جىنايەت،
ئادەم تۈگۈل ئۇچار قۇشلارمۇ
گۇگۇم پەيتى ئۇۋىدا پەقەت.

ئاتا، گۈزەل قىزىڭ قەلبىنى
چۈشىنەرسەن ئېيقىنا قاچان؟!
ئادەملەرمۇ، ئادەملەر قىزىق،
قېرىغۇسى كەلمەس ھېچقاچان.

نىلقا توقايلىقى

دەرياندىڭ ئۇ قېتى تاغ،
بۇ قېتى باغ،
دەريا ئايلىنىپ ئۆتەر توقايلىقنى.
دەريا سۈيى
چۆمۈلدۈرەر ھەر ئاخشىمى
تاغ بېشىدىن چۈشكەن ئاينى.
دەريا ئايلىنىپ ئۆتەر توقايلىقنى،
گاھى قىلىچتەك توغرا كېسىپ.
ياشىرىدۇ بۇندا ياپراقلار
ئۆلمەس سۆيگۈ شارابى ئىچىپ.
قۇياش، چولپان يۇلتۇزلار
تىنماس دەريا شاۋقۇنلىرى جىمجىت،
قاراڭغۇ بۇلۇڭلىرىغا توقايلىقنىڭ
ئالار مۆكۈنۈپ.
ئاڭلايدۇ
تاغلارنىڭ روھى
قەدىم مەشرەپ ناخشىسىنى،
چاتقال، دەرەخلەرنىڭ
مەڭگۈ قېرىماس شېخىغا مىنىپ...
گۈزەل نىلقا توقايلىقى
گۈزەل خىياللارغا چۆمۈلگەن.
چوڭقۇر ئېلىتىزلىرى ئارىسىغا
ئادەمىزاتنىڭ
ئۇلۇغ تىلەكلىرى كۆمۈلگەن!

مۇھەممەت خېۋىر

تەنھا — ئۇ تەنھا

مەجنۇن تاللار ياشناپ تۇرار چىمەن قىرغاقتا،
دەريا سۈيى بىغەم ئاقار تولغىنىپ ئاستا.
بۇلۇت لەرزان كۆكتە دەريا بويلايدۇ،
يىگىت تەنھا، قىرغاق بويلاپ ئويلار ئويلايدۇ.

خىيالىدا بىر سۈرەت بار،
بەرمەيدۇ سادا،
بىلىقچى قۇش قىچقىرىدۇ: تەنھا —
ئۇ تەنھا!...

ئاتمىش ياشلىق قەلەمكەشىمگە

ئاتمىش ياشتا ئاتمىش سېھىر بار،
ئاتمىش ياپراق — تۆكۈلگەن ئۈنچە.
كۆز يېشىدا ھايات مېھرى بار،
قالغان ئۆمۈر ئاڭا سۆيۈنچە.

پەسەيمەكتە ئۆمۈر دولقۇنى،
ھەمسۆھبەتكە مۇشتاقتۇر كۆڭۈل.
ئەجرى بىلەن ئىنسان پادىشاھ،
ئىنسان ئالەم چېكىسگە گۈل.

ئاتمىش ياشلىق قەلەمكەشىمنى
تەبرىكلەشكە ھايات بولسۇن يار.
تېپىشماقتۇر تەگرىنىڭ ئىشى،
كىمنى ئەزىز، كىمنى قىلار خار!

ئۆتۈنۈش

دوختۇر كېسىپ ئېلىۋەت يۈزۈمدىكى سۆگەلنى،
چىدالايمەن ئاغرىسا، ھەتتا قېنىم ئاقسىمۇ.
ئەمدى زىننەت دەپ يۈرمەي ئاغرىتماس نەس كېسەلنى،
مەيلى دەيمەن ئاتامغا شۇم ئېغىزلار چاقسىمۇ.

قارا بىر خال بار ئىكەن زىنىقىمدا ئەسلىسەم،
پاھ، دېيىشتى باشقىلار، مەنمۇ بىلمەي پاھ دېدىم.
نېمە ئۇنىڭ خىسلىتى، خەقتىمۇ بار داغ دېسەم،
خاللىق ئەرنى شاھ دېدى، مەن غادايدىم: شاھ دېدىم.

خالىم بىلەن ماختاندىم، پەخرىم دېدىم، كېرىلدىم،
ئۆزگىلەردە يوق بۇ خال، ئۆزگىلەرنى يوق قىلدى.
ھەۋەس بىرلە تىك چوققا، مۇنارلارغا بېرىلدىم،
خال ئۆچۈردى ئوتۇمنى، مىجەزىمنى سوغ قىلدى.

خال كۆتۈردى ئېگىزگە، گويا ئورنۇم ئەرشتە،
(ئېگىز ياخشى ئەمەسمۇ پەستە خەقتەك تۇرغاندىن.
جۇپ تاللىدىم ئۆزۈمگە تاللىغىنىم پەرىشتە،)
ئۆزۈڭنى بىل دېگەندە چۆچۈپ كەتتىم، ئويغاندىم.

چۆچۈپ كەتتىم، ئويغاندىم، تۇرغان يېرىم مۇئەللەق،
پۇتـۇم زېمىن ئىزدەيدۇ، زېمىن ئىزدەپ ئاۋارە.
خال ئورنىدا ئۆسۈپتۇ مۇشتەك يوغان بىر مونەك،
زارىم ئۇچۇن چىقىمىدى مۇۋاپىق بىر ئىبارە.

زىننەت، كۆركى، قىممىتى ماختانمايمۇ ئايانغۇ،
قىسلىــمەن نېمىشقا ئەل يۈزىگە قارالماي؟
خالغۇ ياخشى نەرسىدۇ، ئۆزگەرگىنى يامانغۇ،
سۆگەل سىلاپ قېپقالدىم چىمەنلەرگە بارالماي.

مەيلى دېسەم جىسمىمنى سۆگەل قاپلاپ كەتكۇدەك،
كېسىۋەرگىن چىدايمەن مەيلى قېنىم ئاقسىمۇ.
قارىـچۇقنىــمۇ ئاخىرى سۆگەل نابۇت ئەتكۇدەك،
كېسىۋەرگىن ئاتامغا شور ئېغىزلار چاقسىمۇ.

ئاھ، ئاخشا

(پوۋېست) *

بۈگۈن ئۇ تەشكىلىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن پارىژنىڭ داڭلىق كوچىلىرىنى، مەشھۇر مەدەنىي يادىكارلىق ئورۇنلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا باشلىدى. چۈشتىن كېيىن ھەيۋەتلىك لوۋۇر ئوردىسىغا كېلىپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ قەدىمقى جەۋھەرلىرىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدى. پارىژ ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئەقىل - پاراسەت، ھۈنەر - سەنئەت نامايەندىسى بولغان ھەيۋەتلىك، كۆركەم لوۋۇر ئوردىسى ئايچېچەكنىڭ كۆز ئالدىدا گويا رەڭگارەڭ نۇرلار چاقناپ تۇرغان قاشتېشى، ئۈنچە - مارجان دۇنياسىدەك جۇلالىق، سېھىرلىك ۋە سەلتەنەتلىك ھالدا قۇچاق ئاچتى. ئۇ مىلادىدىن بۇرۇنقى يۇنان مەدەنىيىتىنىڭ گۈلتاجىسى ھېسابلانغان ھەر خىل رەسىم ۋە ھەيكەللەرنى كۆرۈپ بولۇپ، «مىرو ئارىلىدىكى ۋېنىس» نىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. كلاسسىك يۇنان رەسسامى ئالېكساندروس تەرىپىدىن مىلادىدىن بۇرۇنقى ئۈچىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا، مەرمەر تاش بىلەن ياسالغان، ئىككى مېتىر ئىككى سانتى ئېگىزلىكتىكى بۇ ئاجايىپ ھەيكەل دۇنيا گۈزەل سەنئەت تارىخىدا تەڭداشسىز نەمۇنە ئىدى. ئۇ كىشىلەرگە گويا تۇنجى قېتىم گومېرنىڭ داستانىدا ئوتتۇرىغا چىققان يۇنانىنىڭ مۇھەببەت ۋە گۈزەللىك ئىلاھى ئاشۇ ئوخشايدۇ، دېگەن تۇيغۇنى بېرەتتى.

* بېشى ئۆتكەنكى سانىدا.

ئايچېچەكنىڭ كۆز ئالدىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان گۈزەل سىياقلىق بۇ ئايال ئى-
لاھىي ھەقىقەتەن مۆجىزىلەر ئىچىدىكى مۆجىزە دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ يۇقىرىدى-
بەدىنى يالىڭاچ، كاسىسى بىلەن بېلى ياي شەكلىدە ئېگىلگەن، مۇسكۇللىرى تولغان
ھالەتتە ناھايىتى چىرايلىق ۋە نەپىس ياسالغانىدى. ئۇ گەرچە تاشتىن ياسالغان
جانسىز گەۋدە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بېجىرىم، گۈزەل لاتاپىتىدىن گويا ئەتىر - ئى-
پار ھىدى پۇراپ تۇرغان تىرىك ئايال تۇسى چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن
قەلبىنىڭ پاك، سەممىي ھەم تارتىنچاق ئىكەنلىكىنى، ياش، ساغلام، نازۇك گەۋدى-
دىن ياشلىق كۈچ - قۇدرىتىنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. قىسقىسى،
ئايچېچەكنىڭ كۆز ئالدىدا تىرىك ئادەمدەك قىلىقلىنىپ تۇرغان بۇ گۈزەل، سەل-
تەنەتلىك مەرمەر ھەيكەل قەدىمكى يۇنانلىقلارنىڭ روھىي مەدەنىيەت بىلەن مۇھەببەت-
كە بولغان ساغلام ئىنتىلىشىنى ئەكس ئەتتۈرگەنىدى.

ئايچېچەك ھەيكەلگە قارىغانسېرى، خىيالىغا بىر نەرسىلەر كەلگەندەك، يۈرى-
كىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن قانداقتۇر بىر نازۇك ئەسلىمىلەر كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋات-
قاندەك ھېس قىلدى. توغرا، ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى، ئۇ بۇندىن سەككىز يىل بۇرۇن،
سەنئەت مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، ھاياتقا كۆز ئېچىپ، تۇنجى قېتىم ياخشى كۆر-
گەن رەسسام يىگىتى دىلشاتنىڭ ئاغزىدىن مانا مۇشۇ «مىرو ئارىلىدىكى ۋىناس»
توغرىسىدا ئاجايىپ تەسىرلىك سۆزلەرنى ئاڭلىغانىدى. شۇ چاغدا، ئۇ دىلشاتنىڭ نۇر-
غۇن قىممەتلىك ماتېرىياللىرى ئىچىدىن «دۇنيادىكى مەشھۇر رەسىملەر» دېگەن كى-
تابنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپ، مانا مۇشۇ مەرمەر ھەيكەلنىڭ رەڭلىك فوتو نۇسخىسىنى
كۆرگەن ۋە دىلشاتنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىغان. مانا بۈگۈن، شۇ چاغدا ئاڭلى-
غان ۋە كۆرگەنلىرى ئۇنىڭ سەگەك كاللىسىدا، قۇلىقىدا شۇ پېتى، ئۇجۇر - بۇجۇرى-
غىچە نامايان بولۇپ، گويا دىلشاتنىڭ يېقىملىق ئاۋازى قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى:
«سىز رەسسامنى سۆيىدىكەنسىز، ئايچېچەك،— دېگەنىدى دىلشات شۇ چاغدا،—
شۇنداق ئىكەن، ئەمدى رەسساملارنىڭ ھاياتى توغرىسىدىمۇ ئاز - تولا بىر نەرسە بىلىپ
قېلىڭ. مەن سىزگە ھەرقايسى رەسساملارنىڭ ئوخشىمىغان شەكىل ھەم مەزمۇندا يا-
راتقان مۇھەببەت ۋە گۈزەللىك ئىلاھى ۋىناسنىڭ رەسىم - ھەيكەللىرى توغرىسىدا
كۆپ سۆزلەپ بەرگەن. مانا ماۋۇ قولىڭىزدىكى كىتابتا تونۇشتۇرۇلغان «مىرو ئارىلى-
دىكى ۋىناس» ناملىق ھەيكەل ھازىر پارىژدىكى لوۋۇر ئوردىسىدا ساقلىنىۋاتىدۇ. بۇ
ھەيكەلنىڭ دۇنياغا كېلىشى سەنئەت قەسرىنىڭ دەرۋازىسىنى ئاچقان ئالتۇن ئاچقۇچ
بولغان. ئۇنىڭ توغرىسىدا ئاتاقلىق يازغۇچى، شائىرلار نۇرغۇن قەسىدىلەرنى يازغان.
گېرمانىيىلىك شائىر گېينىرىخ گېيىنىمۇ 1848 - يىلى ساياھەت بىلەن پارىژغا كېلىپ،
بەختكە قارشى كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ يېتىپ قالغاندىمۇ، سۆيگۈ ۋە گۈزەللىك ئىلاھى
ۋىناس بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن، ئاخىرقى قېتىم لوۋۇر ئوردىسىغا بارغان. ئۇ ئۆزى-
نىڭ «رومانسارو» ناملىق داستانىنىڭ خاتىمىسىدە مۇنداق يازغان: «ئۇ چاغ 1848 -
يىلىنىڭ ماي ئېيى ئىدى، ئۇ كۈنى مەن ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق سىرتقا

چىقىش بولدى. مەن ئۇ كۈنى ئۆزۈمنىڭ ئەڭ بەختىيار چاغلىرىمدا ھادىس چوقۇنغان ئاشۇ مەبۇدە بىلەن خوشلاشقىلى بارغانىدىم، مەن ناھايىتى تەستە لوۋۇر ئوردىسىغا باردىم. مەن ئوردىنىڭ چوڭ زالىغا كىرگىنىمدە، ئەڭ ئالدى بىلەن كۆرگىنىم ئاشۇ گۈزەل ئىلاھ بولدى. سۆيۈملۈك مىرو ئارىلىدىكى ئۇ گۈزەل ئايال مېنىڭ ئالدىمدا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى، مەن ئۇنى كۆرۈپ ئۈنسىز يىغلىدىم، ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا خېلى ئۇزاق ياتتىم، مېنىڭ يىغام ئازابلىق ئىدى. شۇ چاغدا، مېنىڭ ھالىمغا ھەممىسى، ھەتتا سوغۇق تاشلارمۇ ئىچ ئاغرىتتى، ئايال ئىلاھ ماڭا ھېسسىداشلىق قىلغاندەك قاراپ تۇراتتى، لېكىن ئۇ ئامالسىز ئىدى، ئۇ گويا ماڭا: سەن مېنىڭ قولۇمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ساڭا ياردەم قىلىشقا ئامالسىز مەن، دەۋاتقاندەك كۆرۈندى!

ھەي، شائىر! سەن ئايال ئىلاھنىڭ ئوبرازىدىن ئىنسانىيەتنىڭ مۇھەببىتى بىلەن گۈزەللىكىنى كۆردۈڭ، شۇڭا، سەن ناھايىتى ھاياجانلىنىپ كەتتىڭ!

قاراڭ، ئايچېچەك! كىتابىتىكى بۇ ھەيكەلگە قاراپ، بىز قەدىمىي يۇنان سەنئەتكارلىرىنىڭ تالانتىغا، ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايمىز! ئۇلارنىڭ ئىنسانلارنىڭ بۇ خىل گۈزەللىك غايىسىنى كىشىگە چىن ئادەم سىياقىدا تۇيغۇ بېرىدىغان بۇنداق كونكرېت ئوبراز ئارقىلىق ئىپادىلىگەنلىكى دۇنيا مەدەنىيىتىدە ھەقىقەتەنمۇ مەڭگۈ نۇر چاچقۇچى خاتىرە مۇنارىسى بولۇپ قالىدۇ!»

تۇيۇقسىز ئېسىگە كەلگەن ـــ ئۆز ۋەتىنىدىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا، پارىژدىكى سەلتەنەتلىك لوۋۇر ئوردىسىدا ئېسىگە كەلگەن بۇ ئاچچىق ئەسلىمىلەر ئايچېچەكنىڭ يۈرىكىنى تىلغاپ، كۆزىگە ئىسسىق ياش كەلتۈردى. چۈنكى، «مىرو ئارىلىدىكى ۋېناس» ئۇنىڭ ئېسىگە تۇنجى سەبىي مۇھەببىتى بىلەن چىن يۈرىكىدىن سۆيگەن بىلىملىك، قامەتلىك، ئاق كۆڭۈل يىگىتى دىلشاتىنى كەلتۈرگەنىدى. مانا، ئايچېچەك ھازىر شۇ يىگىتى ئىشتىياق بىلەن سۆزلەپ بەرگەن گۈزەل ئىلاھنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ، لېكىن يېنىدا يىگىتى يوق، ئۇ ئاللىقاچان بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقان، ئۇنى لەنىتى، مەرەز بىر كېسەل سۆيۈملۈك بۇ دۇنيادىن ۋاقىتسىز ئېلىپ كەتكەن!... شۇ كۈنى، ئۇنىڭ كۆك يوپۇق يېپىلغان سۈرلۈك جىنازىسى ئىشىكتىن لەڭ ئۆرۈپ چىققاندا، ئايچېچەك ھەسرەت ـ نادامەتتە ھوشىدىن كەتكەنىدى...

كېيىن، ئايچېچەكنىڭ ئوقۇشى پۈتتى، خىزمەتكىمۇ چىقتى. بىر كۈنى ئۇ دىلشاتنىڭ قەبرىسىنى يوقلاش ئۈچۈن، ئۆزى يالغۇز تۇپراق بېشىغا باردى. قايتىمىش ۋاقتىدا، كۈتۈلمىگەن بىر ئىشقا يولۇقتى: ئۈچ لوكچەك قەبرىستانلىقنىڭ ئادەمسىز، خىلۋەت يولىدا ئۇنىڭ ئالدىنى توستى. ئۇلار ئەسلىدە، خېلى بۇرۇنلا ـــ ئايچېچەك قەبرىستانلىققا ماڭغان چاغدىلا ئۇنىڭ ئىزىغا چۈشكەنىدى.

ئۇ، ۋارقىراپ باقتى، قېچىپ باقتى، لېكىن ئۈچ لوكچەك ئۈچ تەرەپتىن خۇددى قۇزغۇننىڭ چاڭگىلىدەك ئۇنى قىسماققا ئېلىپ، يولدىن چەتكە ئېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ ھاياتى، ئىپپەت ـ نومۇسى خەۋپ ئاستىدا قالدى، ئۇ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى. سۈرلۈك قەبرىستانلىقتا كۈچلۈك ئەكس سادا ياڭرىدى.

ئۇنىڭ نالە قىلغان ئاۋازى بىھۇدە كەتمىدى، بىر شوپۇر يېقىندا قازا قىلغان سەپدىشىنى يوقلاپ قەبرىستانلىققا چىقىۋاتاتتى، ئۇ يىراقتىن بىر قىزنىڭ ئەنسىز ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ماشىنىسىنى تېزلەتتى. قىزنىڭ ئالتۇن جابدۇقلىرى يۇلۇنۇپ، كىيىم—

كېچەكلىرى يىرتىلىپ، يۈز ـ كۆزلىرى تىرنالغان بولسىمۇ، لېكىن ئېپپەت ـ نومۇسى ساق ئىدى. ياش شوپۇر ئۈچ لۈكچەك بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ، ئاخىر ئۇنى قۇتقۇزۇپ قالدى! جىددىي پەيتتە ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن ئىپپەت ـ نومۇسىنى قوغداپ قالغان ياش شوپۇر ئايچېچەكنىڭ ھازىرقى ۋاپادار، كۆيۈملۈك ئېرى سابىر ئىدى!

ئايچېچەك يىراق تارىخنىڭ ئوبرازلىق گۇۋاھى بولغان لوۋۇر ئوردىسىدىن ئەنە شۇنداق ئاچچىق ئەسلىمە ۋە رومانتىك خىياللارغا بېرىلگەن ھالدا قايتىپ چىقتى.

2

ئايچېچەك چىرايلىق كۈز ئايلىرىنىڭ بىرىدە، ئالەمچە شان ـ شەرەپ قۇچۇپ چەت ئەلدىن قايتىپ كەلدى.

ئايرودرومدا ئۇنى ئەكرەم، ئىلياس قاتارلىق خىزمەتداشلىرى بىلەن بىرمۇنچە دوست ـ ئاغىنىلىرى كۈتۈۋالدى، تېخى توپنىڭ ئالدىدا قۇربانئوۋمۇ بار ئىدى. ئۇ تەشكىلنىڭ، رەھبەرلىكنىڭ نامىدا ئەككىسىنىڭ ئالدىغا چىققانىدى.

— خۇش كەپسىز، بۇلبۇل!

— خۇش كەپسىز، كېپىنەك!

ئەرلەرنىڭ ھاياجانغا، سېغىنىشقا، ماختاشقا تولغان تەسىرلىك سۆزلىرى؛ ئاياللارنىڭ قۇچاق ئېچىپ قۇچاقلاشلىرى، چوكۇلدىتىپ سۆيۈشلىرى ئەتراپىنى بىر ئالدى. ھەممەيلەن خۇشال، ئەركىن، بەختىيار ئىدى. خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن ئايچېچەكنىڭ قايرىما كىرپىكلىك بولاق كۆزلىرى تېخىمۇ نۇرلىنىپ، يال ـ يال چاقنايتتى. تېخىمۇ ئاقىرىپ، سەمىرىپ قالغان نۇرانەيۈزلىرى تاڭغۇنچىسىدەك ئېچىلىپ، پارقىراپكەتكەنىدى.

كۆرۈشۈش، ئەھۋاللىشىش بىرئاز بېسىققاندىن كېيىن، ئايچېچەكنىڭ سەل ـ پەل قىسىلغان كۆزلىرى سەۋرسىزلىك بىلەن ئەتراپقا قاراشقا، كىشىلەر توپى ئىچىدىن كىمنىدۇ ئىزدەشكە باشلىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئىزدىگەن ئادىمى كۆرۈنمىدى، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرى خىرەلىشىپ، چىرايلىق يۈزلىرىمۇ سەل ـ پەل تاتىرىپ، خۇشال كۆڭلىگە غەشلىك ئولاشتى.

ئايچېچەكنىڭ ۋۇجۇدىدا بولغان بۇ جىددىي ئۆزگىرىش ئۇنى سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىپ تۇرغان ئەكرەمنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۇ ئايچېچەكنى چەتكە تارتىپ، خۇددى ئەيىبكاردەك مۇنداق دېدى:

— سابىر بۈگۈن ئالدىڭىزغا چىقالمىدى، سىلەردىن خەۋەر كەلگەندىن كېيىن، مەن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئىزدەپ كىرىپ كۆرۈشەلمىدىم. كېيىن ئۇقسام، ئۆتكەن ھەپتە جىددىي بىر ۋەزىپە بىلەن شىنجاڭغا كېتىپتۇ. ھېسابلاپ كۆردۇم، يەنە ئىككى كۈندە يېنىڭىزدا پەيدا بولىدۇ!

— رەھمەت، ئەكرەم ئاكا، ئاۋارە بوپسىز! بۇنداق ئىشلارغا مەن كۆنۈپ قالغان.

ئۇ گەرچە ئاغزىدا شۇنداق دېسىمۇ، لېكىن ئاۋازىنىڭ زەئىپ ۋە مىسكىنلىكىدىن كۆڭلىدە ئاغرىنىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ بۇنداق ئايرىلىشقا، تەنھالىققا كۆنۈپ قالغانلىقى راست، سابىرنىڭ يولغا بىر چىقىپ كەتسە، ھەپتە ـ ئون كۈن، ھەتتا ئايلاپ كېلەلمەيدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئايان. بەزىدە، ئايچېچەكنىڭ ئۆزىمۇ سىرتلارغا ئويۇن قويغىلى چىقىپ كېتىپ، سابىر يولدىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەندە، ئالدىغا چىقالمىغان! لېكىن بۈگۈنكىسى پۈتۈنلەي ئوخشىمايتتى! ئايچېچەك مانا مۇشۇ

ئايسرودرومدا سابىر بىلەن خوشلىشىپ كەتكەن قىرىق كۈندىن بېرى ئۈچ مەملىكەتنى ئايلىنىپ، يۈز نەچچە قېتىم ناخشا ئېيتىپ، گېزىت-ژۇرناللاردا، تېلېۋىزور ئېكرانلىرىدا هەر خىل تىل، هەر خىل يېزىقلاردا ماختىلىپ، قۇچاق-قۇچاق گۈل-غۇنچىلارغا ئورىلىپ، ئالەمچە شان-شەرەپ قۇچۇپ كېلىۋاتامدۇ؟! بۇنداق چاغدا، سابىر ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا هەمدەم بولمىسا، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ هاياجانلانمىسا، تەڭ كۈلمىسە قانداق بولىدۇ؟!

ئايچېچەك بۇدرۇق قوللىرى بىلەن بوينىغا گىرە سېلىپ، يۇمشاق يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ تۇرغان قىزى ساباهەتنىڭ ئانا سۈتى بىلەن دادا هىدى پۇراپ تۇرغان پاك ۋۇجۇدىدىن ئۆزىگە تەسەللى تاپتى!

ئەتىسى قۇربانوۋ «چاهارباغ مېهمانخانىسى» دا، چەت ئەلدىن قايتىپ كەلگەن ئىككى ئارتىسنىڭ شەنىگە زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ غەلىبىسىنى، شان-شۆهرىتىنى تەبرىكلىدى. زىياپەتتىن كېيىن، چىرايلىق زىننەتلەنگەن، قاشتېشى تۈۋرۈكلۈك، رەڭگارەڭ چىراغلىق زالدا تانسا بولدى. قۇربانوۋ يەنە ئايچېچەكنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋالدى، بېزەكلىك بىلەن ئارقا-ئارقىدىن ئۈچ قېتىم تانسىغا تارتتى. بىرىنچى قېتىم تانسا ئويىنىغاندا، ئۆتكەنكى ئىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراپ، ئۆزىنىڭ خىجىللىقىنى بىلدۈردى، ئىككىنچى قېتىمدا بولسا:

— ئايچېچەك، سىز بۇ قېتىم ۋەتىنىڭگە، مىللىتىڭگە شان-شەرەپ كەلتۈردىڭىز! سىزنى قانچە مەدھىيىلىسەك، كۆككە كۆتۈرسەك، ئەتىۋارلىساق ئەرزىيدۇ! — دەپ يۈزىدىن يۈزىگە ماختىدى. ئۈچىنچى قېتىمدا بولسا، كونا كېسىلى قوزغىلىپ، خۇددى «ئېشەككە ھۈنىرىڭنى كۆرسەت، دېسە، هاڭراپ بېرىپتۇ» دېگەندەك، ئەسلى قىياپىتىنى يەنە ئاشكارىلىدى:

— سىزگە چەت ئەل يارىشىپتۇ، نېمىدېگەن چىرايلىق بولۇپ كەتكەنسىز-ھە؟ بۇندىن كېيىنمۇ پات-پات چىقىرىپ تۇرساق بولغۇدەك!

— لېكىن سىزنىڭ شەرتىڭىز بار ئەمەسمۇ؟! — دېدى ئايچېچەك سوغۇق نەزەر بىلەن مەنىلىك قاراپ.

— دۇنيادا شەرتسىز ئىش بولامدۇ، ئايچېچەك! — دېدى ئۇ يەنە ئۆز مۇددىئاسىنى ئاشكارىلاپ، — مانا قاراڭ، بىز ئويناۋاتقان مۇشۇ تانسىنىڭ مەۋجۇتلۇقى مۇزىكىنى شەرت قىلىدۇ، مۇزىكىنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئادەمنى شەرت قىلىدۇ، ئادەمنىڭ مەۋجۇتلۇقى هاياتلىقنى شەرت قىلىدۇ، شۇنداق ئەمەسمۇ؟! خۇددى شۇنىڭدەك، ئەرنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئايالنى، ئايالنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئەرنى شەرت قىلىدۇ!

— لېكىن سىز بىلەن مەندە بۇ شەرت ئاللىقاچان ئورۇندىلىپ بولغان، قۇربانوۋ ئاكا، — دېدى ئايچېچەك ئۇنىڭغا سوئال نەزەرىدە تىكىلىپ.

— ئۇ مۇتلەق ئەمەس، ئايچېچەك، — دېدى قۇربانوۋ كۆزلىرىنى ھەييارلارچە ئويىنىتىپ، — سىز پەقەت كۆكسى-قارنىڭىزنى سەل-پەل كەڭرەك تۇتسىڭىزلا، ھەقىقەتەنمۇ ئۇنىڭ مۇتلەق ئەمەسلىكىگە ئىشىنىسىز!

قۇربانوۋ بىردىنلا بىچارە قىياپەتكە كىردى، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، ئاغزىنى ئۆمچەيتتى:

— مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن، ئايچېچەك! مەندىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرماڭ، ئىچىڭىز ئاغرىسۇن! سىز ئۈچۈن تىك تاغلارغا چىقىشقا، ئوت دېڭىزىغا كىرىشكە تەييارمەن.

بەختىگىمىز، ئىستىقبالىمىز ئۈچۈن جېنىم پىدا!...— دەپ ئايچېچەكنى ئۆزىگە تارتتى ئۇ.

ئايچېچەكنىڭ چىشلىرى قېرىشىپ، قاتتىق غىجىقى كەلدى، بىر چاغلاردا ئۆزى ھۆرمەت قىلغان، كۆڭلىنى ئايىغان بۇ بېزەڭ، پەس ئادەمدىن ئەمدى رەسمىي نەپرەتلەندى، يىرگەندى.

— ھۆرمەت قىلغاننى، ئايىغاننى بىلمەيدىكەنسىز!— دېدى ئۇ زەردە بىلەن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، — ماڭا سىزنىڭ خەيىرخاھلىقىڭىز، ھىممەت - شاپائىتىڭىز كېرەك ئەمەس! مەن ئۆزۈمگە، ئائىلەمگە تايىنىپ ياشاۋېرىمەن. بۇنداق تېتىقسىز گەپلەرنى ئارقا كوچىدىكى ئايالLارغا دەپ بېرىڭ!

ئايچېچەكنىڭ قىلچە ئايىماي، يۈز - خاتىرە قىلماي ئېيتقان ئاچچىق گەپلىرى قۇربانوۋنى خېلى تەمتىرىتىپ قويدى. ئۇ نېمە دېيىشنى بىلمەي بىر دەم كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، بىر دەم ئاغزىنى ئۆمەللەپ، قولايسىز ئەھۋالدا تۇرۇپ قالدى. بۇ ئىككىسىنىڭ بۇنداق سوغۇق، قاتمال مۇناسىۋىتىدىن خەۋىرى يوق گۈلناز بىر چەتتە خۇددى ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ، پۇچۇلىنىپ، زەردە گۆش بولۇپ قاراپ تۇراتتى. ئۇ تانسا باشلانغاندىن بېرى، قۇربانوۋ بىلەن ئايچېچەكنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ قېتىم تانسا ئوينىغانلىقىنى ماراپ كۆردى، بۇ جەرياندا ئىككىسىنىڭ پىچىرلىشىپ، مۇڭلىشىپ، ئۇزۇن سىرلىق گەپلەرنى قىلىشقانلىقىنى قىياس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ سەزگۈر ۋۇجۇدىدا ھەم رەشك، ھەم ھەسەت ئوتى بىرلا ۋاقىتتا كۆتۈرۈلۈپ، ئۇنى چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئازابقا سالدى!

ھەسەت بىلەن گۇمانخورلۇق ئەزەلدىن قوشكېزەك. ھەسەتخور ئادەملەر جەزمەن گۇمانخور كېلىدۇ! ئۇ باشقىلارنىڭ ھەممە نەرسىدىن گۇمانلىنىپ، ئۆزىنى بەكمۇ ئاقىل ھېسابلايدۇ. بۇ ئىللەت گۈلنازغا خېلى بۇرۇنلا يۇقۇپ، يۈرىكىگە سىڭىپ كەتكەنىدى!

ئۇ ئايچېچەكنىڭ چەت ئەلدە قازانغان شان - شۆھرەتلىرىنى ئاڭلاپ، يۈرىكى ئېچىشقىنىدىن نەچچە كېچە ئۇخلىيالمىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئايچېچەك دېگەن بۇ «كۆشەندە» ئەمدى ئۇنىڭ كونا ئاشنىسى، يۆلەنچۈكى قۇربانوۋنىمۇ تارتىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى! ۋاي خۇدايىمەي، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟! گۈلنازنىڭ ئازابلىق يۈرىكىدىن كۈچلۈك بىر نىدا كۆتۈرۈلدى: ھەي، غەپلەتتە ياتقان چوكان، تېزدىن ھوشۇڭنى تاپ، بولمىسا، ھەممە نەرسىدىن— نام - ئاتاقتىن، شان - شەرەپتىن، ئويۇن كۈلكىدىن بىراقلا مەھرۇم قالىسەن! ئايچېچەك سېنىڭ ئورنۇڭنى، ئابرويۇڭنى، رىسقىڭنى ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ! ئۇنىڭغا ئېتىل! تاشلان، يەرگە ئۇر!

3

بۈگۈن كېچە قۇربانوۋ جۆيلۈپ، تولغىنىپ زادىلا ياخشى ئۇخلىيالمىدى. ئۇنىڭ چۈشىگە ئايچېچەك كىرىۋالغانىدى. ئايچېچەك چۈشىدە بولسىمۇ ئۇنى ئەركىلىتىپ، ئوينىتىپ، خۇش قىلىۋاتاتتى، ئۇ بىردەم يوتقاننى قۇچاقلىسا، بىردەم ياستۇقنى شوراپ سۆيەتتى؛ بىردەم شالىسىنى ئاققۇزۇپ جۆيلۈيتتى:

— جېنىم... جېنىم ئايچېچەك... سىزنى... سىزنى سۆيىمەن... سىز ئۈچۈن... جېنىم پىدا...

ئۇنىڭ ئالا - تاغىل ئاۋازىدىن خوتۇنى چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى ۋە ئېرىنى تۈرتۈپ ئويغىتىپ چالۋاقىدى:

— ھوي كىشى، نېمە بولدى سىلىگە، ئايچېچەك، ئايچېچەك دەۋاتىلاغۇ؟

قۇربانوۋ چاپاق باسقان كۆزلىرى بىلەن خوتۇنىغا گۆلەيدى:

— نېمە ئويغىتىپ يۈرىسەن، ئۇيقۇمنى بۇزۇپ؟!

ئۇ، شېرىن چۈشىنىڭ ئۇزاقراق داۋاملىشىشىنى، چۈشىدە بولسىمۇ، ئايچېچەك بىلەن مۇراد - مەقسىتىگە يېتىشنى خالايتتى، ئەمما خوتۇنىنىڭ بىمەھەل ئويغىتىشى بىلەن ھەممە ئىشىنىڭ يوققا چىققانلىقىنى ئويلاپ ئاچچىقلىنىۋاتاتتى.

— تېخى مەندىن بەكرەك تۇۋلايدىيا؟!— دېدى سېمىز خوتۇن ھۆمىدەپ تۇرۇپ،— بۈگۈن سىلىگە ئاي چېچەكنىڭ جىنى چاپلاشقانمۇ؟ نېمانچە ئۇنىڭ ئىسمىنى تۇۋلاپ ئۆندەرەيلا؟!

قۇربانوۋ شۇ چاغدىلا، ئۆزىنىڭ جۆيلۈگەنلىكىنى، ئاغزىدىن ئايچېچەكنىڭ ئىسمى چىقىپ، خوتۇنىنى گۇمانلاندۇرغانلىقىنى سەزدى.

— نەدىكى گەپنى قىلىسەن، خوتۇن، بايا قارا بېسىپتۇ!— دېدى ئۇ دەرھال سىرايىنى ئۆزگەرتىپ،— ماۋۇ ئايچېچەك دېگەن خوتۇن ئۆمەكتىكى بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئالدىمغا سۆرۈشۈپ كەپتىكەن. بۈگۈن شۇنىڭ دەۋاسىنى سوراپ ھېرىپ كەتكەنىدىم، بەلكىم چۈشۈمگىمۇ يەنە شۇلار كىرىپ ئىسمىنى چاقىرغان ئوخشايمەن!... خاتىرجەم ئۇخلا، خوتۇن! بۇ دۇنيادا سەندىن باشقىسى ماڭا ھارام جۇمۇ!...

سېمىز خوتۇن نائىلاج ياتتى، لېكىن ئۇيقۇسى كەلمىدى، كۆڭلىدە ئېرىگە بولغان گۇمانى كۈچەيگەنىدى: بۇ ئايچېچەك دېگەن جادۇگەردىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك! ئۇنىڭ چىرايلىق قاش - كۆزى، نازۇك بەستى - بويى ھەرقانداق ئەرنى مەپتۇن قىلىدۇ! ئەر خەق دېگەن كۈرسۈك ئىتتەكلا بىر نېمە، ئۇنداق ئاياللارنى كۆرسە، غىڭشىماي قالامدۇ!؟ بىزنىڭ بۇ كىشىمۇ ئاغزىدا ئۇنداق دېگەن بىلەن كۆڭلىدە قانداق ھارام خىياللارنى ئويلاپ يۈرگەنلىكىنى كىم بىلىدۇ! ئىككىمىز بىر ياستۇققا باش قويغىنىمىز بىلەن، كۆرىدىغان چۈشىمىز باشقىدەك ئايرىم - دە! ئايچېچەكنىڭ ئىسمى بىكار چىقمىدى، ئۇ چەت ئەلگە بېرىپ كېلىپ، تېخىمۇ سەتەڭلىشىپ كېتىپتۇ. كونىلاردا «شەھەر كۆرگەن ئىتتىن قاچ!» دېگەن گەپ بار. ئۇنىڭدىن چوقۇم ھەزەر ئەيلەش كېرەك!

٤

* * *

ئىككى دەردمەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇلار خالى يەردە مۆكۈنۈشىش ئارقىلىق، بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىگە يول ئاچتى. ھەر ئىككىسى ئايچېچەكنىڭ يېڭىدا يۈرگەن يوشۇرۇن ئاداۋەتچىلەر بولۇپ چىقتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئاداۋەتچىلىك دەرىجىسى،

ئاداۋىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ئوخشىمايتتى. سىيمىز خوتۇن پەقەت قۇربانوۋنى گۆ-
مانىي كۆزلەپ، ئۇنى ياش، چىرايلىق چوكاننىڭ تارتىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپلا شۇ
كويغا چۈشكەنىدى. گۈلناز بولسا، پۈتۈنلەي باشقا غەرەزدە ئىدى. ئۇ ئايچېچەكنىڭ
شان - شۆھرىتىدىن قاتتىق ھەسەت قىلاتتى، ئىچى ئادايتتى. ئۇنى ئۆزىنىڭ كۆزىگە
قادالغان مىخ، پۇتىغا سانجىلغان تىكەن، دەپ قارايتتى، بۇ قېتىم چەت ئەلگە چىق-
قالمىغانلىقىنى شۇنىڭدىن كۆرەتتى، ئۆزىنىڭ بارا - بارا سەھنىدىن چۈشۈپ قېلىۋات-
قانلىقىنىمۇ ئاشۇنىڭ كاساپىتىدىن دەپ بىلەتتى. ئەگەر ئايچېچەك بۇ دۇنياغا تۆرەلمە-
گەن بولسا، گۈلناز چوقۇم بۇ يۇرتنىڭ ناخشا چولپىنى، جىمى ناخشىچىلارنىڭ گۈلتا-
جىسى بولغان بولاتتى! لېكىن ئايچېچەك ئۇنىڭغا يول بەرمىدى، ھەممىنى تارتىۋالدى،
گۈلنازغا ئېچىلىپ - يېيىلىپ، ئەركىنرەك نەپەس ئالغۇدەك ھاۋانىمۇ قالدۇرمىدى.
ئەمدى كېلىپ، ئۇنىڭ قويىنىدىن قۇربانوۋنىمۇ تارتىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ! شۇڭا
گۈلنازنىڭ ھەسرىتى، رەشكى، خۇسۇمىتى ھەممىدىن كۆپ، ھەممىدىن چوڭقۇر ئىدى.
ئۇ ھەسەت ئوتىدا كۆيەتتى. كۈندەشلىك دەردىدە ئازابلىناتتى. ئۇنىڭ پۈتۈن ھۆ-
جەيرىلىرى ئايچېچەككە بولغان ئۆچ - ئاداۋەت بىلەن تولۇپ تاشقانىدى! بۇنداق
ئادەملەرنىڭ تىلى ئۇزۇن، ئىچى تار كېلىدۇ! ئۇلار بەئەينى لوشۇن ئەپەندى ئېيت-
قاندەك: «گويا چۈپرەندى پەتەكلەردەك ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ھامان باشقىلارغا تىكىپ،
تۆرلۈك ئاماللار بىلەن ئۇلارنىمۇ پەتەك كۆرسىتىپ، ئۇلار بىلەن ئوخشاش نومۇرلۇق
شىم كىيمەكچى بولىدۇ!» بۇ سۆز ھەقىقەتەنمۇ جايىدا ئېيتىلغان، قەيەردە قۇرۇق
شۆھرەتپەرەسلىك، بىلىمسىزلىك، نادانلىق، شەخسىيەتچىلىك بولسا، شۇ يەردە ھەسەت-
خورلۇقنىڭ قارا كۆلەڭگىلىرى بولىدۇ. ئۇلار گويا بىر - بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان قوش-
كېزەك ئاكا - ئۇكىلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ!

- گۈلناز بىلەن سىيمىز خوتۇن خېلى ئۇزاق كۇسۇرلىشىپ، ئۆزلىرىچە ئىنچ قار-
نىنى بوشىتىشتى.

- ئايچېچەك دېگەن بۇ سالما باش، يۇندا چىراي ھازىر يەردە ماڭايمۇ، ئاسمان-
دىمۇ دەپ ئۆزىنى بىلەلمەي قېلىۋاتىدۇ، - دەپ ئەلەم بىلەن غودۇڭشىدى گۈلناز، -
ئۇنى كىشىلەرگە ئاشۇنداق شىۋى قەدرىدەك ئەتىۋار كۆرسىتىۋەتكەن ئادەم ھېلىقى
ئەكزەم دېگەن سولتەك! ئەمدى ئۇنىڭمۇ ھالىغا ۋاي، مۇزىكىسىدىن كۈلكە ئەمەس-
يىغا ئاڭلانمىغىنىنى كۆرەي!

- ئەمدى ئۇ ئىككىسىنىڭ كاۋىكىغا كىرىۋېلىپ، بۇ ئىشنى ھەق - دادىغا يەتكۈ-
زەيلى! - دېدى سىيمىز خوتۇن يېپىلاڭغۇ قاشلىرىنى لىكىلدىتىپ، - شانىسىنە بىلەن
ئەتىلا كۆرۈشەيلى!

گۈلناز چىرايىغا جىددىي تۈس بېرىپ، تەلۋىلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

- شۇنداق قىلايلى! ئەمدى گېپىمىز - گەپ، ئىشىمىز - ئىش! مېنىڭچە، ھايات
دېمەك قىمار دېمەك! مەن ئەمدى قىلغۇلۇقنى قىلىمەن. بۇندىن كېيىنكىسى تەقدىرىم
ياكى پىكاپىقا ئۇلتۇرۇش ياكى بولمىسا، تۈرمىگە چۈشۈش، ئىككىسىنىڭ بىرى بولىدۇ!

تۆتىنچى باب

گۇگۇم باسقان سەھنە

«ئازاب ـ ئوقۇبەتتە قالساڭمۇ، تەشۋىشلىنىپ
كەتمە، ھايات بولمىقى كۆپىنچە، قاراڭغۇ
يەردىن ئېقىپ چىقىدۇ.»
ـــ شەيخ سەئىدى

1

ئەكرەمنىڭ سابىق خوتۇنى سانىيە ئىككى «دەردمەن» تەرىپىدىن قاتتىق
قوشلانغانىدى. يالغان-ياۋىداق، چۆرىمە-چۆچەك گەپلەر ئۇنىڭ ئەقلىنى كې-
سىپ، بېشىنى ئايلاندۇردى. بولۇپمۇ گۈلنازنىڭ «ئېرىڭنى بۇزغان جادۇگەر ئاشۇ!
ئېرىڭ ئاشۇ قانجۇقنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ، سەندىن چانغان، ئىككى بالىنى يېتىم
قىلغان! ئەمدى ئۆز بەختىڭنى قايتۇرۇپ ئال!...» دېگەندەك ئېچىتقۇ گەپلىرى
سانىيەنىڭ يۈرىكىنى تىلغاپ، گويا ئۇنى يارىلانغان چىشى شىرغا ئايلاندۇرۇۋەت-
تى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، شۇ كۈنلەردە سانىيەنىڭ ھالىمۇ خاراب ئىدى. ئۇ ئەكرەم-
دىن ئايرىلىپ، ئۈچ ئاي ئۆتە-ئۆتمەي، تاسادىپىي تونۇشۇپ قالغان بىرى
بىلەن ئالدىراپلا، ئېنىقراقى، ئەكرەمگە كۆز-كۆز قىلىش ئۈچۈنلا توي قىلدى.
لېكىن ئۇلارنىڭ شېرىن ئايلىرى بىر ئاي ئەمەس، بىر ھەپتىگىمۇ بارمىدى، سا-
نىيەنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ تاللىغان خاپانباش، پالكۆز، قىرىق
ياشلارغا يېقىنلىشىپ قالغان بۇ ئادەم ئۇچىغا چىققان ئىچەرمەن، يالغانچى، كاز-
زاپ ئىدى. ھەر ئايدا ئالغان مائاشى ئۆزىنىڭ ئىككى ھەپتىلىك ھاراقىغا
يەتمەيتتى، قالغان ۋاقىتتا سانىيەدىن پۇل تەلەپ قىلىپ، سوقۇشاتتى، ئۇراتتى.
سانىيەنىڭ چىدىغۇچىلىكى قالمىدى، ئاخىرى ئۇ، تېجەپ-تۆمەپ يىغقان بىر
مۇنچە پۇللىرىنى ئۈستەك بېرىش ھېسابىغا ئۇنىڭدىن ئاران قۇتۇلدى. ئۇ بارى-يو-
قى تۆت ئايدەك ئۆي تۇتقان بولسىمۇ، لېكىن تۆت يىللىق ئەقىل-ھوشىدىن
كەتتى. ئاپئاق، سىدام ماڭلايلىرىغا پۇرۇم-پۇرۇم قورۇقلار چۈشتى، دولقۇنلىنىپ
تۇرىدىغان بۇدۇر چاچلىرىغا ئاق ئارىلىدى. شۇ چاغدىلا ئۇ، ئەكرەمنىڭ قەدرىگە
يەتتى. ئۇنىڭ مۇلايىملىقى، سەممىي-ساداقىتى، ئۆزىلا چېقىلمىسا، ھېچ ئىشقىبا
ئارىلاشماي، پىئانىنو بىلەنلا ھەپىلىشىدىغان تىنچ، رايىش مىجەزى ئەمدى، ئۇنىڭغا
ئېسە قىلىپ، ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى بېشەملىكىدىن، ئەركە-نايناقلىقىدىن قاتتىق پۇشاي-
مان يېدى. لېكىن بولار ئىش بولغانىدى، شۇڭا، ئۇ ھەسرەت-نادامىتىنى ئىچى-
گە يۇتۇپ، تەقدىرگە تەن بېرىپ ئولتۇراتتى!

كۈتۈلمىگەندە ئىككى خوتۇننىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئۇلارنىڭ ئەقىل كۆرسىتىپ

قىقمتمشى سانىيەنى بىردىنلا ئاياغقا تۇرغۇزدى، ئۇممىدسىز، چۈشكۈن كۆڭلىگە بەخت-ئىقبالىنىڭ يورۇق شامىنى ياقتى. ئۇنىڭدا راستىنلا ئۇممىد تۇغۇلغان، ئۆز ۋاقتىدا تارتقۇزۇپ قويغان بەختىنى قايتا قولغا كەلتۈرۈش ئىشەنچى پەيدا بولغانىدى. بولۇپمۇ ئۇ، يېقىندىن بېرى، ئەكرەم بىلەن ئايچېچەكنى يوشۇرۇن كۆزىتىش، ئەكرەمنىڭ ئۆيى ئەتراپىدا ئۇلارنى پايلاش ئارقىلىق، گۈلنار بىلەن سىمىز خوتۇن ئېيتقان گەپلەرنىڭ توغرىلىقىنى ھېس قىلدى ۋە ئەكرەم بىلەن ئايچېچەكتىن تېخىمۇ قاتتىق گۇمانلاندى. گۇمان ئاستا-ئاستا ئىمانىنى قاچۇردى، ئۇنىڭ كۆزى قىزدىرىپ، يۈرىكى قارامالاشتى!

بۈگۈن يەكشەنبە، ھەممە ئادەم ئۆز ئىرىكچىلىكى بىلەن ھەلەك ئىدى. ئايچېچەك چۈشتىن بۇرۇن ئۆيى ئىشلىرىنى تۈگىتىپ، چۈشتىن كېيىن ئەكرەمنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئەكرەم يەنە شۇ نوتا يېزىش، پىئانىنو چېلىش بىلەن بەنت ئىدى.

— بۈگۈن يەنە دەم ئالغىلى كەلمەپتۇ-دە، ئايچېچەك، — دېدى ئەكرەم ئورنىدىن تۇرۇپ، — سابىرنى يالغۇز تاشلاپ كەلدىڭىزمۇ؟

— ياق، سابىر تونۇگۈن چۈشتىن كېيىن يولغا چىقىپ كەتتى، — دېدى ئايچېچەك پىئانىنونىڭ بىر تەرىپىگە يۆلىنىپ، — ھېلىقى ناخشىنىڭ ئەۋجىسىنى تازا ياخشى چىقىرالمايۋاتىمەن، شۇڭا ئىچىم تىتىلداپ، قايتا ئۆگىنەي، دەپ كەلدىم.

— ياخشى بوپتۇ، ئەمىسە، مەن چالاي، سىز ئوقۇڭ!

ئەكرەم دەرھال تۇتۇش قىلدى، ئۆيدە پىئانىنونىڭ يېقىملىق ئاۋازى ياڭرىدى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئايچېچەكنىڭ لەرزان، نەپىس ناخشىسى كۆتۈرۈلدى.

قايتا-قايتا چېلىش، قايتا-قايتا ئېيتىش يېرىم سائەتتەك داۋام قىلدى، ئەمدى ئۇلار چارچاپ قالدى بولغاي، كرېسلودا يانمۇ-يان ئولتۇرۇپ، ئالما-نەشپۈت يېگەچ پاراڭغا چۈشتى.

دەل شۇ چاغدا — ئەكرەم بىر تال قىزىل ئالمىنى ئاقلاپ، ئايچېچەككە قوش قوللاپ تۇتۇۋاتقان چاغدا-ئىشىك قاتتىق ئېچىلىپ، بوسۇغىدا سانىيە پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چاچلىرى چۇۋۇلغان، كۆزلىرى چەكچەيگەن، چىرايى ئۆزگىرىپ، چويۇندەك كۆكىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئايچېچەككە بىر پەس بېگىزدەك تىكىلىپ قاراپ، ئارقىدىن بىردىنلا ئىللاپ كەتتى:

— ھۇ!... يۈزى قېلىن جالاپ! تاخ دېسە تاختا بېشىغا، پەش دېسە مورا بېشىغا چىقىدىغان لوقما ئوغرىسى!

بۇنداق كۈتۈلمىگەن غەلىتە ئەھۋالدىن ئەكرەممۇ، ئايچېچەكمۇ خۇددى تۇيۇقسىز يەر تەۋرەپ، ئەنسىزچىلىكتىن باشلىرى گاراڭ بولۇپ قالغاندەك ياكى ئوچۇق ھاۋادا تۇيۇقسىز چاقماق چېقىپ، كىشىلەرنى ھەيرەتتە قالدۇرغاندەك بىر خىل تاسادىپىي، چۈشىنىكسىز، غەلىتە سېزىم ئىچىدە داڭ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. بۇ پۇرسەتتىن پايدىلانغان سانىيە ئىشىكنى يوغان ئېچىۋەتتى-دە، ئەتراپنى بېشىغا كىيىپ، ساراڭدەك ۋارقىراپ-جارقىردى:

—قاراڭلار، خالايىقلار! ئوغرى مۈشۈك قولغا چۈشتى، جالاپنىڭ شەرمەندىسى چىقتى!

قولۇم-قوشنىلارنىڭ ئىشىك-دېرىزىلىرى غىچىرلاپ ئېچىلىشقا، شىپىرلىغان ئاياغ تىۋىشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

سانىيە ئەمدى ئۆزىنى ئۆيگە ئېتىپ، ئايچېچەككە خۇددى ئاچ قالغان بۆركۈتتەك شىددەت بىلەن تاشلاندى. ئۇنىڭ چاچلىرىنى چۇۋۇدى. كۆڭلىكىنى يىرتتى، كارنىيىدىن بوغدى!

ئەكرەم كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان بۇ ئىشلارغا ئەقلى يەتمەي، بىر پەس هاڭۋېقىپ قالدى، كېيىن هوشىنى يىغىپ بىردىنلا سانىيەگە ئېسىلدى. لېكىن سانىيە ئۇنىڭغا ئۆزىنى تۇتقۇزماي ۋارقىرىدى:

—ماڭا يېقىن يولىماڭ، ئەكرەم! —دېدى ئۇ قوينىدىن بىر پىچاقنى ئېلىپ،— بولمىسا، مۇشۇ يەردە ئۆزۈمنى بوغۇزلاپ بېرىمەن. سىز قاتىل بولۇپ قالىسىز!

ئەكرەم مەڭدەپ قالدى. سانىيە غالجىرلىق بىلەن ئايچېچەكنى سۆرەپ ئىشىك ئالدىغا ئېلىپ چىقتى. بۇ يەردە ئادەملەر توپلىشىپ قالغانىدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە قوشنا-قولۇملاردىن باشقا، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدىگە كەلگەن بىر نەچچە جۈپ مېھمانلار بىلەن ئۆتكۈنچى يولۇچىلارمۇ بار ئىدى. سانىيە بىر قولى بىلەن ئايچېچەكنىڭ چېچىغا ئېسىلغان، بىر قولى بىلەن ئۆزىنى كاچاتلىغان هالدا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراشقا باشلىدى:

—خالايىق، مەن شۇم پېشانە، مەن بەختى قارا! مېنىڭ بەختىمنى مۇشۇ نومۇسسىز جالاپ ئوغرىلاپ كەتكەن! ئۇ مېنىڭ ئېرىمنى بۇزۇپ، ئىككى بالامنى يېتىم قىلدى! ئەركە تەككەنىنىڭ سازايى خالايىق، بالا تۇغقانىنىڭ سازايى خالايىق!

سانىيە يىغلاپ، قاقشاپ، ئاغزى-ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەيتتى، ۋارقىرايتتى. ئايچېچەككە بىر ئېغىز سۆزلەش پۇرسىتىمۇ بەرمىدى، ئايچېچەك نومۇستىن بېشىنى ئېگىپ، كۆزى بىلەنلا ئەمەس، يۈرىكى بىلەنمۇ يىغلاپ، ئاللانىڭ، تەقدىرنىڭ بۇ

قىسمەتلەردىن ھەيران بولۇپ، ئىچـئىچىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان ئازاپ ۋە ئەلەمـ
گە چىدىسماي، ئاستىنقى لېۋىنى چىشلەپ قانىتىۋەتتى! ئۇنىڭغا زادى نېمە بولدى؟
نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى ئاقلاپ تۆت ئېغىز گەپ قىلالمايدۇ؟!
راست، مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ناخشا توۋلاپ، بۇ يەر تولغۇل، خەلقئارا
سەھنىلەردىمۇ ئوت چىقىرىۋەتكەن بۇ چوكان بۈگۈن بىرەر ئېغىز گەپ قىلىپ
ئۆزىنى ئاقلىيالمىدى. تۇيۇقسىز زەربىدىن ئۇنىڭ نېرۋىلىرى تورمۇزلىنىپ قالغاـ
نىدى. ئۇ سانىيەنىڭ شىددەتلىك، رەھىمسىز ھۇجۇمى ئالدىدا بىچارە ھالغا چۈشۈپ،
خۇددى ياپراقلىرىغا چاڭـتوزان قونغان ئەۋرىشىم گۈلگە، يىلتىزىغا قۇرت چۈشكەن
يۇمران مايسىغا ئوخشاپ قالغانىدى. قايسىبىر دانىشمەن توغرا ئېيتقان: «بوھتانـ
قىلىچتىنمۇ مۇدھىش قورال!» ئەنە شۇ مۇدھىش قورال بىلەن يۈرىكى قاتتىق زەخـ
مە يېگەن ئايـچېچەك پەقەت يىغلىمىسىراپ، ئۆكسۈپ تۇرۇپ:
—يالغان، ھەممىسى يالغان! تۆھمەت... — تۆھمەت!...—دېگەن گەپلەرنىلا قىلالىدى.
شۇ چاغدا ئەكرەم ئۆيىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، دەۋرەپ تۇرغان كىشىلەرگە قاـ
راپ ۋارقىرىدى:
—يولداشلار، بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەڭلار، ھەممىسى يالغان، تۆھمەت! بۇ خوتۇن
ساراڭ بوپتۇ! ئېلىشىپتۇ!
لېكىن سانىيە كىشىلەرنى يەنە ئۆزىگە قارىتىۋالدى:
—كۆرۈپچىلىك، قايسى ئوغرى ئۆزىنى ئوغرى دەپ باققان؟! قايسى جالاپمۇ ئۆزىـ
نى جالاپ دەپ باققان؟! مەن بۇ ناپاكلارنى نەق ئۈستىدىن چۈشۈپ تۇتۇۋالدىم!
بۇ جالاپنىڭ بۇ ئۆيىنى ئەگىپ يۈرگىنىگە خېلى بولغان، سىلەر بىلمەمسىلەر، قوشنىـ
لار!؟ سىلەر كۆرمىگەنمۇ؟! ئايال كىشى يوق ئۆيدە ئۇنىڭغا زادى نېمە بار!؟
قاراڭلار، ئۇنىڭ شۇمشىيىپ كەتكىنىنى؟! بويىنىدا ئېلىلىتى بارنىڭ مانا مۇشۇنداق
پېيى سىرقىرايدۇ!
بارغانسېرى ئۇلغايغان خەلق توپى مالىمانلاشتى. نۇرغۇن ئادەملەر ئايـچېچەكـ
نى تونىدى، بەزىلەر ئۇنىڭغا ئېچىندى، ئەپسۇسلاندى؛ بەزىلەر بولسا، ئۇنىڭ شەنىـ
گە ئوچۇقتىنـئوچۇق سەت گەپلەرنى قىلىشتى؛ بەزىبىر قوشنا ـ قولۇملارمۇ سانىيەگە
ئىچ ئاغرىتىپ، ئايـچېچەكنى ئەيىبلىدى. ئۇنىڭ بۇ يەرگە پاتـپات كېلىدىغانلىـ
لىقىنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەنگەندەك، باشلىرىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ، بىرـبىـ
رىگە ئېگەك قېقىشىپ، يۈزىدىنـيۈزىگە بىر مۇنچە كىنايىلىك گەپلەرنى ئۈستىـ
ئۈستىلەپ ياغدۇرۇشتى!
«ئويۇن» بارـيوقى يېرىم سائەتتەك داۋام قىلدى، لېكىن ئۇنىڭ زەربىسى،
شىددىتى يېرىم ئاي ئۇزۇلمەي ياغقان قارا مۆلدۈردەك، ئايـچېچەك بىلەن ئەكرەمـ
نىڭ نامىنى تۆكۈۋەتتى! ئۇلارنىڭ قانـتەر، ئەقىلـپاراسەت سەرپ قىلىپ تىكلىگەن
يۈزـئابرويى ئەنە شۇ تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن بىرلا بوران بىلەن كەچكۈزنىڭ خازىنىـ
دەك سېۋرىلىپ كەتتى!

ئادەم ـ ئىنسى ئۈگۈشلۈك، تۇرمۇشى كۆڭۈللۈك بولغاندا، گويا تۇرمۇشنىڭ ھەممە يولىغا ئەتىر گۈل غۇنچىسى چېچىلغاندەك ھېس قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۈگۈشسىزلىققا ئۇچرىغاندا بولسا، تۇرمۇش ھەممىلا جايدا كۆڭۈلسىز، بەختسىز ئۆتۈۋاتىدۇ، دەپ ئويلايدۇ، زارلايدۇ!

ئايچېچەك شۇ كۈنلەردە ئۆزىنى خۇددى رىۋايەتلەردە ئېيتىلغاندەك، بىر كېچىدىلا جەننەتتىن دوزاخقا چۈشۈپ قالغان ئادەم سىياقىدا ھېس قىلدى!

پۈتۈن شەھەر بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئۇنىڭ توغرىسىدىكى مىش ـ مىش گەپلەر بىلەن گۈررىدە قوزغىلىپ كەتكەنىدى. كوچا دوقمۇشلىرىدا، ئاشخانا، چايخانىلاردا، قەھۋەخانىلاردا، ھەتتا ماگىزىن، ساتىراشخانىلاردىمۇ شۇ ھەققىدە گەپ، شۇ ھەقتە تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتاتتى.

سانىيەنىڭ قولى ئارقىلىق ئۆز مۇددىئالىرىغا يەتكەن ئىككى «دەردمەن» خوتۇن خۇددى يۇقۇملۇق كېسەلنىڭ مىكروبىنى تۇشۇغۇچى مەخلۇقلاردەك، كوچىمۇ كوچا، ئۆيمۇ ئۆي، ئىدارىمۇ ئىدارە يۈرۈپ، بۇ ئىشتىن تېخى خەۋىرى يوق كىشىلەرنى خەۋەرلەندۈردى، بولغان ئىشلارنى كۆپتۈردى. ئۇلار قىلچىمۇ تەپتارتماي ئايچېچەكنى «چەت ئەلگە چىقىدىغان چاغدا يولغا بۇزۇلغان شەرمەندە! ئىككى بالىنى يېتىم قىلغان ئالۋاستى!...» دېگەندەك گەپلەر بىلەن كىشىلەرگە تېخىمۇ سەت كۆرسەتتى.

«ئېغىزدىن ئېغىزغا ئۆتسە، يىڭنىمۇ توۋرۇككە ئايلىنىدۇ» دېگەندەك، ئايچېچەك ھەققىدىكى بۇ گەپلەر ئېغىزدىن ئېغىزغا ئۆتكەنسېرى يوغىناپ، كۆپچىيىپ، مىش ـ مىشلار راستقا، گۇمانلار ھەقىقەتكە ئايلانغاندەك بولۇپ قالدى. بوھتان، تۆھمەت ھەممە تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، خۇددى ئۇۋىسى بۇزۇلغان ئۆششۈك ھەرىدەك غوڭۇلداپ، ئۇنىڭ ئۇچرىغانلا يېرىدىن چېقىپ، ئازابلاپ، جېنىنى قاقشىتىشقا باشلىدى. شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ بېشىغا يېغىۋاتقىنى بۇرۇنقىدەك شان ـ شۆھرەتنىڭ خۇش پۇراق گۈللىرى ئەمەس، بەلكى جان ئالغۇچى مۇدھىش چېقىن ئىدى!

— ئايچېچەك ئۈچ كۈندىن بېرى ئۆيىدىن سىرتقا چىقمىدى، كۆزلىرى ئولتۇرۇپ، چىرايلىرى سارغىيىپ كەتتى. ئۇ كۆزىنى ئاچسىمۇ، يۇمسىمۇ ئۆتكەنكى ئىش خۇددى تارىم دەرياسىنىڭ دەھشەتلىك دولقۇنى لەپپەك ئۇرغاندەك، كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپ، ئىچ ـ ئىچىنى ئازابلايتتى، جېنىنى قىينايتتى.

سانىيە يەنە شۇ ئىككى خوتۇننىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن مەدەنىيەت ئىدارىسىغا بېرىپ، ئۇ يەرنىمۇ بېشىغا كىيدى. قۇربانوۋغا ئەرز قىلىپ، ئايچېچەككە چارە كۆرۈپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. بۇ تەلەپ ئۇزۇندىن بېرى مەقسىتىگە يېتەلمەي، دەككىسىنى يەپ، قورسىقىدا غوم ساقلاپ يۈرگەن قۇربانوۋغىمۇ ياغدەك ياقتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۈمەككە ئۈچ ماددىلىق بۇيرۇق چۈشۈردى: بىرىنچى، ئايچېچەكنى

ۋاقتىنچە سەھنىگە چىقارماسلىق. ئىككىنچى، تارقىلىش ئالدىدا تۇرغان «ئايچېچەك ناخشىلىرى» ناملىق ئۈنئالغۇ لېنتىسىنى دەرھال توختىتىش. ئۈچىنچى، ئايچېچەكنى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىدىن قالدۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىش!

بۇ بۇيرۇق ئۆمەك باشلىقى ئىلياسنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىدى. ئۇنىڭ نەزەرىدە، بۇ بىر تالانت ئىگىسىنىڭ تەقدىرىدىگە، ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك جىددىي ئىش ئىدى. شۇڭا ئۇ، قۇربانوۋغا مۇنداق دېدى:

—جەمئىيەت دېگەندە ئادەم كۆپ، جۈيجاڭ، ھەر خىل گەپ-سۆزلەر تولا بولىدۇ! مېنىڭچە، تىرىك يۈرگەن ھەرقانداق ئادەم تۆھمەت، مەسخىرە ۋە كىنايىنىڭ نىشانىسى بولۇپ قېلىشى، ھەتتا بەزىدە مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن قىلىنغان ئەپقاچتى گەپلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ئادەتتە تاتلىق مېۋىسىگە قۇرت چاپلاشقاندەك، بوھتانمۇ ياخشى ئادەملەرگە چاپلىنىدۇ! ئېسىمدە قېلىشىچە، بىر پەيلاسوپ «تەقدىر توغرىسىدا» دېگەن كىتابىدا: «نوتا ئورمان بولسا، بوران سوقماي قالماس، دەريا لېۋىدە تۇرغان كىشىنى دولقۇن ئۇرماي قالماس، يۈرۈش-تۇرۇشى پەرقلىق بولغانلارنى باشقىلار غەيۋەت قىلماي قالماس!» دەپ يازغان. بىزنىڭ ئادەملىرىمىزدە كۆرەلمەسلىك، ھەسەتخورلۇق ئىللەتلىرىنى يوق دېگىلى بولامدۇ؟! بۇ ئەزەلدىن مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان بىر خىل رەزىل ئادەت كۈچى. بەزىبىر مۇشۇنداق «ئىشتىن سىرتقى ھەۋەس» كە بېرىلىپ كەتكەن ئادەملەر ئۆزىدىن ئۇزۇپ كەتكەنلەرنى، يۇقىرى ئۆرلەۋاتقانلارنى كۆرەلمەيدۇ! ئىش ۋۇجۇدقا چىققاندا ھاقارەت يېغىپ كېتىدىغان، ئابروي ئاشقاندا تۆھمەت بولىدىغان ئەھۋال ھەممە يەردە بار! راستىمنى ئېيتسام، ئايچېچەكنىڭ بۇنداق بىر كېچىدىلا بۇلبۇلدىن ھۆپۈپكە ئايلىنىپ قېلىشىغا ئىشەنمەيمەن! ئۇ سابىر بىلەن ئەزەلدىن بەختلىك، ئىناق تۇرسا، ھەرگىزمۇ بۇنداق سەت ئىشقا ئاياغ باسمايدۇ، ئەكرەممۇ ئۇنداق يەلىكى سۇيۇق، ۋىجدانى سۇس ئادەم ئەمەس!

—پەرەز بىلەن قىياسنى پاكىت ئورنىغا دەسسەتكىلى بولمايدۇ، ئىلياس!— دېدى قۇربانوۋ سوغۇق ھىجىيىپ،— پاكىت ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ، ئۇنىڭغا سىزمۇ، مەنمۇ ئارا تۇرالمايمىز! ئەلۋەتتە مەنمۇ ئايچېچەكنىڭ ئۇنداق بولۇپ قېلىشىنى، كىشىلەرنىڭ كۆزىنى چاقنىتىپ ئۆرلەۋاتقان ياش بىر ناخشىچىنىڭ سەھنىمىزدىن يوقىلىپ كېتىشىنى ھەرگىز، ھەرگىزمۇ خالىمايتتىم. لېكىن رەھىمسىز رېئاللىق مېنىڭ تىلىمنى قىسقا قىلىپ قويدى. بىر كېچە ئۇخلىيالمىدىم. لېكىن بۇ شەرمەندە ئىشلار سىز بىلەن مېنىڭ ئارزۇيىمىزنىڭ ئەكسىچە سادىر بولدى، رەھىمسىز رېئاللىق بىزنى ئوڭدا قويدى. ئايچېچەك بىلەن سابىرنىڭ مۇناسىۋىتىگە كەلسەك، مەنمۇ ئۇلارنى بەختلىك بىر جۈپلەر، دەپ قارايتتىم. لېكىن، ئىلياس، خوتۇن كىشى دېگەننىڭ شەيتىنى يامان، دېگەن گەپ راست ئوخشايدۇ، مۇشۇ ئىشلاردىن كېيىن مېنىڭ ئايال زاتىغا بولغان ئىخلاسىم قايتتى، قىرىق يىلدىن كېيىن خوتۇن كىشىنىڭ بىر تال چېچى ئەر تەرەپكە ئۆتىدۇ، دېگەن گەپنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپ قالدىم.

ئەمدى بىز ئۆمەكنىڭ، كوللېكتىپنىڭ، ئارتىسلىرىمىزنىڭ نامىنى ساقلىماسلىق،
قوغدىماسلىق بولمايدۇ، ھەممەيلەن ئايچېچەكتىن ئىبرەت ئېلىشى كېرەك!

ئىلياس قۇربانوۋغا كۆڭلىنى چۈشەندۈرۈپ بولالمىدى، ئۇ قەيەردىن گەپ قىلىسا، قۇربانوۋ شۇ يەردىن چىقىپ، ناھايىتى ئالىيجانابلىق بىلەن، ئىچ ئاغرىتقان، ئەپسۇس چەككەن قىياپەتتە رەت قىلاتتى، يوققا چىقىراتتى. ئىلياس ئۇنىڭغا گېپىنى ئۆتكۈزەلمەي ئاخىرى «ئۈچ ماددىلىق بۇيرۇق» نى ئامال بار ئارقىغا سۈرۈش، ئىجرا قىلماي تۇگۇلۇۋېلىشقا ئوخشاش پاسسىپ ئۇسۇل بىلەن ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋەردى.

3

ئادەم ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزگەندە، ئۇنىڭغا قۇياش چاقناپ تۇرغان تومۇز كۈنلەرمۇ سوغۇق ۋە يېقىمسىز، تولۇن ئاي نۇر سېپىپ تۇرغان ئايدىڭ كېچىلەرمۇ زۇلمەتلىك ۋە كۆڭۈلسىز بىلىنىدۇ!

ئايچېچەكنىڭ روھىي ھالىتى ھازىر شۇنداق ئىدى. تۇرمۇش ئۇنىڭغا رەھىمسىزلىك قىلدى. ھايات ۋاپاسىزلىق قىلدى، ئۇ ئۆزىنىڭ قايسى گۇناھ، سەۋەنلىكلىرى ئۈچۈن، بۇنداق چىدىغۇسىز ئازابقا قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئويلاپ يېتەلمەيتتى! تۇرمۇش ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىۋاتامدۇ-يا؟ ئۇنىڭ چاقچاقلىرى نېمىدېگەن قاتتىق! ئىھ، تۇرمۇش سەھىپىسى! سېنىڭ بەتلىرىڭ نېمىدېگەن رەڭمۇ رەڭ ھە؟! بەزى بەتلىرىڭدىكى قىزىل رەڭ ئادەمنى خۇددى چوغدەك كۆيدۈرسە، بەزى بەتلىرىڭدىكى كۆك رەڭلەر خۇددى مۇزدەك ئادەمنىڭ بەدىنىنى شۈركەندۈرىدۇ! بەزى بەتلىرىڭدىكى ئاق رەڭلەر ئادەمنىڭ قەلبىنى يىللىتىپ، ھۇزۇر بېغىشلىسا، بەزى بەتلىرىڭدىكى قارا رەڭلەر خۇددى ئالۋاستىنىڭ قولىدەك ئادەمنىڭ گېلىنى بوغۇپ، جاھالەت قوينىغا سۆرەيدۇ! لېكىن ئىرادىلىك، غەيرەتلىك، جۇشقۇن ئادەملەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇمۇ ھېچگەپ ئەمەس. ھاياتنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى، خۇشاللىق بىلەن قايغۇسىنى، ھىجران بىلەن ۋىسالىنى، قىسقىسى، ئۇنىڭ كۆز چاقنىتىدىغان ئاشۇ رەڭمۇ رەڭ سەھىپىسىنى باشتىن كەچۈرمىگەن ئادەم ئۇنىڭ چەكسىز گۈزەللىكىنى بىلەن چوڭقۇر ئەھمىيىتىنى قانداق چۈشەنسۇن؟! شۇڭا بىر دانىشمەن: «كىشىلىك تۇرمۇش گويا جانلىق، قىزىقارلىق، ھەمىشە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان كىتابقا ئوخشايدۇ!» دەپتىكەن.

ئايچېچەك شۇ كۈنلەردە مانا شۇ كىتابنى ناھايىتى قىيىنلىپ، ئازاب ئىچىدە ئوقۇۋاتاتتى!

ئۇنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى، ئۆيدىن چىقماي ئاھ ئۇرۇپ يېتىۋېلىشى، ئۇخلىماي، تاماق يېمەي ئۆزىنى ئۆلۈم گىرداۋىغا ئىتتىرىشى نۇرغۇن ئاق كۆڭۈل سەپداشلىرىنىڭ چوڭقۇر ھېسداشلىقىنى قوزغىدى ھەم ئۇلارنى ئەنسىرىتىپ قويدى. ئۆمەك باشلىقى ئىلياسمۇ دەككە دۈككە ئىچىدە قالدى. شۇ كۈنلەردە ئۇ ئۆز پىكرىنىڭ

توغرىلىقىغا بارغانسېرى ئىشىنىۋاتاتتى. چۈنكى گۈلنازنىڭ باشقىچە كېرىلىپ كۆلقەقەلىرىنىڭ ئېچىلىپ كەتكەنلىكى، بارغانلا يەردە ئايچېچەك بىلەن ئەكرەمنىڭ غەيۋەت-شىكايىتىنى قىلىشى، ئۇنىڭ قۇربانوۋنىڭ ھېلىقى سېمىز خوتۇنى بىلەن سىرلىق، بىنورمال مۇناسىۋەتتە بولۇشى بۇ ئۇقتىنى كۈچلۈك دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلايتتى. شۇڭا ئۇ بۈگۈن ئەكرەمنى ئەگەشتۈرۈپ، ئايچېچەكنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئايچېچەكنىڭ تەقى-تۇرقىغا قاراپ، ئىلياسنىڭمۇ، ئەكرەمنىڭمۇ ئىچى سېرىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىر چاغلاردىكى يالتىراپ تۇرىدىغان، دولقۇنلۇق بۈدۈر چاچلىرى نەچچە كۈندىن بېرى تاغاق تەگمەي چىگىشلىنىپ، پاخپىيىپ كەتكەنىدى؛ بۇلاقتەك مۆلدۈرلەپ تۇرىدىغان يوغان، قاپقارا كۆزلىرى قىسىلىپ، خىرەلىشىپ قالغانىدى؛ ئاپئاق يۈزى، قىزىل مەڭزى تاتىرىپ، سارغىيىپ كەتكەنىدى.

ئۇ، ئاكا ئورنىدا ئىچەكىشىپ كەتكەن ئىككى سەپدىشىنى كۆرۈپ يەنە يىغلىدى، ئۆزاق، ئېزىلىپ يىغلىدى.

— ئايچېچەك، ئۆزىڭىزنى تۇتۇڭ، قەددىڭىزنى رۇسلاڭ! — دېدى ئىلياس ئىچكۆيەرلىك بىلەن، — بىز سىزگە ئىشەنگەن، ھېلىمۇ ئىشىنىمىز! ھايات دېگەن ئويۇنىشىدىغان نەرسە ئەمەس، ئۇ بەكمۇ قىممەتلىك. بولۇپمۇ سىزنىڭ ھاياتىڭىز يالغۇز ئۆزىڭىزگىلا مەنسۇپ ئەمەس. سىز بىر ئىختىساس ئىگىسى. ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنى نابۇت قىلسىڭىز، جەمئىيەتتە كېرەكلىك بىر ئىختىساس ئىگىسىنى نابۇت قىلغان بولۇپ قالىسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئازغىنە دەرد-ئەلەم ئۈچۈن ھاياتىدىن ئاسانلا ۋاز كەچكەن ئادەمنى كىشىلەر ياخشى نام بىلەن تىلغا ئالمايدۇ! سىز تەبىئەتتىكى كۈن تۇتۇلۇشنى كۆرگەنمۇ؟! ئۇ شۇنچە زۇلمەتلىك بولسىمۇ، لېكىن بىر دەمدە ئۆتۈپ كېتىدىغۇ! تۇرمۇشمۇ شۇنداق بولىدۇ، بىر قارىسىڭىز ئالەمنى قارا بۇلۇت قاپلاپ كەتكەندەك بولۇشى مۇمكىن، لېكىن يەنە كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئالدىڭىزدا كۆركەم قۇياش پەيدا بولىدۇ! سىز ئۆزىڭىزنى ھازىر گويا ياردەمچىسىز، يېتىم قالغاندەك، قاتمۇ-قات بېسىمغا ئۇچراۋاتقاندەك ھېس قىلىسىڭىزمۇ، ئەمەلىيەتتە، كۆز ئالدىڭىزدىكى قاراڭغۇلۇقنى بۆسۈپ ئۆتسىڭىزلا، يەنە يېڭى بىر ماكانغا قەدەم قويىسىز. چۈنكى، ھەقىقەت ۋە ئادالەت سىز تەرەپتە!

ئايچېچەك يىغىدىن، ئېسەدەشتىن توختىدى. ئۇ، بېشىغا تۆھمەت تاشلىرى ياغقاندىن بۇيان، بىرىنچى قېتىم مانا شۇنداق ئىشەنچكە، ھېسداشلىققا تولغان، ئىچكۆيەرلىك بىلەن ئېيتىلغان سەمىمىي سۆزلەرنى ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈردى، كۆز چانىقىدىكى ياشلارنى سۈرتۈپ، ئاۋۋال ئىلياسقا، ئاندىن ئەكرەمگە قارىدى. ئۇنىڭ مىسكىن نەزىرى ئەكرەمنىڭ يۈزىگە تىكىلگەندە، بىر پەس توختاپ قالدى. چۈنكى ئەكرەممۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە گويا بىرنەچچە ياش قېرىپ كەتكەندەك مۇكچىيىپ قالغانىدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن بىر خىل ئۈمىدۋارلىق نۇرى چاقناپ تۇراتتى، كۆڭلىمۇ ئايچېچەككە ئوخشاش چۈشكۈنلىشىپ كەتمىگەنىدى. ئەمدى ئۇمۇ ئايچېچەكنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرىدىغان،

قەلبىگە ئىشەنچ ئۇرۇقىنى چاچىدىغان گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى:
ــ ئايچېچەك، ئادەمنى ھەرگىزمۇ بىخەتەرلىك ساندۇقىغا سېلىپ قويغىلى بولماي‑
دۇ، ھاياتتا كىشىگە بەخت ـ ئامەتتىن كۆرە، بەختسىزلىك كۆپرەك ئۇچراپ تۇرىدۇ.
ئەگەر سىز كۆكتە ۋاقىتلىق پەيدا بولغان ئاشۇ بەختسىزلىك تۇمانلىرىدىن قورقماي،
ئۈمىدۋار بولسىڭىزلا، ھەرقانچە ئېغىر دەرد ـ ئەلەممۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. چۈنكى، سىز
ئۆزىڭىزگە ئاق ھەم پاك! ۋىجدان ئالدىدا قىلچە ئازابلىنىدىغان يېرىڭىز يوق!
بۇ پەقەت ئايرىم كىشىلەر تەرىپىدىن غەرەزلىك ھالدا پەيدا قىلىنغان بىر قارا
تۇتەك! ھەقىقەت شامىلى كۆتۈرۈلسىلا، تۇتەك تارقايدۇ! شۇڭا سىز ئەمدى كۆڭۈل
دەرۋازىڭىزنى بۇنداق مەھكەم ئېتىۋالماي، بېشىڭىزنى كۆتۈرۈپ، ھەمراھلىرىڭىزغا
يېقىنلىشىڭ! گەرچە، سىزنىڭ ھازىر كۈلۈشكە ھەپىلىڭىز بولمىسىمۇ، لېكىن ھەم‑
راھلىرىڭىزنىڭ كۈلكە سادالىرىنى ئاڭلىسىڭىز كۆڭلىڭىز كۆتۈرۈلۈپ قېلىشى مۇم‑
كىن. ھازىر سىزگە زۆرۈرى، قايغۇ ـ ئەلەملەرنى چۆرۈپ تاشلاپ، قانۇنىيەتلىك، ئا‑
قىلانىلىك بىلەن ياشاشتىن ئىبارەت!
ــ شۇنداق، ئايچېچەك! ــ دېدى ئىلياس ئۇنى تېخىمۇ ئىلھاملاندۇرۇپ، ــ ھازىر‑
قى ئەھۋال ئاستىدا، ھەرگىز چېكىنىشكە، تىز پۈكۈشكە بولمايدۇ! ئەگەر سىز بىر
قەدەم چېكىنسىڭىز، ھەسەتخورلار، قارا نىيەتلەر ئىككى قەدەم ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ!
بىز پۈكۈشكە تېخىمۇ بولمايدۇ. بىز بۇ دۇنياغا رەزىللىك، قالاقلىق، نادانلىق ۋە
قەبىھلىكلەر ئۈستىدىن غەلىبە قىلىش ئۈچۈن تۆرەلگەن!
سەمىمىي ئىشەنچكە، رىغبەتكە، ئىلھامغا تولغان بۇ تەسىرلىك سۆزلەر ئايچې‑
چەكنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى قەلبىنى بېسىپ ياتقان قارا تاشنى، كۆز ئالدى‑
دىكى قاراڭغۇلۇقنى ۋە كاللىسىنى ئايلاندۇرۇپ يۈرگەن مۇدھىش خىياللارنى ئاستا‑
ئاستا كۆتۈرۈۋەتكەندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى خىرەلىك سۈزۈلدى، يۈزىدىكى
دەرد ئىزلىرى يوقالدى.
ئىلياس بىلەن ئەكرەم كەتكەندىن كېيىن، ئايچېچەك بۈگۈن بىرىنچى قېتىم ئاغ‑
زىغا تېتىغۇدەك بىر پىيالە تاماق يېدى ۋە ئۇيقۇ دورىسىنى ئىچمەيلا، كىرېسلودا
ئولتۇرۇپ، ئىلەڭ ـ سىلەڭ ئۇيقۇغا كەتتى.

4

يوللار... يەنە شۇ تۇتاش، تۈگىمەس يوللار!...
سابىر ئۇزۇن بىر سايىدىن ئۆتۈپ، كۆجۈم مەھەللىگە كىردى. لېكىن بۇ يەردى‑
مۇ توختىماسلىققا جەزم قىلدى، ئۇ ئالدىرايتتى، ئۆينى، ئۆينىڭ گۈلتاجىسى بولغان
مەھبۇبىسى بىلەن ئوماق قىزى ساباھەتنى تېزرەك كۆرۈش ئۈچۈن ئالدىرايتتى، ئال‑
دىراشچىلىقتا يۈرىكى تېپچەكلەيتتى. ئۇ ھېسابلاپ كۆردى، مانا بۈگۈن ئۆيىدىن
ئايرىلغىنىغا توققۇز كۈن بوپتۇ، توققۇز كۈن ئۇنىڭغا گويا توققۇز ئايدەك، ھەتتا توققۇز

يىلدەك تۈيۈلۈپ كەتتى. شۇڭا ئۇ ئالدىدا سوزۇلۇپ ياتقان بۇ چەكسىز يوللارنى پەقەت مېڭىش، دەم ئالماي تېز مېڭىش بىلەنلا تۈگەتمەكچى ئىدى. لېكىن مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە، يەنە توختاشقا مەجبۇر بولدى. ئۇنى ئاشخانىدىن ھېلىلا تاماق يەپ چىقىپ، ماشىنىسىنى تەكشۈرۈۋاتقان تونۇش بىر شوپۇر ۋارقىراپ توختىتىۋالدى، ئۇنىڭ ئىسمى قارا قاسىم ئىدى.

— نېمىگە ئالدىرايسەن، سابىر؟ — دېدى ئۇ ماشىنىدىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان سابىرغا قولىنى شىلتىپ، — ئۆيۈڭدە سەن ئالدىرىغۇدەك ئىش يوق، ئاداش!

سابىر ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ:

— سەن نەدىن بىلىسەن مېنىڭ ئۆيۈمدە ئىشىمنىڭ بار-يوقلۇقىنى؟ — دېدى كۈلۈپ، — قاچان كەلدىڭ؟

قارا قاسىم ئۇنىڭغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ دېدى:

— تۈنۈگۈن يولغا چىققان.

— يۇرت تىنچ-ئامانمۇ؟ — دېدى سابىر پەرۋاسىزلا، — بىزنىڭ ئۆيدىكىلەرنى كۆرگەنمىدىڭ؟

— ئۆيۈڭدىكىلەرنى بۇرۇن سەھنىدە كۆرۈپ تۇراتتۇق، ئاداش، — دېدى قارا قاسىم ئەتراپقا سىرلىق قاراپ قويۇپ، — لېكىن يېقىندىن بېرى سەھنىدىمۇ كۆرمىدۇق، ئاڭلىساق ئۆيگە بېكىنىۋاپتۇ.

سابىر بىردىنلا سەگەكلەشتى:

— نېمىشقا؟ بىر ئىش بوپتىمۇ؟!

قارا قاسىم ياندۇرۇپ سورىدى:

— سەن تېخى ئاڭلىمىدىڭما؟ ھە، بوپتۇ ئەمىسە، ئاڭلىمىغان بولساڭ، ئۆيۈڭگە بارغاندا بىراقلا ئاڭلا! ئىشقىلىپ بەك ئالدىراپ ماڭمىساڭمۇ بولىدۇ، ھېرىپ بارغىنىڭدا، ھاردۇق ئېشى ئورنىدا گەپ ئاڭلايسەن، شۇ!

— قانداق گەپكەن ئۇ؟! — سابىرنىڭ ئاۋازى سەل-پەل تىترىدى.

— گەپ دېگەن ھەر خىل بولىدۇ، ئاداش! — دېدى قارا قاسىم ئەمدى خۇپسەنلىك قىلماقچى بولۇپ، — بارغاندا ئاڭلىمامسەن، مەن بۇ يەردە دېسەم، قىزىقى قالمايدۇ!

لېكىن، سابىر مىختەك قادىلىپ تۇرۇۋالدى، قارا قاسىم ئۆزى تەشكەن گەپنىڭ ئاخىرىنى چىقارماي قۇتۇلالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. ئەمدى ئۇ تىلىنى چايناپ، بىرئاز ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ:

— يول ئۈستىدە ياخشى خەۋەر بولسا يەتكۈزسەم بولاتتى، ئاداش! — دېدى ئىككى يېنىغا قاراپ، — لېكىن ئۆزۈڭ قىستاپ تۇرۇۋالدىڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۈگۈن ئەتە جەزمەن ئاڭلايسەن، بوپتۇ، دېسەم دەي، لېكىن ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت!

ئۇ ئايچېچەككە مۇناسىۋەتلىك گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي، ئۇجۇر-بۇجۇرىغىچە ئېيتىپ بەردى. بۇ گەپلەر سابىرنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى، كۆز قارىچۇقىسى ۋەھىمىلىك كېڭىيىپ،

چىرايى سوْرلوْك توْس ئالدى. شوْ تاپتا، ئوْنىڭ تىترەۋاتقان ئايىغى ئاستىدىكى زې-
مىن گويا ئوْرۈتوْروْلوْپ كەتكەندەك، باشلىرى غوڭوْلداپ، يوْرىكى تارتىشىپ، پوْت-قو-
لى هالسىراپ كەتتى.

ئوْ يولدىن قالدى، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، كىچىك بىر كوْلنىڭ بويىدى-
كى ئاشخانىغا كىردى. تاماقمۇ يېمەي، بىر تەخسە سەي قوْروْتوْپ، بىر بوتوْلكا ئاق
هاراقنى ئالدىغا تىكلەپ قويدى.

شوْ چاغدا، ئاشخانىغا يېڭىلا ئاپتوبوْستىن چوْشكەن ئون نەچچە يولوْچى كې-
رىپ كەلدى. ئوْلار تاماق كەلگىچە ئارىلىقتا، بەزىلىرى چاي ئىچىپ، بەزىلىرى ها-
راق ياكى پىۋا ئىچىپ ئولتوْروْپ، توْشمۇ - توْشتىن جاهاندا بار گەپلەرنىڭ ھەممىسى
توغرىسىدا پاراڭغا چوْشوْشتى. بوْ گەپلەرنىڭ ئارىسىدا، ئەلۋەتتە، ئايچېچەك ئوْستىدى-
كى «ئالاهىدە خەۋەرلەر» مۇ بار ئىدى.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ ئاغىنىلەر، — دېدى چوْپوْرباش بىر زوْۋانداز، — يوْقىرىدىن
ئايچېچەكنىڭ ناخشا ئېيتىشىنى مەنئى قىپتۇ!

— يالغوْز ئوْلا ئەمەس، — دېدى چوْپوْرباشقا روبىروْ ئولتوْرغان يەنە بىرى،—
ئوْنىڭغۇ لېنتىسىنى تارقىتىشنىمۇ توختىتىپتۇ! تېخى شەهەرلىك خەلق قوْروْلتىيىنىڭ
ۋەكىللىكىدىنمۇ قالدۇرىدىغان ئوخشايدۇ!

— خوپ بوپتۇ! — دېدى چەتتە ئولتوْرغان ئوتتوْرا ياشلىق سېمىز بىر ئادەم،—
هارام ئىشنى قىلغاندىن كېيىن شوْنداق بولىدۇ، پاقىمۇ - بىر سەكرەيدۇ، ئىككى
سەكرەيدۇ، ئاخىر ئورىغا چوْشىدۇ!

— لېكىن، ناخشىنى قالتىس ئېيتاتتى - دە، كاساپەت! كوْز تەگكەندەكلا ئىش
بوپتۇ! مېنىڭ ئاڭلىشىمچىغۇ، ئوْز ئىچىدىكى بەزىلەر كوْرەلمەي، ئاشوْنداق پىتنە-
پاسات تېرىغان، دەيدۇ!

— راست، ئارتىس خەق دېگەن بىر - بىرىنىڭ پېيىدىلا يوْرىدۇ، بىرەرى
شوْنداقلا كوْتوْروْلدىمۇ، بولدى! ھەممىسى خوْددى ھەسەلگە ئولاشقان چىۋىندەك تالايدۇ!
— لېكىن نەق ئوْستىدىن چوْشوْپتۇ ئەمەسما! ھېلىقى موْزىكانت ئىندەككە كەل-
توْروْۋاپتىكەن.

— شوْ! ئارتىست دېگەنگە ئىشەنگىلى بولىدىغان خەق ئەمەس، ئوْلارنى كوْرسە
بولىدۇ، ئالسا بولمايدۇ! بىچارە، ئاشنىسىغا ئىشىنىپ، ئەرسىز قالمىسا بولاتتىغۇ!
— ھەي ئاغىنىلەر، ئوْنداق دەپ كەتمەڭلار، ئايچېچەكنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلى-
ساڭلارغۇ، شوْلگىيىڭلارنى ئاققوْزوْپ، ماختاپ، شوْتا قويماي ئاسمانغا چىقىرىۋېتىدىكەن-
سىلەر، ئەمدى كىچىككىنە مىش - مىش گەپلەرنى ئاڭلاپلا، بوْنداق يەرگە ئوْروْۋەت-
سەڭ بولماس!

— يەرگە ئوْرغوْدەك ئىش قىلغاندىن كېيىن، ئوْروْش كېرەك - تە! — دېدى ھېلى-
قى سېمىز ئادەم غودوْراپ، — ئېرىمۇ بار بولغىيدى ئوْنىڭ! «ئەرنى ئەر قىلغانمۇ
خوتوْن، يەر قىلغانمۇ خوتوْن» دېگەندەك، بىچارە ئېرىنى يەر قىلدى - دە، كوْڭلى قارا!

— ۋاي - ۋۇي! ئۇ چوكادىغا ئېمانچە ئۆپكە قاقىسلەر ئاغىنىلەر! — دېدى چەتتە
هاراق ئېچىپ ئولتۇرغان بىرى، — بىزگە ئۇنىڭ ناخشىسى كېرەك، ناخشىسىنى ئاڭ-
لىساق بولدى، ئۆزى نېمە قىلسا قىلمامدۇ؟! پۇڭلۇق يەر دېگەنگە نېمە تېردسا، ئۆزد-
نىڭ ئىختىيارى!
سابىرنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، مۇشتلىرى تۈگۈلدى، پۈتۈن بەدىنى سادادقتىن
چىقىدىغان ئوقيادەك تارتىشتى. شۇ تاپتا ئۇ، قاڭقىپ بېرىپ، بۇ زۇۋاندازلارنىڭ يۈ-
گەنسىز ئاغزىنى قان قىلىشقا، هاياسىز گەپلىرى ئۈچۈن تىلىنى سۇغۇرۇشقا تەييار
ئىدى. لېكىن ئۇلار ئۆتكەنكىدەك ئۆزىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن يالغان - ياۋىداق گەپ
توقۇغان تېرە سودىگىرى ئەمەس، بەلكى بۇلار ئايچېچەك توغرىسىدا رەسمىي ئوتتۇ-
رىغا چىققان ۋە چىقىۋاتقان ئىشلار ئۈستىدە سۆزلەۋاتىدۇ، بابا قارا قاسىم يەتكۈز-
گەن گەپلەرنى هەر تەرەپتىن تولۇقلاپ، ئىسپاتلاۋاتىدۇ! بۇ هالدا، قانداقمۇ ئۇلارنىڭ
ئاغزىنى قان قىلىپ، تىلىنى سۇغۇرۇۋالغىلى بولىدۇ؟! ئەگەر ئۇ شۇ تاپتا، ئوت-
تۇرىغا سەكرەپ چۈشسە، كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ سالاهىيىتىنى ئاشكارىلايدۇ،
خالاس! هازىر ئۇ ئۆزىنى ئايچېچەكنىڭ ئېرى دېگەن نام بىلەن ئاتاشتىن قورقىدۇ،
نومۇس ۋە خورلۇق هېس قىلىدۇ!
سابىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى، ئۇھسىنىپ ئولتۇرۇپ هاراق ئىچتى، ئۇ بۈگۈن
ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم ئىرادىسىگە خىلاپ ئىش قىلدى، هاراقنى سۇ ئىچكەندەك
ئىچتى، شىركەيىپ بولدى، چىرايى قىزىرىپ، كۆزلىرى تېخىمۇ سۇرلۇك تۈس ئالدى!
ئۇ قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغاندا ئاشخانىدىن غالدا - غۇلدۇڭ مېڭىپ چىقتى،
بىردىنلا بۇ يەردىن كەتكۈسى كەلدى، ئۇزۇن يىل غەمخانە بولغان بۇ ئاۋات ئۆتەڭ
ئۇنىڭ كۆزىگە يات، سوغۇق ۋە يېقىمسىز كۆرۈندى. ئۇ ماشىنىنى ئوت ئالدۇردى،
يول، پەقەت يوللا ئۇنىڭ دەردلىك كۆڭلىنى كۆتۈرىدىغاندەك قىلاتتى. ماشىنا قاتتىق
گۈركىرەپ، سىلكىنىپ، تېز يۈرۈپ كەتتى.
هاراق ئاستا - ئاستا سابىرنىڭ بېشىغا كۆتۈرۈلدى، كۆڭلىمۇ سەسكەنگەندەك بول-
دى. لېكىن ئۇنىڭ يۈرىكى سەزگۈر، دىلى روشەن ئىدى. كۆز ئالدىدىن بىردەم ئاي-
چېچەك بىلەن يېڭى تونۇشقان چاغدىكى مۇهەببەتكە، ناخشىغا، خۇشاللىققا تولغان
غەمسىز، پاراغەتلىك چاغلار ئۆتتى؛ بىردەم تويدىن كېيىنكى ۋىسال لەززىتى بىلەن
مېهرى - ۋاپاغا تولغان قايناق، بەختىيار كۈنلىرى ئۆتتى!
شۇ چاغدا سابىرنىڭ قۇلاق تۈۋىدە، هەر قېتىم سەپەرگە چىقىدىغان ۋاقىتتا ئاي-
چېچەك دۇتار بىلەن ئوقۇپ بېرىدىغان ئامراق ناخشىسى جاراڭلىغاندەك بولدى:

قەيەردە بول، قاچانلا كەل،
سېنى كۈتەرمەن!
ساڭا بولغان پاك سۆيگۈمنى،
ساقلاپ ئۆتەرمەن!

لېكىن بۇ شېرىن تەسىراتلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمىدى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى

نىھايىتى تېزلا مۇزدەك سوغۇق، زەھەردەك ئاچچىق، زۇلمەتلىك تۈندەك كۆڭۈلسىز بىر سېزىم ئىگىلىۋالدى.

بۇ سېزىمنىڭ بىر تەرىپىدە، ئۇنىڭ ئەرلىك غۇرۇرىنى يەرگە ئۇرغان، جېنىنى قاقشىتىۋاتقان ۋاپاسىز ئايچېچەك، يەنە بىر تەرىپىدە، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا قەستلىنىپ كىرىپ، بەختلىك بىر ئائىلىنى بۇزۇش ئۈچۈن زەھەرلىك قولىنى سوزغان، قارا كۆڭۈل ئەكرەم تۇراتتى. سابىر شۇ چاغدىلا، ئەكرەمنىڭ دوست قىياپىتىدە ئۆز يۈرىكىگە قول سالغانلىقىنى، ئايچېچەكنىڭمۇ ئۇنى «ئىككىنچى ئۇستازىم» دەپ يۈرۈپ، ئۆزىگە ۋاپاسىزلىق قىلغانلىقىنى چۈشەنگەندەك بولدى!

سابىرنىڭ بوغۇزىغا يىغا قاپلاشتى، ئىچ - ئىچىنى تاتىلاپ، تومۇر - تومۇرلىرىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان سوغۇق، ئاچچىق ياش كۆز چاناقلىرىنى توشقۇزۇپ، مەڭزىنى بويلاپ يەرگە دومىلىدى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش بىلەن خىرەلەشتى، كۈچلۈك، ماھىر قوللىرى تىترەپ، رولنى باشقۇرالماي قالدى. ئۇ ئۆزىگە قارشى كېلىۋاتقان ماشىنىغا بەلگە بېرىش ئۈچۈن چىراغنى ئۆچۈردى - يۇ، لېكىن قايتا يېقىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. شامالدەك تېز كېلىۋاتقان ماشىنا 7 – 8 مېتىر ئېگىز قىيالىقتىن تۆۋەنگە دومىلىدى!...

سابىرنى بۇ خەتەرلىك قىيالىقتىن ماشىنا ئەمەس، بەلكى دەرد - ئەلەم، خورلۇق ۋە رەشىك ئازابى سۆرەپ چۈشۈپ كەتكەنىدى! ماشىنىنىڭ گۈلدۈرلەپ چۈشكەن ئاۋازى، تاشلارنىڭ شاراق - شۇرۇقى ۋە سابىرنىڭ ئاشۇ ئازابقا چىدىماي «ۋايجان!» دەپ توۋلىغان ئەنسىز ئاۋازى يىراقلارغا ئاڭلاندى. ئىككى تەرەپتىن كەلگەن ماشىنىلار چىراغلىرىنى ياندۇرۇپ، سابىر دومىلىغان قىيالىقتا توختىدى!

5

ئايچېچەك تەستە ئاياغقا تۇردى، توققۇز كۈندىن بېرى جېنىنى قىيىنىغان روھىي قىسىناقتىن ئاستا - ئاستا قۇتۇلۇپ، كۆز ئالدىدىكى رەھىمسىز رېئاللىققا بىرىنچى قېتىم بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ قارىدى. لېكىن ئۇ سەھنىگە چىقىپ، ناخشا ئېيتىشقا يەنىلا ئارىسالدى بولۇپ تۇراتتى.

چۈشتىن كېيىن، ئۆيىگە ئىلياس كەلدى. ئۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئايچېچەككە مۇشۇ ئىش ئۈستىدە خىزمەت ئىشلەۋاتاتتى.

— قانداق، تەييار بولدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئۇ ئىشىكتىن كىرىپلا، — بۈگۈن كەچتە سەھنىگە چىقمىسىڭىز بولمايدۇ، ئاممىنىڭ تەلىپى كۈچلۈك!

— ئىلياس ئاكا، مەن ... — ئايچېچەك يەرگە قاراپ لېۋىنى چىشلىدى، — قورقۇۋاتىمەن، سەھنىگە چىقىشنى ئويلىساملا، يۈرىكىم سىلىپ كېتىدۇ!

— قورقماڭ، ئايچېچەك، نېمىدىن قورقىسىز؟ — دېدى ئىلياس ئۇنى يەنە ئىلھاملاندۇرۇپ، — ئېھتىمال، بېشىڭىزغا كەلگەن بەختسىزلىك سىزنى ئاشۇنداق يۈرەكئالدى قىلىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بەختسىزلىك دېگەن شۇنداق بىر

مەخلۇقكى، ئۇ بىر تەرەپتىن، ئادەمنى ئازابلايدۇ، ۋەھىمىگە سالىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن بولسا، ئۇ ئادەمنىڭ پىشىپ يېتىلىشىگە، ئىرادىسىنىڭ، غەيرىتىنىڭ تاۋلىنىشىغا تۈرتكە بولىدۇ! سىز ئەمدى بۇنداق تۈگۈلۈۋالماي، قەتئىي چامداپ، ئالدىڭىزغا مېڭىڭ! سىزنىڭ ھۆرمىتىڭىز، غۇرۇرىڭىز، شان - شۆھرىتىڭىز سەھنىدە! ئىشىنىڭكى، سىزنىڭ قەلب يارىڭىز پەقەت تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشى بىلەنلا ساقىيىدۇ!

ئايچېچەك تۇيۇقسىز كەلگەن بىر غايىبانە كۈچنىڭ تەسىرى بىلەن بۈگۈن كەچتە سەھنىگە چىقىش قارارىغا كەلدى، ئىلىياسمۇ خۇشال بولدى!

ئايچېچەك كەچتە — شەھەر كوچىلىرىنىڭ چىراغلىرى ئەمدىلا يانغان ۋاقىتتا ئۆيدىن چىقتى. شەھەرنىڭ كېچىلىك قاينام - تاشقىنلىق ھاياتى باشلانغانىدى. لېكىن، نېمە ئۈچۈندۇر، ئايچېچەككە بۈگۈن كېچە ھەممە يەرنى مەيۈسلۈك، قاراڭغۇلۇق قاپلىۋالغاندەك سېزىلدى. ئاسماندىكى يۇلتۇزلارمۇ ھېلىلا ساقىپ چۈشىدىغاندەك سۇس جىمىرلايتتى. ئايچېچەك بىرنەچچە كۈندىن بېرى كۆرمەي سېغىنىپ قالغان شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ ماڭدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىگە بۇ ئاۋات، كۆركەم كوچىلارمۇ خۇددى ئۆمچەرگەندەك، خامۇش كۆرۈندى.

ئۇ ئەمدى ئايلىنىشنى توختاتتى، سائىتىگە قاراپ قويۇپ، ئۇدۇل ئۆمەك تەرەپكە قاراپ، تېز - تېز يۈرۈپ كەتتى.

بۈگۈن زالدا ئادەم كۆپ ئىدى، بىرمۇ بوش ئورۇن كۆرۈنمەيتتى. ئۇستۇنكى قەۋەتمۇ لىق توشۇپ كەتكەنىدى.

ئايچېچەكنىڭ ناخشىسى ئىككىنچى نومۇردا ئېلان قىلىندى، ئېلانچىنىڭ پەردىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن «ھازىر تالانتلىق ياش ناخشىچى ئايچېچەك ...» دېيىشىگىلا، زالدا گۈلدۈراس چاۋاك كۆتۈرۈلدى.

قىزىل دۇخاۋا پەردە ئاستا ئېچىلدى، ئايچېچەك ئوڭ تەرەپتىن خۇددى مەيىن تاڭ شامىلىدەك لەرزان تەۋرىنىپ سەھنىگە چىقتى. ئۇ بۈگۈن، ئۆز ۋاقتىدا پارىژ سەھنىسىگە كىيىپ چىققان ئېسىل كىيىمىنى — ئويما ياقىلىق، ئاچ قىزىل رەڭلىك، پەشئېتەكلىرىگە ئالتۇن زەر تۇتتۇرۇلغان بەل پۈرمە كۆڭلەكنى كىيگەن ئىدى. ناۋاتتا پاتلانغاندەك يۇمشاق، پارقىراق چاچلىرى يەلكىسىدە دولقۇنلىنىپ تۇراتتى، تاماشىبىنلارغا مۇلايىم تىكىلگەن كۆزلىرى بىلەن ئاق، مەرمەردەك سۈزۈك يۈزلىرى بولسا، رەڭدار چىراغلارنىڭ نۇرىدا تېخىمۇ نۇرلىنىپ جۇلالىنىپ كەتكەنىدى.

بۈگۈن ئۇ، كىشىلەرنىڭ كۆزىگە بۇرۇنقىدىنمۇ گۈزەل ۋە سالاپەتلىك كۆرۈندى. ئۇ ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، بېشىنى قىيغاچ ئېگىپ تۆۋەنگە — ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك ۋە ھۆرمەتلىك بولغان تاماشىبىنلارغا چوڭقۇر ئىززەت - ئىكرام بىلەن سالام بەردى.

زالدا يېنىك، مۇڭلۇق مۇزىكا ساداسى ياڭرىدى، مۇزىكا رىتىمىغا ئەگىشىپ، ئايچېچەكنىڭ لەرزان، نەپىس، ئەمما يارقىن ئاۋازى كۆتۈرۈلدى.

خىيالىڭ بىر ئوتتۇر، مەن ئۇندا خەسمەن.
كۆيۈپ كۈل بولسام، رازىمەن ئانا.
هاياتىم، ئىمانىم، تەندە جانىمسەن،
سەن بولغاچ تۇرىمەن مەردانە مانا!...

ناخشا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈش بىلەن تەڭ زالدا يەنە گۈلدۇراس چاۋاك ئاۋازى ياڭرىدى. لېكىن شۇ چاغدا — ھەممە ئادەم ئايچېچەكنىڭ ناخشىسىغا مەپتۇن بولۇپ، ئۇنىڭ ياڭراق، مۇڭلۇق، تاتلىق ئاۋازىدىن ھوزۇرلىنىپ، مەستخۇش ئولتۇرغان چاغدا — كۈتۈلمىگەن، كۆڭۈلسىز بىر ئىش يۈز بەردى: كىمدۇر بىرى قاتتىق ئىسقىرتتى، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، ئۇ يەر - بۇ يەردىن سەھنىگە قارىتىپ قوغۇن - تاۋۇزنىڭ شاپاقلىرى، ئالما - نەشپۈتنىڭ شۇپەكلىرى ئېتىلدى ۋە ئاللىكىملەر تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقىراپ، چۇقان كۆتۈردى:

— بۇزۇق خوتۇننىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىمايمىز! سەھنىدىن چۈشسۇن!

— چۈشسۇن! ئۇنداق شەرمەندىنىڭ سەھنىگە چىقىش سالاھىيىتى يوق!

خۇددى ھۆل كېسەكتىن ئوت چىققاندەك بۇنداق ئۈشتۈمتۇت ئۆزگىرىش تاماشىبىنلارنى بىر مەھەل گاڭگىرىتىپ قويدى. شۇنداقتىمۇ بەزىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆيۈننىڭ كەيپىنى ئۇچۇرغانلارنى ئەيىبلەپ كەتتى:

— يولداشلار، تەرتىپ بۇزغانلارنى قوغلاپ چىقىرايلى!

— بىز ناخشا ئاڭلايمىز، ئايچېچەك ناخشىسىنى ئېيتسۇن!

كىشىلەر ئۆرە - تۆپە بولۇپ كەتتى، سەھنىگە يەنە ھەرخىل ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر ئاندا - ساندا ئېتىلىشقا باشلىدى. زالدا بىر - بىرىنى ئەيىبلىگەن، تىللىغان، كۈلگەن ۋە ئىسقىرتقان ئاۋازلار كۆتۈرۈلۈپ، بىر - بىرى بىلەن ئارىلىشىپ، بېسىقتۇرغىلى بولمايدىغان بىر خىل مالىمانچىلىق كېلىپ چىقتى!

ئايچېچەك سەھنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ بايىلا گۈلدەك ئېچىلغان چىرايى ئۆڭۈپ، تاتىرىپ، كۆزلىرى ياشلانغانىدى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردىن كېلىۋاتقان ھەر - خىل سەت گەپلەر يەنە ئاڭلانماقتا، بەدىنىگە شاپاق - شالتاقلار چاپلاشتى.

چىراغچى گويا ئايچېچەكنىڭ كىمدۇر كېتىشىگە بەلگە بەرگەندەك، سەھنىنىڭ چىرىغىنى خىرەلەشتۈردى، سەھنىنى بىر خىل كۆڭۈلسىز گۇگۇملۇق باستى، لېكىن ئايچېچەك تۇرغان ئورنىدىن قوزغىلالمىدى، ئۇنىڭ پۇتلىرى دىرىلدەپ، يۈرىكى ئېغىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن كۈچ - مادار كەتكەنىدى. بىر چاغلاردا ئۇنىڭغا يۈكسەك شان - شۆھرەت، چەكسىز ئابروي ئاتا قىلغان بۇ سەھنە بۈگۈن ئۇنىڭغا تۈگىمەس ئاھانەت ۋە چوڭقۇر قايغۇ - ئەلەم بەخش ئەتكەنىدى!

ئۇ ھوشسىزلىنىپ، سەھنىدە يېتىپ قالدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قۇلىقىغا تۆۋەندىن كىمدۇر بىرىنىڭ: «ئايچېچەك ھايات — ئۇيغۇر ناخشىسى ھايات!» دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى خىرە - شىرە ئاڭلانغاندەك بولدى!

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

ئەخەت ھاشىم

سوداىگەر...

(ھېكايە)

دۇنيانىڭ ئىشلىرى ھەقىقەتەن مۇرەك-
كەپ بولىدىكەن. مەن 1964 - يىلى
ئىدارە باشلىقىنىڭ تەرجىمانلىق ۋە كاتىپ-
لىقىنى قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مە-
لۇم بىر يېزىسىدا سوتسىيالىستىك
تەربىيە خىزمىتى بىلەن تۆت - بەش ئاي
تۇردۇم، مېنىڭ بۇ باشلىقىم يېزىدا ئۆزى
بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ بىر تالاي ئىش-
لارنى سادىر قىلىپ، خىزمەت گۇرۇپپىسى-
دىكى كادىرلارنىڭ يۈزىنى تۆكتى، دۇنيادا
ھېسابى ئېلىنمايدىغان ئىش بولمايدۇ،
ئەلۋەتتە. خىزمەت ئاياغلىشىپ ئىدارىگە
قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، باشلىقىنىڭ
يېزىدىكى ئىشلىرى سۈرۈشتۈرۈلۈشكە باش-
لىدى. شۇ قاتاردا مەندىنمۇ سوراپ ئې-
نىقلىغىلى تۇردى. ھەي، ئۆزۈمدىنمۇ
ئۆتۈپ كېتىپ قاپتۇ. مەن ئاددىي بىر
تەرجىمان، باشلىقنىڭ ئىشلىرىنى نەدىن
بىلەي، دېگەن بولسامغۇ بوپتىكەن. بىرى
مېنى نېمىشقا بىلمەيسەن، دەپ سوراققا
تارتىپمۇ كەتمەس ئىدى. بىراق يەنىلا شۇ
ساددىلىقىمدىن يېزىدىكى چاغدا كۆرگەن،
ئاڭلىغان بەزى ئەھۋاللارنى تەشكىلگە ئۆز

ئەينى ئېيتىپ بېرىپ سالپتىمەن. كېيىن
ئاڭلىسام، ئىش چىڭىغا چىقىپ، باشلىق
پارتىيە ئىچىدە ئۆزىنى قاتتىق تەكشۈرۈپ-
تۇ. ئاخىرىدا ئۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇش
جازاسىمۇ بېرىلىپتۇ. «ئالەمنى سۇ بې-
سىپ كەتسە، ئۆردەكنىڭ قاپ بېلىگە
كەلمەپتۇ» دېگەن راست گەپكەن. باشلىق
دېگەن يەنىلا باشلىق - تە! ئۇنىڭ بۇرۇنقى
«ئۇلۇغ تۆھپىلىرى» ئالدىدا بۇ قانچى-
لىك ئىشلار دەيسىلەر؟

ئۇزۇنغا قالماي باشلىقىنىڭ تەنقىد-
لەنگىنى، جازالانغىنى كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن
كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. باشلىق يەنىلا بۇرۇن-
قىدەكلا باشلىقلىقىنى قىلىپ، دەۋران
سۈرۈپ يۈرۈۋەردى. لېكىن مېنى نەس
باستى. «ئويناشماڭ ئەرباب بىلەن ئەرباب ئۇ-
رار ھەرباپ بىلەن» دېگەندەك ھېلىقى ئىشتىن
كېيىن ئۇ كىچىككىنە، ئەرزىمەس ئىشلارنى
باھانە قىلىپ، پەيتىنى تاپسىلا تازا كې-
لىشتۈرۈپ ئەدىبىمنى بېرىدىغان بولۇپ
قالغانىدى. بۇنى باشقا خىزمەتداشلىرىم
ئانچە سەزمىگەن بىلەن مەن سېزىپ، چۈ-
شىنىپ تۇراتتىم. ئۇ ھەر ئامال بىلەن

مەنـدىن ئۆچىنى ئېلىشقا باشلىغانىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي باشلىقنىڭ ئۇشۇقى ئالـ
چۇ قويتى، «تەلەيلىك يىگىتنىڭ يەڭگىسى ئالـ
دىدا» دېگەندەك مېنى كۆزىدىن يوقىتالماي
تۇرغان باشلىققا نەقلا پۇرسەت كـەلدى.
«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابـى» دىن سـەللا
ئىلگىرى ئىدارە - ئورگانلارنى ئىخچاملاش،
كادىر قىسقارتىشنىڭ گېپى چىقىپ قالدى.
كۆڭلۈم بىر نەرسىنى تـۇيۇپ تۇراتـتـى.
دەل ئويلىغىنىمدەك بولدى ـــ قىسقارتىلىـ
دىغان بىرىنچى نىشان مەن بولدۇم. شۇنـ
داق قىلىپ ئىداردىن مېنى قىسـقارتتى.
قىسقارتقاندىمۇ تېخى ئـۆز يولى بىلـەن،
چىرايلىقچە ئەمەس، بەلـكى ئۇخلىـسام
چۈشۈمگىمۇ كىرمەيدىغان تۆھمەتلەر چاپـ
لىغاندىن كېيىن كادىر بولۇش سالاھىيىتىـ
ـن يوقاتقان، دېگەن تاج كىـيـگـۈزۈلـۈپ
يېزىغا پالاندىم. ئۇشتۇمتۇت بېشىمغا كەلـ
گەن بۇ كۈلپەتـلەردىن ئۇنچـىۋالا ئـاھ،
ۋاھ قىلىپ ئۆزۈمنى يوقىتىپمۇ قويمىدىم.
ئۇنىڭ ئـۈستـىـگـە، ئاتا - ئانامـمۇ يوق،
بالا - چاقامىمۇ يوق بىر بويتاق تـۇرسـام،
يالڭاياغ سۇدىن قورقامتى!

شۇنـداق قىلـىپ پالانغـان يېزىغـا
قاراپ راۋان بولدۇم. مەن ئىشنى سـەل
چاغلىغانىكەنمەن. بىز ياشاۋاتقان بۇ جەمـ
ئىيەتتە يېزىغا بېرىپ دېھقـانـچىلـىق قـىلـىـ
شىپ دېھقان بولۇشمۇ ئۇنداق ئاسان ئىش
ئەمەسكەن. مەن بارغان يېزىدىكى كىچىك
ئەمەلدارلار تونۇشتۇرۇش قەغىزىمنى كۆ-
رۈپلا: بىزگە ئادەم كېرەك ئەمەس، ئـۆ-
زىمىزنىڭ ئادەملىرىگە ئىش تېپىـپ بېـ
رەلمەيۋاتساق، ساڭا ئوخشـاش كـۆتىدە
پۇقى باز، جازالىنىپ كەلگـەن ئادەمنـى
نېمە قىلاتتۇق، ئورۇنلاشتۇرالمايمىز. نا-
ھايىتى بېرىپ ئورۇنلاشتۇرالمايدىكەن دېـ
گىن، دەپ بىردەمدىلا گەپنى ئۈزۈۋەتتى.
ئاندىن مېنى يېزىـدىن كۆڭشېغـا، كۆڭـ
شېدىن ناھىيىگە، ناھىيىدىن ۋىلايەتكە
ئىتتىرىـپ، ئۈچ-تۆت ئايغىچـە، خىزمەتسىز
پۇكىزەكتەك ئۇياقتىن-بـۇياقـقا ئىتتىرىـپ،
راسا تېپىپ ئوينىدى. «خۇدا ئـۇرغانـنى
خۇدابەردىكام قوشلاپ ئۇرۇپتـۇ» دېگـەنـ
دەك نوپۇسىم تېخى بىر يەرگە ئورنىتىلـ
ماي تۇرۇپلا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»
نىڭ شىددەتلىك بـورىنـى كـۆتۈرۈلۈپ
كەتتـى. ئەمدى مېنىـڭ ئىشىم بىلـەن
كىمنىڭ كارى بولسۇن؟ يۇقىرىدىـن بەر-
گەن تونۇشتۇرۇش، نوپۇس قەغەزلىرىمـ
نى ئىـچ يانچۇقىمغـا مەھـكەم سېلىپ،
كەلگەن يولۇم بىلەن يەنە ئاستا ئۈرۈمـ
چىگە قايتىپ كەلدىم. لېكىـن ئۈرۈمچىـ
دىمۇ مېنىڭ ئـەرز-دادىمنى ئاڭلايدىغان
ئورۇن ياكى ئادەم چىقمىـدى. «مـەدەنىـ
يەت زور ئىنقىلابى» دەك مۇنداق «مىسـ
لى كۆرۈلمىگەن ئۇلۇغ» ئىنقىـلاب بـولۇ-
ۋاتسا، مەندەك بىر چۈپۈرەندىنىڭ ئىشـى
نېمىگە ئەرزىيتتى؟ ئاخىرى ئىگە-چاقىسىز،
يار-يۆلەكسىز كوچىدا قالـدىم...

بىر مەزگىل قـارا نـوپۇس بـولۇپ،
قەيەردە قورسىقىم تويسا شـۇ يەردە ئىشـ
لەپ جېنىمنـى بېقىـپ يـۈردۈم. پـۈتۈن
ئىـدارە-جەمئىيـەت، زاۋۇت-كارخـانىلاردا
ئىش توختاپ، «ئىنقىلاب» يۇقىرى پەللىـ
گە چىققانىدى. ئاقكۆڭۈل كىشىلـەرنىـڭ
مەسلىھىتى بىلـەن كېيىـن بىـرەر چاتاق
چىقىپ قـالماسلىقى ئۈچۈن ئۆزلۈكىمدىن
ساقچى ئـورگىنىغا بېرىـپ، يېزىغا بېرىپ
نوپۇسىمنى ئورنىتالمىغانلىقىمنى، ئۇلارنىڭ
مەندەك ئادەمنى كېرەك قىلمايدىغانلىقىنى،

خانلىقىنى، ئىلاجىسىز قايتىپ كەلگەنلىكىمنى ئېيتىپ قويدۇم ۋە مۇمكىن بولسا نوپۇسىمنى ئۆزۈمچىگە ئورنىتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم، بىراق نەدىمۇ ئۇنداق ئاسان ئىش بار دەيسلەر؟

— سېنى ئىدارەڭ خىزمەتتىن قىسقارتىپ ھەيدىۋەتكەن تۇرسا، بۇ يەردە يا ئۆيۈڭ، يا ئىگە بولىدىغان ئىش ئورنىڭ بولمىسا، نوپۇسىڭنى نەگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغىلى بولىدۇ؟ — دېدى ساقچى باشلىقى مەسخىرىلىك كۈلۈپ.

دەرۋەقە ئۇنىڭ سۆزى ئورۇنلۇق ئىدى. لېكىن مېنىڭ نېمە ئامالىم بار؟ ئاخىرى مەنمۇ تەلەي سىناپ باقماقچى بولدۇم - دە، توقۇمنى قارنىمغا ئېلىپ، چوڭ - چوڭ گەپ قىلىشقا باشلىدىم.

— ئىدارەمگە بارسام ئۇلار ئىگە بولمىسا، يېزىغا بارسام ئۇلار قوبۇل قىلمىسا، سىلەرگە كەلسەم سىلەر بۇنداق دېسەڭلار، ئەمدى قانداق قىلىمەن، ئېيتىڭلا، زادى نەگە بارىمەن؟ نوپۇسىمنى نەگە ئورناتساڭلار ئورنىتىڭلار، ناۋادا شەرتىم تولغان بولسا قولغا ئېلىپ قاماپ قويساڭلارمۇ بولىدۇ، بۇ سىلەرنىڭ ئىشىڭلار. مەنمۇ بىر جۇڭگو پۇقراسى. بىر يەردە ماكان تۇتۇشۇم، ئىش قىلىشىم، تاماق يېيىشىم كېرەك! ياكى بولمىسا ئۆزۈڭلار مېنى يېزىغا باشلاپ ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ كېلىڭلار.

بەزىدە قۇرۇق پوپوزا، جۇۋا تازاقلىنتىشلارمۇ كارغا ياراپ قالىدىكەن. ئۇلار مېنى بىر نەچچە ئاي يالۋۇرتقۇزۇپ خېلى ئاۋارە قىلغان بولسىمۇ، ئاخىرى ئىنتسايقا كېلىپ ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىپ تۇرىدىغان ۋاقىتلىق نوپۇستىن بىرنى ھەل قىلىپ بەردى - دە:

— قانۇنغا خىلاپ ئىشلار بىلەن شۇغۇللانماي، نەدىن ئىش تاپساڭ بىر يەردىن ئىش تېپىپ، جېنىڭنى جان ئېتىپ تۇر، كېيىنچە بىر گەپ بولار، — دېدى.

شۇ قالايمىقان، چاپ-چاپ كۈنلەردە تەقدىرىمنىڭ مۇشۇنچىلىك ھەل بولۇشى نېمىدىگەن چوڭ ئىش - ھە؟! خۇشال بولغىنىمدىن ئۇلارغا ئوتتۇز تەزىم قىلىپ رەھمەت ئېيتىپ چىقىپ كەتتىم. «جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان» دېگەندەك ئانچە-مۇنچە ئىش تېپىلىپ تۇردى. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاستا-ئاستا ئۆزۈمگە ئوخشاش كوچىدا ئىش ئىزدەپ يۈرىدىغان ئادەملەر بىلەن تونۇشۇپ، ئۇلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ كەتتىم، قۇم تاشىدىم، كېسەك قۇيدۇم. ئاخىرى جاپالىق بولسىمۇ مۇقىم، كىرىمىمۇ يامان ئەمەسكەن، دەپ شەھەرنىڭ سىرتىدىكى تاغلاردا شېبەن تاش كولىدىم. تاش كولايدىغانلارنىڭ تولىسى ماڭا ئوخشاشلا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالغان، چىقىش يولى تاپالمىغان دەردمەنلەر بولغاچقا، بىر-بىرىمىزنى ئوبدان چۈشىنەتتۇق، بىر-بىرىمىزگە بەكمۇ كۆيۈنەتتۇق. ئارىمىزدىن بىرەرىمىز ئاغرىپ-تارتىپ قالساق ياكى تاسادىپىي بىرەر قىيىنچىلىققا يولۇقۇپ قالساق ھەممىمىز پايپېتەك بولۇشۇپ كېتىشەتتۇق ۋە قولىمىزدىن كېلىشىچە ھالىدىن خەۋەر ئالاتتۇق. بۇ خىل تۇغقانلارچە ھەمكارلىق بىزگە تۈگىمەس-پۈتمەس كۈچ-قۇدرەت، ئۈمىد بەخش ئېتەتتى. ئىشىمىزنىڭ ئېغىرلىقىدىن 40 ياشقا

كىرمەي تۇرۇپلا 60 ياشلىق كېسەل ئادەمدەك مۈكچىيىپ قالغان بولساممۇ ھەر ھالدا قىلىۋاتقان ئىشىمدىن رازى ئىدىم. ئاغرىپ-تارتىپ قالماي ھەر كۈنى مىدىرلاپلا تۇرسام قورساقتىن غەم قىلمايتتىم. شۇڭا تاش كولاشنى قىش-ياز توختىماي ئىككى-ئۈچ يىل ئۇدا داۋام قىلدۇردۇم. بارا-بارا ھال كۈنىمىز سەل-پەل ئۆزگىرىپ قالغاندىن كېيىن ئۈچەيلەن بىرلىشىپ دۆڭكۆۋرۈكنىڭ ئارقىسىدىكى بىر كوچىدىن كىچىككىنە بىر ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ كۆچۈپ كىرىۋالدۇق. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۈچىمىزنىڭ ئىچىدىكى بىر ئاز گېپى ئۆتىدىغان ھەم ئاز-تولا مىناۋىتى بار تەكتۇشىمىز— خالىق جاپالىق تاش كولاشنى تاشلاپ، سودا-سېتىق ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ نەلەردىندۇر ئاياللارنىڭ باش ياغلىقى، پايپاق، باللارنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى دېگەندەك نەرسىلەرنى ئەرزان باھادا ئېلىپ كېلىپ قىممىتىگە ساتاتتى. ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە ماگىزىنلاردىكى مال ساتقۇچىلار بىلەن تونۇشۇۋاپتۇ ۋە ئۇلارغا ئاز-تولا نەپ بېرىدىكەن. ئۇلارمۇ ماگىزىنغا باھاسى چۈشۈرۈلگەن خېرىدارلىق ماللار چىققان ھامان ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىپ قويىدىكەن. بۇ نەرسىلەرنى خالىق چاققانلىق بىلەن تولا ئېلىۋېلىپ، ئالدىرىماي پايدىسىغا ساتاتتى. ئۇ مۇشۇ خىل سودا بىلەن ئۆزىنى خېلى ئوڭشىۋالغانىدى. بىر يىلدىن كېيىن ئارىمىزدىكى بىرەيلەن يۇرتىغا قايتىپ كەتتى. ئەمدى ئۆيدە خالىق ئىككىمىزلا قالغانىدۇق. مەن يەنە تاڭ سەھەردە ئورنىمدىن تۇرۇپ تاش كولىغىلى چىقىپ كېتەتتىم. كەچقۇرۇنلۇقى ھېرىپ-ئېچىپ ئارانلا قايتىپ كېلەتتىم. خالىقنىڭ ماڭا ئىچى ئاغرىغان بولسا كېرەك، ئانچە-مۇنچە يەيدىغان، ئىچىدىغان نەرسىلەرنى تەييارلاپ قوياتتى. بىر كۈنى ئۇ ماڭا قاراپ:

— ئاداش ئابدۇللا، جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن. بولدى، ئەمدى تاش كولاشنى قوي، مەن ساڭا سودا-سېتىقنى ئۆگىتەي. جاننى ئۇپراتماي ياشايدىغاننىڭ يولىنى قىلساڭ قانداق؟— دېدى.

مەن چۆچۈگەندەك ئىتتىك ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ قويدۇم. ئاغىنەمنىڭ مېنى ئۆمرۈمدە قىلىپ باقمىغان بۇ يېڭى كەسىپكە دالالەت قىلىۋاتقانلىقى مېنى ھەقىقەتەنمۇ مەڭدىتىپ قويغانىدى. راستىمنى ئېيتسام، بۇ ئىشنى قىلالىشىمغا زادىلا ئىشەنچىم يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قول ئىلكىمدە ھېچنېمەم يوق تۇرسا، نېمىنى دەسمايە سالىمەن؟ سودا قىلىش ئۈچۈن ئاز-تولا پۇل بولۇش كېرەك-تە! پۇل بار دېگەندىمۇ بۇ ئىشنى ئەپلەشتۈرۈش بىر گەپ. ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمەي ئازغىنە دەسمايىدىنمۇ ئايرىلىپ قالسام قانداق قىلىمەن؟ يەنە بىرى، بۇ ئىشنى قىلىش ئۈچۈن جۈرئەت بولۇش كېرەك. ياق، بۇ مەندەك ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىنتايىن قورقۇنچلۇق، خەتەرلىك ئىش. قالايمىقانچىلىق ئەۋجىگە چىققان مۇشۇ ئەنسىز كۈنلەردە بازار باشقۇرغۇچىلار، «قىزىل قوغدىغۇچى»لار ئەقەللىسى گازىر-پۇرچاق، بەش-ئون دانە تۇخۇم ساتقان ئۇششاق بالا، تۇل خوتۇنلارنىڭ ئاشۇ ئازغىنە نەرسىلىرىنى مۇسادىرە قىلىۋېلىپ، ئۆزلىرىنى خالىغانچە قاماپ، جازالاپ

يۈرسە، مېنى بوش قويارمۇ؟ ياق،
ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا ئېيتما،
دېگەن گەپ بار. جاپا تارتسامىمۇ ئۆزۈم
قىلالايدىغان ئىشنى قىلغىنىم تۈزۈك
جۇمۇ!

— ھە، دېمەك ئىچىڭگە چۈشۈپلا
كەتتىمۇ؟— خالىق ئاچچىق كۆك تاماكى-
سىنى پۇرقىرىتىپ چېكىپ تۇرۇپ ماڭا
قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— قۇشقاچ تۇتۇش ئۈچۈنمۇ بىر
سىقىم تېرىقنى دەسمايە سالمىساڭ بول-
مايدۇ ئاداش. مېنىڭ تۇرغان-پۈتكىنىم
مۇشۇ تۇرسا، نېمەمنى دەسمايە سېلىپ
سودا قىلىمەن؟— مەن سودا قىلىشنى
بىلمەيمەن دېيىشتىن ئىزا تارتىپ، قەستەن
گەپنى ئەگىتىپ، شۇنداق دېدىم.

— ۋاي-ۋۇي... باياتىن بېرى خى-
يالغا چۆكۈپ كەتكىنىڭ مۇشۇ گەپمى-
دى؟— ئۇ كۈلدى ۋە تاماكىسىنى بىر
نەچچە قېتىم پۇرقىرىتىۋېتىپ، ئالدىرى-
ماي سۆزىنى داۋام قىلدى،— سېنىڭ
ھېچنېمەڭنىڭ يوقلۇقىنى مەنمۇ ئوبدان
بىلىمەن، ئاۋۋال مەن تېپىپ كەلگەن
نەرسىلەرنى سېتىپ بېرىسەن. كېيىنچە
ئازراق پۇل دەسمايە سېلىپ بېرىمەن.
پۇلنى سەن تاپمايسەن، سودا دېگەندە
پۇلنى پۇل ئۆزى تاپىدۇ. دەرۋەقە ئىش-
نىڭ يولىنى بىلىۋالغۇچە بىر ئاز جاپا
تارتىسەن، بىراق ئۇزۇنغا قالماي ئىش-
نىڭ ئېپىنى بىلىۋالىسەن. مەنمۇ قاراپ
تۇرمايمەن، ئۆگىتىمەن-دە!

— ياخشى كۆڭلۈڭگە رەھمەت ئا-
داش، راستىمنى ئېيتسام بۇ ئىشنى ئەپ-
لەشتۈرەلمەيمەن، قورقىمەن.

— نېمىدىن قورقىسەن ئەخمەق؟—
خالىق كۈلۈپ كەتتى،— بىلىپ قوي،
جاندىن كەچمىگىچە جانانغا يەتكىلى
بولمايدۇ. يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم. تاشنىڭ
ئاستىدا يانجىلىپ ئۆلۈپ تۈگىمىشىپ كەت-
مەكچىمۇسەن؟ ئەخمەقنىڭ ئەخمىقى ئى-
كەنسەن! ئېسىڭدە بولسۇن، مۇشۇ كۈندە
ياۋاشلىق، سەممىيلىك، راستچىللىق
دېگەن گەپلەر ھەرگىزمۇ ئاقمايدۇ، ئۇ
كىتابلاردا يېزىلىدىغان، ئەمەلگە ئاشماي-
دىغان چىرايلىق گەپلەر. بىزدە «جې-
نىنى باققان باتۇر» دېگەن گەپ بارغۇ؟
تۈزۈكرەك كۈن كۆرەي، بىر نەچچە يىل
بولسىمۇ ئۇزۇنراق ئۆمۈر كۆرەي دېسەڭ
يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق قىلىشتىن قورق-
ما. گىزى كەلگەندە ئۇنىڭدىن يامانراق-
نىمۇ قىل. كۆرمىدىڭمۇ، ھازىر زامان
زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ بولۇۋاتمامدۇ؟
توغرا، مەن سېنى يامان ئىش قىل دې-
مەكچى ئەمەسمەن. پەقەت مىسال ئۈچۈن
دەۋاتىمەن. زامان بۇزۇلغان. ئادەمگەر-
چىلىك، ئەدەب-ئىنساپ يوقالغانىكەن،
سەنمۇ ئادەمگەرچىلىكنى، ئەدەب-ئىنساپ
دېگەنلەرنى چۆرۈۋەت. باشقىلارغا بوزەك
بولماي ياشا دېمەكچىمەن. مەقسىتىمنى
چۈشىنىۋاتامسەن؟ ئۆزۈڭ دائىم مەندە
گۇناھ يوق ئىدى، ناھەقچىلىككە ئۇچرى-
دىم دەيسەنغۇ، شۇڭا باشقىلارنىمۇ ناھەق-
چىلىككە ئۇچرىتىشتىن قورقما! تاش يۈ-
رەك، رەھىمسىز بول. بولمىسا سەن بى-
لەن بىزگە كۈن يوق ئاداش. «ھالال
ئاش بولمىسا، ھارام يېمەي ئۆلەمدى-
مەن» دېگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالما!...

ئۇ ئۇزاق سۆزلىدى. مەن لام-جىم
دېمەي ئۇنىڭ گەپلىرىنى زەن سېلىپ
ئاڭلىدىم. بۇنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق

گەپلەر ئىدى. ئۇنىڭ ماڭا ئىچ ئاغرى-
تىۋاتقىنىمۇ راست. مېنى ئېغىر ئىشتىن
قۇتۇلۇپ، جېنىمنى ئۇپراتماي كۈن كۆر-
سۈن دېمەكچى بولۇۋاتىدۇ. مەن بۇنى يۈز-
دە - يۈز چۈشىنىپ ئولتۇرۇپتىمەن. بىراق
مەندەك تولا زەربە يەپ يۈرەكئالدى
بولۇپ قالغان، ھەتتا ئۆزىنىڭ سايىسى-
دىنمۇ ئۈركۈيدىغان بولۇپ قالغان ئادەم-
دە ئۇنچىلىك باتۇرلۇق، جۈرئەت نېمە
قىلسۇن؟ مەن ئۇنىڭ دېگىنىدەك ياشاي
دېگەن بىلەنمۇ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، نې-
مە دېسەم بولار...

— گېپىڭ توغرا ئاداش، — دېدىم
مەن بىر ھازادىن كېيىن، — مېنى جاپا
ئارتمىسۇن دەۋاتىسەن، دورۇس، سودا
ئېگەننى ئۆگىنىپ كەتكىلىمۇ بولار، لې-
كىن مېنىڭ ئويلاۋاتقىنىم باشقا. سەن
ئوبدان بىلىسەن، بىز بولساق تايانچ-
سىز، ئاجىز، ئورۇق ئادەملەر. «ئورۇق
ئىنەك كارىزغا يېقىن» دەپ بالايىئاپەت-
كە ئۇچىرىغىلى ئارانلا تۇرىمىز. بارغا
شۈكرى قىلماي، بېشىمغا بىر بالا تېپىپ
ئالارمەنمىكىن دەپ قورقۇۋاتىمەن. ئالدى-
مادىس بازار باشقۇرغۇچىلارنىڭ قولىغا
چۈشۈپ قالسام قولدىكى نەرسىنىمۇ تارت-
تۇرۇپ قويغاندىن باشقا تېخى ئۇنىڭ
ئۈستىگە تاياق-توقماق يەپ تۈرمىدە
ياتىدىغان گەپ، دېگىنە!

— ئۆزۈڭ گەپ قىلغىنا، مەن سې-
نى خېلى ئىش كۆرگەن نېمە دەپ يۈر-
سەم، تېخى پىشمىغان سويما ئىكەنسەنغۇ،
راستىنلا توخۇ يۈرەك بىر نېمە ئىكەن-
سەن، — دېدى خالىق مېنى زاڭلىق قىلىپ
كۈلۈپ، — شەرىئەتنىڭ مىڭبىر پۈتىقى بار
دېگەندەك سودا دېگەننىڭمۇ مىڭ تۈر-
لۈك يولى بار، بىر نەرسىلەرنى كوچىغا
يېيىپ قويسا سودا قىلغان بولۇپ، بول-
مىسا سودا قىلغىلى بولمايدىغان ئىش
يوق. بازار باشقۇرغۇچىلارنىڭ قولىغا
چۈشمەيدىغان ھەر خىل ئۇسۇللارمۇ بار.
مەسىلەن: ياغلىقتىن ئون-يىگىرمىنى قوي-
نۇڭغا تىقىسەن. ماگىزىنلارنىڭ ئالدىدا،
ئاۋات بازار بولىدىغان كوچىلاردا ئوي-
ناپ يۈرۈيسەن. خانىم-قىزلارغا ياكى
يېزىدىن كەلگەن سەھرالىقلارغا ئۇچراپ
قالساڭ، يېنىڭدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ
«ياغلىق لازىممۇ؟» دەپ ئاستا پىچىرلاپ
قويىسەن ياكى ياغلىقنىڭ ئۇچىنى چى-
قىرىپ كۆرسىتىپ قويىسەن، باھادا كېلى-
شىپ قالساڭ ئادەم شالاڭ ئارقا كوچىلارغا
كىرىپلا بېرىشىۋېتىپ كېتىۋېرىسەن،
سېنى نەدىكى بازارباشقۇرغۇچى تۇتۇۋالاتتى؟

ئۇنىڭ ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ شۇنچى-
لىك سەكپارە بولۇپ كېتىۋاتقىنىمۇ
چوڭ ئىش. نېمانچە تىرەجەپ تۇرۇۋال-
مەن؟ بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كې-
يىن زۇۋانغا كەلدىم:

— «ئۇستا كۆرمىگەن شاگىرت ھەر
مۇقامغا يورغىلاپتۇ» دەپتىكەن. بوپتۇ،
مەنمۇ يورغىلاپ باقاي. قېنى، مەنمۇ بې-
لىمنى باغلاپ يۈرگەن ئەر بولغاندىكىن
سىناپ باقمايمەنمۇ، يا قاينامدىن چى-
قار، يا سايرامدىن!

* *

شۇنداق قىلىپ ئاغىنەم خالىقنىڭ
ھەۋەسى بىلەن تاش كولاشنى تاشلاپ، سودا-
سېتىقنىڭ يولىغا كىردىم. باشتا ئىشىم
خېلى ئەپلەشكەندەك قىلدى، خېلى پۇل-
لۇقمۇ بولۇپ قالدىم، بىر نەچچە ئاي
ئۆتكەندىن كېيىن بىر كۈنى ئارقا كوچىدا

بىر ئاددەمگە بىر كويىدىن ئالغان ئىمككى يۈز ياغلىقنى ئىمككى كويىدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتىم. بازار باشقۇرغۇچىلار بىلەن «قىزىل قوغدىغۇچى»لار ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ قالدى - دە، شۇ يەردىلا قورشاپ تۇتۇۋالدى، ئىمككى ئايغىچە قامىلىپ كۆرمىگەننى كۆردۈم، ئىشقىمۇ ئەمگەككە سالغان بولسىمۇ مەيلىدى، بىراق تاياقنى كۆپ يەپ كەتتىم. ئۇ ئىسپلاسلار ئىچى پىۋشۇپ قالسىمۇ، ئاچچىقى كىلىپ قالسىمۇ، قىلغىلى ئىش تاپالمىسىمۇ كالتەك، سىم قامچا بىلەن ئۇرۇپ ۋاي جىنىمىزنى چىقىراتتى. نەچچە قىتىم باش كۆزۈم يېرىلىپ كەتتى. ساق ئىمككى ئايدىن ئاشقاندا «ئەمدى كاپىتالىزم يولىغا ماڭمايمەن» دەپ تۆۋەنامە يازدۇرۇپ ئاندىن قويۇپ بەردى. يەنە خالىق ھالىمدىن خەۋەر ئالدى. ئىمككى ئاي جەريانىدا تاماقنىڭ ئورنىغا تاياقلا يەپ بەك ئاجىزلاپ كىتىپتىكەنمەن، بىرەر ئايغىچە ھىچ ئىش قىلماي بىكار يۈردۈم. مىنى خالىق بىچارە غىڭ قىلماي باقتى، لىكىن سودا دىگەن نەرسىدىن كۆڭلۈم قىلىۋاتاتتى. مۇشۇمۇ كۈنمۇ؟ — دەيتتىم بەزىدە ئۆزۈمچە خىيال قىلىپ يىتىپ، — سودا قىلدىم دەپ غەم - غۇسسە ئىچىدىلا ياشايدىكەنمەن، يا يىيگىنىڭ، يا ئىچكىنىڭ، يا ئۇيقۇڭنىڭ تايىنى بولمىسا! مۇنداق تاپقان پۇلنىڭ نىمە راھىتى بولسۇن؟ مىنىڭ ئون بالام بارمىدى ياكى مەن بىر يەرگە ئالتۇندىن مۇنار ياساتماقچىمىدىم، ئۆزۈمنى نىمانچە قىينايمەن؟

كۆڭلۈم قىلىۋاتقان يەنە بىر سەۋەبىمۇ بار ئىدى. پايدىنى كۆزلەپ ئۆزۈڭگە ئوخشاش بىچارە - كەمبەغەل، ئاجىز ئورۇقلارنى بوزەكلا قىلمىدىكەنسەن، كۆزۈڭنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ يالغان سۆزلەپ شىلمۇالمىدىكەنسەن. بۇنداق قىلمىساڭ قانداق پايدا ئالالايسەن؟ يىزىدىن كەلگەن ئاشۇ بىچارە سەھرالىقلارنى ئالداپ بولۇپ، تۇرۇپلا ئۆزۈمنىڭمۇ ئىچىم ئاغرىپ قالدۇ ... «يىقىلساڭ تۆگىدىن يىقىل» دىگەن گەپ راست ئىكەن. بولساڭ دۆكا سودىگەر بولساڭ بولىدىكەن، زىيان تارتساڭمۇ ئورنىڭدىن تۇرالمايدىغان دەرىجىدە يىقىلىپ قالمايدىكەنسەن. ماڭا ئوخشاش ئازغىنە ياغلىق، پايپاق بىلەن سودا - سىتىق قىلىپ جان باقىدىغانلارغا ئەسلا كۈن يوقكەن، كىيچە - كىيچىلەپ ئۇخلىماي، قانداق قىلىپ بىر كوينى ئىمككى كوي قىلىشنى ئويلاپ كاللاڭ ئۇماچ بولۇپ كىتىدىكەن... شۇنداق بولسىمۇ بار بىلەن يوقنىڭ ئارىسىدا نىمجان قىزرتتەك لۈمشۈپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرۇۋاتاتتىم.

بىر كۈنى قىلغان سودامنىڭ تۈزۈك مەسلىھەتى بولماي كەيپىم ئۇچۇپ ئۆيگە بالدۇرلا قايتىپ كەلگەنىدىم. خالىق ئارقامدىنلا پۇت - قولى يەرگە تەگمەي كىرىپ كەلدى.

— قولۇڭدا قانچىلىك نەق پۇل بار؟ — دىدى ئۇ تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەكلا.

— تۆت - بەش يۈز كوي بار، نىمە قىلاتتىڭ؟

— پايپاقلارنىڭ ھەممىسىنى سىتىپ بولدۇڭمۇ؟

— يەنە سىتىلمىغان بىر قىسمى بار.

— ئۇنداق بولسا پايدىنى ئازراق ئالساڭمۇ هازىرلا چىقىپ سېتىۋەت. بىر ئامال قىلىپ نەق پۇل تەييارلا، — دېدى ئۇ يېنىمغا كېلىپ ئولتۇرۇپ. ئەلپازىدىن نېمىگىدۇر بەكمۇ ئالدىراۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— نېمانچە ئۈپكەڭنى باسالمىاي قالدىڭ، زادى نېمە گەپ، تۈزۈك چۈشەندۈرسەڭچۇ! ـ دېدىم مەن تىت ـ تىت بولۇپ.

ئۇ چۈشەندۈردى. بايا ئۇ ماگىزىندىكى ھېلىقى تونۇش مال ساتقۇچى ئايال بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئىسكىلاتتا ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان بېسىلىپ قالغان دوخاۋا بار ئىكەن، ئەتە ئۇنىڭ باھاسىنى چۈشۈرۈپ، بىر كىيىملىكىنى 30 كوي ئەتراپىدا ساتماقچى بوپتۇ. بىراق ھايانكەشلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمەسلىك ئۈچۈن بىر ئادەمگە كۆپ بەرمەيدىكەن، ماگىزىندىكى ھېلىقى ئايال بىر ئامال قىلىپ، بىزگە كۆپرەك ئېلىپ بېرىدىغان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ئەتىسى خالىق بىر نەچچە توپ دوخاۋىنى بىراقلا ئېلىۋالدى. مەن بار پۇلۇمنىڭ ھەممىسىگە ئاران 10~15 كىيىملىك ئالدىم. خالىق دوخاۋىلارنى ھازىر ساتقان بىلەن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ، دەپ ئۆيگە ئەكېلىپ بېسىپ قويدى. ماڭىمۇ ساتماي تۇرغىن دېدى. بىراق پۇلنى تۇتۇپ ياتسا بولمايدۇ ـ دە. ئامالسىز ئاز ـ ئازدىن ئېلىپ چىقىپ، بىر كىيىملىكىنى 40 — 50 كويدىن سېتىپ تۇردۇم. پەرىزىمچە بۇ خېلى ئوبدان پايدا قىلغان ئىدى.

بىر كۈنى ئۆيگە كىرسەم خالىق ئىككى ئادەم بىلەن ئولتۇرۇپتۇ. بىرى دوغىلاقتىنە كەلگەن، قارا ساقاللىق، يېشى چوڭراق ئادەم، يەنە بىرى ياشراق، ئېگىز بويلۇق، چىراي ـ شەكلى خالىققا ئوخشايدىغان ئادەم ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇرقىدىن دېھقان ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

— تۇغقانلىرىم كېلىپ قالدى، — دېدى خالىق ۋە ئۇلارنى ماڭا تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى، — ماۋۇ كىشى مېنىڭ تاغام بولىدۇ، بۇياق بولسا بىر تۇغقان ئاكام بايا يۇرتتىن كەپتۇ.

مەن ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ئەھۋال سورىدىم:

— يېزىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ئاكىلار؟

— ھەممە يەردە قازاننىڭ قۇلىقى تۆت ئۇكام، — دېدى خالىقنىڭ تاغىسى ۋە چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — دېھقان خەق دېگەن ئىشلەيدىكەنمىز، ئىشلەيدىكەنمىز، يىل ئاخىرىدا دارامەت ئېلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، قورساققا قەرزدار بولۇپ قالىدىكەنمىز. ماۋۇ ئىنقىلابتىن بۇيان ئەھۋالىمىز تېخىمۇ ياماnلىشىپ كەتتى ئۇكام، قىسقىسى، بۇگۈنكى كۈندە دېھقانچىلىق بىلەن قورساق باققىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا ئانچە ـ مۇنچە قوشۇمچە ئوقەت قىلىشقا چۈشتۇق.

— بۇلار ئىلگىرىمۇ دېھقانچىلىقنىڭ بوش چاغلىرىدا ئانچە ـ مۇنچە سودا ـ سېتىق قىلىشاتتى. بىكار ماشىنا ئۇچراپ قېلىپ ئۈرۈمچىگە مال ئالغىلى كېلىشىپتۇ، — دەپ ئەسكەرتىپ قويدى

خالىق ماڭا قاراپ.

— بۇ شەھەرمۇ قالايمىقان ئىكەن، — دېدى ھېلىقى ئادەم، — بىزگە باشقا نەرسىمۇ كېرەك ئەمەس، دوختاۋا بولسا ئالىمىز، بولمىسا توي - پويغا كېرەكلىك رەختلەردىن ئاز - تولا ئالساق ئىشىمىز پۈتىدۇ.

— ھازىر ئۈرۈمچىدىن دوختاۋا تاپالمايسىلەر تاغا، تاپالىغان تەقدىردىمۇ باھاسى ناھايىتى قىممەت، — دېدى خالىق ئۇلارنى قورقۇتۇپ.

— سىلەرنى پاناھ تارتىپ كەلدۇق ئۇكام، سىلەر بولغاندىكىن ئامالىنى قىلارسىلەر؟

— خوپ، مەن تېپىپ بېرەي، — دېدى خالىق ۋە ماڭا قاراپ كۆزىنى يۇمۇچلاپ قويۇپ سوردى، — بىر كىيىملىكنى نەچچە پۇلدىن ئالىسىلەر؟

— ئاۋۋال تاپساڭ، كۆرۈپ بېقىپ بىر نېمە دېمەمدۇق ياكى ئۆزۈڭنىڭ ئېلىپ قويغىنى بارمىدى؟

— بارلىقى بار، لېكىن ئاۋۋال باھاسىنى كېلىشەيلى، — دەپ چىڭ تۇردى خالىق.

خالىقنىڭ تاغىسى بىلەن ئاكىسى بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى. بىر ھازادىن كېيىن تاغىسى گەپ باشلىدى:

— ئالما ئۇرۇقى رەڭلىك دوختاۋا بولسا بىر كىيىملىكىنى 40 كويدىن ئالارمىز.

— ھىم، — دېدى خالىق پېشىنىسى قىيقىپ ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — سىلەر دوختاۋا ئالىمەن دېگىچە ماتا ئېلىڭلار، ماتا!

— بولدى، بولدى، چېقىشىپ قويدۇق، — دېدى خالىقنىڭ ئاكىسى كۈلۈپ كېتىپ، — بولدى شالتاي - پالتاي گەپنى قويايلى، سەندە بارمۇ زادى، نەچچىدىن بېرىسەن، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى قىلغىنا!

— خۇداغا ئىشەنسەڭلار، ئۆزۈم بىر كىيىملىكنى 70 كويدىن ئالغان، يالغان گەپ قىلغان بولسام مانا ئالدىڭلاردا نان تۇرۇپتۇ. سىلەر ماڭا بەش كويدىن پايدا بېرىپ، بىر كىيىملىكنى 75 كويدىن ئېلىپ كېتىۋېرىڭلار، بوپتۇ تۇغقاندارچىلىقنىڭ يۈزى ھەم سىلەرگە قىلغان ياخشىلىقىم بولۇپ قالسۇن.

مەن ئۆز قۇلىقىمغا ئىشەنمەي قالدىم. چۆچۈپ كېتىپ ئىتتىك خالىققا قارىدىم. ئۇ ماڭا گەپ قىلماي جىم ئولتۇر، دېگەندەك قىلىپ كۆز يۇمۇچلاپ قويدى. تۇۋا، — دەيتتىم ئىچىمدە، — قورقماي خۇدانى، ناننى شىپىي كەلتۈرۈپ، قەسەم ئىچىۋاتىدىيا؟ ئۆزىنىڭ بىر تۇغقىنىغا مۇشۇنداق قىلىۋاتقان يەردە ياتلار بولسا ئىش بار ئىكەن - دە! ھەي... مەن نۇرغۇن ئىشلارنى بىلمەيدىكەنمەن. سودا دېگەن مۇشۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ، جۇمۇ!

— بەك قىممەتكەن ئۇكام، — دېدى تاغىسى بېشىنى چايقاپ.

— ھەي تاغا، بىر كىيىملىكنى 75 كويدىن ئال دېسەم قىممەت دەۋاتامسەن؟ ساڭا بىكارغا بەرسەم بولامتى ئەمەسە؟ مەن سىلەرنى ئوبدان بىلىمەن. مەندىن 75 كويدىن ئالغىنىڭلار بىلەن يېزىغا ئېلىپ بېرىپ ئاز دېگەندە 110 — 120 كويدىن ساتىسىلەر، قېنى گېپىڭ يالغان دەپ بېقىڭلار!

ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشتى. خالىق پۇرسەتنى چىڭ تۇتتى - دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، بۇلۇڭدىكى تاغارلارنىڭ بىرىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئالما ئۇرۇقى رەڭلىك دوخاۋىدىن بىر توپنى ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاشلىدى:

— قېنى كۆزۈڭلار بولسا كۆرۈپ بېقىڭلار، مال تونۇمىسىلەر — قانداق؟

ئۇلار دوخاۋنى تۇتۇپ كۆرۈپ ئۆز ئارا پىچىرلاشقاندىن كېيىن:

— بوپتۇ، بىزدىن پايدا ئالمەن دېمەي ئۆزۈڭ ئالغان باھادا بەرگەن، قانداق؟ — دېيىشتى.

بىر دەملىك تالاش - تارتىشتىن كېيىن ئۇلار ئۈچ كويدىن پايدا بېرىپ ھەر كېيىملىكنى 73 كويدىن ئالىدىغان بولۇشتى. شۇنداق قىلىپ خالىق بىر نەچچە توپ دوخاۋنى ئۇلارغا ساتتى. ئۇلار كوچىنى ئايلىنىپ كىرەيلى دەپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن خالىق مەندىن سورىدى:

— سەندە نەچچە كىيىملىك بار، تەييارلاپ قوي، ئۇنىمۇ بىردەۋىتەيلى.

— مەندە كۆپ يوق. 3 - 4 كىيىملىكلا قالغان، — دېدىم مەن.

— ھەممىنى سېتىپ بوپتىكەنسەن - دە، نەچچە كويدىن ساتقانتىڭ؟

— 40 - 42 كويدىن.

— ھۆ، ئەخمەق شۇنچە ئالدىراپ سېتىپ نېمە قىلاتتىڭ؟

— 30 كويدىن ئالغان نەرسىنى 42 كويدىن ساتسام يەنە مەن ئەخمەقمۇ؟

— ئالدىرىمىغان بولساڭ، ماڭا ئوخشاش 73 كويدىن ساتاتتىڭ - دە!

— خالىق ئاداش، مەن سېنىڭ سودا قىلىشىڭغا راستتىنلا ھەيران قېلىۋاتىمەن، — دېدىم.

— نېمىگە ھەيران قالدىڭ؟ — ئۇ مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلدى.

— كۆڭلۈڭگە كەلسىمۇ دەۋېرەي. سەندە راستتىنلا ئىنساپ دېگەن نەرسە يوقكەن. قاراپ تۇرۇپلا ئۆزۈڭنىڭ تۇغقانلىرىنى ئالدىدىڭ...

— ھا - ھا - ھا... سودا دېگەن شۇنداق بولىدۇ ئەخمەق. ئۇلارنى مەن ئالدايمەن. ئۇلار بېرىپ يېزىدىكى بىچارىلەرنى ئالدايدۇ. بىر - بىرىنى ئالدىمىسا قانداق سودا بولىدۇ، ئادەملەر قانداق جان باقىدۇ؟

— شۇنداقتىمۇ ئۆز ئاكاڭ، تاغاڭ - دە!

— دېدىمغۇ، سودا دېگەندە تۇغقان - پۇقان، ھەتتا ئاتا - ئانىغىمۇ قارىمايدىغان گەپ، بولمىسا پايدا ئالغىلى بولمايدۇ!

مۇشۇ ئىشتىن كېيىن، سودا دېگەندىن راستتىنلا كۆڭلۈم سوۋۇپ كەتتى. بىر نەچچە ئاي ئۆتتى. سودىنى بويىنۇمدىن باغلىغاندەك ئىلاجىسىزلىقتىن قىلىپ يۈرەتتىم، ئۇشتۇمتۇت باشقا ئىش تېپىلىپ قالدى.

— بىرىنىڭ شىبەن تاش توشۇيدىغان ھارۋىسىنى ھەيدەيدىغان بولدۇم خالىق، — دېدىم بىر كۈنى ئۆيىگە كىرىپلا، — بىر ھارۋا توشۇسام بەش كويدىن پۇل بېرىدىغان بولدى. بىر كۈندە ھېچ بولمىغاندا 4 - 5 ھارۋا توشۇسام 20 — 25 كوي تاپارمەن.

— يەنە جاپا ئىشقا مېڭىپسەن - دە؟

— «قايناق سۇ ئىچ، كۆڭلۈڭ تىچ» دەپتىكەن. چاپا ئىش بولسىمۇ ھالال ئىش ھەم خاتىرجەمرەك، سودا قىلغىنىمدىن ياخشىراقمىكىن دەيمەن.

— بوپتۇ، ئىختىيارىڭ، راست گەپنى قىلغاندا سەن سودا دېگەننى چۈشەنمەيدىكەنسەن، ئاۋارە بولمىساڭمۇ بولغۇدەك.

* *

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلدى. ھەممە ئىشلار ئوڭشىلىشقا باشلىدى. مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ ناھەق جازالانغانلىقىم ھەققىدە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا ئەرز سۇنغانىدىم. بىر نەچچە ئايدىن كېيىن ئىشلىرىم ھەل بولۇپ، ئەسلى ئىدارەمگە قايتا خىزمەتكە ئېلىندىم. ئون يىلغا يېقىن تۇتۇپ قېلىنغان مائاشىمنى تولۇق بەردى. 1.5 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پۇلنى بانكىغا سېلىپ قويۇپ خىزمىتىمنى قىلىشقا باشلىدىم.

خالىدىمۇ قالتىس باي بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ خىزمىتىمۇ ئەسلىگە كېلەتتى، لېكىن ئۇ خىزمەت قىلىشنى خالىمىدى بولغاي، داۋاملىق گۇاڭجۇ، شاڭخەيلەرگە قاتناپ سودىسىنى قىلىۋەردى. ئۇنىڭ بىلەن بەزى - بەزىدە ئۇچرىشىپ قالمىسام ئادەتتە ئۇنى ئانچە كۆپ كۆرمەيتتىم. بىر كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى كوچىدا سەيلە قىلىپ ئاستا كېتىپ باراتتىم، كەينىمدىن كەلگەن بىر تاكسى ماڭا سۆركىلىپ دېگۈدەك چېپىپ توختىدى. مەن ئاچچىقىم بىلەن ماشىنىغا ئىتتىك قارىغانىدىم، ماشىنىدىن پۇزۇر كىيىنگەن، قىسقا كالتە بۇرۇت قويۇۋالغان خالىدىق چۈشتى - دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— ھە، كادىر، قانداق ئەھۋالىڭ؟ ئاڭلىدىم، خىزمىتىڭ ھەل بوپتۇ. ھەر ھالدا خېلى خاتىرجەم بولۇپ قاپسەن، — دېدى مەن بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ.

— بۇمۇ پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئادىللىقى ئاداش. خىزمىتىم ھەل بولۇپ راستىنىلا خاتىرجەم بولۇپ قالدىم. ھە، ئۆزۈڭچۇ؟

— مەن يەنىلا سودا بىلەن ئالدىراش، — دېدى ئۇ مەنىلىك كۈلۈپ قويۇپ.

— سېنى بەك بېيىپ كەتتى دەپ ئاڭلىدىم. راستمۇ؟ — مەن چاقچاق ئارىلاش سورىدىم.

— ئانچە ئەمەس، لېكىن ھەر ھالدا باي بولۇپ قالدىم. قارىغاندا سودا قىلىشنى بىلىدىكەنمەن. ھازىر قول ئاستىمدا 10 — 20 دەك ئادەم ئىشلەيدۇ، مەن مالنى تەييار قىلىپ بېرىمەن. كۆڭۈم ناھايىتى ياخشى.

— ۋاھ، قالتىس ئىكەنسەن! ھەر ھالدا قانۇننىڭ ئىچىدە ھەرىكەت قىل جۇمۇ!

— كادىر بولۇۋېلىپلا ماڭا تەربىيە بەرگىلى تۇردۇڭمۇ نېمە؟ — ئۇ چاقچاق قىلىپ كۈلدى. ئاندىن ئۇشتۇمتۇت ئالدىراپ سورىدى، — راست، ئۇنتۇپ قالغىلى قىل قاپتىمەن. ئېيتقىنا، ھازىر مائاشىڭ قانچە؟

— 250 يۈەن ئەتراپىدا.

ئۇ ياراتمىغاندەك ئاغزىنى پۈرۈشتۈرۈپ، ھىم دەپ قويدى. ئاندىن مۈرەمنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— مائاشىڭ بەكمۇ ئاز ئىكەن. مۇنداق قىلايلى، ماڭا ھازىر ھېسابات ئىشلىرىنى قىلىدىغان كاتىپتىن بىرى لازىم بولۇۋاتىدۇ، كادىرلىقىڭنى تاشلاپ ماڭا كەل. مەن ئايلىقىڭغا 350 يۈەن بېرەي، قانداق؟ — دېدى.

خۇدا ساقلىسۇن. 350 يۈەن مائاش بېرىدىكەن دەپ يەنە سودىنىڭ يولىغا كىرمەي جۇمۇ! ھۆكۈمەتنىڭ

بىردۋاتقان مائاشى ماڭا يېتىپ ئاشىدۇ...

— خاپا بولما، — دېدىم بىر ئاز ئويلىنىپ، — بىلسەڭىز، مەن سودا قىلىشنى بىلمەيمەن. ساڭا ياخشى ئىشلەپ بېرەلمەسلىكىم مۇمكىن. ياخشىسى باشقا ئادەم تاپقىن.

— بوپتۇ، تۈگەپمۇ كەتمەيدىغان، ئېشىپ-تېشىپمۇ كەتمەيدىغان داشقازاننىڭ تامىقىنى يەي دەپسەن-دە، ئىختىيارىڭ.

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇت خالىقنىڭ تۈرمىگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، كۆڭلۈم بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى ھەم ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى. ئۇ ماڭا ئېغىر كۈنلەردە كۆپ ياخشىلىق قىلغان ئەمەسمۇ؟ تونۇشلىرىمدىن سۈرۈشتۈرۈپ، ھازىر ئۇنىڭ مەلۇم بىر تۈرمىدە يېتىۋاتقانلىقىنى، ئۈچ يىل كېسىلگەنلىكىنى، ھەر ئاينىڭ ئاخىرقى يەكشەنبىسى چىقىسا كۆرۈشكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلىۋالدىم.

مەن كۈتكەن يەكشەنبىمۇ كەلدى. بىر مۇنچە سوۋغا-سالاملارنى ئېلىپ ئەتىگەندىلا چىقتىم. قاراۋۇللار ئۇنى چاقىرىپ بەردى. ئۇ مېنى كۆرۈپلا:

— ۋاھ، بارمۇ سەن كادىر، مېنى ئۇنتۇپ قالماپسەن-دە؟ دېگەنبىلەن ئاغىنىدارچىلىقتا يارايسەن جۇمۇ! — دەپ چاقچاق قىلدى.

بىز ھويلىدا ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتۇق، روھىي ھالىتىدىن، رەڭگى-روھىدىن ئۇ زادىلا تۈرمىدە ياتقاندەك كۆرۈنمەيتتى.

— نېمە جىنايەت بىلەن كىرىپ قالدىڭ؟ — دېدىم مەن.

— باج تاپشۇرمىدىڭ دېدى. مۇھىم ئەتكەس ماللار — زەھەرلىك چېكىملىك بىلەن تۇتۇلۇپ قالدىم.

— مەن ساڭا قانۇننىڭ ئىچىدە ھەرىكەت قىل دېمىگەنمىدىم. بوپتۇ، ئەمدى تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن سودىنى تاشلاپ باشقا ئىش قىلارسەن.

— نېمە دەۋاتىسەن؟ تۈرمىدىن چىقىپلا يەنە سودامنى قىلىمەن.

— ھەممە نېمەڭنى مۇسادىرە قىلىپ بولغان تۇرسا، نېمەڭ بىلەن سودا قىلىسەن؟ — دېدىم مەن ھەيران بولۇپ.

— سەن راستىنلا سودىنى چۈشەنمەيدىكەنسەن، — دېدى خالىق كۈلۈپ كېتىپ، — مۇسادىرە قىلىدىغىنىنى قىلدى، نۇرغۇن جەرىمانە تۆلىدىم. قارىماققا مەن ھەممە پۇلۇمدىن ئايرىلىپ قالغاندەك تۇرغان بىلەن يەنە نۇرغۇن پۇلۇم خەقنىڭ قولىدا ئامانەتتە ئەمەسمۇ! تۈرمىدىن چىقسام، ساملا پۇل دېگەن تەييار. يەنە ئىشلىرىمنى بۇرۇنقىدەكلا يۈرۈشتۈرۈپ كېتىمەن، چاتاق يوق!

— راستىنلا يامان نېمىكەنسەن! نېمە لازىم بولسا دېگىن. مەن ئەمدى ھەر ئايدا چىقىپ سېنى يوقلاپ تۇرىمەن.

— ياق، ئاۋارە بولما. ماڭا ھېچنېمە كېرەك ئەمەس. «پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا» دەپ، پۇلۇم بولغاچقا تۈرمىدىمۇ بەگزادىدەك تۇرۇۋاتىمەن.

ئۇنىڭ بىلەن خېلىغىچە پاراڭلىشىپ ئاندىن خوشلاشتىم. قايتىپ كېلىۋېتىپ ئۇشتۇمتۇت خالىقنىڭ ھېلىقى چاغدا ئاكىسىنى، تاغىسىنى ئالدىغىنى ئېسىمگە كېلىپ قالدى. ئىختىيارسىز ئۆز-ئۆزۈمگە پىچىرلىدىم: «مەن سودىنى زادىلا چۈشەنمەيدىكەنمەن. ئۇ ھەقىقەتەن سىرلىق ئىش ئىكەن...»

بولدىلا، بۇلارنى ئويلاپ نېمە قىلاي، سودىنى سودا قىلىشنى بىلىدىغانلار قىلسۇن. مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ كادىرلىقىمنى قىلاي...

مەسئۇل مۇھەررىر ئالىمجان ئىسمايىل

ئەزىم ئاسىر

ئۆمۈر لەرزىكىلىرى

1

تەنها تاشلاپ خىياللار ئارا،
قاياقلارغا قاچتىڭ ئەي شامال؟
يۈرىكىمنى قىلدىڭغۇ يارا،
ماڭا ئەجەب بولدىڭغۇ ئۇۋال.

ئويغىتىمسەن مېنى ئۇيقۇدىن،
دېرىزەمنى چېكىپ هەر سەهەر.
مەست بولىمەن گۈزەل تۇيغۇدىن،
هۇزۇرلىنىپ قەلبىم شۇ مەهەل.

ئۆتكىنىدە يۈزۈمنى سىپاپ،
ئاق بېلۇتتەك يۇمشاق قوللىرىڭ.
تۇغۇلىدۇ سۆيگۈ بىهېساپ،
تاراپ كېتەر قەلبىمدىكى مۇڭ.

2

تۇغۇپ بەرگەن ماڭا بىر قۇياش،
كەلگەن يەنە دېرىزەمنى چەك.
دەريالارنى مەن ئېتەي باغاش،
سۆزلەپ بەرگىن ساماۋى چۆچەك.

هېس قىلدۇرغىن هاياتنى قايتا،
يۈرىكىمنى سوقتۇرۇشقا ئۈندەپ.
مەنزىللىرىم تۇرار يىراقتا،
تاغلار ياتار بېشىنى چۆكەپ.

چۆشلىرىمنى بۇزغىن بىتاقەت،
ئويغات مېنى شېرىن ئۇيقۇدىن.
بېغىشلىغىن سۆيگۈ ـ مۇهەببەت،
هوزۇرلىناي گۈزەل تۇيغۇدىن.

3

جاۋاب بەرگىن ماڭا ئەي شامال،
مەن نېمەمنى قويدۇم يىتتۈرۈپ؟!
يۈرىكىمنى كېزەر بىر سوئال،
گاه يىغلىتىپ گاهى كۈلدۈرۈپ.

قېنى مېنىڭ ئاق چاچلىق مومام،
ماڭا چۆچەك سۆزلەپ هارمىغان؟
قېنى مېنىڭ سۆيۈملۈك بوۋام،
پېشانەمگە سۆيۈپ، ئاسرىغان؟

قېنى ئوماق كېپىنەكلەرنىڭ،
گۈلدىن گۈلگە قونۇپ ئوينىشى؟
قېنى بوستان سېكىلەكلەرنىڭ،
دالىلاردا سەكرەپ يايرىشى؟

ياپراقلاردا قالدى ئۈنتۈلۈپ،
شەبنەم كەبى سىزۈك كۆز يېشىم.
يىراقلاردا قالدى سىر بولۇپ،
چۈشتەك غۇۋا گۈزەل ئۆتمۈشۈم.

4

يىراقلاردا قالدى بالىلىق،
شۇنچىلىك پاك - غۇبارسىز چېغىم.
قۇشلار ناۋا قىلغان خۇمارلىق،
چىمەنلەرگە تولغان گۈل بېغىم.

بەك يىراقتا قالدى ئۇيقۇلۇق،
بوتىلاقتەك يۈرگەن سايلىرىم.
كېتىپ قالدى ئەجەپ قايغۇلۇق،
ماڭا ئامراق تولۇن ئايلىرىم.

لەگلىكىمنى ئۇچۇرغان شامال،
ئورمىنىمدا يۇرۇپتۇ تونەپ.
تاشلاپ بېرىپ گۈزەل بىر خىيال،
يۈرىكىمنى چەكتىڭۇ ئەجەپ،

5

كۆتۈرۈلسە لەگلەك هاۋاغا،
هاياجاندا ئۇينايدۇ يۈرەك.
چۈشكەن كەبى بۇلبۇل ناۋاغا،
قىزىلگۈللەر ئاچقاندا پورەك.

قارشىسىغا سەلكىن شامالنىڭ،
غۇلاچ يېيىپ ماڭغان سەبىيلىك.
چاچ ساقىلى ئاقارغان چالنىڭ.
ئەسلىمىسى بولار مەڭگۈلۈك.

ئاھ شاماللار، ئۇيناق شامالار،
چۈشلىرىمنى كەتمە ئۇچۇرۇپ.
خۇشال بولسۇن بىچارە چاللار،
بالىلىقنى بەرگىن قايتۇرۇپ.

6

كۆلەڭگەمنى تالاشقان ئۇپۇق،
ئۇزاتماقتا قۇياشنى هارغىن.
تولۇن ئاينىڭ چېھرىمۇ تۇتۇق،
كېزىپ يۈرەر تاغلارنى سالقىن.

ئەجەب ئىكەن بىزنىڭ بۇ دۇنيا،
قايغۇ بىلەن شادلىق قوشكېزەك.
بىر چاغدىكى قول يەتمەس بەرنا،
قورۇقلارنى قىلىپتۇ بېزەك.

ئۇچۇپ چىقىپ ئۆمۈر ئوقلىرى،
مەنزىلىمگە قاپتۇ قادىلىپ.
تۈنۈگۈنكى گۈل ياپراقلىرى،
بۈگۈن مانا قاپتۇ سارغىيىپ.

7

يارىلىشتىن قۇدرەتلىك ئىنسان،
ئەجەللەرگە نېچۈن ئامالسىز؟
چاقىرغاندا ئەزرائىل شۇئان،
قولىن باغلاپ تۇرىدۇ هالسىز.

پايانى يوق مۇساپىلارنى،
ئىككى پۇتتا باسار هايالسىز.
بەزىلىرى يالمار دۇنيانى،
بەزىلىرى ياشار تەمەسىز.

بەزىلىرى ئەيش - ئىشرەتتە
بەزىلىرى ئۆتەر ناكانسىز،
بەزىلىرى كېتەر هەسرەتتە،
بەزىلىرى كېتەر ئارمانسىز...

مەھەممەتجان ئەھەت

ياشايمىز، بۇ يەردە ھۆپپىدە باھار

بەزلىمەيلا قوي

كېلەلمەس ھېچكىمنىڭ ئالەمگە تەكرار،
بەس، مېنى خاتىرجەم ياشىماققا قوي.
قايغۇمنى بۆلۈشمەك يوقلا گەپ زىنھار،
خۇشلۇقۇم بار بولسا بولسۇن ساڭا توي.

ئۈيقۇسىز ئايغىمۇ سوغ تەگدىم نەچچە،
نەۋاچى تۈشەكنى ۋايساتتىم تالاي.
تۈن بويى ئىسەدەپ تاڭغا يۆلەنسەم،
ئۇيغاتتى قۇياشىم قۇچاقلاپ ئايىماي.

چارچىدى ئۆكسۈشلەر، بەزلىمەيلا قوي،
ساددا بىر گۆدەكتەك ياش تۆكەر دېمە.
يادلىما تېرىسى ۋال - ۋۇل قەسەمنى،
سۈيى يىرق كۆللەردە ئۈزەلىس كېمە.

ئازابلىق كەچمىشنىڭ كۆلەڭگىسىنى
لەپىلدەپ كەلگىنى دېرىزەم قاپلاپ.
چاڭ باستى سەن كۈلگەن چاغلارنى بىلسەم،
سۈرەتلىك يىللارنى قويغان مەن قاتلاپ.

سەن مېنى ئۇ كىمدەپ سورىساڭ ئەگەر...

سەن مېنى ئۇ كىم دەپ سورىساڭ ئەگەر،
بىلگۈم يوق سەن كىمسەن مېنىڭمۇ ئەسلا.

ياشايمىز، بۇ يەردە ھۆپپىدە باھار،
زېمىستان بولغاندۇر ھارغىچە يايراپ.

زەن قويساڭ ئالەمنىڭ بارچە قۇشلىرى
يېقىملىق ئاۋازدا بېرىدۇ سايراپ.

نەدىندۇر قىنىغا سىغماستىن سۇلار
كەلمەكتە زېمىنغا كۈلكە بېغىشلاپ،
كىملەردۇر كەتكەن قىش ھەققىدە تىنماي
قوشاقلار تىزماقتا غارلاردىن سوراپ.

مەن يەنە كېلىمەن، چېچەكلەر كەبى
كەتمەسكە ئازغىنا ھىمدىمنى تاشلاپ.
مەن يەنە كېلىمەن قوپال تاشلاردەك
ياتماسقا ئەسىرلەپ سايدا يانپاشلاپ.

سەن مېنى ئۆكىم دەپ سورىساڭ ئەگەر،
بىلگۈم يوق سەن كىمسەن مېنىڭمۇ ئەسلا.

سەن مېنىر ئىزدىگەن چاققاق قىشتىكى
ئۇ سوغاق سۆيۈشلەر يوقالدى شۇندىاق.
كۆز تىكسەڭ يەلپۈنەر يېشىل دېڭىزدەك
نۇرلارغا چۆمۈلگەن پايانسىز ئوتلاق.

كۈيلىشىم قۇشلاردەك چۇچۇك ۋە يەڭگىل،
چىرايلىق پەرلەردەك ئۇچار پارقىراپ.
پەرۋازىم چىلانسا دېڭىزغا، لېكىن
يۈرمەيمەن قۇشلاردەك قۇياشقا قاقلاپ.

تىكەندەك يامىشار تاپانغا يوللار،
بىلمەيمەن شامالار كۈيلەيدۇ قاندىاق؟
ئۇ لېكىن پەپىلەپ ئۆتەر ھەممىنى
مۇڭلۇق بىر ناخشىغا ئىسقىرتىپ ئۇزاق.

ئوخشاشلا بوغۇزۇمدا غىڭشىيمەن، كۆككە
چىقالماي قۇشلاردەك ئەركىن ۋىچىرلاپ.
كېمگىدۇر ئەگىشىپ خازانلار سۈپەت،
ماڭىمەن ئۇنچىقماي ئاستا شىپىرلاپ.

بۇلۇتلار ئۇزۇشەر بوشلۇقتا سىغماي،
بولغاندەك ئاستىن ۋە ئۈستۈن يەر جاھان.
سەنمىغۇ كېلىسەن ئۇممىدلەر ئېلىپ،
ەپىلدەپ چۈش كەبى كۆلۈپ شادىمان.

سەن مېنى تونۇساڭ يېقىنلار سۈپەت،
بىلگۈم يوق باشقىنى بىر سەندىن بۆلەك.
كۆرگۈم يوق باھارنى، چېچەكنى، تاڭنى،
چىدىسا مۇبادا بۇلارغا يۈرەك.

كەلدى قۇياش كۆلگىنىچە سايەڭنى باشلاپ

تىترەر قۇشلار چۆچۈپ تاڭنىڭ ياقۇت يۈزىدىن،
سىيپاپ ئۆتتى سۇ يۈزىنى يېنىككىلا بىر يەل.
ئېرىپ كەتكەن ئالۇچىدەك ئۇپۇقنىڭ لېۋى
تۇزۇپ كەتكەن قىزىلگۈلگە ئوخشار بەك گۈزەل.

يۇمران لەۋلەر ئۆپۈۋالدى ھەممىنى گويا،
بولدۇم ئۇزاق سۆيۈشلەردىن بەكمۇ خىجالەت.
دىرىپ نۇردىن كىرىپ كەتتىم گۈللەر ئىچىگە،
تولدى دىماغ گۈل ھىدىغا، ھېس قىلدىم راھەت.

سۆيەلمەستىن لەۋلىرىڭگە بولغىنىمدا لال
پاتتى غەمگە غۇنچىلارمۇ كۆزۈمنى ياشلاپ.
يار كەلمىدى، ھەسرەت بىلەن ئۆلەي دېگەندە
كەلدى قۇياش كۆلگىنىچە سايەڭنى باشلاپ.

زاھىر ئابدۇراخمان

باللار ناخشىلىرى

ئاي بۇلاقتا ياتارمۇ

ئوينىاپ مۆكۈ - مۆكۈلەڭ
باردىم بۇلاق بويىغا.
چىمەنلىكتە ئولتۇرۇپ،
ھەيران قالدىم خۇيىغا.

نەگە كەتتى ئاي دېسەم،
ئاي بۇلاقتا يېتىپتۇ.
سۈزۈك، سوغۇق سۈيىدە
يۈز - كۆزىنى يۇيۇپتۇ.

دادام ئاي بەك چوڭ دېگەن،
قانداق پاتتى بۇلاققا؟
كەلگەندۇ ئاي نېمىدەپ
يىراق كۆكتىن بۇياققا؟

مەن چوڭ بولسام

مومام دەيدۇ: تاغلار دېگەن
كۆكنىڭ تۈۋرۈكى.
باغرىدىكى يېشىل قارىغاي
تاغنىڭ يۈرىكى.

مەن سورىسام يۇرتىمىزدا
تاغ بولمىسا دەپ.
كۆك ئېمىشقا ئاستا - ئاستا
كەتمەيدۇ پەسلەپ؟

مومام دەيدۇ: يۇرتىمىزدا
تاغ يوقلۇقى راست.
يىراق تاغدەك ئەزىمەتلەر
تاغلارغا تەققاس.

يۇرتىمىزدا يۇرتىمىزدۇر
كۆكنىڭ تۈۋرۈكى.
يۇرتىمىزدا ئاتاڭدەكلەر
يۇرتىنىڭ يۈرىكى...

مەن چوڭ بولسام يۇرتۇم ماڭا
بولىدۇ يۆلەك.
مەن چوڭ بولسام يۇرتۇم ئۈچۈن
بولىمەن يۈرەك...

هەسەن تىلىۋالدى

ئىككى شېئىر

دۇنيا خالايدۇ تىرىك ئادەمنى

هايات ئىنسانلار ياشايدۇ كۈلۈپ،
ئەي تىرىك ئادەم چەكسىز قوينۇڭدا.
بىخەللىق زەنجىرى يوقتۇر ھەرگىزمۇ
ئەلمىساقتىنلا سېنى بوينۇڭدا.

تەبىئەت ساڭا قىلىپتۇ تارتۇق
نېمە پايدىلىق بولسا ھەممىنى.
ئىرادىلىكلەر تېتىپتۇ ئارتۇق
نېمەتلىرىڭنىڭ شېرىن تەمىنى.

بىپايان قوينۇڭ ھىممەت بۇلىقى،
توسقۇنسىز، ئەركىن كېزىدۇ شامال.
توختىماس يىللار ئۆمۈر بەلگىسى،
بۇنىڭغا سەندە يوق قىلچە ئامال.

بەزىلەر ياشايدۇ قارىساڭ تىرىك،
تاماق يېگەندە مىدىرلار بېشى.
ئۆتىدۇ كۈنى قۇرۇت - قوڭغۇزدەك،
ئۇنداقلار بىلەن كىمنىڭ بار ئىشى.

دۇنيا ھاياتتۇر، كۆكسى ئۇنىڭ كەڭ،
ئىرادىلىك مەرد تىرىك ئادەمگە.
قانداق ئۇلۇغ ئىش ياراتتۇق قېنى،
بىزگە نىجاتلىق بەرگەن ئالەمگە.

تۇم قارا كېچىلەر رام قىلدى دىلنى

تەبىئەت قوينىدا ئۆڭدەيدۇ كېچە،
يۇلتۇزلار بەدىئىنى بىر ساھىبجامال.
نازلىنىپ سىيلايدۇ يۈزۈمنى يۇمشاق
نىگارنىڭ قولىدەك مەيىن شوخ شامال.

باراقسان ۋادىلار چۆمگەن ئۇيقۇغا،
شىنشىدەك سۈپسۈزۈك يۇلتۇزلۇق ئاسمان.
يېقىملىق تۈيغۇدىن مەستۇرمەن تامام،
گۈزەلدۇر كېچىلەر قارىساڭ ھەريان.

دېڭىزدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەر تاغلار،
يىراقتا سوزۇلغان پايانسىز دالا.
مەن گويا كېچىلەر قوچقىنىدىكى
بۆشۈكتە بۆلەنگەن بىر سەبىي بالا.

ئاي نۇرى ئوينايدۇ گۈل - گىياھلارنى،
ياپيېشىل باغلارنىڭ كۆرۈنمەس چېتى.
تېنىمگە تارايدۇ لەززەتلىك ئېقىم—
كېچىنىڭ سېھىرلىك خۇش پۇراق ھىدى.

جەنۇبتىكى تىلىك، مەغرۇر تۇرار سۇۋادان،
ئايدىڭدا يوللارغا جۇپ شولا تاشلاپ.
تۇم قارا كېچىلەر رام قىلىپ دىلنى،
ئېپ كېتەر تۇيغۇمنى گۈلشەنگە باشلاپ.

تۈن كېچە توختىماي ئاقىدۇ دەريا،
شاۋقۇنلۇق ناخشىسى كېتەر يىراققا.
يۈرىكىمنىڭ كۈن - تۈنى ماڭا مۇقەددەس،
قەلبىمنى ئورايدۇ ئىشقى - يىراققا.

ئەخمەتجان ئوسمان كۈرەش

ئۈمىد

كۆز ئالدىمدا چاقنايدۇ ھامان،
ناتونۇش بىر سىيما كۆركەم، نۇرانە،
ئۇچرىتىپ باقمىدىم تېخى ئۇنى مەن،
كۆرگەندە بولارمەن چوقۇم ھەيرانە.

مەغرۇرلۇق ئىچىدە نازاكىتى بار،
كۆزلىرى مۇلايىم تىكىلەر ماڭا.
پاكىزە ئۇ ئەبەدىي ئاينىڭ نۇرىدەك،
ئاي بىلەن قارايمەن تۈن بويى ئاڭا.

چاقماقتەك سۆزۈمگە تىلەيدۇ مەدەت،
چۆچۈگەن تۈنلەردە تەسەللىسى كۆپ.
خەير دەپ ئۇزىتىپ قۇتلۇق سەپەرگە،
ئىشەنچتە، غەيرەتتە تۇرىدۇ كۈتۈپ.

ھاياتىمنىڭ تەمى بار شېرىن سۆزىدە،
كۈلمىگەن كۈنلەردە كۈلگەن ھەمراھىم.
بارلىقسان ئورمانلار باغرىدا يۈرسەك،
ئېچىلار ئۈمىدتەك شادلىق چېچەكىم.

ئۆچمەيدۇ ئاشۇ نۇر، چاقنايدۇ ھامان،
بىر يۈرەك ئىچىدە مىڭ قۇياش كۆيەر.
تەنھا مەن ئەبەدىي، قىسمەتكە ئوخشاش،
ناتونۇش شۇ قىزنى تاپقانغا قەدەر.

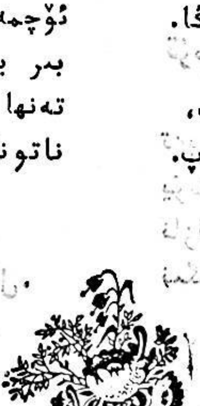

ئەخمەت ئىمىن

مېنى ،،سەن،، دېگىن

(بىر قىزنىڭ خاتىرىسىدىن)

(نەسىر)

...

مېنى دەسلەپ «سەن» دېگەن چاغلىرىڭدا ئۆزۈمنى خۇددى سىڭلىڭدەك ھېس قىلاتتىم، چۈنكى سەن ماڭا بەئەينى ئاكامدەكلا بىلىنەتتىڭ. ساڭا يۆلەنگۈم، ئەركىلىگۈم كېلەتتى. سەنمۇ ماڭا مېھرىبانلىق كۆرسىتەتتىڭ، ئەقىل بېرەتتىڭ... شۇمۇ ئاجايىپ چاغلار ئىكەن. ھېچنېمىدىن قورۇنۇش يوق، كاللىغا كەلگەننى دېگەن، كوچىلاردا ئەركىن ـ ئازادە يۈرگەن...

كېيىن مېنى «سەن» دېگەن چاغلىرىڭدا مەن سېنى ئۆزۈمنىڭ دوستىدەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدىم. بۇ تۇيغۇنى بەرگەنمۇ يەنە سەن، چۈنكى سەن ماڭا نۇرغۇن نەرسىلەرنى مەسلىھەت سالىدىغان بولۇۋالدىڭ. بۇرۇن ھەممە ئىشلار سېنىڭ ئەقلىڭ بويىچىلا بولاتتى، مەن ئۈچۈن كاللا قاتۇرۇش ھاجەت ئەمەس ئىدى. مەن ساڭا يۆلىنىپلا ئۆگىنىپ قالغان، كېيىنچە، سېنىڭ ئەقلىڭدە ئۆكسۈش بولدىمۇ ياكى مېنىڭ ئەقلىم ئۇرغۇپ قالدىمۇ؟ ھە دېسىلا مەندىن بىر گەپلەرنى سورايسەن، ئويلاپ بېقىشىمنى تەلەپ قىلىسەن، بەرگەن جاۋابلىرىمنى تېخى قوشۇماڭنى تۈرۈپ ئويلاپ كېتىسەن. ھەي، راست، سېنىڭ ئاشۇ قوشۇماڭنى تۈرۈشلىرىڭ بەكمۇ يېقىملىق. تولا ھاللاردا سەن كۆز ئالدىمغا ئاشۇ قىياپىتىڭ بىلەن كېلىسەن. قوشۇماڭنىڭ شۇ تۈرۈلۈشلىرىدىن كېيىن چىقىدىغان گەپلىرىڭچۇ تېخى! ئويلىغانلىرىڭنى ئېيتقىلى تېبۇرساڭ ئاجايىپ بىر خىياللارغا چۆمۈپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن. گەپلىرىڭ مېنى ئۇ ۋادىدىن بۇ ۋادىغا، بۇ ساھىلدىن ئۇ ساھىلغا، قىسقىسى، جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگە ئاپىرىپ ئايلاندۇرۇپ ئەكېلىدۇ. سۆزلەۋېتىپ تۇيۇقسىز سوئال قويغىنىڭدا بىردىنلا چۆچۈپ كېتىدىغانلىقىمنى سېزىدىغانسەن؟! چۈنكى مەن سوئالىڭغا ئورۇنلۇق جاۋاب بېرەلمەي قېلىشىمدىن ئەنسىرەيمەن. شۇڭا دۇدۇقلايمەن. ياكى ئۆزۈمنى سوئالىڭنى ئاڭلىمىغان قىياپەتكە سالىمەن. بۇنداق چاغلاردا سېنىڭ يەنە قوشۇمىلىرىڭ تۈرۈلىدۇ. مەن سېنى رەنجىپ قالدىمىكىن دەپ تەشۋىشلىنىمەن. دېگەنىدەك، سەن كايىيسەن. بىر كۈنى سەن: «دوستلۇق مۇنداق بولمايدۇ. نېمىشقا گەپلىرىمگە مۇۋاپىق ئىنكاس قايتۇرمايسەن؟ بىز باراۋەر ئەمەسمۇ» دېدىڭ، مەن ئويلىنىپ قالدىم. راست، دوستلۇق مۇنداق بولمايدۇ. مېنىڭ مۇۋاپىق ئىنكاس قايتۇرالمايدىغىنىم مەندە ساڭا

مۇناسىپ ئەقىل باراۋەرلىكى يوق. لېكىن ھېسسىيات جەھەتتىچۇ؟ ھېسسىيات جەھەتتە... توۋا، دوستلۇقتىمۇ مۇشۇنداق ھېسسىيات بولامدىغاندۇ؟ قارىغاندا، دوستلۇق مۇنداق بولمايدۇ، دېگىنىڭ بەكمۇ توغرا ئوخشىمامدۇ!؟ سۆزلىرىڭنى ئاڭلىسام ئاڭلىغۇم كېلىدۇ، ساڭا قارىسام، توۋا، قارىغۇم كېلىدۇ، كۆرمىسەم... توۋا... مەن نېمە بولدۇم؟... نېمىشقا سېنى ھەر كۈنى، ھەر سائەت كۆرگۈم كېلىدۇ؟... تۇرۇپ ئويلاپ كېتىمەن: ئادەمنىڭ سايىسى دائىم ئۆزىگە ھەمراھ بولىدىكەن. مەنمۇ سېنىڭ سايەڭ بولۇپ كەتسەمچۇ كاشكى! ئۇ چاغدا مەن دائىم قېشىڭدا بولاتتىمغۇ... كېچىلىرى غۇر-غۇر شامال بولۇپ دېرىزىدىن ئۇچۇپ كىرسەم، ئۇيقۇڭنى بۇزماستىن چاچلىرىڭدىن، ماڭلىيىڭدىن يەلپۈپ ئۆتسەم... سېنى كۆرمەي قالغان چاغلىرىمدا مېنىڭ قىلىدىغان ئارمانلىرىم مۇشۇنداق جىق. بەزىلىرىنىڭ غەلىتىلىكىنى، ئاجايىپلىقىنى ئويلىسام، گاھىدا ئۆزۈممۇ كۈلۈۋېتىمەن.

....

سەنمۇ چىقىشقاق، مەنمۇ چىقىشقاق. سەنمۇ ھەممە ئادەم بىلەن چاقچاقلىشىپ ئۆتىسەن، مەنمۇ خەق بىلەن ئىناق ئۆتىمەن. لېكىن يېقىندىن بېرى مەن ئاجايىپ بولۇپ قالدىم. سېنىڭ بەزى قىزلار بىلەن كۈلكە-چاقچاق قىلىشىپ كەتكىنىڭنى كۆرسەم تۇرۇپلا چىدىماي قالىمەن. خۇددى سېنىڭ ئالدىڭدا قىز زاتىدىن مەنلا، پەقەت مەنلا بولۇشقا تېگىشلىكتەك. بەزىدە ئۇ قىزلاردىن ئاغرىنىمەن، بەزىدە سەندىنمۇ ئاغرىنىمەن. بۇ ئاغرىنىشلىرىم چىرايىمغىمۇ چىقىپ كەتسە كېرەك، تۇرۇپ سەن ماڭا ئەجەبلىنىپ قاراپ قويىسەن. «دوستلۇق مۇنداق بولمايدۇ» دېگەن سۆزلىرىڭ يەنە گۆپپىدە يادىمغا كېلىدۇ، راست، بۇ دوستلۇق ئەمەس ئوخشايدۇ. دوستلۇقتا ھەقىقەتەن مۇنداق ھېسسىيات بولمىسا كېرەك. ئۇنداقتا بۇ نېمە؟ بۇنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. لېكىن سېنىڭ باشقا قىزلار بىلەن بىللە تۇرغىنىڭنى كۆرسەم چىدىمايمەن، راست چىدىمايمەن. مەن ساڭا قېيداش بىلەن قارايمەن، لېكىن سەن ماڭا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىسەن. كۆڭلۈمدىكى زادى نېمە؟ ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. ئۇنداق ئىكەن، سېنىڭ بىلەلمىگىنىڭدىن رەنجىشىم ئورۇنسىز ئىدىغۇ، لېكىن شۇنداقتىمۇ رەنجىيمەن، ئىچىمدە «ۋۇي، ئەخمەق!» دەپ ۋايساپمۇ قويىمەن. لېكىن ئالدىڭدا بۇ ھەقتە بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالمايمەن.

...

مەن ئەمدى ئۇ قىزلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. ئۇلارنىڭ ھەرقانداق سۆزى مەن ئۈچۈن سوغاق بىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىر كۈلكىسى گويا مەن ئۈچۈن مەسخىرە، ئۇلارنىڭ ھەر بىر قاراشلىرى ماڭا خۇددى تىكەن سانجىلغاندەك تۇيۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ كىيىنىشلىرىچۇ تېخى. ماڭا ئوخشاش كىيىنىۋالسا، مېنى دوراۋاتىدۇ، مەن بىلەن بەسلىشىۋاتىدۇ، دەپ ئويلايمەن. مەندىن چىرايلىقراق كىيىنىپ كەلسە، مېنى بېسىپ چۈشمەكچى، مەندىن گۈزەل كۆرۈنمەكچى دەپ گۇمانسىرايمەن. بۇرۇن مېنىڭ ئىچىم مۇنداق يامان ئەمەس ئىدى. قىز دوستلىرىمنىڭ كىيىنىشلىرىنى «يارىشىپتۇ»، «مۇبارەك بولسۇن» دەپ تەبرىكلەشنى بىلەتتىم. ئەمدىچۇ؟ ئەمدى ئۇلارنىڭ شۇ تەرىپىنىمۇ كۆرەلمىسەم، مەن زادى نېمە بولدۇم؟ بۇرۇن ماڭا تونۇش بىلىنىدىغان سۆزلەر ئەمدى نېمىشقا باشقىچە بىلىنىدىغان بولۇپ قالدى؟ بۇرۇن ماڭا

مېھىرلىك كۆرۈنىدىغان كۆزلەر ئەمدى نېمىشقا سوغۇق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى؟ دوستلىرىم مېنى «ئۆزگىرىپ قالدىڭ» دېيىشىدۇ. راست، مەن ئۆزگىرىپ قالغان ئوخشايمەن، لېكىن نېمىشقا ئۆزگىرىپ قالدىم؟ بۇمۇ سەن تۈپەيلى، پەقەت سەن تۈپەيلى ئەمەسمۇ!

...

مەن ھېلىقى قىز بىلەن — سەن تولا چاقچاقلىشىدىغان قىز بىلەن قىزىرىشىپ قالدىم. ئۇ تۇيۇقسىزلىق ھېس قىلدىمۇ، قانداق، ماڭا تۈزۈك جاۋاب قايتۇرالمىدى. مەن گەپلىرىمنى يوخادىن چىققۇچە دېۋالدىم. ئۇ يەردە سەنمۇ بار ئىدىڭ، پەقەت قېتىپ تۇرۇپ قالغان ھالىتىڭلا كۆز ئالدىمدا قاپتۇ. كېيىن سەن مېنى «يولسىز» دەپ ئەيىبلىدىڭ. مەن ساڭا قاراپ تۇرۇپلا قالدىم. ھېچنېمە دېيەلمىدىم. مەن نېمىشقا شۇ ۋاقىتتا بىر نېمە دېمىدىم، ئەمدى پۇشايمان قىلىمەن. مەن قانداقمۇ «يولسىز» بولاي. مېنىڭ كۆڭلۈمدە ئويلىغان يوللۇق تەرەپلىرىم ناھايىتىمۇ جىق، ناھايىتىمۇ جىق ئىدىغۇ! خەق سېنىڭ «يول» ۋە ئۇنى ئىگىلىمۋالسا، سەن ئۇنى توسۇۋالساڭ، ئاخىر سەن «يولسىز» دېگەن ئاھانەتكە قىلىشقا تېگىشلىكمۇ؟ ئەجەبا، مەن «يوللۇق» بولۇش ئۈچۈن، ئۇ «يول» نى ئۇنىڭغا ئۆتۈنۈۋېتىپ، ئۆزۈم باشقا يول تېپىشىم كېرەكمۇ؟ مەن ئۈچۈن «يول» نىڭ پەقەت شۇ بىرلا ئىكەنلىكىنى، ئەجەبا، سەن ھېس قىلالمىغان بولساڭ!؟

...

مەن سەندىن رەنجىدىم. سېنى كۆرسەم قاچىدىغان بولۇپ قالدىم، لېكىن يىراقتىن بولسىمۇ بىر كۆرمىسەم، يەنە يۈرىكىم چىدىمايدۇ. «يا ئايرىلىشىپ چىدالمىغان، يا ئايرىلىپ» دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ.

مەن قىيداپ، يەنە نېمە ئۈچۈن قىيدىغانلىقىمنى ساڭا تولۇق ئىزھار قىلالماي بۇرۇقتۇم بولۇپ يۈرگەن كۈنلىرىمدە سەن تۇيۇقسىز يۇرتۇڭغا بىر ئىش بىلەن كېتىپ قالدىڭ. ئاھ، بۇ ئايرىلىشنىڭ مەن ئۈچۈن نەقەدەر ئېغىر كەلگەنلىكىنى بىلگەن بولساڭ! بىز تېخى نەچچە كۈن بۇرۇنلا بىللە يۈرگەن كوچىلاردا ئۆزۈم يالغۇز مېڭىپ كېتىمەن. سەنسىز ئۇ كوچىلار ماڭا خۇددى ئادەمسىز قالغاندەك بىلىنىدۇ. باغچىلارغا بارىمەن، سەنسىز ئۇ يەرلەرمۇ ماڭا چۆلسىرەپ قالغاندەك تۇيۇلىدۇ. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىز پات ـ پات چىقىدىغان ھېلىقى تاغ بارغۇ. مەن شۇ يەرگىمۇ چىقىمەن، يۇرتۇڭ تەرەپكە قاراپ ئۇزۇن ـ ئۇزۇن خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن. تۇرۇپ سەن شۇ ياقتىن گىگانت قىياپەتتە كۆز ئالدىمغا كېلىسەن، يەنە تۇرۇپ يىراقلىشىپ چېكىنىتتەك كىچىكلەپ يوقاپ كېتىسەن. كۆك ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن كۈمۈش بۇلۇتلارغا قارايمەن. شۇ بۇلۇتلارنى «ئۇچار گىلەم» قىلىپ قېشىڭغا ئۇچۇپ بارغۇم كېلىدۇ. كۆكتە پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن قۇشلارغا قارايمەن. شۇلاردەك قاناتلىق بولغۇم، قانىتىمنى قېقىپلا يۇرتۇڭدىكى ئۆيۈڭنىڭ يېنىدىكى ئاق تېرەكنىڭ ئۇستىگە قونغۇم كېلىدۇ...

ئاھ، مېنىڭ شۇ چاغدا قانداق پۇشايمان قىلىپ، ئۆزۈمگە نېمە ۋەدە بەرگەنلىكىمنى بىلەمسەن؟ مەن بۈگۈندىن كېيىن ھەرگىز سەندىن رەنجىمەسلىككە، سېنى ھەرگىز رەنجىتمەسلىككە نىيەت قىلدىم. بۇ يۈرەك — ئەسلىدىمۇ شىكەستىلەنگەن يۈرەك، رەنجىشنىمۇ، بىراۋنى رەنجىتىشنىمۇ كۆتۈرمەيدىكەن.

...خەيرىيەت، ياخشى كۆڭۈللەرنىڭ چېكى بولغىنىدەك، يامان كۆڭۈللەرنىڭمۇ چېكى بولىدىكەن. بۇ جۇدالىق كۈنلىرىمۇ ئۆتۈپ كەتتى. مەن سېنى قايتىپ كەپتۇ دەپ ئاڭلىدىم. ئاڭلىسام بۈگۈن كەچتە بىزنىڭ ھېلىقى دوستىمىزنىڭ ئۆيىگە بارغۇدەكسەن. مەن ئالدىرىغىنىمدىن چۈش قىلىلا - قىلمايلا ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىۋالدىم. بىز خېلىغىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. راست گەپنى قىلغاندا، پاراڭنى شۇلا سالدى، مەن ئاڭلاپ ئولتۇردۇم، لېكىن مېنىڭ مېڭەمگە گەپ كىرىدۇ دەمسەن. ھېلىدىن - ھېلىغا ئىشىك قەرەپكە قۇلاق سالىمەن، دوستۇمنىڭ سۆزلەۋېتىپ تۇيۇقسىز سورىغان سوئاللىرىدىن چۆچۈپ كېتىمەن، ئۇ مېنىڭ مەڭدەپ قالغىنىمنى كۆرۈپ كۈلۈپ كېتىدۇ. مېنى ئۆمۈل-دۈرۈپ قويغان نۇرغۇن ئالدامچى ئاياغ تىۋىشلىرىدىن كېيىن، ئاخىر ھەقىقىي ئاياغ تىۋىشىڭ ئاڭلاندى. مەن دەرھال ئۆزۈمنى كىتاب ئوقۇۋاتقاندەك قىياپەتكە سېلىپ ئولتۇرۇۋالدىم، لېكىن ھەربىر قەدىمىڭ مېنىڭ يۈرەك ئۇرۇشۇم بىلەن رىتىمداش بولدى. شۇ تاپتا مېنىڭ قۇلىقىمغا سېنىڭ ئاياغ تىۋىشىڭ، ئۆزۈمنىڭ يۈرەك ئۇرۇشى-دىن باشقا ھېچنېمە ئاڭلانمايدۇ. تۇيۇپ تۇرىمەن، سەن بوسۇغىغا يېقىنلاشتىڭ، لېكىن مەن بېشىمنى كۆتۈرمىدىم. مەن يەنە تۇيدۇم، سەن ئۆيگە كىردىڭ، مەن يەنە بېشىمنى كۆتۈرمىدىم. مەن سېنى شۇنداق زارىقىپ كۈتكەن، يوللىرىڭغا شۇنداق تەلمۈرگەن، ئەسلىدە مەن ئالدىڭغا چىقىشقا تېگىشلىك ئەمەسمىدىم. نېمىشقا بېشىمنى كۆتۈرمەي ئولتۇرىمەن؟ بۇنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. ئىنساندا شۇنداق زىل تۇيغۇلار بولىدىكەن، ئۇنى سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈپ بولالمايدىكەنسەن.

ناھايەت، سېنىڭ ئاۋازىڭ — مەن جىق ئاڭلىغان يېقىملىق ئاۋازىڭ ئاڭلاندى، لېكىن مەن ئۇ ئاۋازدىن ئۇنداق سوغۇق، ئۇنداق يېقىمسىز سۆز ئەكس ئېتەر دەپ ھەرگىز خىيالىمغا كەلتۈرمەپتىكەنمەن.

«ياخشىمۇ سىز»

تۇۋا، مەن نېمە ئاڭلاۋاتىمەن؟ مېنى «سىز» لەۋاتامسەن؟ تۇۋا، تۇۋا...

خەقلەر، خېلى يېقىنلارمۇ بىر سۆز بىلەن ئۆز، بىر سۆز بىلەن يات، دەيدىغان. راست، شۇنداق ئىكەن. مانا بىر «سىز» بىلەنلا سەن مېنى ئۆزۈڭدىن پۈتۈنلەي ياتلاشتۇرۇۋەتتىڭغۇ. ئىككىمىزنىڭ ئارىلىقى بىر چامداممۇ چىقمايدۇ، لېكىن شۇ بىر ئېغىز «سىز» بىلەن ئارىلىقىمىز شۇنداق يىراقلاشتىكى، گويا قانچە قارىساقمۇ، بىر بىرىمىزنى كۆرەلمىگۈدەك، ۋارقىرىساقمۇ ئاۋازىمىزنى ئاڭلىيالمىغۇدەك دەرىجىدە سەن گويا ئېگىز چوققىنىڭ ئۈستىدە قالدىڭ، مەن گويا تۆۋى يوق ھاڭغا چۈشۈپ كەتتىم. ھاۋا شۇنچە تىنجىق، لېكىن مەن ئىچ - ئىچىمدىن شۈركىنىمەن. قېنى باياتىن سېنى كۈتكەن چاغدىكى مەندىكى قىزغىنلىق؟

مەن كۆزلىرىڭگە قارىدىم، كۆزلىرىڭدىن بىر خىل سوغۇقلۇق، ياسالمىلىق بايقال-غاندەك بولدى. لېكىن ئۇ كۆزلىرىڭ يەنە كۈلۈپ تۇراتتى.

مەن گەپ قىلالمىدىم. لېكىن ئىچىمدە گەپلىرىم، غەزىپىم قايناپ - تېشىپ كېتىۋاتاتتى. «يەنە كۈلەمسەنا، — دەيتتىم ئىچىمدە يىلان چاققاندەك تولغىنىپ، — يۈرىكىمگە خەنجەر ئۇرۇۋېتىپ يەنە كۈلەمسەنا؟! مېنى دۇنيادا تۇنجى بولۇپ ‹سەن› لىگەنمۇ ئۆزۈڭ. ئاخىرغىچە ‹سەن› لەشكە كۆزۈڭ يەتمىگەن ئادەم نېمىشقا ‹سەن› لىگەن ئىدىڭ؟»

ئۆزۈڭنى بىلەتتىڭغۇ، مېنى بوۋام ــ مومام بېقىپ چوڭ قىلغان. ئۇلار مېنى ئاززۇلاپ ھېچكىمگە «سەن» لەتمىگەندى. ھەتتا ئاتا ــ ئانامنۇ مېنى «سەن» لەشكە جۈرئەت قىلالمايتتى. شۇڭا مەن «سەن» دېگەن سۆزگە شۇنداق ئۆچ ئىدىم. ئۆزۈمنۇ ھېچكىمنى «سەن» لىمەيتتىم. لېكىن سەن مېنى تۇنجى بولۇپ «سەن» لىدىڭ. شۇ چاغدا مېنىڭ ئىچى ــ ئىچىمدىن نەقەدەر سۆيۈنۈپ كەتكەنلىكىمنى ھېس قىلالامسەن؟! بۇ ئاجايىپ بىر تەبىئىي يېقىنلىق ئىكەن. مەن سېنى ئاكام دەپ ئويلىدىم، كېيىن دوستۇم دەپمۇ ئويلىدىم. لېكىن بۇ «سەن» دىن كەلگەن يېقىنلىق ئۇنىڭدىن كۆپ ــ كۆپ ھالقىپ كەتكەنىكەن. سېنىڭ ھەربىر «سەن» دېيىشىڭدىن چىققان مېھىر تومۇر ــ تومۇرلىرىمغا تارىغاندەك بولاتتى. ھەربىر «سەن» دېگىنىڭدە يۈرىكىم قانائەتتىن ئويناپ كېتەتتى. سېنى ئۆزۈڭگە بۇ دۇنيادا ئەڭ يېقىن، ئەڭ يېقىن سېزىدىغان بولۇپ قالغانىدىم. ھەتتا ئۇنداق چاغلاردا سېنى تاغدەك يۆلەنچۈكۈم دەپ بىلىپ، قۇچىقىڭدا ئەركىلەپ، بوينۇڭغا ئېسىلغۇم، شادلىقتىن قىن ــ قېنىمغا پاتماي كۈلگۈم، قاقاقلاپ كۈلگۈم كېلەتتى. مانا، ئەمدى نېمە بولدى؟ سەن بىر «سىز» بىلەنلا مېنى پۈتۈن شادلىقتىن، پۈتۈن مېھرىدىن جۇدا قىلدىڭغۇ!

توۋا، ئادەم دېگەن ئاجايىپ ئۆزگىرىدىكەن. خېلى ئەقىللىگە تولغان چاغلىرىمدا، ئەر ــ خوتۇنلارنىڭ بىر ــ بىرىنى «سىز» لەشكىنىنى كۆرسەم، قىزلىقىمغا باشقىچە سىلىق ئاڭلىنىپ، كۆڭلۈمدە بۇلار بىر ــ بىرىنىڭ ئاجايىپ ئىززىتىنى قىلىدىكەن، دەپ ئۇلارغا ھەسەتلىككىم كەلگەندەك بولاتتىم، ھۆرمەت بىلەن قارايتتىم. شۇ چاغلاردا ئىچىمدە، مەن ياخشى كۆرگەن ئادىمىم چوقۇم مېنى «سىز» لىشى كېرەك، دەپ نىيەت قىلغانىدىم. لېكىن سەن مېنى «سەن» لىدىڭ. بۇ ماڭا ئۆزۈم ئاززۇ قىلغان «سىز» دىن ناھايىتى يېقىملىق، ناھايىتى شېرىن بىلىندى. ئۆزۈمنىڭ سېنى قاچان، قانداق قىلىپ «سەن» لەپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن. بەلكىم تەبىئىيلىك، تەبىئىي يېقىنچىلىقنىڭ مەھسۇلى مۇشۇنداق بولسا كېرەك. لېكىن بۈگۈن سەن مېنى تۇيۇقسىز «سىز» لەپ قالدىڭ. شۇ بىر «سىز» بىلەنلا ئارىمىزدىكى تەبىئىيلىك كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك بولدى. سەن ماڭا تولىمۇ ياسالما، سۇنئىي كۆرۈندۈڭ. لېكىن بۇ سېنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىڭ ئەمەس. مەن بىلگەن يۈرەكتىن مۇنداق سادا چىقمايدۇ.

مەن يەنە سېنىڭ كۆزلىرىڭگە تىكىلدىم. بايقىدىم، ئاخىر بايقىدىم: كۈلكەڭنىڭ ئىچىدىن بىر خىل خۇپسەنلىك چاقناپ تۇراتتى. ئاخىر ئۇنىڭ ئورنىنى مېھىر، ئاجايىپ بىر مېھىر قاپلىدى. مەن ئەمدى ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم. كەلكۈن ئۇلغىيىۋەرسە ھەرقانداق كۈچلۈك توسمىمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدىكەن. ئاخىر ھەقىقىي سۆزۈم يۈرىكىمدىن ئېتىلىپ چىقتى: «مېنى ‹سەن› دە!» دەۋەتتىم.

راست، بۇ مېنىڭ سەمىمىي ئۆتۈنۈشۈم: مېنى «سەن» دە، مەن ئەمدى سېنى ئاكامدەك ھېس قىلماي، دوستۇمدەكمۇ ھېس قىلماي! شۇ «سەن» بىلەن مەن ساڭا ئېيتالمايۋاتقان تۇيغۇ سىرلىق نىقابىمدىن چىقسۇن.

ئۇ مۇھەببەت! ئۇ ھەقىقىي مۇھەببەت!

ئاھ، ئامرىقىم! مېنى «سەن» دە!

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

مەھەممەتجان راشىدىن

بالنىتسىدا

(ھېكايە)

قان بېسىمىم ئۆرلەپ قېلىپ، بالنىتسىدا يېتىپ قالدىم. ماڭا كارىۋات، ئورۇن-كۆرپىلىرى خۇددى مېھمانخانىلارنىڭكىدەك لىقمۇلدەپ تۇرىدىغان ئايرىم بىر ياتاق ھازىرلانغانىدى. ھېلىدىن-ھېلىغا كىرىپ تۇرىدىغان سېستىرالار يالغۇزلۇقىمنى بىلىندۈرمەيتتى. دوختۇرخانا باشلىقلىرىمۇ كۈندە ئىككى-ئۈچ نۆۋەت كىرىپ ھال-ئەھۋال سوراپ تۇرغاندىن ناشقىرى، كەچتە ئىشتىن چۈشەرىدىمۇ خوشلىشىپ قويۇپ كېتەتتى. شۇنداقتىمۇ مەن بىلەن ئەڭ كۆپ ھەپىلىشىدىغانلار يەنىلا سېستىرالار ئىدى.

باش سېستىرا تۇرسۇنئاي تولىمۇ ئۇدۇل سۆزلۈك، ئوچۇق-يورۇق، گەپدان ئايال ئىدى. ئۇ باشقىلارنىڭ يېغىرىغا تېگىپ قويۇشتىن، نازۇك، خۇپىيانە ئىشلارنى ئاشكارىلاپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ كەتمەيتتى، خېلى-خېلى ئىشلارنىمۇ دەۋېرەتتى.

تووۋا، ئادەم دېگەننىڭمۇ ئىش ئورنى بولسىلا ھېساب ئەمەس ئىكەن، — دېدى ئۇ مەن يېتىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن نېمىندىندۇر بىر ئىشتىن خۇلاسە چىقارغاندەك قىلىپ، — كىشىدىمۇ ئازراق ئەمەل-پەمەل بولسا ياكى ئىش ئورنى خەقنىڭ ھاجىتى چۈشۈپ تۇرىدىغان يەردە بولسا ياخشىكەن!

— قانداق دەيسىز؟ — دېدىم مەن ھېچ نەرسە چۈشەنمىگەندەك قىلىپ.

— قانداق دەيسىز دېگىنىڭىز نېمىسى؟ — دېدى تۇرسۇنئاي ماڭا ياندۇرۇپ سوئال قويۇپ، — جاھاندىكى ئىشلارنى بىلمەيۋاتامسىز؟ مانا، سىز كىرىۋېدىڭىز بىز قانداق بولۇپ كېتىپ بارىمىز، خىيالىڭىزدا بىزنىڭ باشلىقلارنى ھەممىلا

كېسەللەرنىڭ بېشىدا سىزنى ئايلانغاندەك
پەرۋانە بولۇپ يۈرىيدۇ دەمسىز؟ ئۇنداق
ئەمەس، سىز دېگەن يەرلىك مەھسۇلات-
لار شىركىتىنىڭ بوغالتىرى، يېمەك-ئىچ-
مەك سىزنىڭ قولىڭىزدا. يازدا سىرت-
تىن ئەكەلگەن ھەسەل بىلەن سېرىق
مايلارنى باھا قوشۇپ ساتىدىغان ئادەم-
لىرىڭىزمۇ بار، ئۆز باھاسى بىلەن بېرى-
دىغانلىرىڭىزمۇ باردۇ. بەلكىم، بەزىنىڭ
باشلىقلىرىمۇ نەچچە قېتىم ئالدىڭىزغا بې-
رىپ، ئىلتىپاتىڭىزغا ئېرىشكەن بولغىيت-
تى. بولمىسا، قانداقلارچە شۇنچىۋالا ئىس-
سىق كۆرۈنۈپ قالدىڭىز؟ مانا، مەنمۇ
شۇنىڭ ئۈچۈن شاپاشلاپ يۈرىمەنغۇ،
ھا، ھا، ھا!

— ياق، ياق! سىزنىڭ تەھلىلىڭىز
بەك چەكتىن ئېشىپ كەتتى! — دېدىم تەن
ئالغۇم كەلمەي، — سىز بەكمۇ گۇمانخور
ئىكەنسىز.

ئەمەلىيەتتە، تۇرسۇنئاي مېنىڭ تا-
زا ئەجەللىك يېرىمنى كوچىلاۋاتاتتى.
راست گەپنى قىلغاندا، دوختۇرخانا باش-
لىقلىرىنىڭ ھەسەل، سېرىق ماي دېگەن-
لەرنى مەندىن ئۆز باھاسىدا تاللاپ تۇرۇ-
رۇپ ئالىدىغانلىقى راست ئىدى. ئۇلار-
نىڭ مېنى بۇ ئازادە، ئايرىم ياتاققا ئور-
ۇنلاشتۇرۇشىمۇ دەل شۇنىڭ ئىلتىپاتى
ئىدى. لېكىن، خۇپىيانە قىلغان بۇ ئىش-
لارنىڭ بىر تالاي گەپ بولۇپ، تۇرسۇن-
ئاينىڭ ئاغزىدىن ئاپتوماتنىڭ ئوقىدەك
ئېتىلىپ چىقىشى مېنى خېلى ئوڭايسىز-
لىققا قويدى. شۇڭا ئۇنىڭدىن ئۆزۈل-كې-
سىل تاندىم ھەمدە ئۇنى گۇمانخورلۇقتا
ئەيىبلىدىم.

— ۋىيەي! — دېدى ئۇ مېنى مەسخى-
رە قىلغان تەلەپپۇزدا، — سىزگە مۇشۇ
قىلىۋاتقانلىرىمىزنىڭ ھەممىسى — سىزدىن
پايدا كۆرگەنلەرنىڭ خۇشامىتى ئىكەنلى-
كىنى بىلمەيۋاتامسىز؟ قاراڭا، مۇنۇلۇم-لۇم
كارىۋات، تاۋار يوتقانلارغا. مۇنۇنىڭ
ئۆزىمۇ ئاتىمىش كويلۇق چايدان! خىيا-
لىڭىزدا ھەممىلا ئادەم مۇشۇنداق قارشى
ئېلىنىدۇ، دەمسىز؟ خۇپسەن ئادەم ئىكەن-
سىز جۇمۇ!؟

مەن ئاۋۋال ئۆزۈمنى كۈلكىگە زور-
لىدىم، ئارقىدىن دوق قىلغان تەلەپ-
پۇزدا:

— ئۇ سىلەرنىڭ باشلىقلىرىڭلارنىڭ
ئىشى، لېكىن مېنى ئۇلارغا ئوخشاتسىڭىز
بولمايدۇ. مەن دېگەن خۇدا بۇيرۇغانغا،
پېشانەمگە پۈتۈلگەنگە شۈكۈر قىلىپ كې-
تىۋاتقان ئادەم. پۇقرانى كۆرسە پەرۋايى
يوق، ئەمەلى بارنى كۆرسە ئېسىنى يوقى-
تىپ قويىدىغانلاردىن ئەمەسمەن! — دېدىم.
بۇ مېنىڭ ئۆزۈمنى پاك-دىيانەت-
لىك قىلىپ كۆرسىتىش يولىدىكى ئۇرۇ-
نۇشلىرىم ئىدى. بىراق مېنىڭ بۇ
سۆزلىرىم تۇرسۇنئايغا قىلچىمۇ تەسىر
قىلغاندەك ئەمەس ئىدى.

— ۋاي، قۇۋۇرغامەي! — دېدى ئۇ، —
گەپلىرىڭىزنى قانداق قىلاي، تۇخۇمدىن
ئاق، سېغىزخاندىن ساق بولۇۋالغىنىڭىز
بىلەن ئەتىلا چاندۇرارسىزمىكىن. ئاۋاي-
لاپ گەپ قىلىڭ. بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ
كېلىدىغان بولسا، ھازىر باغ ئايلىنىپ
كېلىدىغان بولۇپ قالدى...

— خاتىرجەم بولۇڭ، مەن ئۇنداق
ئادەملەردىن ئەمەس، — دېدىم مەن كەس-
كىنلىك بىلەن.

شۇنداق قىلىپ تۇرسۇنئاينىڭ

ئالدىدا ئاتتىن چۈشسەم چۈشتۈمكى، ئۆزەڭگىدىن چۈشمىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭ بەزى گەپلىرى پەقەت مېنىڭلا چاۋامنى چىتقا يېيىشقا قارىتىلغانىدەك تۇيۇلغاچقا، ھېلىقىدەك ئىشلار بىلەن ئىككىنچى شۇغۇللانماسلىق قارارىغىمۇ كەلدىم. كەم دېگەندە مۇنداق ئادەملەرنىڭ ئالدىدا ناھايىتى ئېھتىياتچان بولۇش لازىملىقىنى ھېس قىلدىم. قارىغا بالىسى ئانىسىدىن:—ئاپا بىر چوقۇپ بىر قارايمەنمۇ ياكى ئىككى چوقۇپ بىر قارايمەنمۇ؟—دەپ سوراپتىكەن، ئانىسى بالىسىغا:

—ياق، بىر چوقۇپ ئىككى قارىغىن!—دەپتۇ، دېگەن گەپ بار. بۇ قاتتىق ئېھتىياتچانلىقنىڭ يەنىلا ئەسقاتىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. كىشىلەر شۇنىڭدىن پايدىلىنىۋاتامدۇ. مەن نېمىشقا پايدىلىنالمايدىكەنمەن؟! ھېچ بولمىغاندا، تۇرسۇنئاي ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرگە قىزىرۇق تۇتقۇزماي، دوختۇرخانىدىن پاكىز چىقىپ كېتىش لازىم ئىدى. مەن ئەمدى ئۆزۈمنى ناھايىتى ساق تۇتۇش، سەگەك بولۇشقا بەل باغلىدىم.

ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى، ھەر كۈنى بىر نەچچە قېتىم كىرىپ، كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان ئىشلار ھەققىدە كۈلكە-چاقچاق ئارىلاش بىر تالاي سۆزلەۋېتىپ چىقىپ كېتىدىغان تۇرسۇنئاي بىر كۈنى كەچكىچە دېگۈدەك دەسسەپ قويمىدى. پەقەت ئەتىسى چۈشتىن كېيىن كىرىپ كەلدى-دە، يەنە ھېلىقى تېمىلاردا سۆزلىگىلى تۇردى:

—مېنى نەگە يوقاپ كەتتى، دەپ قالدىڭىزمىكىن، يەنە شۇ باشلىقلارنىڭ قەغەشلىكىنى ياسالماي يۈردۈق. تۈنۈگۈن ئەتىگەن بىزنىڭ باشلىقلار ياتاقتىن بىرنى تەييارلاڭلار، دەپ بۇيرۇۋىدى، شۇنى تۈزەشتۈردۇق. كىم كېلىدىكەن دېسەم، بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى سۇلتان قاسىم ئىكەن. تۈنۈگۈن كەچكىچە چەتتىكى بىر ئۆينى ئاجرىتىپ، ئۇنى قايتىدىن ئاقارتتۇق، بۈگۈن كېلىپ ياتتى. سىزگىمۇ قارىيالمىدۇق. ئىككى كۈندىن بېرى يېنىڭىزغا باشلىقلىرىمىز كىرمىگەندۇ؟

—ياق!—دېدىم مەن.

—ھە، شۇ ئۇلار سىزنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كېتىشتى، سۇلتان قاسىم دېگەن ئۆيلۈك يەر بەرگەن تۇرسا، سىزنىڭ بەرگەن تۆت تال قېزا ۋە سېرىق ماي ئۈچۈن يېنىڭىزدا ئايلىنىپ يۈرۈۋەرمەيدۇ-دە!—دېدى. ئۇ يەنە مېنىڭ ئېچىشقان يېرىمگە تۇز سېپىپ،— ئەمدى كۆرۈپ تۇرۇڭ، سۇلتان قاسىم بالنىتسىدىن چىققۇچە ئۇلار سىزنىڭ يېنىڭىزغا يا كىرىدۇ، يا كىرمەيدۇ.

تۇرسۇنئاي مەسىلىنى دەرىجە، مەنپەئەت نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرۈۋاتاتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى تەسىر قىلدى ئەتىمالىم، غۇرۇرىدە جۇدۇنۇم قوزۇپ، ئۆزۈمنى خاپىلىق تۇتتى، نېمىگىدۇر بىر نەرسىگە قورسىقىم كۆپكەنىدەك بولاتتى، گەرچە سۇلتان قاسىمنىڭ دەرىجىسى بىلەن ئۇلارغا بەرگەن مەنپەئەتىنىڭ مېنىڭكىدىن زور ئىكەنلىكىگە زادىلا شەكلەنمىسەمگەن بولسامۇ، يەنىلا ئىچىمنى بىر نەرسە تاتىلىغانىدەك قىلىپ تۇراتتى، بىر تەرەپتىن سۇلتانىدەك بولالمىغىنىمغا تەستىت بولسام، بىر تەرەپتىن دوختۇرخانا باشلىقىنىڭ ئەمدى مېنى ئۇنتۇپ

قىلىۋاتقانلىقىغا قايىنايتتىم. ئىچىمدىكى خاپىلىقىم يوشۇرۇن ئەسەبىيلىككە يۈزلەندى. مەن ئىچىمدە ئۇلارنى ھەي ئۇيياتسىزلار، قېنىڭدا خۇشامەتچىلىكتىن باشقا نەرسە يوق شەرمەندىلەر. مۇشۇنداق قىلىپ يۈرۈشكىچە ئۆلۈشسەڭچۇ، دەپ تىللاشقا باشلىدىم. مۇشۇ دەقىقە ئىچىدە ئۇلار ماڭا ھەقىقەتەنمۇ رەزىللەرنىڭ رەزىللىرى بولۇپ كۆرۈنۈپ، ئۇلارنىڭ قىلىشىۋاتقانلىرى ھەر قانداق جىسمانىي ئەيىب ۋە كېسەللەردىنمۇ ئېغىر، خەتەرلىك تۇيۇلۇپ كەتتى.

راست دېگەندەك، دوختۇرخانا باشلىقلىرى تۆت كۈنگىچە ياتقىمىغا دەسسەپ قويمىدى. بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ خورلانغاندەك، تۇرسۇنئاينىڭ ئالدىدا ئابرويۇم چۈشۈپ كەتكەندەك بولدۇم. ئۇلارنى خاتىرەمدىن ئۆچۈرۈۋەتمەك بولدۇم. ئەمما، كۆڭلۈمنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئەمدى سۇلتان قاسىم باش كۆتۈرۈشكە باشلىدى. بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىدا قۇرۇلۇۋاتقان تېزە زاۋۇتى، تۆمۈت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى قاتارلىقلار كۆز ئالدىمدىن ئۆتكەنچە خاتىرجەمسىزلىنىشكە باشلىدىم. سۇلتانىنىڭ ھوقۇق دائىرىسىنى ئويلىغىنىمدا، ئۇنىڭ يېنىغا دەرھال چىقىپ كىرگۈم كېلەتتى. كېچىككەنچە خۇددى گۇناھكار بولۇپ قالىدىغاندەك تەشۋىشلىنەتتىم. ئەمما بۇنى تۇرسۇنئاينىڭ ئالدىدا قىلىشقا جۈرئەتسىز ئىدىم. قىلدىممۇ، بولدى: ھە، قانداق؟ ئۆزىڭىزگە سىز يېقىتۇرماي يۈرەتتىڭىز، چاغلىقكەنسىزغۇ، دەپ رەسۋايىمنى چىقىرىدۇ. بۇنىڭغا بىرەر باھانە-سەۋەب تاپقىلىمۇ بولاتتى. كۈنلەر شۇ تەرىزدە ئۆتۈۋەردى.

— ھە، دېرىزىدىن قاراپ، سۇلتان قاسىمنى يوقلاپ كىرىپ كېتىپ بارغانلارغا ھەيران قېلىۋاتامسىز نېمە؟ — دېدى بىر كۈنى تۇرسۇنئاي غىربىسىنىپ ئولتۇرغىنىمدا تۇيۇقسىز كىرىپ، — بىزمۇ ئاجايىپ ئادەملەركەنمىز. ھە دېسىلا باشلىقلارنى غاجايمىز، ئەمەلىيەتتە، شۇلارنى يامان ئۆگىتىۋاتقانمۇ ئۆزىمىز. بىرىنىڭ ئەمىلى ئۆستىمۇ، بولدى، قىلىدىغان قىلىق تاپالماي قالىمىز، ھازىر سۇلتانىنى يوقلاۋاتقانلار سىزنى يوقلىغانلاردىن بەش ھەسسە كۆپ. سورۇشتۇرۇپ كەلسىڭىز، سۇلتان ئاشۇلارنىڭ ھەممىسىگە بىردىن چاپان كىيگۈزۈپ قويغان دەمسىز؟ ئۇنداق ئەمەس، ھەممىنى ئۆزىمىز بۇزۇۋالىمىز. كېلىڭ ئوكۇلىڭىزنى سېلىۋېتەي!

تۇرسۇنئاينىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ سولتانىنى يوقلاپ چىقىش نىيىتىمدىن يالتايدىم. چۈنكى مەن تۇرسۇنئاينىڭ كۆزىچە «باشلىقلارنى بۇزۇۋاتقان» لارنىڭ بىرى بولۇپ قېلىشنى خالىمايتتىم. مېنىڭ يەنىلا دوختۇرخانىدىن پاك چىقىپ كېتىش پىلانىم ھەممىدىن ئاقىلانىدەك قىلاتتى.

تۇرسۇنئاي بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ياتاقا كىرىپ كەلدى:

— ئەمدى سۇلتان قاسىممۇ بىر چەتتە قالدى! — دېدى ئۇ مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ، — بالنىتسىغا قادىر ھاكىم كەپتىكەن، ئىككى كۈندىن بېرى شۇنىڭ تەييارلىقىدا پايپاسلاپ يۈردۇق، قانات چىقىرىپ ئۇچمىدۇق، ئۇنىڭ بېرىسى بولدۇق.

مەن ياتقان ئورنىمدىن ئىختىيارسىز ھالدا لىككىدە تۇرۇپ كەتتىم.

—ھە، نېمە بولدىڭىز، چۆچۈپ كەتتىڭىزغۇ، ھاكىمدىن ئەنسىرەۋاتامسىزيا؟—دېدى تۇرسۇنئاي.

— ياق، گەپلىرىڭىزنى يېتىپ تۇرۇپ ئاڭلىسام، ئەدەپسىزلىك بولار،— دېدىم مەن.

—قويۇڭ بۇ ئىشلارنى،— تۇرسۇنئاي يەنە ئەسلى سۆزىگە قايتتى،—ئەمدى سۇلتاننى يوقلايدىغانلار ئازىيىپ، ھەممىسى قادىر ھاكىمنىڭكىگە ئېقىۋاتىدۇ. ئۆزىمىز قىلىۋاتقان ئىشلاردىن ئۆزىمىز كۈلىمىز. بىزنىڭ باشلىقلار داۋالاش ئۇسۇلى، سېستىرالارنىڭ خىزمەت پوزىتسىيەسى ھەققىدە ئىككى قېتىم يىغىن ئاچتى. بازىر ھەممىمىز پۈتى كۆيگەن توخۇدەك پالاقشىپ يۈرۈيمىز.

—نېمە كېسەللىكەن؟— سورىدىم مەن.

—نېمە بولاتتى، زۇكام، سەللا قاتتىقراق ئىنجىقلاپ بەرسە، بىزنىڭكىلەر شەھەرگە يۆتكەيمىز دەيدىغاندەكلا تۇرىدۇ. ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە-جەمئىيەتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كېلىپ بولدى. ئۇنىغۇ مەيلى دەيلى، بەزىلەرنىڭ ئىككى-ئۈچ قېتىم، ھەتتا ئائىلە، بالا-چاقىلىرى بىلەن كەلگىنىچۇ تېخى! يائاللا، يائاللا! نېمىدېگەن ئادەملەر بۇ! بۇ خۇشامەتچىلىك ئۆزلىرى بىلەنلا كەتسە مەيلىغۇ، بالىلىرىغا، نەۋرىلىرىگە يۇقىدىغان بولسا، بۇ جاھان نېمە بولۇپ كېتەر؟

—ئادەمگەرچىلىك ئەمەسمۇ؟— دېدىم مەن ئۇلارنى ئاقلاپ.

—ئادەمگەرچىلىكنىڭمۇ يولى-چېكى بولار؟—دېدى ئۇ ماڭا سوئال نەزەرى بىلەن تىكىلىپ،—گېپىڭىزدىن قارىغاندا ساق بولغان بولسىڭىز سىزمۇ ئۈچ-تۆت قېتىم كېلىپ بولاتتىڭىزكەن-دە. ھېلى بولسىمۇ كىرىپ چىقامسىزيا؟

ئۇنىڭ سۆزلىرى مېنى تەمتىرىتىپ قويدى. جان-جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتكەن سۆزلەر پېشانەمدىن بۇژۇژىدە تەر چىقىرىۋەتتى. ئۇ مېنىڭ كۆڭلۈمدىن كەچكەنلەرنى خۇددى ئىچىمگە كىرىپ چىققاندەك سۆزلەۋاتاتتى.

—تىنچ-ئامان ساقىيىۋالىدىغاننىڭ گېپىنى قىلىڭا،—دېدىم دەرھال ئۆزۈمنى گەپ بىلەن ئوڭشاشقا تىرىشىپ،—ۋاقتى بولسا ئۇلار مېنى يوقلىسۇن!

—ھە، ماۋۇ گېپىڭىز جايىدا بولدى. ئوغۇل بالا بولغاندىكىن، ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلمامسىز، مۇنداق. ئايال جېنىمىزدا بىز شۇنچىلىك قايناۋاتساق، ئەرخەق تۇرۇپ سىلەر خۇشامەتچى بولۇپ كەتسەڭلار قاملاشماس،—دېدى تۇرسۇنئاي مېنىڭدىن رازى بولۇپ. ئۇ ماڭا ئوكۇل ئۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

بىر كىشىنىڭ بېشى ياستۇققا يەتسە، باشقىلارنىڭ كېلىپ ھال سورىشى ئادەمگەرچىلىكنىڭ ئەڭ ئەقەللىي مىزانى. تۇرسۇنئاينىڭ قايناۋاتقانلىرى ھوقۇق ئىگىلىرىنى تۈركۈم-تۈركۈملەپ يوقلايدىغان ئىجتىمائىي ھادىسە بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نام-مەنپەئەت ۋە پايدا-نەپنىڭ كويىدا سوكۇلداپ يۈرىيدىغانلارنىڭ نومۇسسىز ھەرىكەتلىرى ئىدى. تۇرسۇنئاينىڭ ھۆكمىچە، يۇقىرى قان بېسىمى بىلەن داۋالىنىۋاتقان ماڭا ئوخشاش بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى ئۇنتۇپ، ھاكىمنى يوقلاش كويىدا بولۇشى شەك-شۈبھىسىز ئاشۇ ھەرىكەتلەر جۈملىسىگە كىرەتتى. مەن

شۇڭا ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزۈمنى بۇ نۇقساندىن ناھايىتى يىراق قاچۇردۇم.

بىراق، ئاخشىمى يېتىپ ئىچىمگە جىن كىردى. ئۆيان ئويلاپمۇ، بۇيان ئويلاپمۇ قادىر ھاكىمنى كاللامدىن زادىلا چىقىرىۋېتەلمىدىم. مېنىڭمۇ «يوقلاش» مۇسابىقىسىدىن چەتتە قالغۇم كەلمەيتتى. يېنىمدا ھاكىم ياتسا، كىرىپ قويمىسام قانداق بولىدۇ؟ ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار ئەمەسمۇ؟ ئەتىلا ساقىيىپ چىقسام ئۇنى ئىزدىمەيمەن، دەپ ئېيتقىلى بولامدۇ؟ تۇرسۇنئاينىڭ گېپى ئاڭلىماققا چىرايلىق، توغرىدەك قىلغان بىلەن ھازىر ئېقىۋاتقان ئىش ئاشۇ تۇرسا، ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمەدەپتىكەن، ماڭىمۇ شۇ يول ئەسقىتىپ كەلمىدىمۇ...

تاڭمۇ ئاتتى. بىر شەيتىنىم قادىر ھاكىم تەرەپكىلا تارتىپ تۇراتتى. ئۆزۈمنى تىزگىنلىيەلمەي، ئاخىرى ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىش قارارىغا كەلدىم. بىراق ئۇنى تۇرسۇنئايغا تۇيدۇرماسلىق كېرەك ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ كۆزىدىن نېرى بولۇش پۇرسىتىنى كۈتۈشكە توغرا كەلدى.

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، تۇرسۇنئاينىڭ بىر كۈنلۈك رۇخسەت سورىغانلىقىنى ئاڭلىدىم-دە، مىدىرلاشقا باشلىدىم. قادىر ھاكىم ياتقان نېرىقى كورپۇسقا ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ، بۇ يەردە تىنىپ يۈرۈپ چىققۇچىلىكىم بار ئىدى. جاسارەتكە كەلدىم. تومپۇچكىدىكى ھەر خىل مۇراببا ۋە مېۋە-چېۋىلەرنى بىر سومكىغا تۇشقۇزۇپ ئاستا تالاغا ماڭدىم.

تاشقى كېسەللەر بالنىتسىغا ناھايىتى تەستە چىقتىم. لېكىن قادىر ھاكىم ياتقان ياتاقنىڭ ئىشىكىنى ئەمدىلا چېكەي دەپ تۇرۇشۇمغا كارىدورنىڭ نېرىقى تەرىپىدىن چىققان تۇرسۇنئاينىڭ تونۇش ئاۋازى مېنى چۆچۈتىۋەتتى:

— پاھ، قالتىسقۇ، مانا، ساپىساقلا بولۇپ كېتىپسىزغۇ؟!

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدىم. شۇ تاپتا تۇرسۇنئاي ماڭا گويا بالنىتسىدىمۇ جىم ياتمايدىغان، قانداقتۇر بىر شۇملۇقلار بىلەن تىمىسقىلاپ يۈرگەن ئادەمنى تۇتۇۋالغان قاراۋۇلدەك بىلىنىپ كەتتى.

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

(بېشى 106 - بەتتە)

كېچىلەردە ئۈنسىز قان يىغلايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ مېنىڭ يۈرىكىمگە ئوخشاش بىر پارچە گۆش، ئۇ گۆش يىغلايدۇ، مۇھەببەت ئىزھار قىلىدۇ، نەپرەت ئوقۇيدۇ، شۇنداق ئىكەن، مېنىڭ ۋىجدانىم، ئەرلىك غۇرۇرۇم بېغىمدىكى گۈلنى باشقىلارنىڭ پۇرىشىغا يول قويمىغان يەردە ئاياللىمنىڭ ۋىجدانى، غۇرۇرى مېنىڭ باشقىلارنىڭ گۈلىنى پۇرىشىمغا يول قويامدىكەن؟! خۇدا ۋىجدان، غۇرۇر، كۆڭۈلنىڭ ھەممىسىنى ئەرلەرگىلا بېرىپ، ئاياللارغا بەرمىگەنمۇ؟ ئەرلەرنىڭ ۋىجدانى ۋىجدان، غۇرۇرى غۇرۇر، كۆڭلى كۆڭۈل، ئاياللارنىڭ ئەمەسمىكەن؟

ئىنسان ھايۋانىي تۇرمۇش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ؟ ياق! شۇڭا يۈرىكىم يىغلايدۇ، ھايات. دېگەن مۇشۇنداق ئىسپلاسلىق بىلەن بۇلغىنىپ ئۆتۈش بولسا ياشاپ نېمە قىلىمەن، دەپ زار - زار يىغلايدۇ، ئاھ، مەن قاچان ئادەم بولىمەن؟!

مەسئۇل مۇھەررىر ئالىمجان ئىسمايىل

قاردا ياتقان چوكان

پەرھات جىلان

(هېكايە).

قار ئۈستىدە ياتقان ياش ئايالنىڭ ئەتراپىغا بىر توپ كىشىلەر ئولاشقانىدى. كۈگۈم چۈشكەن مەزگىل بولۇپ، قىشنىڭ كۈلرەڭ ئاسمىنى بارغانسېرى قارىداپ كېتىۋاتاتتى. توختىماي قار يېغىۋاتاتتى. ياش ئايال يولنىڭ چېتىدىكى دەرەخ تۈۋىدە قىمىر قىلماستىن ياتاتتى. بۇ جاي شەھەرنىڭ چەت ئارقا كوچىلىرىدىن بىرى بولغاچقا، ئادەم شالاڭ ئىدى. قاردا ياتقان چوكان ئەتراپىغا ئولىشىۋالغانلارنى كۆرمەيتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغانىدى. ئۇزايىدىن خۇددى ئۇخلاپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يولۇچىلار بىردىن- ئىككىدىن بۇ يەرگە كېلىپ توپىقا قوشۇلاتتى. ئۇلار خۇددى ئۆز ئۆيىدىكى ئاپپاق كىرلىك تارتىلغان يوتقان - كۆرپىلىرىنىڭ ئۈستىدە بەخىرامان ئۇخلاۋاتقاندەك جىمجىت ياتقان چوكانغا قاراپ، ئۆزئارا ئۇيان- بۇياندىن خىتاب قىلىشاتتى:

— نېمە بوپتۇ؟

— ئېرى بىلەن سوقۇشۇپ قاپتىكەن...

— ئېرى ئۇرۇپ قويۇپتىكەن، ئۇيقۇ دورىسىدىن بىر چاڭگالنى بىراقلا ئىچىۋاپتۇ.

— ئېرى قېنى؟

— هاراق ئىچىۋاپتىكەن، خەۋىرىنى بىلمەيدۇ، نەگە كەتتىكىن ...

شۇ ئەسنادا چوكان كىشىلەرنىڭ گەپلىرىدىن ئويغىنىپ كەتكەندەك ئاستا مىدىرلاپ يېنىغا ئۆرۈلدى، تەستە ئېچىلغان لەۋلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئاھ ئۇرغاندەك چۈشىنىكسىز، بوغۇق سادا چىقتى - دە، يەنە جىمىپ قالدى.

كىشىلەر يەنە خىتاب قىلىشتى:

— جېنى بار ئىكەن ...

— ئۇيقۇ دورىسىنى ئىچىۋالغان بولسا، ئۇ هازىر ئۇخلاپ قالغاندۇ...

— دەرهال دوختۇرخانىغا ئاپىرىش كېرەك! ئاشقازىنىنى تازىلىمىسا بولمايدۇ.

— دوختۇرخانىغا قانداق ئاپىرىمىز؟ خوتۇن كىشىنى بىز كۆتۈرسەك بولمايدۇ-دە.

— شۇ گەپ ئەمەسمۇ! ھەممىمىز ئەر كىشى ئىكەنمىز. يات ئايالنى كۆتۈرسەك ئەپلەشمەيدۇ. بىرەر ئايال كىشى بولغان بولسىمۇ...

— خوتۇن خەق ئۇنى كۆتۈرەلمەيتى.

— راست، بويلۇق، سېمىز چوكان ئىكەن.

— بۇنداق يېتىۋەرسە توڭلاپ قالىدۇ...

ئىچ ئاغرىتىدىغانلار كۆپ، لېكىن ئۇنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىدىغان ئادەم چىقمايۋاتاتتى.

ئەتراپ تېخىمۇ قاراڭغۇلاشتى. چوكاننىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرىنى، ئالدى ئېچىلىپ قالغان كۆك سوكنا پەلتۇسىنى گوياكى باھارنىڭ ئاق چېچەكلىرىدەك قار باستى. شۇ تاپتا ئۇ ھېچنېمىنى سەزمەيتتى، پەقەت ئۇنىڭ ئاشۇ يۇمۇلغان كۆزلىرى ھەممىنى كۆرۈۋاتاتتى. مانا، ئۇ ئېرىنىڭ غەزەپلىك چىرايىنى كۆرۈۋاتىدۇ! ئېرىنىڭ مەست بولۇپ، قورقۇنچلۇق تۈس ئالغان ئاشۇ ئۈنتۈلماس چىرايىنى كۆرۈۋاتىدۇ. ئۇ مۇشۇ يەرگە يىقىلىپ، كۆزىنى يۇمغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم كۆرگەن ئاشۇ چىرايىنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايدۇ. شۇنچە تونۇش، شۇنچە دەھشەتلىك بۇ چىراي ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ يېقىنلاپ كەلدى... ئېغىزغا ئالغۇسىز سەت تىل - ھاقارەتلەر... ئارقىدىنلا مۇشت! ئېرىنىڭ مۇشتى... ئاشۇ مۇشت بارغانسېرى زورىيىپ، يوغىناپ چوكاننىڭ كۆزلىرىنى تامدەك توسۇۋالدى. چوكان ئەمدى مۇشتتىن باشقا ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەيدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى، ئۇنىڭ ئەقلى يەنە غۇۋالاشتى. ئۇ پەقەت ئاھانەت ۋە چىدىغۇسىز نومۇستىن بوغۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى غىل - پال ئەسلىيەلىدى. ئاخىرى... ئاخىرى قانداق بولغانىدى؟ ھە، راست، بېقىنىغا تەگكەن قاتتىق تېپىكتىن تۈگۈلۈپلا قالدى-دە، سەنتۈرۈلۈپ كېلىپ شىرەنىڭ تارتمىسىغا قول ئۇزاتتى، ئاق تابلېتكا دورىلارنى سىقىمداپ ئالدى. ئاندىن ئاغزىغا سېلىپ تەستە يۇتتى... ھەممىسىنى يۇتۇۋەتتى. قانچە تال ئىدىكىن، ئىشقىلىپ بىر مۇنچە تابلېتكا... ئۇنىڭدىن باشقىسى چوكاننىڭ ئېسىدە يوق.

توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەر تېخىچە غۇلغۇلا قىلىشىۋاتاتتى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ئېچىناتتى، ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىشنى ئويلايتتى، ئەمما بىرىنىڭ ئىلاجىسىنى قىلالمايتتى. يات ئايالنى كۆتۈرۈشكە بولمايدۇ! خەقنىڭ خوتۇنىنى كۆتۈرۈپ قويساڭ سۆزى بار. بالاغا قالىسەن! ياۋاشلىق بىلەن قاراپ تۇرۇشتىن باشقا ئامال يوق. بۇنداق چاغدا يات ئەركەكلەرنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى ئىچىنى ئاغرىتىش.

— ۋاي بىچارە!

— بۇنداق يېتىۋەرسە ئۆلۈپ قالامدۇ...

— توڭلاپ قالىدىغان بولدى...

راست، راست، توڭلۇپ كېتىۋاتىمەن، دېگەن ئوي بىلەن چوكاننىڭ زېھنى ئويغىنىشقا باشلىدى. ئۇ شۇ تاپتا ئىسسىق يوتقانغا يۆگىنىپ يېتىۋالغان بولسا، يەنە ئىككى ئوتلام ئىسسىق چاي بولسا...

چوكاننىڭ كۆزلىرى يەنە روشەنلەش-
تى، ئۇ يەنە كۆرەلەيدىغان بولدى. كىم
ئۇ؟ ياشانغان بىر ئايال كېلىۋاتىدىغۇ؟ —
دەپ ئويلىدى چوكان ۋە ئۇنىڭ يۈرىكى
خۇشاللىق تۇيغۇسىدىن ئىسسىپ قالغاندەك
بولدى. ئاھ، بۇ ئاپامغۇ! چوكان ئانىسىغا
تەلپۈندى، جىسمى بىلەن ئەمەس جېنى
بىلەن تەلپۈندى، لېكىن مىدىرلىيالمىدى.
ئاپا، دەپ توۋلىغۇسى كەلدى، لېكىن ئۇ-
يۇشۇپ قالغان لەۋلىرى ئېچىلمىدى،
ھېچقانداق ئاۋاز چىقمىدى. ئانىسى ھەر
دائىمقىدەك مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ، قىزىنىڭ
ئالدىغا كەلدى. يۇمشاق قوللىرى بىلەن
قىزىنىڭ چاچلىرىنى، مەڭزىنى سىيلىدى.
ئاندىن يەنە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قىزىنى
قۇچاقلىدى، ئۇنى يىللىق باغرىغا باستى.
ئاھ نېمىدېگەن راھەت! ئانىنىڭ باغرى
نېمىدېگەن ئىسسىق! نېمىدېگەن ئىسسىق!
ئاپا، ئاپا، مېنى قويۇۋەتمىگىن، تېخىمۇ
چىڭ، تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلىغىن. شۇ
قۇچىقىڭدا يېتىپ بىر ئۇخلىۋالاي، خۇددى
كىچىك ۋاقتىمدىكىدەك...

بىراق، بۇ نېمە ئىشتۇر؟ ئانىسىنىڭ
خۇش چىرايى خۇددى شامال ئۈچۈرۈپ
كېتىۋاتقان يېنىك ئاق بۇلۇتقا ئوخشاش
ئاستا - ئاستا يېيىلىپ، تارقىلىپ، يىراق-
لاشقىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئاشۇ ئىللىق
باغرى بەئەينى پىلىلداپ ئۆچۈپ قالغان
ئوت شولىسىدەك بىردەمدىلا غايىب بولدى.
نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولغاندۇر؟ چوكان
بۇنى ئويلىيالمىدى، ئەپسۇسلانمىدى،
قايغۇرمىدى. ئۇنىڭ مۇزلىغان دەرمانسىز
قەلبى قاراڭغۇ بوشلۇققا ئوخشاپ قالغانىدى.
ئۇ ھېچنېمىنى ھېس قىلالمايتتى، ھېچنې-
مىنى بىلمەيتتى. پەقەت بىرلا ئارزۇلۇق

خىيال ئۇنىڭ ئاشۇ قەلبىدىكى بوشلۇقتا
ئەكس سادا پەيدا قىلدى: ئاپامنىڭ ئۆ-
يىگە بېرىۋالسام بولاتتى. توغرا، ئەمدى
ئۇنىڭ يادىغا كەلدى، ئۇ ھېلىقى دورى-
لارنى ئىچىۋالغاندىن كېيىن كوچىغا يۈگۈ-
رۈپ چىققتى، قېچىپ چىققتى، مانا مۇشۇ
يول بويىدىكى دەرەخنىڭ يېنىغا كەلگەندە
يىقىلدى... ئۇ... ھە راست، ئۇ يىغلاپ
تۇرۇپ ئاپامنىڭ ئۆيىگە كېتىمەن، دېگە-
نىدى. راست، راست، كېتىمەن... ئەمما بىر
دەقىقە ئىچىدە بۇ خىياللارمۇ يوق بولدى.
ئۇ يەنە قار ئۈستىدە ئۇخلاپ يېتىۋەردى.

ئۇ ئۇخلىغان بىلەن ئۇنىڭ ئەتراپىغا
ئولاشقان كىشىلەر ئويغاق ئىدى. ئۇلار
تېخىچىلا بۇ چوكاننى قانداق قۇتقۇلدۇ-
رۇشنىڭ چارىسىنى تاپالماي ئاۋارە ئىدى.
شۇ ئارىدا كىشىلەر توپىغا يېڭىدىن كې-
لىپ قوشۇلغان بىر ئوتتۇرا ياشلىق ئايال
ھەممىدىن بەكرەك جىددىيلىشىپ كەتتى.
ئۇ ئېڭىشىپ، چوكاننىڭ يۈزىگە قارىدى.

— ۋاي، ئېسىت، بىر چىرايلىق چو-
كان ئىكەن، — دېدى ئۇ ئېچىنغان ئاھاڭدا
ئاندىن قەددىنى رۇسلاپ، سۈكۈت ئىچىدە
تۇرغان ئەر كىشىلەرگە مۇراجىئەت قىلدى-
دى، — ئۇنىڭ ئېرىنى چاقىرىپ كەلسەك
بولمامدۇ؟

قۇلاقچىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان
بەستلىك ئەر كىشى خۇش ياقمىغان ھالدا
جاۋاپ بەردى:

— ئۇ مەست بولۇپ، ھېچنېمىنى
تۇيماي ئۇخلاپ ياتىدۇ. شۇ يېتىشى بىلەن
ئەتە چۈشكىچە قوپالمايدۇ. ئۇ دائىم
شۇنداق. ئۇلار بىزنىڭ قوشنىمىز، بىز
بىلىمىز...

— قوشنىسى بولغاندىن كېيىن بىر

نەچچىڭلار بىرلىشىپ بۇ ئايالنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ قويساڭلار بولمامدۇ؟!

— ئەركىشى بولسىغۇ شۇنداق قىلساق بولاتتى، بىراق بۇ ئايال تۇرسا...

— ئەمىسە شۇنچە ئادەم قاراپ تۇرۇپ ئۇ ئۆلۈپ قالسا مەيلىمۇ؟ ئۇنداق قىلماڭلار، خۇدامۇ راۋا كۆرمەيدۇ!

...

ئوتتۇرا ياشلىق ئايال نېمە قىلارىنى بىلمەي، ئۇنىڭغا - بۇنىڭغا قاراپ چىقتى ۋە ھېچكىمدىن جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن يەنە ئەنسىزلىك بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

— ۋاي خۇدايىم، يا بۇ ئارقا كوچىغا ماشىنىمۇ كىرمەيدىكەن! بۇنداق يېتىمۋەرسە بولمايدۇ... مۇشۇنداق ئەرگىمۇ تېگەمدىغان... ۋاي خۇدايىم... مەن بىر ماشىنا تېپىپ كېلەي.

شۇ گەپ بىلەن ئۇ تېيىلغاق يەردە ئېگىز پاشنىلىق ئۆتۈكلىرى بىلەن ئىمكان قەدەر يۈگۈرۈشكە تىرىشىپ يان كوچىغا كىرىپ كەتتى. توپلىشىپ تۇرغان ئەرلەرمۇ گويا ئەمدى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانغاندەك بولۇشتى. بىرنەچچە كىشى چوڭ كوچىغا چىقىپ ماشىنا توسۇپ باقماقچى بولۇشتى.

چوكان ئاۋۋالقىدەكلا كۆزلىرىنى ئاچماي ھەرىكەتسىز ياتاتتى. ئۇ كۆزلىرىنى ئاچماقچى بولدى، لېكىن ئاچالمىدى. ئۇ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرماپ تۇرغان قاتتىق ئۇيقۇنىڭ سېھىرلىك تورلىرىدىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ، ھەتتا بارماقلىرىنىڭ ئۇچىنىمۇ مىدىرلىتالمىدى. پەقەت يۈرىكىلا ئاجىز تېپىرلاپ تۇراتتى. بارغانسېرى خىرەلىشىپ كېتىۋاتقان زېھنى ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە گويا ئاجايىپ ئىسسىق ئېقىم بولۇپ، تارقىلىۋاتقان لەززەتلىك ئۇيقۇنىڭ راھەت بەخش قۇچىقىدىن قۇتۇلۇشقا ئۇرۇنۇپ، يەنىلا بوي بەرمەيۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەنە ھېلىقى سىقىملاپ ئېلىنغان ئاق تابلېتكا دورىلار پەيدا بولاتتى. كىملەرنىڭدۇر توڭلاپ قالىدىغان بولدى... ئۆلۈپ قالىدىغان بولدى... دېگەندەك سۆزلىرى يىراق يەرلەردىن لەرزان ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئېڭىنى ئويغىتىۋاتقاندەك بولاتتى. بۇ كىشىلەر نېمە دېيىشىۋاتىدۇ؟ مەن توڭلاپ قالامدىم؟ ئۆلۈپ قالامدىم؟ شۇنچە ياش تۇرۇپ... ياق، ياق، ئۇ ئۆلۈشنى خالىمايدۇ، ھەرگىز خالىمايدۇ! ھېلىقى ئاق تابلېتكىلارنى ئۇ قانداق قىلىپ ئىچىپ سالغاندۇر؟ ئۇ ئىچىشنى خالىمايتتى! ئانىسىنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ ئەمدىلەتىن تەمتىلەپ مېڭىشنى ئۆگىنىۋاتقان قىزى بار ئەمەسمۇ!؟ شۇنداق، ئۇنىڭ ئوماقىنا قىزى بار، مېھرىبان ئانىسى بار، شۇلارنى تاشلاپ ئۇ قانداق كېتەلىسۇن؟ ئاھ خۇدايىم، خۇدايىم... ئۇ ئەمدى پەقەت شۇ بىر سۆزنىلا ئويلىيالىدى.

ئۇششۇتمۇت ئەتراپتا تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئىچىدىن قانداقتۇر بىر ئايالنىڭ ۋاي بىچارە... ۋاي ئېسىت... ئۇۋال ئەمەسمۇ... دېگەندەك ئېچىنىش خىتابلىرى قاردا ياتقان چوكاننىڭ قۇلاقلىرىغا خۇددى پىچىرلاۋاتقاندەك ئاران ئاڭلانغاندى. لېكىن تەنھا قۇشقاچنىڭ ۋىچىرلىشىدەك بۇنداق خىتابلار ھالسىرىغان جانغا دەرمان بولمايتتى. چوكان بارلىق زېھنىي كۈچىنى يىغىپ بىر ئەر كىشى، بىر ئاق كۆڭۈل ئەر كىشى چىقماسمۇ... دېگەن ئۈمىدنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزەلىدى. شۇنداق،

ئۇ هازىر ئاجىز ئايال كىشىنىڭ يىغلامسىرىغان ئاۋازىغا ئەمەس، كۈچلۈك ئەر كىشىنىڭ ياردىمىگە موھتاج ئىدى. ئۇ، ئەر كىشىنىڭ كۈچلۈك قوللىرىغا ئىنتىزار ئىدى، شۇ قوللار ئۇنى بۇ سوغۇق، يەردىن كۆتۈرۈپ ئالسا نېمە بولار! شۇ قوللار ئۇنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ، خۇدا ھەققىدە بىر ساۋاپلىق ئىش قىلىپ قويسا نېمە بولار! دوختۇرخانا بۇ يەردىن ئانچە يىراق ئەمەس. جېنى بار بىر ئەركەك بۇ چوكاننى ھاپاش قىلىپ ماڭسا ئون مىنۇتقا قالماي يېتىپ بارغىلى بولىدۇ. بىر ئەر كىشى ... بۇ خىيال مۇزلاپ كېتىۋاتقان يۈرەكنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئۇچقۇنلاپ چىقىپ، شۇ ھامان ئۆچۈپ قالدى، چۈنكى دەل شۇ چاغدا كىمدۇرىنىڭ «يات ئايالنى كۆتۈرسە بولمايدۇ» دېگىنى ئاڭلاندى.

شۇنداق، ئۇ ئەمدى ھېچنېمىگە پەرۋا قىلمىدى. ئۇ ئەمدى ھەممىنى ئۇنتۇپ يىراقتىكى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغاندى. قاراڭلار! ئۇ نېمە؟ ئۇ بىر ئادەمغۇ، ئۇ مۇشۇ يەرگە كېلىۋاتىدىغۇ. مانا، يېقىنلاپ كېلىپ قالدى. بۇ بىر ئەر كىشى ئىكەنغۇ. توغرا، ئەر كىشى! شۇ ئەر كىشى سالماقلىق قەدەم بېسىپ دەل چوكاننىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشلىرى شۇنچە سىپايلىق، شۇنچە يېقىملىق ئىدىكى، يەردە مېڭىۋاتقاندەك ئەمەس، بەلكى خۇددى ھاۋادا لەيلەپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. بۇ كىم — دەپ ئويلايتتى چوكان، — شۇنچە تونۇش، شۇنچە يىللىق، شۇنچە نۇرلۇق چىراي! ئاشۇ نۇرلۇق چىراي ئۇنىڭغا ئاستا ئېگىلىپ قارىدى.

— جېنىم بالام، ئەجەبمۇ قىينىلىپ كېتىپسەن، — دېدى ئۇ، چوكاننىڭ ماڭلىيىنى سىيلاپ، — تۇرغىن، قىزىم، كېتەيلى،

چوكان ئاجايىپ بىر ئىنتىزارلىق تەلمۈرۈش ۋە ئىنتىلىش بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ، قادىلىپ قارىدى ۋە دادا! دەپ ۋارقىرىدى. دادا! بۇ دادامغۇ! ئۇ شۇنداق قاتتىق ۋارقىرىدىكى، ئاۋازى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئەمەس، يۈرىكىنىڭ قات-قېتىدىن ئېتىلىپ چىقتى. لېكىن بۇ ئاۋازنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى. «يات ئايالنى كۆتۈرسە بولامدۇ، بولمامدۇ؟» دېگەن قېيىن مەسىلىنى بىر تەرەپ قىلالماي تېڭىرقاپ تۇرغان ئاشۇ كىشىلەر بۇ ئاۋازنى ئاڭلىمىدى. بۇ ئاۋاز كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئاسماننىڭ ئەڭ يۈكسەك، ئەڭ يارقىن پەللىسىگە ئۇچۇپ كەتتى.

دادىسى ئۇنى قار ئۈستىدىن بەجايىكى مامۇقنى كۆتۈرگەندەك يېنىككىنە كۆتۈرۈپلا تۇرغۇزدى ۋە قولىدىن يېتىلەپ ئېلىپ كەتتى.

توغرا بۇ ئەر كىشى قاردا ياتقان چوكاننىڭ دادىسى ئىدى، ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

جاپپار قاسىم

يۈرىكىم يىغلايدۇ

(ھېكايە)

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بولۇپمۇ يېشىم ئۆمۈر داۋىنىدىن پەسكە قاراپ ماڭغاندىن بېرى، ئۆز ئۆزۈمگە قاچان ئادەم بولۇرمەن؟! دەپ سوئال قويىدىغان بولۇپ قالدىم. ئادەم بولۇش ھەقىقەتەن يۈكسەك سەنئەت ئىكەن. ئۆي-ئوچاقلىق بولدۇم، بالىلار ئېگەككە تاقاشتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، 20 يىللىق دۆلەت خىزمەتچىسىمەن، يەنە كېلىپ بەش كىشىدىن تەركىب تاپقان بۆلۈمنىڭ باشلىقى. قانداق قىلىپ باشلىق بولۇپ قالغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ ھېچ بىلەلمەيمەن. كۆتۈرمىچىلىك قىلىدىمىكىن دېسەم، ئاغزىمغا ھاراق تەگكەندە قانداقلىقىنى ئۇقمايمەن، لېكىن ساق ۋاقتىمدا كۆتۈرمىچىلىكنى قاملاشتۇرالمايمەن، يۆلەنچۈكۈم بارمىكىن دېسەم، يۇقىرىدا ئەمەلدار ئۇرۇق-تۇغقان، ئەل-ئاغىنىلىرىم يوق. خىزمەت ئىقتىدارىم بارمىكىن دېسەم، تۈتۈپقىنا ئىشلىگەن ياكى ھەل قىلغان ئىشىمنىڭ تايىنى يوق. ئېچىشىم ھاراق، چېقىرىشىم چاتاق، يېيىشىم تاياق، شۇڭا بۆلۈمنىڭ ئىشلىرىنى ئاساسەن مۇئاۋىنىم ئىشلەيدۇ، دېمەك، ئەمەلىي ھوقۇقنى شۇ يۈرگۈزىدۇ. ئارتۇقچىلىقلىرىممۇ يوق ئەمەس، گەپ قىلىڭ دېسە ئالتە كىشىلىك گەپ قىلىپ، ئون كىشىلىك ۋەز ئېيتتىمەن. شۇنداقمۇ دەيمىز، لېكىن ناھىيە دەرىجىلىك ئايرىم كادىرلارغا قارىغاندا خېلىلا سەۋىيىلىكمەن، تونۇيدىغان كۆز بولسا يىلىقدا تۇلپار كۆپ. راستىنى ئېيتسام، مۇشۇ ھالىم بىلەن ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەردى كادىر بولۇش ئويۇممۇ يوق ئەمەس. ئېھتىمال بۇ ئارزۇيۇم مەن ھاراقنى تاشلاپ ئادەم بولغاندىن كېيىنلا ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن. بولمىسىغۇ چىملاشقىچە ئىچىپ يۈردىغان ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەردى كادىرلارمۇ ئاز ئەمەس. بىراق ئۇلار مەندەك سۈيۈق-شالاق ئەمەس-تە. «ھاراق ئىچكەن تويدا مەست، ئەقلى يوق كۈندە مەست» دېگەندەك ھەر كۈنى ئازراق قېقىۋالمىسام، كۆڭلۈم ئۇنىمايدۇ. يەنە كېلىپ، ھاراق ئاغزىمغا تەگسىلا، ئۆزۈمنى باشقۇرالماي قالىمەن. شۇنىسى قىزىقكى، ھاراق ئىچكەندە شىر بولۇپ كەتكەن ئوغۇل بالا ئەتىسىمۇ شىردەك تۇرسا بولاتتى. بىراق مەن ئەتىسى ئورنىمدىن لاتىدەك تۇرىمەن. ئەتىگەنلىكى يېڭى توقۇغان سېۋەتتەك چىقىپ كېتىپ،

كەچتە چۈشۈۋۈلۈپ كەتكەن سېۋەتتەك كىرى-
مەن. قىلغان ئەسكىلىكلىرىمنىڭ بەزىلىرىنى
غۇۋا چۈشتەك ئەسكە ئالىمەن- دە، قوقاستا
پۇچۇلانغاندەك تولغىنىپ، ئاھ، خۇدا! ماڭا
ئىنساپ بەرگىن خۇدا، قاچان ئادەم بولار-
مەن؟ دەپ قاتتىق نالە قىلىمەن. بۇ نالە،
داد - پەرياد، ئۆكۈنۈشلىرىمۇ چۈشكىچىلا
داۋام قىلىدۇ. چۈنكى چۈشكىچىلىك كاللا-
منىڭ قاپاقچىلىكمۇ رولى قالمايدۇ. قاپاق
ھېچ بولمىغاندا سۇ قاچىلاشقا يارايدۇ!
مېنىڭ كاللام بولسا، يېرىلىپ كەتكەندەك
زىڭىلدايدۇ، ئۇستىخانلىرىم ئۈرۈپ چېقى-
ۋەتكەندەك سىقىراپ ئاغرىيدۇ، قىسقىسى،
ئىتنىڭ ئازابىنى تارتىپ، خامۇشلۇق ئىچىدە
چۈش قىلىمەن، چۈشمۇ بولدى، بىرەر چىنە
ەنپەر ياكى شورپا ئۈچۈن سۇچىنىڭ ئىشى-
ندەك دۈگدىيىپ، ئاشخانىمۇ ئاشخانا كىرى-
مەن - دە، چىشلىۋالغان ھاراقنىڭ چىشىنى
چېقىش ئۈچۈن تولدۇرۇپ ئىككى رومكا
قاقىمەن، ئارقىدىن قىزىق مەنپەر ياكى
شورپىنى ئىچىپ راسا تەرلەيمەن - دە،
ئەتىگەندىن بېرىقى ئازابىنى تامامەن ئۇنتۇپ،
موخۇركا بۇرايمەن. مەن موخۇركىنى تۇتاش-
تۇرۇپ ئىككى شورىغىچە، قاغا بىلەن قاغا
تېزەك ئۈستىدە تېپىشىپتۇ، دېگەندەك،
ماڭا ئوخشاش ھاراقنىڭ چىشىنى چاقىدى-
غانلاردىن بىرنەچچىسى خۇددى مەن چاقىر-
غاندەك كىرىپ كېلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مەن
ئۇلارغا يېرىم جىڭ «خىزمەت قىلىمەن»،
ئۇلارمۇ بار تاۋىقىم، يان تاۋىقىم، دېگەندەك
يېرىم جىڭ «خىزمەت قىلىدۇ». شۇنداق
قىلىپ، بۇ خىزمەتنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلمەي،
يەتتە خۇپتەن بولىدۇ- دە، مەن ساڭا ئىپ-
تاي باشلىنىدۇ. ئاشخانا خوجايىنى قوغلى-
غاندىلا پايپاقىقا تۈكۈرۈپ، ئاشخانىدىن

چىقىمىز- دە، يولنى ئالا قويماي دەسسەپ،
بەئەينى ئاچ قالغان ماشكىلاردەك بۇلۇڭ-
پۇشقاقنى پۇراپ- تىمىسقىلاپ، كېچىلىك
ھاراق بوتكىسىنى ئىزدەيمىز. نامەرد تووۋا
قىلماس، تووۋا قىلسا، گېپىدە تۇرماس، دېگەن
دەل مۇشۇ - دە... بىز ئىچىپ - ئىچىپ كۆزى-
مىزنىڭ قارىسى كەينىگە تارتقاندا بىر-بىرى-
مىزنى يوقىتىپ قويىمىز، مەن بىر ئۇخلاپ
ئويغانغاندا ئۆزۈمنى ئەخلەت ئازگىلىدا ياكى
ئېرىقنىڭ ئىچىدە كۆرىمەن. شۇ ئەپتىم
بىلەن ئۆيگە يېنىپ كېلىمەن-دە، ئۆيگە كىم
كەلدى؟ سەن نەگە باردىڭ؟ كىمنىڭ كۆ-
زىگە قارىدىڭ؟ دەپ ئايىلىمنى سوراققا
تارتىمەن. بەزىلەر سېنىڭچە، ھاراق ئىچكەن
ئادەم ئەمەسمۇ؟ دېيىشى مۇمكىن. ئۇنداق
ئەمەس، ھاراق ئىچىشتىمۇ ئىچىش بار-دە،
بەزىلەر ھاراقنى دوست تۇتىسىمۇ ئۆزىنى
بىلىپ ئىچىدۇ، مەيلى قانچە ئىچسۇن،
تورمۇزى تۇتىدۇ. بەزىلەر مېھمانغا بارغاندا
ياكى مېھمان كەلگەندە ئىچىدۇ، يەنە بەزى-
لەر چارچىغاندا، زېرىككەندە ئىچىدۇ ۋە
يەنە بەزىلەر خۇشال بولغان ياكى دىلى
ئازار يېگەن كۈنلەردە ئىچىدۇ، قانداقلا
بولمىسۇن، ئىش قىلىپ ئۇلار بەزى سە-
ۋەبلەرنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئىچىدۇ، مەنچۇ؟
مەن سەۋەبسىز، مەقسەتسىز ئىچىمەن، ماڭا
ئورۇن، ۋاقىت، ئولپەتنىڭ ئۆگىمىي يوق.
بىر پارچە سۆڭەكنى كۆرسە ئەگىشىپ كېتى-
ۋېرىدىغان كۈچۈكلەردەك، كىم ماڭا بىر
رومكا ھاراق تەڭلىسە شۇنىڭ بىلەن كېتى-
ۋېرىمەن. مېنىڭ نەزەرىمدە، ھاراق ئاتىسى
يوقنىڭ ئاتىسى، ئانىسى يوقنىڭ ئانىسى، مۈڭدى-
شى يوقنىڭ مۈڭدىشى، ئۇنىڭسىز ياشاش مۇم-
كىن ئەمەس، مەن ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق،
چۈنكى ھاراق مېنىڭ 25 يىللىق سىرداشىم،

دوستۇم. بۇنى راستمۇ دەيلى، بۇنىڭ كارى چاغلىق. لېكىن مەسىلە نەدە دېسەڭلار، مەسىلە مېنىڭ تورمۇزۇمدا. مەن ئىككى سەر ئىچكەندىن كېيىنلا تۆت سەر مەست بولىمەن-دە، ساق چاغلاردا شاپ-شاپ تۇتىدىغان تورمۇزۇم بىراقلا ئۆزىنىڭ «هايات كۈچى»نى يوقىتىپ، چورتلا ئىشلىمەس بولىدۇ، خالاس!

ئايالىمنى هەيران قالدۇرىدىغان بىر ئىشىم بار. ئۇ بولسىمۇ، هەر ئاينىڭ 8-كۈنى ئالىدىغان ئىككى يۈز ئوتتۇز ئالتە يۈەن ئۈچ مو تۆت فۇڭ مائاشىمنىڭ بىر تىيىننىمۇ نېرى-بېرى قىلماي ئايالىمغا تاپشۇرىمەنۇ، پۇل «بانكا»غا چۈشۈپ، قانۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، هەر كۈنى 10—15 يۈەندىن سوراپ ئېلىپ، ئاي ئاخىرىغىچە ئۆزۈم بەرگەن پۇلنى ئۆزۈم پىلە قۇرتىدەك پاك-پاكىز يەپ تۈگىتىمەن. ئايالىم: بۇنداق ئاۋارە بولغىچە ئىككىمىزنىڭ مائاشىنى سىزلا باشقۇرۇڭ، دېسە، ئۇنىڭغىمۇ ئۇنىمايمەن. بىچارە ئايالىم مائاشىم چىققۇچىلىك، ئۆينىڭ پۈتۈن چىقىمىنى كۆتۈرگەننى ئاز دەپ، مېنىڭ هاراق، تاماكامنىمۇ كۆتۈرىدۇ. ماۋۇ پېشانەمنىڭ ئوڭلۇقىنى قارىمامسىز، هەر نېمە بولسا، مەندىن جىقراق مائاش ئالىدىغان خوتۇننى ئاپتىكەنمەن، بولمىسا، قانداقمۇ قىلار بولغىيتىم-هە؟!

بەزىدە ئۆزۈمنىڭ ئىشلىرىدىن ئۆزۈم نومۇس قىلىپ كېتىمەن، هەر هالدا نومۇسنى بىلگىنىمدىن قارىغاندا، ئادەم بولۇشۇمدىن تېرىقچىلىك بولسىمۇ ئۈمىد بارمىكىن دەپمۇ ئويلاپ قالىمەن. مەنچە ئادەمنىڭ ئويغىنىشى، ئادەم بولۇشى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپمۇ قالىدىغۇ، «هەمىشە قەهرىمان بولۇش مۇمكىن ئەمەس، لېكىن هەمىشە ئىنسان بولۇپ قېلىش مۇمكىن.»① قىزىق ئىش، مەن ئۆز مائاشىمنى يۈزدە يۈز هاراققا سەرپ قىلسام، ئايالىم چىش يېرىپ گەپ قىلمايدۇ، ئۇ ئۆز مائاشىدىن بىر تىيىننى مېنىڭ ئىجازىتىمسىز نېرى-بېرى قىلسا، مېنىڭ تۆت پۈتۈم ئۆرە قالىدۇ. دۇنيادا ئەرلەرنىڭ هەممىسى مەندەك زومىگەر، ئۇششۇق، چىدىماسمىدۇ-هە؟! ياق، ياق! ئاجايىپ ئېسىل، ئالتۇندەك ئەرلەر بار.

مەن ئۆتكەن يىلقى سەپىرىمدە پويىزدا بىر ئايال بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ قالدىم، بىز قىزىق گەپكە چۈشتۇق، هېلىقى ئايال مېنىڭ موخۇركا چېكىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ:

— هاراقمۇ ئىچەمسىز؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇنى ئىچمەي قانداق ئۆتكىلى بولىدۇ، — دېدىم مەن كۈلۈپ.

— ياخشىكەنسىز، — دېدى هېلىقى ئايال خىيال سۈرۈپ، — مېنىڭ ئېرىم هېچ قايسىدا يوق. خۇدانىڭ مۆمىن بەندىسى...

— ئۇنداق بولسا ياخشىكەنغۇ، مۇمكىن بولسا، بۇ بىر نېمىلەرنى قىلمىغان ياخشى، — دېدىم مەن.

— ياق! — دېدى ئايال خورسىنىپ، — يەنىلا قىلغان ياخشىكەن، ئۇنداق ئادەملەرنىڭ ئەركەكچىلىكى بولىدىكەن، قەهرىمۇ، زەهرىمۇ بولىدىكەن، گەنجىڭ كېلىدىكەن...

شۇ ئايال بىلەن بولغان سۆھبەت مېنى ئويلاندۇرۇپ قويدى، گەرچە مەن هاراق ئىچىشتە چېمپىيون بولساممۇ، مەندە ئۇ ئايال ماختىغان ئالامەتلەر يوق ئىدى. دېمەك، مەن بىكاردىن بىكارلا، ئاساسسىزلا ئۆز-ئۆزۈمگە قاچان ئادەم بولارمەن؟

① كېيوتى.

دەۋاتقىنىم يوق. ھەر نېمە دېگەنبىلەن مەن ھازىر ئۆزۈمنى تىڭشاپ قالدىم. ھامان بىر كۈنى ئادەم بولۇشۇمغا ئىشەنچىم كامىل.

ھېلىمۇ ئېنىق ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بىر كۈنى چۈشتە بەش - ئالتە ئىچەرمەن ئۆيىمىزنىڭ يېنىدىكى ئاشخانىدا ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ بەڭگىنىڭ خىيالىنى قىلىشىپ، ئەتىلا دەريا بويىغا چۈشۈپ ئوينىماقچى بولدۇق. ئاشۇ يەردىلا 20 كويدىن يىغىش قىلدۇق. يېنىمدا ئۇنچىلىك پۇل بولمىغاچقا، ئۆيدىن ئېلىپ چىقماقچى بولدۇم. ئايالىم «ئائىلە خەزىنىسى» نى ئاختۇرۇۋىدى، ئارانلا 12 كوي چىقتى. ئايالىم تەمتىرىگىنىچە:

— ئۆتكەندە ئاكام بالنىتسىدا ياتقاندا پۇلى كەملەپ قېلىپ 30 سوم ئالغان، مەن ھازىرلا بېرىپ ئەكىلىپ بېرەي، — دېدى.

مەن ئايالىمنىڭ سەممىيلىكى ئۈچۈن مۇكاپات تەرىقىسىدە ئۇنىڭ كاچىتىغا نەچچىنى سالدىم. مەن ساراڭ بولمىسام راست گەپ قىلغان ئادەمنى ئۇرامدىمەن؟! ئەگەر ئايالىم يالغان ئېيتىپ شۇ پۇلنىڭ گېپىنى چىقارمىغان بولسا، مەن نەدىن بىلەتتىم؟! تاياق زەربىسىدىن ئۇ يېتىپ قالدى، ئۈچىنچى كۈنى ئۇنىڭ ئىدارىسىدىكىلەر ئايالىمنىڭ خىزمەتكە كەلمىگەنلىكىدىن ئەنسىرەپ ئۆيىمىزگە كەلدى، ئايالىم ئۆيدىكى سېسىقچىلىقنى سىرتقا يايمىدىغان ئۇششاق سۆز ئاياللاردىن ئەمەس ئىدى، شۇڭا مەن چاندۇرماي يۈرۈۋەردىم، ئەتىسى ئىدارىگە بارسام باشلىقىمىز مېنى چاقىرىپ قاتتىق تەنقىد قىلدى، لېكىن مەن زادىلا يېقىن يولاتمىدىم. مېنىڭ بىر ئادىتىم بۇ كۈن بالادەك جىنايەت ئۆتكۈزسەممۇ ئەتىسى مۇتلەق ئىقرار قىلمايمەن. كۈن تۇرۇپتۇ، ئىللا - بىللا مەن قىلمىدىم، دەپ خۇدانىڭ نالىسىنى قىلىپ، قار - يامغۇردەك تۆكۈلۈپ، مىڭبىر قەسەم ئىچىپ ھەرقانداقنى ئېرىتىۋېتىمەن.

بەزى قىلىقلىرىمغا ئۆزۈممۇ ھەيرانمەن. ئايالىم بەك گۈزەللەردىنمۇ ئەمەس، براق شۇنداقتىمۇ، ئىت ئۆز يالىقىنى قورۇيدۇ، دېگەندەك، كۈندەشلىكىممۇ يېتىپ ئاشقىچە بار. ئەل - جامائەتتىن ئۇيالمىسام، ئايالىمنى ئۆيدىكى ئىت، مۈشۈكتىنمۇ كۈنلىگۈم كېلىدۇ. ئىشىنەمسىز، ئايالىم ئۆي ئىشلىرى بىلەن بىرەر - يېرىم كۈن ئىدارىسىگە بارمىسا ياكى ئۆزۈم كەچلىك ئولتۇرۇشلارغا بارسام، ئىشىكنى سىرتىدىن قۇلۇپلاپ كېتىمەن. قايسىبىر يىلى كەچتە ئەمدىلا يېتىپ تۇراتتۇق، ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلدى، ئالدىراپ - تېنەپ يېرىم يالىڭاچ چىقسام، قوشنىمىزكەن. ئۇ:

— ئۆيىمىزگە تۇيۇقسىز مېھمان كېلىپ قالدى، بىردەم ئولتۇرۇپ چىقسىڭىز، — دېدى، قوشنىمىز بۇ مەھەللىگە يېڭى كەلگەن بولغاچقا، مېنىڭ سىرتىمغا قاراپ چاقىرغان بولسا كېرەك، بىلىدىغانلار بولسا مەندەك شاللاقنى بوسۇغىسىغا يولاتمايتتى. سائەت تېخى ئون بولمىغانىدى، مەن رازىلىق بىلدۈرۈپ كىيىمىمنى كىيىپ بولۇپ يەنە ئويلىنىپ قالدىم. ھەر نېمە دېگەنبىلەن ئايال كىشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، دەرۋازىسى ھاڭگىرقاي ئوچۇق، يوغان قورۇدا ياش بىر ئايالنى يالغۇز قويۇش مۈشۈككە گۆش ساقلاتقاندەكلا بىر ئىش، ھەر نېمە بولسا، ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت، قوشناڭنى ئوغرى تۇتما.

مەن شۇ خىيال بىلەن تاتلىق ئۆيقۇدىكى ئايالىمنىڭ كىيىم - كېچەك، ئورۇن - كۆرپىلىرىگە بەزى شەرتلىك بەلگىلەرنى قالدۇرۇپ، كالىچىنىڭ ئىچىگە قىزىل

كىگىز بويىقىدىن بىلىنەر - بىلىنمەس سىيلىپ تەتۈر قارىتىپ قويدۇم - دە، ئىشىكنىڭ سىرتىدىن يوغان قارا قۇلۇپنى سېلىپ چىقىپ كەتتىم.

بىز تازا ئىچىشتۇق. مېنىڭ تۇرمۇشۇم يەنە بوشىدى. گويا سەبىي بالىلار تام ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ئۆتكەن - كەچكەننىڭ بېشىغا جىڭغىغاندەك، مەنمۇ كونا خۇيۇم بويىچە ئاغزىمنى قويۇۋەتتىم. قايسى ئايالالار بىلەن بىللە بولغانلىقىم، قايسى جۇۋاننىڭ كۆڭۈل بېغىدىن ئالما ئۈزگەنلىكىم، قايسى قىزنىڭ گۈلىنى ئاياغ ئاستى قىلىپ، قايسى قىزنىڭ ۋىسال دەرياسىغا چۆمگەنلىكىم ۋەھاكازالار ھەققىدە بېسىلماي سۆزلەيتتىم. راست گەپنى قىلساق ئاياللاردىمۇ ئارزۇ - تەلەپ بولىدۇ، لېكىن ئۇلار ئۇنى ھايا نىقابى ئىچىدە ئېلىپ بارىدۇ. مەن مۇشۇنى بىلىپ تۇرۇپ نامەردلىك قىلاتتىم. مەن ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى خالاپ ئىلتىپات قىلغان جىسمىنى قوبۇل قىلىپ، ئارقىدىنلا ھېچكىم قىلىپ باقمىغان ياكى قىلالمىغان ئىشنى قىلغاندەك كۆرەڭلەپ، سورۇن - سورۇنلاردا جار سېلىپ، چاۋىسىنى چىتقا ياياتتىم. ئۆي ئىگىسى مەندەك بىر ئۇچىغا چىققان لاۋزىنى چاقىرغىنىغا مىڭ بىر پۇشايمان قىلىپ، چىشلىرى گەز - گەز بولۇپ ئولتۇراتتى. ئاخىرى سەۋر قاچىسى مېنىڭ تېتىقسىز گەپلىرىم بىلەن تولغان ھېلىقى مېھمان مېنىڭ لاۋزىلىقىمغا سۈكۈت قىلىپ تۇرالماي ئورنىدىن تۇردى - دە:

— خۇدا بەندىلىرىڭنى ھايۋان قىلىپ قويمىغىنىڭغا شۈكرى! — دېدى. ئاندىن ماڭا قاراپ، — كىشىگە قىلغان كىشىدە قالمايدۇ، بۇ ئۆتنە ئالەم ... — دېگىنىچە سورۇندىن چىقىپ كەتتى. نېمىشقىدۇر يۈرىكىم قارتتىدە قىلىپ قالدى.

سورۇننىڭ پەركايى ئۇچقانىدى. كۆزۈمگە ئايالىم ئاللىكىملەر بىلەن ياتقاندەك كۆرۈنۈپ، بۇرۇنلىرىمدىن ئاچچىق بۇس كۆتۈرۈلدى - دە، ھېلىقى مېھماننىڭ كىشىگە قىلغان كىشىدە قالمايدۇ، دېگەن گېپىنى تەكرارلىغىنىمچە ئېگىز - پەس دەسسەپ ئۆيگە ماڭدىم.

مەن ئۆيگە كەلدىم. قۇلۇپ ئۆز پېتىچە تۇراتتى. ئىشىك، دېرىزىلەر ھەم ئېتىلگەنىدى. يۈرىكىم ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى - دە، ئىشىكنى ئېچىپ توكنى ياقتىم. ئايالىم تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى، شەرتلىك بەلگىلەر جايىدا ئىدى. ئۇشتۇمتۇت كۆزۈم يەردىكى كالاچقا چۈشتى - دە، يۈرىكىم جىغغىدە قىلىپ قالدى. كالاچ مەن قويغاندەك ئەمەس، ئۇڭ تۇراتتى، مەن ئۆزۈمنى بېسىۋېلىپ دالان - سارايىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىغىچە سەپسالدىم. ھەممە نەرسە جايىدا، ئۆزگىچە بىر نەرسە بايقىيالمىدىم، كۆزۈم تۇساتتىن كۆلداندىكى موخۇركا كۆتىكىگە چۈشتى. مەن پاپىروس چېكەتتىم. ھە، سەن بۇزۇق، ئىشنى تۈگىتىپ، دېرىزىدىن يولغا ساپسەن - دە، دېگەن پىكىر چاقماقتەك كاللامدا پەيدا بولدى - دە، يۈگۈرۈپ بارغان پېتىم كىچىك بالىلاردەك پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان ئايالىمنىڭ ئۈستىدىكى يوتقانىنى يۇلۇپ ئېلىپ تاشلىۋەتتىم. دەرۋەقە، ئايالىمنىڭ پۇتىنىڭ ئالقانلىرىدا قىزىل بوياق تۇراتتى، مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي، ئايالىمنى رەھىمسىزلىك بىلەن ساۋىدىم ... بىچارە ئايالىمنىڭ يۈرىكى قوزغىلىپ كېتىپ

خېلى ئۇزۇن داۋالاندى، ھېلىمۇ ھۆكۈمەت خىراجىتىگە داۋالىنىدىغان خوتۇننى ئاپىتىكەنمەن، بولمىسا قانداق قىلار ئىدىمكى؟! كېيىن ئۇقسام كۈلدانىدىكى تاماكا كۆتىكى شۇ كۈنى چۈشتە مەن ھاراق ئىچىپ ئاشخانىدا ئولتۇرغاندا كەلگەن قېيىن ئاغامنىڭ بولۇپ چىقتى، كالاچ مەسىلىسىمۇ ئەتىسلا ئېنىقلاندى. ئەسلى ئايالىم كېچىدە ھاجەتكە چىققانىكەن.

مېنىڭ قىلمىقلىرىمنى ئەقلى - ھوشى جايىدا ئادەملەر دوراپمۇ قاملاشتۇرالمايدۇ. ئايالىمنى شۇنچىلىك كۈنلىگەن ئادەم ئۆزۈم قانداق قىلىۋاتىمەن؟ بۇ ھەقتە سىلەرگە بولغان بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي:

ئۇزاقى يىلى ئادەم يۆتكەش - ئورۇنلاشتۇرۇش قىيىن چاغلاردا يېقىن بىر ئۆلپىتىم مەلۇم بىر ناھىيىدىكى شەيخى ئىسىملىك ئىنىسىنى يۆتكەپ كېلىشىمنى تەلەپ قىلىپ كەينىمگە كىرىۋالدى. بۇنچىلىك ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئىدارىمىزدە ئورۇنمۇ يوق ئىدى، شۇنداقتىمۇ ئۆلپىتىم بەك كۆپ خىجىل قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقى ئۈچۈن كۆچەپ بېقىش قارارىغا كەلدىم. بىر كۈنى شەيخى ئاكىسى بىلەن بۆلۈمىمگە كىرىپ كەلدى، بىز تونۇشۇپ قالدۇق. ئەتىسى شەيخى مېنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى. ئايالىنى كۆرۈپ ئەقلىم لال بولدى. ئۇ خۇددى سۈرەتتەك چىرايلىق ئىدى. بىز ئىچىشنى باشلىۋەتتۇق، مەن ئىككى رومكا قېقىۋالغاندىن كېيىن، شەيخىنىڭ يۆتكىلىش ئىشى توغرىسىدا گەپ تەشتىم. ھېلىقى پەرىزات پۈتۈن ئۈمىدىنى ماڭا باغلىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، سۆزلەپ كەتتى. ئۇنىڭ ھەربىر كۈلگەنىدە پەيدا بولىدىغان غۇنچىغا ئوخشاش بىر جۈپ زىنىقى كىشىنىڭ جېنىنى ئالاتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى مۇزىكىدەك يېقىملىق، گۈلدەك خۇشبۇي ئىدى، مەن يېقىملىق مۇزىكا ئاڭلاۋاتقاندەك، خۇش پۇراق گۈلنى پۇراۋاتقاندەك ھۇزۇرلىنىپ كەتتىم، مەن مۇزىكىنىڭ مۇڭىدا، گۈللەرنىڭ ھىدىدا مەست بولغانىدىم، مەن ھاۋايى - ھەۋەس ئۆرتەپ تۇرغان كۆزلىرىمنى پەرىزاتتىن ئۈزەلمەي، شەيخىنى يېرىم يىل ئىچىدە يۆتكەپ كېلىپ ئۆز بۆلۈمىمگە ئورۇنلاشتۇرىمەن! دەپ ۋەدە بېرىپ مەيدەمگە ئۇردۇم، ئىچىمدە بولسا، قانچە كېچىكىپ يۆتكەلسە شۇنچە ياخشى، دەيتتىم. ئۆي ئىچى بىردىنلا جانلىنىپ، ھېلىقى چىرايلىق سۈرەت بۆلەكچىلا ئېچىلىپ، سەھەردىكى شەبنەم چۈشكەن غۇنچىدەك گۈزەللىشىپ كەتتى. بىز خېلى ئىچىشتۇق، مېنىڭ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالغىچىلىكىم قالمىغانىدى، بۇ نۇقسانسىز پەرىزاتنىڭ سۈزۈكلۈكتە ياقۇتقا، ئاقلىقتا مەرۋايىتقا ئوخشايدىغان تېنى گويا ماگنىت بىلەن يۇغۇرۇلغاندەك مېنى شاپ - شاپ ئۆزىگە تارتىپ چىدىغۇسىز ئازابقا سالماقتا ئىدى.

جىننىڭ قەستى شاپتۇلىدا، مەن ئىشىككە چىقىپ كىرىشىمدە ھويلىدىكى چۆگۈننى كۆرمىگەنگە سېلىپ ئۇدۇل ئاشخانىغا كىردىم. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن رەسسامنىڭ بۇ نۇقسانسىز نادىر سۈرىتى بىزگە تاماق تەييارلاۋاتاتتى. مەن ئىچىمدە شەيخىنى تىللىدىم: ئەخمەق! ئاسماندىكى پەرىنى تاماق ئەتكۈزۈۋاتقىنىنى قارا ... ئۈستەلگە تىزىپ قويۇپ، قورساق ئاچقىنىدا قاراپ ئولتۇرسا بولمىدىمۇ ... مەن

سۇ تۇرۇبىسىدا قولۇمنى يۇغاچ:

— شەيخى ناھىيىسىدە بولغاچقا، ماڭا يولۇقۇپ تۇرالمايدۇ، سىز پات-پات يولۇقۇپ، ئۇنىڭ ئىشىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇڭ، — دېدىم. ئۇ مېنىڭ بۇ ئورۇنلۇق پىكرىمگە خۇشاللىق بىلەن ماقۇللۇق بىلدۈردى ...

مەن قولۇمنى ئاللىقاچان پاك-پاكىز يۇيۇپ، ئاپئاق لۆڭگىدە سۈرتۈپ بولغان بولسامىمۇ ئەتەي ئەزمىلىك قىلىپ ئاشخانىدا تۇراتتىم. ئالدىمىدىكى چوكاننىڭ گۈلدەك يېقىملىق قامىتىنى، ئاينى خىجىل قىلىدىغان ھۆسنى-جامالىنى تاقەتسىزلىك بىلەن تويماي تاماشا قىلماقتىدىم. بىر تۇرۇپ ئۇنى باغرىمغا چىڭگىدە بېسىپ ئېزىپ-ئېزىۋەتكۈم، بىر تۇرۇپ بۇلاقتەك كۆزلىرىگە چۆككۈم، يىڭنىدەك كىرپىكلىرى ئارىسىغا مۆككۈم، بىر تۇرۇپ بىرلا كۆتۈرۈپ سىنچايدەك سۈمۈرۈپ ئىچىۋەتكۈم كېلەتتى، نە ئامال؟! كىشىنىڭ ئايالى-دە ... شۇ تاپتا مېنى ئىككىلا نەرسە ئىدارە قىلىپ تۇرۇۋاتاتتى: بىرى، ئارنومۇس، بىرى، قانۇن ... ئاھ خۇدا، كۆزنى پاقىرىتىپ قويۇپ جاننى ئالىدىغان بۇنداق گۈزەللەرنى نېمىشقىمۇ ياراتقانسەن؟! يا ھەممىنى ئوخشاش گۈزەل قىلساڭ ياكى بولمىسا بىراقلا سەت قىلساڭ بولماسمىدى؟! ئىچىمدە بىر ئوت كۆيەتتى. ئۇ بولسىمۇ كۈندەشلىك ئوتى ئىدى، ئاھ خۇدا، مۇشۇ گۈزەل شەيخىنىڭ خوتۇنى-ھە؟! تۇرۇپلا شەيخىنى ئۆلتۈرۈۋەتكۈم كېلەتتى. مەن بۇ جانئالغۇنىڭ يېنىدىن كۆيۈپ كېتىشىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۆزىنى چىراغقا ئۇرۇۋاتقان پەرۋانىدەك ئايلىنىپ كېتەلمەي قالدىم، بۇ گۈل تۇتسىلا توزۇپ كېتىدىغاندەك تۇراتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ مەن سورۇنغا قايتىپ كىرىپ ئىچىمدە شەھۋانىي ئىستىكىمنى قاندۇرۇشنىڭ پىلانلىرىنى تۈزۈشكە باشلىدىم. مەن ھاراقنى ئاز ئىچىپ، قاتتىق مەست بولۇشقا بەل باغلىدىم. مەن ئاخىرى ئورۇندۇقتىن ئارقامغا ئۇچۇپ كەتتىم. پەرىزات چاقماق تېزلىكىدە شەيخى ئىككىمىزگە دالانغا ئورۇن سالدى، شەيخى بىلەن ئاكىسى ئىككىسى مېنى ياتقۇزۇپ قويۇپ ئۆزلىرى خېلىغىچە ئىچىشىپ ئولتۇرۇشتى، بىر كەمدە شەيخىنىڭ ئاكىسىمۇ خوشلاشتى.

ئايدىڭ كېچە، تۈن نىسپى بولغانىدى. دېرىزىلەردىن چۈشكەن ئاي نۇرى ئۆي ئىچىنى كۈندۈزدەك يورۇتۇپ تۇراتتى. شەيخى يېنىك خورەك تارتىپ قاتتىق ئۇخلاۋاتاتتى. سارايدىن ئايال كىشىنىڭ يېقىملىق تىنىقى ئاڭلىنىۋاتاتتى. مەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سارايغا كىردىم. ئاھ، مېنىڭ يۈرىكىمنى ئوغرىلىغان پەرىزات ياز كۈنلىرى بولغاچقىمۇ، يوتقاننىڭ يېرىمىنى تېقىمىغا بېسىپ، روباشكا بىلەنلا ئاجايىپ تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى، كۆزۈم ئۇنىڭ يېرىم ئوچۇق ئاپئاق كۆكسى ۋە سېھىرلىك يوتىلىرىغا چۈشۈشى بىلەن تورمۇزۇم يەنە بوشاپ كەتتى. نەپسىمنى يىغالماي، بېشىمغا كەلگەننى كۆردۈم دەپ ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان ھالدا يوتقانغا كىردىم-دە، ئاسمان پەرىسىنى ئاچكۆزلۈك بىلەن باغرىمغا باستىم. ئۇ سەسكىنىپ كۆزىنى ئاچتى-دە، مېنى كۆرۈپ چىقىراپ تۇرۇپ كەتتى ۋە «ھايۋان» دەپ تىللىغىنىچە، كاچىتىمغا كېلىشتۈرۈپ بىرنى سالدى. ئارقىدىنلا شەيخىنى ئويغىتىش ئۈچۈن دالانغا يۈگۈردى. مەن كېيىم-كېچەك بىلەنلا ياتقاچقا، ئايالى

شەيخنى ئويغاتقىچە ئوقتەك ئېتىلىپ سىرتقا چىقىپ كەتتىم...

ئىش بۇنىڭ بىلەن تۈگىگىنى يوق، سۆڭەك يېگەن ئىتنىڭ خۇيى ئۆلگىچە قالماپتۇ، دېگەندەك، كېيىن بىر كۈنى كېچىسى مەن شەيخنى ناھىيىدىن كەلمەيدۇ دەپ پەرەز قىلىپ، ھېلىقى ئۆيگە يەنە باردىم، بىراق كۈتۈلمىگەندە شەيخنىڭ تايىقىنى تازا يەپ، يەتمىش بەشنى كۆرۈپ قېچىپ كەلدىم. مېنىڭ نىيىتىم تاشقا چۈشكەن ئەينەكتەك كۇكۇم - تالقان بولدى، ئەسلى بىر تاشنىڭ ئۈستىگە ئىككى قېتىم يىقىلىش نومۇس ئىدى. بۇ ئىش ماڭا ئىنتايىن ھار كەلدى - دە، كېچىلىك قاۋاقخانىغا كىرىپ ئۆلگىچە ھاراق ئىچتىم... ئەتىسى سەھەردە يۈزۈمگە يېرىك بىر نەرسىنىڭ تىنىمسىز سۈركىلىشى، كەچ كۈز سوغۇقىنىڭ بەدىنىمگە زەھەر تىغىنى سانجىشى بىلەن ئويغىنىپ كەتتىم، قارىسام يوغان بىر قارا ئىت ھە دەپ يۈزۈمنى يالاۋېتىپتۇ، يەنە بىر ئىت بولسا، يەردىكى قۇسۇقنى يەۋېتىپتۇ. ئۆزۈم بولسام، قاۋاقخانىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ يولدا يېتىپتىمەن.

كۆردىڭىزمۇ مېنىڭ ھالىم مۇشۇنچىلىك، شۇنىڭغا باقماي، تېخى ساق ۋاقتىمدا غۇرۇر، ۋىجدان، ئەركەكچىلىك، ئىززەت - ھۆرمەت دېسە ئۇن كىشىلىك گەپ ساتىمەن، ئىچىۋالغاندىن كېيىن، ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئاياغ ئاستى قىلىمەن، ئۆزۈمنىڭ ئىنسانىي غۇرۇرۇمنى، ۋىجدانىمنى، ئەركەكچىلىكىمنى، ئىززەت - ھۆرمىتىمنى، بىر رومكا ھاراققا تېگىشىمەن، خالاس.

ھاراق چىرايلىق پاھىشە ئاياللارغا ئوخشايدۇ، بەزىدە ئۇ ئاشنىڭىز، سىردىشىڭىز، دوستىڭىز بولۇپ كۆڭلىڭىزنى ئاچىدۇ، سىزنى غەم - قايغۇدىن خالاس قىلىدۇ، سىزگە كۈچ ۋە روھ بېغىشلايدۇ. بەزىدە سىزنى يىغلىتىپ قاقشىتىپ، ھەممىدىن مەھرۇم قىلىپ، تۇرمۇش باياۋىنىغا تاشلايدۇ، ئۇ ئەينى يىللاردا مېنىڭ سىردىشىم، دوستۇم بولغان، مانا ئەمدى دۈشمىنىم بولدى، ئەينى يىللاردا ھاراقنى ئىجاد قىلغان كىشىنى شۆلگەيلىرىمنى ئېقىتىپ ماختىغان بولسام، ئەمدى تىلغا ئالغۇسىز سۆزلەر بىلەن توختىماي تىللايدىغان بولدۇم.

ئات يىقىلمىغىچە يول تاپماس. بولۇپمۇ مۇشۇ بىر يىلدىن بۇيان بەزىبىر نازۇك پىكىرلەر كاللامنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، يۈرىكىمنى قاتتىق مۇجۇيدىغان، تاتلىق ئۇيقۇلىرىمنى بۇزۇۋېتىدىغان بولدى، ئولتۇرسام - قوپسام ئۆزۈمگە ئۆزۈم سوئال قويىدىغان بولدۇم، مەن ئايالىمدىن ئۆيىمىزدىكى گۈلگە كېپىنەك قوندۇرماسلىقنى، ھۆسنىنى پاك تۇتۇشنى قاتتىق تەلەپ قىلىمەنۇ، نېمە ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ كېپىنەك بولۇپ باشقىلارنىڭ پاك گۈلىگە قونماسلىقنى قاتتىق تەلەپ قىلمايمەن؟ مەن كەيپى - ساپا، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلگەن ئاشۇ سانسىز ئۇزاق تۈنلەردە ئايالىم تەقەززالىق بىلەن مېنى كۈتۈپ ياتسا، مەن نېمە ئۈچۈن ئەپلاسلىق يۈندىسىغا مىلىنىپ كېلىپ، ئۇنىڭ پاك ھۆسنىگە قونىمەن؟ بۇ نېمە ئۈچۈن؟ زادى نېمە ئۈچۈن؟ ئايالىم بىلمىگەنلىكى ئۈچۈنمۇ؟ ياق، ئۇ بىلىدۇ، كۆرىدۇ، ئۇنىڭ ئاشۇ چوغدەك يۈرىكى ھەممىنى بىلىدۇ، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ كۆزى بار. ئۇ پەقەت ھايا - نومۇس تۈپەيلىدىنلا پۈتۈن دەردنى ئىچىگە يۇتۇپ،

(داۋامى 93 - بەتتە)

ئۆركەش ئىبراھىم

سەزگۈر ئايال

(ھېكايە)

نادىر ئايالى تۇمارگۈل بىلەن تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇراتتى. ئېكراندا تۇيۇقسىز سېرىق چاچلىق بىر قىزنىڭ پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن دېسكو ئويناۋاتقان كۆرۈنۈشى پەيدا بولدى. قىز ھەقىقەتەن گۈزەل بولۇپ، قەددى - قامىتى پۈتۈن قىزلارنىڭ بەدەن گۈزەللىكىگە ئۆلگە بولالىغۇدەك دەرىجىدە زىلۋا ئىدى.

— پاھ! نېمىدېگەن گۈزەل قىز، — دەۋەتتى نادىر ھاياجىنىنى باسالماي.

شۇ پەيتتە كۈتۈلمىگەن بىر ئەھۋال يۈز بەردى، تۇمارگۈل ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋەتتى.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ — دېدى نادىر ئايالىغا تەئەججۈپ بىلەن تىكىلىپ.

— بۇ كۆرۈنۈشنى كۆرمەيسىز، — دېدى ئايالى كەسكىنلىك بىلەن.

— نېمە ئۈچۈن؟ — سورىدى نادىر ئايالىغا چەكچىيىپ قاراپ.

— مەن سەزگۈر ئايالمەن، — دېدى تۇمارگۈل تەمكىنلىك بىلەن سۆز باشلاپ، — يېقىندىن بېرى چىرايلىق قىزلارغا تولا قارايدىغان بولۇۋالدىڭىز، سىزدە بىرەر ئۆزگىرىش بولمىسا بۇنداق قىلمايتتىڭىز.

— پاھ! دېگەن گېپىڭنى قارا، — نادىر قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى، — چىرايلىققا قاراش يامان ئىش ئەمەسقۇ؟ چىرايلىق قىزلارغا، چىرايلىق نەرسىلەرگە ھەممە ئادەم قارايدۇغۇ! ئۆزۈڭ بىلىسەن، سېنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ۋاقتىمدا كۆزۈمگە ئاجايىپ چىرايلىق كۆرۈندىڭ. شۇنىڭدىن كېيىن كەينىڭگە كىرىۋېلىپ سېنى ئالدىم. شۇنداق ئەمەسمۇ - يا؟

— ئېغىزىڭىزدا ئۇنداق دەپ قويغان بىلەن كۆزىڭىزگە باشقا قىزلار مەندىن چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىۋاتقاندۇ بەلكىم. مەن ھەممىنى بىلىپ تۇرىمەن.

— تۇمارگۈل، ئەرزىمەس ئىشلارنى تالاشمايلى، ئەڭ ياخشىسى، جىم ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرەيلى.

نادىر ئورنىدىن تۇرۇپ تېلېۋىزورنى ئاچتى. تۇمارگۈل شۇ ھامان تېلېۋىزورنى باشقا دولقۇنغا يۆتكىۋەتتى - دە:

— قانداق، تېلېۋىزورىڭىزنىڭ سەتەڭنى

كۆرگەنىز كېلىپ تىتىلداپ تۇرالماي كې-
تىۋاتامسىز؟ گەپلىرىمىزۇ قىۋلىقىڭىزغا مۇشت
ئۇرغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى - ھە! كۆڭلى-
ڭىزدىكىنى بىلمەيمەن، مەن سەزگۈر
ئايالمەن،— دېدى.

— تولا چىشىمغا تەگمە، تۇمارگۈل،—
دېدى نادىر ئۆزىنى سەل بېسىۋېلىپ،—
بۇ كىنونىڭ بېشىنى كۆرگەنىدىكىن ئاخىرى-
نىمۇ كۆرۈۋېتەيلى.

— بىزۇ كىنونى كۆرمەيسىز، ئەگەر
كۆرىمەن دېسىڭىز، بۇ ئۆيدە كىنودىكى
ئاشۇ سەتەڭگە قاراپ يالغۇز ئولتۇرۇڭ.

— شۇ... شۇنداقمۇ؟— نادىرنىڭ غە-
زەپتىن لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۇنىڭ
ئەمدى راسا ئاچچىقى كەلگەنىدى. ئۇ
بىر پەس تۇرۇپ قالدى - دە، سۆزىنى
كەسكىن تەلەپپۇز بىلەن داۋام قىلدى،—
ئەگەر يەنە مۇشۇنداق بېشەملىك قىلىۋې-
رىدىغان بولساڭ، كىنودىكىگە ئوخشاش
قىزدىن بىرنى ئالىمەن، سەن يەنە ئاناڭ-
نىڭ ئوچىقىغا ئوت يېقىپ ئولتۇرۇۋېرىسەن.

بۇ گەپ بىلەن تۇمارگۈل ئۇجۇقۇپ-
لا كەتتى، چىرايى بارا - بارا تاتىرىپ
كەتتى. قانداق، دېمىدىمۇ، كۆڭلىدىكى-
نى ئېيتىۋەتتى، خېلىدىن بېرى ئۇنىڭ
كاللىسىغا شۇنداق خىيال كىرىۋالغان، دەپ
ئويلىدى ئىچىدە. ئۇنىڭغا ئەمدى يەنە
ئېغىز ئاچسىلا ئېرى ئۇنى ئۈچ تالاق قى-
لىۋېتىدىغاندەك تۇيۇلدى.

ئەمەلىيەتتە، ئېرى ئۇنى ياخشى كۆ-
رەتتى، ئۆزىمۇ چىرايلىق ئايال ئىدى.
ئۇنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئاستىدىكى بىر-
خىل قىزغىنلىق، مۇلايىملىق ئەكس
ئېتىپ تۇرىدىغان شەھلا كۆزلىرى، ئاپئاق
چىرايىغا ماسلاشقان دولقۇنسىمان ساغۇچ

چاچلىرى، قانداقلا كىيىم كىيسە يارىشىپ-
لا قالىدىغان زىلۋا قەددى - قامىتى، ئۆي
ئىچىدىكى چاققان، تېتىك ھەرىكەتلىرى
ئېرىنىڭ ھەر دائىم ئامراقلىقىنى كەلتۈ-
رەتتى. نادىر بايىقى گەپنى ئايالىغا پوپۇزا
قىلىپ قويۇش ئۈچۈن ئاغزىنىڭ ئۇچىدى-
لا دەپ قويغان، ئۇنىڭ ھەرگىز ئۇنداق
قىلىش نىيىتى يوق ئىدى.

نادىرمۇ قاملاشقان يىگىت ئىدى.
ئۇنىڭ ئوتتۇرا ھال بويى، ئۇرۇقمۇ، سې-
مىزمۇ ئەمەس كېلىشكەن قامىتى، قاپ-
قارا قاشلىرى، چوپچوڭ ھېسسىياتچان
كۆزلىرى ھەرقانداق بىر قىزنى ئۆزىگە
جەلپ قىلاتتى. شۇڭا تۇمارگۈل ئېرىنى
باشقا قىز - چوكانلارنىڭ ئازدۇرۇپ كېتى-
شىدىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتى.

نادىر شۇتاپتا بەكمۇ غەزەپلەنگەنىدى.
ئاخىرى ئۇ ئايالى بىلەن سوقۇشۇپ قالماس-
لىق ئۈچۈن ئاچچىقىنى تەسلىكتە بېسىپ،
ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇشۇنداق گەپ
تالىشىش پات - پات يۈز بېرىپ تۇراتتى.
بىر كۈنى نادىر بىر يۈرۈش ئاتكىرىتكىلار-
نى ئۆيگە ئېلىپ كەلدى. ئاتكىرىتكىلارغا
چىرايلىق كىنو چولپانلىرىنىڭ رەسىمى
بېسىلغانىدى. تۇمارگۈل ئاتكىرىتكىلار-
نى قولىغا ئېلىپ شۇنداق بىر قارىدى - دە،
چىرايى ئۆڭۈپ، ئۇنى ئۈستەلگە تاشلاپ
قويدى. نادىر كەچقۇرۇن ئىشتىن قايتىپ
كەلگەندە ئاتكىرىتكىلارنىڭ يىرتىلىپ پار-
چە - پارچە قىلىۋېتىلگەنلىكىنى كۆردى.
مۇشۇ ئىش تۈپەيلى ئەر - خوتۇن ئىككى-
سى بىر سائەتكە يېقىن گەپ تالاشقا-
نىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ نادىر ئايالىنى
قەستەن تېرىكتۈرىدىغان بولۇۋالدى. ئۇ

كوچىدا ئايالى بىلەن بىللە مېڭىۋاتقاندا
چىرايلىق كىيىنگەن قىزلارنى كۆرۈپ قالـ
سا: ئاۋۇ قىز نېمىدېگەن چىرايلىق،
كىيىملىرى قانداق ياراشقان - ھە، دەپ
قويا تتى. بۇنداق ۋاقىتلاردا تۇمارگۈل
راستىنلا تېرىكىپ غوتۇلداپ كېتەتتى، يا-
كى ئېرىنى بىر - ئىككى ئېغىز تىللىۋالاتـ
تى. مۇشۇنداق ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار
ئۈستىدە ئىككىسى پات - پات گەپ تالىـ
شىپ، بىرمەزگىل كۆڭۈلسىز ئۆتۈشكەن،
كېيىنچە يەنە ئەپلىشىپ قالغان، ئۇ ئىش-
لار ھەر ئىككىسىنىڭ كۆڭلىدىن كۆتۈرۈ-
لۈپ كەتكەندى. بۈگۈن ئۇلار يەنە تې-
لېۋىزوردىكى سېرىق چاچلىق قىز تۈپەيـ
لى ئۇرۇشۇپ قالدى. ئەمما بۇ قېتىم بۇ-
رۇنقىغا قارىغاندا قاتتىقراق ئۇرۇشتى،
شۇڭا ھەر ئىككىسىنىڭ كۆڭلى قاتتىق
ئازار يېدى.

نادىر ئەنە شۇنداق كۆڭۈلسىز ئەسـ
لىمىلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىچە
ئۇيقۇغا كەتتى.

* *

ئەتىسى ئەتىگەندە ئەر - خوتۇن
ئىككىسى ئۈن - زۈۋانسىز ھالدا ئولتۇرۇپ
چاي ئىچىشتى. نادىر ئىشقا بارىدىغان چاغـ
دىمۇ ئۈن - تىنسىزلا ئىشىكتىن چىقتى.
ئۇلار ھەر كۈنى ئۈچ ۋاق تاماقتا بىرگە
بولاتتى - يۇ، ئىززەتلا گەپلەشمەيتتى.
بۇنداق ئەھۋال بىرنەچچە كۈن داۋاملاشـ
قاندىن كېيىن، ئاخىرى تۇمارگۈل بۇنىڭغا
چىدىمىدى. ئۇ ئېرىنىڭ مۇددىئاسىنى
بىر ئەرگىكەت بىلەن سىناپ كۆرمەكچى
بولدى. ئېرى ئىشقا كەتكەندىن كېيىن

ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇپ ئويلاندى، ھەر-
خىل خىياللار ئۇنىڭ مېڭىسىنى قوچۇۋەت-
تى. ئۇ ئاخىرى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە يامانلاپ
كېتىش قارارىغا كەلدى. ئۇ ئالدى بىلەن
كىيىم - كېچەكلىرىنى، كۈندە ئىشلىتىپ تۇ-
رۇۋاتقان ھەرخىل بۇيۇملىرىنى چامادانغا
قاچىلىدى. ئاندىن ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇچـ
قاقلىرىغىچە قاراپ چىقتى. شۇپەيتتە ئۇنىڭ
كۆزىگە بۇ ئۆي باشقا ھەرقانداق ۋاقىتتىـ
كىدىن يېقىملىقراق كۆرۈندى، چىقىپ
كەتسىلا بۇ ئۆيگە قايتا كىرەلمەيدىغاندەك
تۇيۇلدى. شۇڭا ئۆيدىن چىققۇسى كەلمەي
خېلى ئۇزۇنغىچە ئولتۇرۇپ قالدى. ئاخىرى
بۇنداق ئارىسالدىلىقتىن دېمى سىقىلىپ،
سىرتقا چىقماقچى بولدى، ئەمما چامادانىنى
ئۆيدىن يۆتكەشكە جۈرئەت قىلالمىدى. ئۇ
قەدەملىرىنى تەسلىكتە يۆتكەپ ھويلىغا
چىقتى. غەرب تەرەپتىن كېلىۋاتقان غۇر -
غۇر شامال ھويلىدىكى بۆك - باراقسان دە-
رەخ شاخلىرىنى لەرزان تەۋرىتىپ تۇراتتى.
ئۇ ھويلىدا نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي بىر
پەس تۇرۇپ قالدى - دە، مەقسەتسىز ھالـ
دا يول بويىدىكى سەيپۇڭ ئايالنىڭ دۇكىـ
نىغا كىردى. سەيپۇڭ ئايال تۇمارگۈلگە
سالام قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى ئولتۇرۇشقا
تەكلىپ قىلىپ قويۇپ، ئۆز ئىشىنى قىلىـ
ۋەردى. تۇمارگۈل دەرىزىدىن ھويلىغا
قاراپ ئولتۇرۇپ، تۇساتتىن بىر ئىشنى
ئويلاپ قالدى. چۈنكى بۇ چۈشلۈك تاماققا
ئاز قالغان ۋاقىت بولۇپ، ئېرى ئىشتىن
قايتىپ كەلسە ئۇنى دېرىزىدىن كۆرەلەيتـ
تى، ئۇ مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ، ئېرى ئۆي-
گە كىرگەندىن كېيىن قانداق ئىشلارنىڭ
يۈز بېرىدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولدى.
ئاخىرى ئۇ كۈتكەن ۋاقىتمۇ يېتىپ

كەلدى. نادىر ئىشتىن كىلىپ ئۆدۆل ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بۆنى تۆمارگۆل كۆرۆپ تۆردى. نادىر ئىشىكنى ئېچىپ ئۆيگە كىردى-دە، تۆمارگۆلنىڭ ئۆيدە يوقلۆقىنى بىلىپ بىرئاز جىددىيلىشىپ قالدى. ئۆيگە يەنە بىر قېتىم ئىنچىكىلەپ قاراپ چىقتى، ئايالى ئىشلىتىپ كىلىۋاتقان بەزى نەرسەلەر كۆزىگە چېلىقمىدى. ئۇ ياندىكى ئۆيگە كىرىپ كىيىم ئىشكاپىنى ئېچىۋىدى، ئايالىنىڭ كىيىملىرى يوق بولۆپ چىقتى. شۇ ئەسنادا ئۇ كارىۋاتنىڭ بېشىدا بىر چامادانىنىڭ تۆرغانلىقىنى كۆرۆپ قالدى. چامادانىنىڭ ئېغىزى ئوچۇق ئىدى. نادىر يېقىن بېرىپ قاراپلا ئۇنىڭ ئىچىگە نېمە قاچىلانغانلىقىنى بىلدى. ئۇ بۇنىڭدىن تۆمارگۆلنىڭ كېتىشكە تەييارلانغانلىقىنى، لېكىن تېخى كەتمىگەنلىكىنى چۈشەندى. ئەمما ئايالىنىڭ كەتمەكچى بولغان تۆرۆقلۆق يەنە نېمە ئۈچۈن ئۆزى كېلىشتىن بۆرۆن كەتمىگەنلىكىنى چۈشىنەلمىدى، ئۇ ئايالىنىڭ زادى قانداق ئويۇن ئوينىماقچى بولغانلىقىنى بىر كۆرۆپ باقماقچى بولدى-دە، مىيىقىدا كۆلۈمسىرەپ قويۇپ تاماكا ئورىدى. ئۇ تاماكا چەككەچ بىر پەس خىيال سۆرگەندىن كېيىن، ئاخىرى بۇ ئىشقا پەرۋا قىلماسلىق قارارىغا كەلدى.

نادىر قولىدىكى ئۆچۈپ قالغان تاماكا قالدۇقىنى كۆلدانغا تاشلىدى-دە، ئىشىكتىن چىقتى. ئۇ ئالدى بىلەن چۈشلۆك تاماق يەۋالماقچى بولۆپ، ئىزدۆل قورۆنىڭ چوڭ دەرۋازىسى يېنىدىكى كىچىك ئاشخانىغا قاراپ ماڭدى. تۆمارگۆل بۆنى دېرىزىدىن كۆرۆپ يۆرىكى قارت قىلىپ قالدى. چۈنكى ئۇ نادىر مېنىڭ ئۆيدە يوقلۇقىمنى، چامادانىنى كۆرۆپ جىددىيلىشىدۇ، مېنى ئىزدەپ قوشنىلاردىن سۆرۆشتۆرۆپ كۆرىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. نادىرنىڭ بۇنداق پەرۋاسىزلىقى ئۇنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلدى. ئەمدى ئۇنىڭغا ئېرىنىڭ ئاشخانىدىن چىقىشىنى كۆتۆپ ئولتۆرۆشتىن باشقا ئامال قالمىغانىدى. ئۇ پات-پات سائەتكە قاراپ قوياتتى، ۋاقىت ئۇنىڭغا ناھايىتى ئاستا ئۆتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، ئىچى تىتىلداپ كېتىۋاتاتتى.

نادىر تاماق يەپ بولۆپ ئۆي تەرەپكە قاراپمۇ قويماي ئىزدۆل ئىدارىسىغا قاراپ يول ئالدى. بۇنى كۆرۆپ تۆمارگۆلنىڭ پۆتكۆل ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى. ئۇ ئۈن سىلىپ يىغلىۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋالدى. ئەگەر يېنىدا ئادەم بولمىغان بولسا، يىغلاپ تاشلىغانمۇ بولاتتى. ئۇ، مەن سەزگۆر ئايالمەن، ئىش ئويلىغىنىمدەك بولدى، ئۇنىڭ كۆڭلىدە مەن يوق، دەپ ئويلىدى. ئۇ ئېرىنىڭ قارىسى يىتكىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن سەيپۇڭنىڭ دۇكىنىدىن چىقىپ يەنە ئۆيگە يېنىپ كىردى، ئاندىن كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ، ئۈن سىلىپ يىغلىۋەتتى، ئۇ كارىۋاتتا يېتىپ نۇرغۇن نەرسىلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۆزدى. ئەمدى چامادانغا قاچىلانغان نەرسىلەرنى ئۆز جايىغا قويۇپ، ئېرىنى بۇرۇنقىدەكلا كۆتۆپ ئولتۆرسۇنمۇ؟ ياق، ئېرى ئۇنىڭ مەقسىدىنى چۈشىنىپ بولدى، چۈشىنىپ تۇرۇپ پەرۋا قىلمىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق بۇ ئىشقا ئۇنىڭ غۇرۇرى قانداقمۇ يول قويالىسۇن! شۇ پەيتتە تۆمارگۆلنىڭ كۆڭلىگە بىر ئوي كەلدى. ئۇ ئېرى ئىشتىن چۈشىدىغان چاغ بولغىچە ساقلاپ تۇرماقچى بولدى، بۇ ئۇنىڭ

ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى پۇرسەت ئىدى. ئېرى ئىشتىن چۈشۈپ ھويلىغا قەدەم باسقان چاغدا، تۇمارگۈل چامادانني كۆتۈرۈپ ھويلىدا ئېرى بىلەن دوقۇرىشىدۇ، ئەگەر ئېرى ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراپ يولىنى توسۇپ تۇرۇۋالسا، ئازراق ناز قىلىپ قويۇپ ئۆيگە يېنىپ كىرىدۇ، مۇبادا ئېرى ئۇنىڭ بۇ ئىشىغا يەنىلا پەرۋا قىلمىسا، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى گۇمانىنى ئىسپاتلىغان بولىدۇ. ئۇ بۇلارنى ئويلاۋېتىپ، كېيىنكى ئاقىۋەتنىڭ يۈز بېرىپ قالماسلىقىنى خۇدادىن تىلىدى ۋە بۇنى يەنىمۇ ئىنچىكىرىلەپ ئويلاشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

تۇمارگۈل بۇنداق كۆڭۈلسىز خىياللاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بېشىنى پۈركەپ يېتىپمۇ باقتى، بىراق يا ئۇيقۇسى كەلمىدى، يا خىيالىنى باشقا بىر ئىشقا يۆتكىيەلمىدى. ئۇنىڭغا بىر مىنۇت بىر كۈندەك، بىر سائەت بىر يىلدەك تۇيۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. مەيلى نېمىلا بولسۇن ئاخىرى ئۇ بارلىق ئازابلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئۈچ يېرىم سائەتنى ئۆتكۈزدى. شۇ پەيتتە تۇمارگۈل ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، چۈنكى تۆت ياشلىق قىزى راھىلە باللار باغچىسىدا ئىدى، ئۇنى دەرھال ئەكىلىۋالمىسا بولمايتتى. ئېرىنىڭ ئىشتىن قايتىپ كېلىشىگە بولسا ئاران يېرىم سائەتلا ۋاقىت قالغانىدى. ئۇ ئالدىراپ-تېنەپ باللار باغچىسىغا قاراپ ماڭدى.

تۇمارگۈل باللار باغچىسىغا بارغاندا، قىزى ئىشىك ئالدىدا ئانىسىنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئۇ ئانىسىنى كۆرۈپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئانىسى ئۇنى باغرىغا چىڭ باستى-دە، كۆتۈرۈپ ماڭدى.

ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە تۇمارگۈل قىزىنى يەرگە قويۇپ:

— قىزىم، سەن مۇشۇ يەردە ئويناپ تۇرغىن، مەن ئۆيگە كىرىپ چىقاي، ئاندىن ئىككىمىز چوڭ ئاناڭنىڭ قېشىغا بارىمىز، جۇمۇ،— دېدى.

— بەك ياخشى بولدى، بەك ياخشى بولدى، چوڭ ئانامنى بەك كۆرگۈم كەلدى،— دېدى قىزچاق خۇشال بولۇپ،— داداممۇ بايامدۇ؟

— داداڭ سىرتقا خىزمەتكە كېتىپ قاپتۇ، كەلگەندىن كېيىن بارىدۇ،— دېدى تۇمارگۈل ئۆي تەرەپكە كېتىۋېتىپ.

تۇمارگۈل ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن دېرىزە ئالدىغا كېلىپ ئېرىنىڭ يولىغا قارىدى، ئېرىنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەچكە چامادانني ئالدى-دە، ئىشىكنى تاقاپ ھويلىغا چىقتى. قىزى بەخىرامان ئويناپ ئولتۇراتتى. ئۇ قىزىغا قاراپ جىم-جىت تۇرۇپ قالدى. ئۇ كۆرۈنۈشتە قىزىنىڭ دىققىتىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن قاراپ تۇرغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئېرىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ۋاقىتنى قەستەن ئۇزارتىۋاتاتتى. شۇ چاغدا قىزى ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— ماڭە، ئاپا، قاراپ تۇرىسەنغۇ، چوڭ ئانامنىڭ قېشىغا تېزرەك بارايلى،— دېدى ئانىسىنىڭ پېشىنى تارتىپ.

تۇمارگۈل قەدەملىرىنى ئاستا يۆتكەۋېتىپ سائىتىگە قارىدى، ئېرىنىڭ ئىشتىن چۈشىدىغان ۋاقتى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ھېسسىياتىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولمايتتى. ئەگەر شۇ مىنۇتلاردا ئېرى ئالدىدا پەيدا بولۇپ قالسا، قانداق ياخشى

بولاتتى ـ ھە!

تۇمارگۈل ئاپتوبۇس بېكىتىگە بەكمۇ تەستە يېتىپ باردى، ئۇنىڭ بەدەنلىرى بوشىشىپ ئاپتوبۇسقا چىققۇدەك ھالى قالمىغانىدى. شۇنداقتىمۇ بارلىق كۈچىنى يىغىپ ئاپتوبۇسقا چىقتى. قىزنى بولسا يېنىدا تۇرغان بىر كىشى كۆتۈرۈپ ئاپتوبۇسقا چىقىرىپ قويدى. ئۇ ئۆي تەرەپكە ئاخىرقى قېتىم مەيۈسكىنە نەزەر تاشلىدى ـ دە، كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالدى. ئۇ، مەن سەزگۈر ئايالمەن، ئويلىغىنىمدەك بولدى، ئەمدى ھەممە ئىش تۈگىدى، دەپ ئويلىدى.

* *

ئاردىن ئىككى ئاي ئۆتتى. بۇ ئىككى ئاينى تۇمارگۈل بىر خىل تىتىلداق، ئىنتىزارلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ئۇ نادىرنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ تۇيۇقسىز كېلىپ قېلىشىغا ئىنتىزار بولاتتى، لېكىن ئۇنىڭ «خېتىڭنى ئال» دەپ تۇرۇۋېلىشىدىن قورقاتتى. شۇنداقتىمۇ تۇمارگۈل ئېرىنىڭ ھەققىي مۇددىئاسىنى ئېنىقراق بىلىپ بېقىش ئارزۇسىدا بىرنەچچە قېتىم ئېرى ئۆتىدىغان يوللارنى پايلاپمۇ باقتى. بىراق، قېرىشقاندەك بىرەر قېتىممۇ بۇنداق پۇرسەتكە ئېرىشەلمەي قايتتى.

بىر كۈنى تۇمارگۈل كۆچىلىگە بىر ئىشنى پۈكتى ـ دە، ئاپتوبۇسقا چۈشۈپ، ئۇدۇل ئېرى ئىشلەيدىغان ئىدارىنىڭ يېنىدىكى ماگىزىنغا كەلدى. بۇ، ئىشتىن چۈشۈشكە ئاز قالغان چاغ بولۇپ، نادىر ئىشتىن چۈشكەندە مۇشۇ ماگىزىننىڭ ئالدىدىن ئۆتەتتى. تۇمارگۈل مۇشۇ يەرگە كېلىپ ساقلاپ تۇرۇشنى نېمىشقا بۇرۇنراق ئويلىمىغان بولغىيدىم، دەپ ئويلىدى ئىچىدە. ئۇ دېرىزىدىن ئېرى ئۆتىدىغان يولغا كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇردى.

ئالاھەزەل يېرىم سائەت ئۆتكەندە، نادىر راستتىنلا ماگىزىننىڭ ئالدىغا قاراپ كەلدى. تۇمارگۈل ئۇنىڭ ئۆزىگە تونۇش بولغان ئاشۇ سالاپەتلىك قامىتىنى، سالماق، ئەمما مەزمۇت قەدەم ئېلىشلىرىنى كۆرۈپ، يۈرىكى دۈپۈلدەشكە باشلىدى، ۋۇجۇدىنى گويا ئېرى بىلەن كۆرۈشمىگىلى ناھايىتى ئۇزاق يىللار بولغاندەك بىر خىل تەلپۈنۈش، سېغىنىش سېزىملىرى قاپلىدى. ئۇمۇ پايلاپ تۇرۇپ نادىرنىڭ ئالدىدا يەردىن ئۈنگەندەكلا پەيدا بولدى. ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىگە تىكىلىشىپلا قېلىشتى، بولۇپمۇ نادىر بۇنداق تاسادىپىيلىقتىن قېتىپلا قالدى.

تۇمارگۈل بۈگۈن ناھايىتى پۇزۇر ياسانغانىدى. ئۇ ئۇچىسىغا تەڭگە گۈللۈك، تېگى يېشىل گىرىپ كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ، بەلبېغىنى چىڭ تارتىپ باغلىشىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان كۆكسى، ساغرىسى، يەلكىلىرىدە يېيىلىپ تۇرغان دولقۇنسىمان سارغۇچ چاچلىرى ئۇنىڭغا تېخىمۇ نازاكەت بېغىشلىغانىدى. شۇ پەيتتە نادىرنىڭ قەلبى تۇمارگۈلنى دەسلەپ كۆرگەن ۋاقتىدىكىدەك بىرخىل ئوتلۇق مۇھەببەت بىلەن لاۋۇلداپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ دەرھال ئېسىنى يىغىپ، ئالدى بىلەن گەپ باشلىدى:

— بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟

ئەمما تۇمارگۈل ئۆزىنى ناھايىتى تەمكىن تۇتۇپ تۇراتتى.

— ئازراق بىر نەرسە ئالاي دەپ كەلگەنىدىم، — قىسقىلا جاۋاب بەردى تۇمارگۈل.

نادىر تۇمارگۈلنىڭ قولىدىكى سومكىغا قاراپ قويدى - دە، يەنە سورىدى:

— راھىلە ياخشىمۇ؟ سالامەتلىكى قانداق؟

تۇمارگۈل پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتتى:

— ئۆزىڭىز ھېچ ئىشتىن خەۋەرسىز بەخىرامان ئوينап يۈرگەن بىلەن ھەممە جاپانى مەن تارتىۋاتىمەن، بالا ئاغرىپ قالدى، بىر نەچچە كۈندىن بېرى قىزىپ ياتىدۇ، بار ئامالنى قىلىپ باقتىم، ساقايمىدى، چۈشتىن كېيىن دوختۇرخانىغا ئاپىرايمىكىن دەيمەن.

نادىرنىڭ يۈرىكى قارت قىلىپ قالدى. ئۇ، قىزىغا بەك ئامراق ئىدى، قىزىمۇ دادىسىغا ئامراق ئىدى. نادىرنىڭ مۇشۇ ئىككى ئاي ئىچىدە قىزىنى بەك كۆرگىسى كەلگەنىدى. قىزىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ كەسكىن ھالدا:

— تۇمارگۈل، سەل تۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن سىز بىلەن بالىنى كۆرگىلى بارىمەن،— دېدى - دە، ئالدىراپلا ماگىزىنغا كىرىپ كەتتى.

نادىر ھايال ئۆتمەي ماگىزىندىن قىزىغا تاتلىق - تۈرۈم، ئويۇنچۇق قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ چىقتى - دە، تۇمارگۈل بىلەن بىللە قېيىن ئانىسىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

نادىر قېيىن ئانىسىنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ھەيرانلىق ئىچىدە تۇرۇپ قالدى. چۈنكى قىزى راھىلە ئىشىك ئالدىدا بەخىرامان ئويناپ يۈرەتتى. ئۇ دادىسىنى كۆرۈپ ئالدىغا ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ كەلدى. نادىر قىزىنى دەس كۆتۈرۈپ باغرىغا چىڭ باستى، يۈز كۆزلىرىگە قانماستىن سۆيدى. ئۇ گەرچە بۇ ئىشتىن ھەيران قالغان بولسىمۇ، قىزىنى كۆرۈپ قەلبىدىكى بىئاراملىق، تىت - تىتلىق يوقاپلا كەتكەنىدى.

ئەسلىدە تۇمارگۈل «راھىلە ئاغرىپ قالدى» دەپ يالغان ئېيتىپ قويغانىدى، ئۇ مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق نادىرنى ئالداپ، ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىش، ئاندىن بىر ئامال قىلىپ ئېرى بىلەن بىللە ئۆيىگە قايتىپ كېتىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى.

شۇ پەيتتە ئۆيدىن تۇيۇقسىز تۇمارگۈلنىڭ ئانىسى چىقىپ قالدى - دە، ئىتتىك كۈيئوغلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام قىلدى، ئاندىن:

— ئوبدان تۇردىڭىزمۇ بالام، سەپەرنىڭ خەتىرى يوق دېگىلى بولمايدۇ، خۇداغا شۈكرى، تىنچ، ئامان كەپلا،— دېدى.

نادىر بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قالدى. ئەسلىدە تۇمارگۈل ئانىسىغا: «نادىر يىراق بىر ناھىيىگە خىزمەتكە كېتىپ قالدى، ئۇ كەلگىچە سىلەرنىڭ قېشىڭلاردا تۇراي دەپ كەلدىم» دەپ قويغانىدى.

نادىر ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ئىلاجىسىز ئىككى سائەتتەك ھايال بولدى. چۈنكى قېيىن ئانا كۈيئوغلىنىڭ «ھاردۇقى» نى چىقىرىش ئۈچۈن خېلى ۋاقىت قازان - چۆمۈچ بىلەن ھەپىلەشتى. نادىرمۇ قىزىغا ئېلىپ كەلگەن نەرسە - كېرەكلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن نادىر راستتىنلا سەپەردىن كەلگەندەك بىر ھالەت شەكىللەندى.

تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن،

تۇمارگۈلنىڭ ئانىسى قاچا - قۇچىلارنى
يىغىشتۇرۇپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى.
تۇمارگۈل بولسا ئازراق بىر نەرسە يەپ
قويۇپلا داستىخاندىن قوپۇپ كەتكەن، ھا-
زىر ياتاق ئۆيدە نېمىدۇر بىر ئىش بىلەن
مەشغۇل بولۇۋاتاتتى.

شۇ پەيتتە نادىرنى ھاڭ - تاڭ قال-
دۇرىدىغان يەنە بىر ئىش يۈز بەردى:

— ھازىر ماڭىدىغان بولدۇق، سەل
توختاپ تۇرۇڭ بالام، نەرسە - كېرەكلىرىم-
نى ئېلىۋالاي،— تۇمارگۈل بۇ گەپنى
قەستەن شۇنداق يۇقىرى ئاۋازدا ئېيتتىكى،
ئۇنىڭ بۇ سۆزى ئاشخانىدىكى ئانىسىغا
ئاڭلىنىپلا قالماستىن، خىيال سۈرۈپ ئول-
تۇرغان نادىرنىمۇ چۆچۈتۈۋەتتى. نادىر
مختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى - دە،
ياتاق ئۆي تەرەپكە قاراپ قويۇپ ئاستا
ھويلىغا چىقتى، ئۇنىڭ قىزىمۇ دادىسىغا
ئەگىشىپ سىرتقا قاراپ يۈگۈردى. بۇنى
تۈيۈپ تۇرغان ئانا يۇيۇۋاتقان قاچىلىرىنى
قويۇپ، قولىنى پەشتامىسىغا سۈرتتى - دە،
چىقىپ دېدى:

— بىردەم ئولتۇرۇپ ماڭساڭلارمۇ
بولاتتى، بالام، بوپتۇ، ئايرىلغىنىڭلارغىمۇ
بىرنەچچە ئاي بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ،
ئۆيۈڭلەردە ئىشلارمۇ يىغىلىپ قالغاندۇ،
شۇڭا ئالدىرىغانسىلە، ئۇنداق ئۇزاق
يوقاپ كەتمەي پات - پات كېلىپ تۇرۇڭلار.

ئانا كۆيئوغلىنى دەرۋازىنىڭ ئالدى-
غىچە ئۇزىتىپ چىقتى، ئۆي تەرەپكە قا-
راپ قىزىنى ئالدىراتتى:

— چاققان بول قىزىم، نادىراخۇن
سېنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

تۇمارگۈل ئۆيدىن چىققاندا نادىر
قىزىنى يېتىلەپ ئاللىقاچان ئاپتوبۇس
بېكىتىگە بېرىپ تۇرغانىدى. تۇمارگۈل
ئېرىگە يېتىشىۋېلىش ئۈچۈن چامادانىنى
كۆتۈرۈپ يۈگۈرگەندەك تېز ماڭدى. ئۇ
ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ بېكەتكە كېلىشى
بىلەنلا ئاپتوبۇس كەلدى.

ئۇلار ئاپتوبۇستا گەپ - سۆز قىلىشمىدى،
پەقەت ئاپتوبۇس ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ
توختىغاندىلا، ئاندىن نادىر چامادانىنى
قولىغا ئالدى. تۇمارگۈل قىزىنىڭ قولى-
دىن يېتىلەپ ئاپتوبۇستىن چۈشتى. ئۇلار
ئۈن - تىنسىز ئۆيگە كىرىشتى. ئۆيگە كىر-
گەندىن كېيىن، تۇمارگۈل ئالدى بىلەن
چامادانىنى ئاچتى - دە، ئىچىدىن بىر يۈ-
رۈش ئاتكىرىتكىلارنى ئالدى ۋە:

— ئۆتكەندە مەن خاتا قىلىپتىمەن.
ھەركىمنىڭ ئۆز ئالدىغا قىزىقىشى بول-
دىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرمەپتىمەن.
مانا، ئېلىڭ. بۇنى بازاردىن مىڭ بىر
مۇشەققەتتە ئىزدەپ تاپتىم. بۇ بىر تولەم
بولۇپ قالسۇن، بۇنى ئۆزىڭىز ئۆيىنىڭ
خالىغان يېرىگە تىزىپ قويۇڭ،— دەپ
ئاتكىرىتكىلارنى ئېرىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

نادىر ئاتكىرتكىلارنىڭ يىرتىۋېتىل-
گەن ئاتكىرىتكىلارغا ئوخشاش ئىكەنلىكى-
نى بىلدى.

ئۇلار بىر - بىرسىگە تىكىلىپ قاراش-
تى. ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايلىرىدا يېقىم-
لىق تەبەسسۇم جىلۋىلەندى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

جۇرئەت سەيپۇللا

ئىككى نەسىر

ئۆزۈمنى كەچۈرمەيمەن

— دوستۇم، سەن يەنە خاتا قىلدىڭ.

— راست ئېيتىسەن، ئاغىنە، مەن تۈنۈگۈن مەست هالدا ئۆز ساۋاقدىشىمنى ئۇرۇپ قويۇپتىمەن، مەن ئەمدى ئۆزۈمنى كەچۈرمەيمەن، مانا ئىسپاتى،— دوستۇمغا بىلىكىمدىكى كۆيۈك تاتۇقلىرى ئارىسىدىكى ئەمدىلا تاماكا چوغى بىلەن كۆيدۈرۈلگەن يېڭى كۆيۈك يارىسىنى كۆرسەتتىم. دوستۇم مەمنۇنلۇق بىلەن مۈرەمگە قېقىپ قويدى.

بىر مەزگىل ئۆتۈپ كەتتى.

— سەن زادىلا تۈزەلمەيدىكەنسەن، قويساڭچۇ سېنى،— ئاقكۆڭۈل ئاغىنەم مېنى تاشلاپ كېتىپ قالدى.

— ئەمدى ئۆزۈمنى قەتئىي كەچۈرمەيمەن، باشقا ئادەم بولسىغۇ مەيلى، مەستلىكتە ئۆز ئانامنى ئۇرۇپ قويۇپتىمەن،— مەن بىلىكىمنى ئاچتىم،— ۋوي، بۇ چوغنى نەگە ياقسام بولار؟! بىلەكلىرىمدە بىر تال يارا پاتقۇدەكمۇ جاي قالماپتۇ ئەمەسمۇ.

دوزاختىن قوغلانغان ئادەم

مەن دوزاخنى كۆردۈم. ئۇ يەر مېنى كېرەك قىلمايمىش. نېمە دەيدۇ دېمەمسىلەر: سەن دوزاخ ئوتىغا تۇترۇقمۇ بولالمايسەن. ئۇ يەر كېرەك قىلمىسا قانداق قىلاي؟! جەننەتكە كىرىشكە ئېغىزلىقىمىزمۇ توشمىدى.

مەن تېڭىرقىغان هالدا كىشىلەر ئارىسىغا كەلدىم، بۇ يەردە تاش، كېسەك، مۇشت، پەشۋا ئارىسىدا قېلىپ، بېشىمنى قۇچاقلاپ، پۇتۇمنى ئىختىيارىغا قويۇۋېتىپ، تازا قېچىپتىمەن. نەلەرگە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىم ماڭا نامەلۇم. تۇيۇقسىز ئالدىمدا گۈر-جەك كۆتۈرۈۋالغان بىر توپ كىشى پەيدا بولدى، نېمىشقىدۇر، ئۇلار بىر-بىرىنىڭ ئارقىدا تۇرۇپ ئورا كولىشىۋاتاتتى. بۇ هەرىكەت شۇنچە سىرلىق، شۇنچە تېز هەم شۇنچە يوشۇرۇن ئېلىپ بېرىلىۋاتاتتى. بىر پەستىن كېيىن ئورەكلەر كولىنىپ، كىشىلەر بىر-بىرلەپ يىقىلدى. مەن يۈگۈرۈشتىن توختاپ قالدىم. قىسقىسى، ئورەكلەر يولۇمنى توسۇپ قويغانىدى. قىزىق ئىش، ئورەككە يىقىلغانلار قوللىرىنى چىقىرىشىپ، ئۇ يەردىن مېنىڭ تەسلىكتە يول تېپىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ پۇتلىرىدىن تارتىپ ئۆزى يىقىلغان ئورىغا موللاق ئاتقۇزغىلى تۇردى. مانا ... ئورەكلەر ئادەملەر بىلەن تولدى. مەن يول ئېچىلغانلىقىدىن خۇش بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئورەكتىن چىقىپ تۇرغان قول، پۇت ۋە باش-كۆزلىرىگە دەسسەپ، ئالغا قاراپ يۈگۈرۈۋەردىم...

مەسئۇل مۇهەررىر: ئەنۋەر ئابدۇرېهىم

ئەركىن نىزامى

بولاقلاردىن ئۇخچۇيدۇ سۆيگۈ

نەۋرەمگە

دۇنيانىڭ سىرى كۆپ، ھېكمەتلىرى كۆپ،
كۆلكىسى مىسقالچە، كۆلپەتلىرى كۆپ.
بەختكە ئېلىشداش بەختسىزلىك ھەم،
گۈل تېرىپ بەزدە ئورنىۋالدىم چۆپ.

شادلىقىم ھۆكۈمران قايغۇغا بۇ دەم،
ئىز بېسىپ تۇرغاندا تىرەپ نەۋرەم پۇت.
ياش ئەمەس، كۆزۈمدە كۆلكە ئۇچقۇندار،
تىلەيمەن ئىز پۈكۈپ سەبىيلەرگە قۇت.

قاراڭغۇ تۈنلەردە باردۇر چىرىغىم،
تولۇن ئاي، نۇرۇڭنى ئۆزگىلەرگە بەر.
بالىسىز ئۆيلەردە دۇئا – تىلاۋەت،
مۇڭلۇق ئەللەيلەرگە تەشنا شۇ قەدەر.

قايرىلىپ قارايمەن ئۆتكەن ئۆمرۈمگە،
قالدىمۇ ئىزىم دەپ، ئۆچتىمۇ ياكى.
ۋاپاسىز سۆيگۈدەك ئۆرتەپ كۆڭۈلنى،
تاڭدىكى شەبنەمدەك كۆچتىمۇ ياكى.

ياق، ئەنە يانماقتا ھۇجرامدا چىراغ،
نۇرىدا يالتىراپ ئۇلانغان يوللار.
بۈگۈندىن نەۋرەمنىڭ ئەتىسى پارلاق،
دېمەككى بۇ يوللار ئۈزۈلمەس يوللار.

بىر كەلىمە سۆز

خۇش كەيپسىز مېھمىنىم، تارتىنماڭ زىنھار،
مېھماندوست يۇرتۇمنىڭ ئەمەس كۆڭلى تار.
تاپالماس بۇ يەردە بايلىق، پۇل – پۈچەك،
ئەل سۇنغان بىر يۇتۇم چايدەك ئېتىبار.

بايلىقتىن تىكلەنگەن ئابروي – ئاتاقنى
خەس – چاۋا ئورنىدا كۆرەر زېمىن بۇ.
مەرىپەت – سەنئەتكە پەرۋانە گويا،
ئىناقلىق – دوستلۇقنى سۆيەر زېمىن بۇ.

بۇلاقلار سۇ ئەمەس، سۆيگۈ چاچىدۇ،
ھەر سەھەر بۇلبۇللار تۆكەر كۆلگە سىر.
ئۆيىنىشىپ مەجنۇننى ئەگكەن شامالمۇ
بىر شېرىن سۆيگۈنىڭ ئىلكىگە ئەسىر.

ئۇنۇتماڭ بۇ يەرنى، قەدەھ سۆزۈم شۇ،
سىز ئۈچۈن ساھىبخان شەھەر ھەم سەھرا.
ئۇنۇتماڭ، يۇرتىڭىز ئەسلىدە مۇشۇ،
ھەر چىمدىم تۇپرىقى سىزگە تۇتىيا.

خۇشلىشىش

تۇشۇپ ۋاقتى جەڭچى يىگىتىنىڭ،
ئالدى قىسمىدىن قايتىش بۇيرۇقى.
ئەزىز ئىدى ئاڭا بۇ يەرنىڭ
قويىنى باھار، سىرداش تۇپرىقى.

ئاخىرقى رەت ئايىنى قولتۇقلاپ،
ياماشتى ئۇ خادا تاشلارغا.
تاغلار ئويغاق، جەڭچى كېزەر جىم،
تولۇپ كۆزى ئىسسىق ياشلارغا.

سۇرتۇپ كۆزىگە ئېزىگۇ تۇپراقنى،
دېدى يىگىت ، خۇش گۇزەل ماكان.
ئۇنۇتماسمەن سېنى چوپان قىز،
ئۇنۇتماسمەن سېنى تاغ، ئورمان.

ئەنە تونۇش پولات ئىستېھكام،
گەملەردە چىراغىنىڭ نۇرى.
دۇلقۇنلىنىپ تارايدۇ ئاستا
چېگرا كۆيى — جەڭچى غۇرۇرى.

چاقىرىپتۇ مېنى گۇل يېزام
يېڭى چېلىش قايناملىرىغا.
ئۇچرىشارمىز جەڭچى دوستلىرىم،
ئەتىمىزنىڭ بايراملىرىدا.

كۇننى ئايغا، ئايىنى يەللارغا
ئۇلىغان ئۇ مۇشۇ تاغلاردا.
چەكسىز دالا، قارلىق يوللارنى
ئوخشتاتتى گۇزەل باغلارغا.

ئايرىلسامۇ قىسمىدىن بۇگۇن،
تەپكىدە قول، باغلاقلىق بېلىم.
قوغداش ئۇچۇن گۇل باھارىڭنى،
جەڭچى ئوغلۇڭ تەييار ۋەتىنىم.

سايرا

ئاتالدىڭ ئەل ئارا چولپان، چىمەننىڭ بۇلبۇلى، سايرا،
نازاكەت باغىنىڭ خۇش بۇي پۇراقلىق بىر گۇلى، سايرا.

جاھان سەھنىسىدە مېھرۇ - مۇھەببەتتىن شەرەپ تاپتىڭ،
سېنى گۇلشەندە سايراتقان ئىسلاھات يولى، سايرا.

كۆزۆڭ چولپان، چېچىڭ بوستان، يېقىملىق ناز - كەرەشمەڭ بار،
بولالماس سەن كەبى زىلۋا پەرىلەرنىڭ بويى، سايرا.

ئىشىق سەۋداسىدا گۇلخان ۋاپادار ھەر يىگىت قەلبى،
ئالۇر ئىلھام جامالىڭدىن غەزەلخاننىڭ دىلى، سايرا.

جۇلالىق گۇلچىمەن دوپپاڭ زىبا بەستىڭگە زىننەتتۇر،
رەشك ئەيلەپ تۇتار كۆكتە تولۇن ئاينىڭ جۇيى، سايرا.

ئىپار چاچقانىمۇ مەڭزىڭگە، ناۋات قوشقانمۇ لەۋزىڭگە،
گۇزەل ناخشاڭ بىلەن ئاۋات يىگىت - قىزلار تويى، سايرا.

قاناتلانغان قىران قۇشسەن ئەزەلدىن كۆككە تەلپۈنگەن،
سېنى باشلايدۇ ئىستىقبالغا قۇياش — ئاپتاپ يولى، سايرا.

جاراڭلات مەڭگۈ ناخشاڭنى، بىلىپ قويسۇن جىمى ئالەم،
كۆيۈگگە دولقۇنى تەڭكەش ئىلى، تارىم سۈيى، سايرا.

گۈلسۈم نىياز

ئىككى لىرىكا

ساھىلدا

خىياللار باغرىغا ئاتسام ئۆزۈمنى،
ساھىللار، ئىسىمگە كەپقالدىڭ شۇدەم.
قۇمساڭغۇ تۇپرىقىڭ ئەزىزدۇر ماڭا،
بار ئۇندا ئىزلىرىم، بار ئۇندا كۈلكەم.

ساھىللار — مەن سۆيگەن يېشىل كىمخابلار،
ياشاندىم، قولدا بار ھاسا تايىقىم.
قەلبىمدە بىر دەريا سالىدۇ شاۋقۇن،
(لېكىن سەن شاۋقۇنسىز قالدىڭ ئايىغىم.)

ئالدىمدا تۇرغاندەك قىلىدۇ بىراۋ،
يۈرىكىم تونىدى، بەلكى سۆيگىنىم.
چىرىلداپ كۈيلەيدۇ ئۇندا تومۇزغا،
يالتىراق مەنزىرە، مېنىڭ كۆرگىنىم.

دەريانىڭ كۈيلىرى ئەللەيلەر مېنى،
بۈرگۈنلار ئوخشىدى چېچەكلىرىمگە.
يىپەكتەك شولىلار، ياقۇت ياپراقلار
سىيرىلىپ چۈشمەكتە ئېتەكلىرىمگە.

سەبىيدەك شادلىنىپ، سۆيۈندۈم شۇئان،
بۇندىكى ھەر نەرسە نەقەدەر كۆركەم.
ياشلىقىم سىرلىرى ئامانەت سەندە،
ساھىللار — سەن مېنىڭ ئەبەدىي كۈلكەم.

مەن بىلەن بىللە

بۇ كۆكلۆل نە كويدا بىلمىدىم پەقەت،
سەن ھامان مەن بىلەن تۇرىسەن بىللە.
قۇچاقلاپ تاڭلارنى، تاڭلارنى كۈتسەم،
سەن يەنە تۇرىسەن مەن بىلەن بىللە.

بارىمەن گاھىدا دەريا بويىغا،
شاۋقۇنلار ئىچىدىن ئاڭلىنار ئۈنۈڭ.
ئېيتىسەن ئاجايىپ ناخشىلارنى سەن،
سۆيگۈگە ئورنىپ ئۆتىدۇ كۈنۈم.

توقايغا بارىمەن چىمەنلەر ئۈچۈن،
بۇلبۇللار سايرايدۇ، سايرايسەن دەرھال.
چۈشلىرىمدە سەتھەدە سېنىڭ كۆزلىرىڭ،
ھەمىشە بىللە بىز، نېچۈكتۇر بۇ ھال.

ساھىلدا كەزگەندە قالار ئىزلىرىم،
سايىدەك قالمايسەن مېنىڭدىن ھەرگىز.
خىيالىم يىپلىرى ئۈزۈلسە ئەگەر،
قالىسەن تىكەندەك ئۆزۈمگە يالغۇز.

سەن دەريا، سەن شاۋقۇن، سەن بىنر
جۇشقۇن كۆي،
خىياللار ئىلكىدە بولىمەن كۆپ لال.

يۈرەكلەر ئەمرىنى تۆكەر بىر كۈنى
ئاتەشتەك باغرىنى ئاچقاندا ۋىسال.

ھەمدۇللا شىرىپى

كىيلەن

توي كۈنى كەلدى كىيلەن ۋەلسىپىتتە
ئوغلۇمنىڭ ئارقىسىغا مىنگىشىپلا.
نەچچە جۇپ قىز - يىگىتلەر ھەمراھ ئىكەن،
ئەسسالام دىدى ئۆيگە كىرىشىپلا.

خۇش پىئىل، كىيرىسى يوق، لاتاپەتلىك،
بۇلبۇلغا بولۇر ئەنداز شىكەر گەپلىك.
قىيىن ئاتا، قىيىن ئانىغا مىھرى ئاتەش،
ھەر ئىشتا چىچەن - چىۋەر، قولى ئەپلىك.

خۇش كەيپىز دىدۇق موماي ئىككىمىز تەڭ،
ئالدىراپ ئۆي تۆرىدىن كۆرسەتتۇق جاي.
لىكىن قىز تەرك ئىيتىپ ئولتۇرۇشنى،
دەملىدى ئۆز قولىدا بىر چەينەك چاي.

بىيجىڭدا ئوقۇپ كەلگەن بىلىملىك قىز،
ئىشچىغا تىگەرمۇ دەپ غەم يەپتىمىز.
ۋالىيغا قۇدا چۈشمەك ئاسانمۇ دەپ
بىكارغا ئوغلىمىزغا ۋايساپتىمىز.

شاد - خۇرام، كۈلكە - چاقچاق، پاراڭ بىلەن،
بىر ئوبدان سۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.
چاققىنى نەچچە تەخسە گازىر، پۇرچاق،
خۇشلىشىپ ئۆزرە ئىيتىپ تارقىلىشتى.

ئاي - يىللار ئۆتۇپ كەتتى بىر كۈندەكلا،
ئۆزئارا ھۆرمەت گۈلى چىچەكلىشىپ.
رازىمەن قىرىلارنىڭ قۇچىقىدا،
نەۋرىلەر ئويناقلايدۇ تىپچەكلىشىپ.

قالدى قىز كىيلەن بولۇپ ئۆيىمىزدە،
نە كىيلەن پەرى - پەيكەر ھۆرى قالدى.
كۆكتىكى ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاي ھەم،
سۈبھىدەم سۆھەيلىنىڭ نۇرى قالدى.

نەمۇنە ئۆز ئىشىدا ئوغۇل - كىيلەن،
چوڭلارنى كۈتۈشتىمۇ ئۈلگە ئۇلار.
يۇرت ئەھلى دەيدۇ، كىيلەن شۇنداق بولسا
ئۆي دىگەن گۈلگە تولار، نۇرغا تولار.

مەھەممەت داۋۇت

چار پاقا بىلەن چار يىلان

(مەسەل)

چار يىلان پۇشۇلداپ جاڭگالنى كىزىپ،
لوقما - يەم تاپالماي دەرياغا كىلىپ.
دەريادا ئويىنغان بىلىقنى كۆرۈپ،
تۈگۈلدى قورسىقى ئوغىغا تولۇپ.

كۆڭلىمدە دېدى ئۇ: دەريادا بېلىق
شۇڭغۇشۇپ ئازادە ئويناپدۇ سىلىق.
ئويناشلار ئۇنىڭغا بولىدۇ ئوزۇق،
ھېچ ئىشتىن غېمى يوق، توققۇزى تولۇق.
مەن نىچۈن ئاشۇنداق يۈرمەيمەن سېمىز،
تەڭرىنىڭ ئالدىدا بولمايمەن ئەزىز؟
مەن گۇناھ قىلغانمۇ، نېمىشقا خۇدا،
ئاشۇنداق بەختنى قىلمايدۇ ئاتا؟
شۇ خىيال ئىلكىدە تولغىنىپ يىلان،
ئاھ ئۇرۇپ تۇرغاندا قۇرالماي پىلان.
چار پاقا سازلىقتىن كەلدى كۆركىراپ،
دوست تارتىپ يىلانمۇ ماڭدى شۇرقىراپ.
چار يىلان، چار پاقا شۇنداق كۆرۈشۈپ،
مۇڭداشتى، يىغلاشتى ھاردۇق سورۇشۇپ.
چار پاقا دەردىنى تۆكتى كۇسۇلداپ،
سېسىق گاز چىقىرىپ تىنماي پۇسۇلداپ:
ئۇزۇن يىل سازلىقتا كۆركىراپ يۈردۈم،
جاھاندا بارى - يوق سېسىقنى كۆردۈم.
بەزىدە بېشىمغا چۈشتى نىجاسەت،
خارلىنىپ ئاڭلىدىم تالاي ئاھانەت.
بەزىدە ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزدىمەن،
ئاچلىقتا پايلىماي قۇرت سۈزدىمەن.
بېلىقلار ئوينىسا دەريادا ئۈزۈپ،
ئاھ ئۇرۇپ يىغلايمەن قورسىقىم كۆپۈپ.
گەر خۇدا ياراتسا سېنىڭدەك ئۇزۇن،
بېلىققا بەرمەيتتىم دەريادىن ئورۇن...
دېگەندە چار پاقا يىلانغا قاراپ،
شادلاندى گوياكى ئىچكەندەك شاراب.
تاپقاندەك بېلىقنى يېيىش يولىنى
چار يىلان ناينىقلاپ سوزۇپ تىلىنى،
سۆزلىدى: تۈگىمدى مەندىكى تاقەت،
ئەمدىمەن بېلىققا سالىمەن ئاپەت.
پاقىجان، كەل ئاداش، بىر نىيەتتە بىز،
بېلىقنى قوغلىساق دەريادىن شەكسىز
يۈرمەيمىز ئىچىرقاپ مۇشۇنداق ئورۇق؛
ئويناشنىڭ پۇرسىتى بولىدۇ تولۇق.
بۇ دەريا بولىدۇ بىزنىڭ تەختىمىز،
چېچەكلەپ گۈللەيدۇ چوقۇم بەختىمىز.
بەللى، دەپ چار پاقا سەكرىدى خۇشال،
ئاشىقلار گۈلشەندە تاپقاندەك ۋىسال.
ئىككىسى مۇشۇنداق ئىغىز يالىشىپ،
مەڭگۈلۈك دوستلاشتى قەسەم باغلىشىپ.
مەسلىھەت بويىچە يىلاننى پاقا
كۆچىنىڭ بارىچە يۆۋلىدى راسا.
يەل بىلەن يىلاننىڭ غەيرىتى ئاشتى،
ئاچكۆزلۈك ھەۋىسى ياڭرىدى، تاشتى.
بېلىقنى يالغۇزلا يېمەكچى بولۇپ،
سۇلتانلىق تەختىگە مىنمەكچى بولۇپ.
ھوپ دېدى دەم تارتىپ پاقىنى يۇتۇپ،
كېرىلدى قىماردا ئالغاندەك ئۇتۇپ.
چار پاقا ئالدىنىپ كىردى قورساققا،
شۇمنىيەت قوغلىشىپ چۈشتى تۇزاققا.
قاقشىدى - زارلىدى، ئاقتى كۆز يېشى،
بولۇپ بەك بۇرۇختۇم ئايلاندى بېشى.
ئەجەلنىڭ چاڭگىلى قىستىدى ئۇنى،
ئاز قالدى تۇمشۇقتا يېقىنلاپ جېنى.
چار پاقا ئويلىنىپ تاپتى بىر چارە،
قىلماقچى بولدى ئۇ يىلاننى پارە.
يۆۋلىدى يىلاننى كۆچەپ - چىڭقىلىپ،
پۈتىنى چىڭ تىرەپ راسا كېرىلىپ.
پاقىدە يېرىلدى يىلان قورسىقى،
پاقىغا كۆرۈندى ئاسمان بوشلۇقى.
پاقىنى قىينىدى ئاچلىق ئازابى،
ئۇلغايدى يىلاننىڭ غەزەپ - پىغانى.
قىساسىنىڭ ئوتىدا ئېتىلدى يىلان،
پاقىغا يەم بولدى گۆشلىرى شۇئان.
كېرىلىپ چار پاقا كۆككە قارىدى،
يىلاننىڭ زەھىرى تەنگە تارىدى.
تۇساتتىن پاقىنىڭ چەكچەيدى كۆزى،
ئۆزگەردى تېخىمۇ قارىيىپ يۈزى.

يىقىلدى چار پاقا يۇمدى كۆزىنى، ئاقمىدى ئاخىرى بەدنىيەت قىلىق،
جەھەننەم ئىچىدە كۆردى ئۆزىنى، دەريادا پەھۇزۇر ئۈزىمىدى بېلىق.

ۋارىسجان قاسىم

بۇ مېنىڭ يولۇم

تىكەنلەر ئۈستىگە تاشلىغان قانلار، چىرايلىق دەۋەتلەر قوزغىماس ئۈمىد،
توسمىغىن ئالدىمنى، بۇ مېنىڭ يولۇم! قالدۇ مېنىڭدىن يوللىرىمدا ئىز.
تەشۋىشلىك خىيالدا ئۆتتى كۆپ چاغلار، ئۆتسەمەن چاتقالدىن ھەمدە توقايدىن،
ئىلتىجا ئىلكىدە سوزۇلماس قولۇم. ئامىتىم دېمەيمەن تەيىيارنى ھەرگىز.

رەپقەتجان خېلىل

ئۈچ غەزەل

1

كېرەك بولسا چىرايىڭنى ئېچىلغان گۈلگە ئوخشاتماق،
پىراقىڭدا يۈرەكىمنى كېرەككى كۆلگە ئوخشاتماق.
كۆزۈڭنى كۆرسە دەرلەركى: كېيىكتىن كۆز ئوغرىلاپتۇ،
كۆزۈمنى ھەم ئەمەس مۈشكۈل سۈيى قان كۆلگە ئوخشاتماق.
ئېلىپ قەددىڭنى كۆرگەچكە ھەسەتتىن تولغىنار سەرۋى،
ئاسان ئىشقىڭدا مۈكچەيگەن بويۇمنى نۆلگە ئوخشاتماق.
سىياقىمنى سىياقىڭغا سېلىشتۇرماق ئەيىبلىكتۇر،
ئەيىبلىك بولغىنىدەككىم قۇرۇقنى ھۆلگە ئوخشاتماق.
سېنىڭسىز كىرسە جەننەتكە ئېچىلماس كۆڭلى رەپقەتنىڭ،
كۈپۈرلۈق بولسىمۇ گەرچە بېھىشنى چۆلگە ئوخشاتماق.

2

ئەي، يۈرەكتە يوق خىيالىڭدىن بۆلەك زەررىچە ئۆي،
بار دېيىشەك بىلمەك ئۈچۈن خەنجەر بىلەن كۆكسۈمنى ئۆي.
شەن تامانلا بارغۇسىدۇر بۇ خىيالىم تۇلپىرى،

شىنى ئاپئاقنىڭ يولىدا بولسىمۇ كۆپ دۆڭ ۋە ئوي،
بۈزگىنەلەرنىڭ ئىزىدىن قىلسام ئەگەر شاھۇ-سەھەر،
رازىدۇرمەنكى تېرەمنى ئاپىماي تەتۈرگە سوي.
ئايلىنۇرمەن ئىشق ئوتىۈگىنىڭ يېنىدا پەرۋاندەك،
قىشمۇ-ياز، كۈندۈز-كېچە، مەندە پەقەت شۇ بىرلا كوي.
دېمىگىن قىلدىڭ نېمىشقا بۇ چاپانى ئىختىيار،
ئەلمىساقتىن جان پىدالىق ھەننىۋا ئاشىققا خۇي.
سۆيگۈسىز ئۆتكەن ئەسىردىن ياخشى ئاشىقلىق مىنۇت،
يائىمغاي پەقەت يولىدىن زاھىدا ۋەزىڭنى قوي.

3

ئەسلىرىڭدە بارمۇ دىلبەر، بىز ئىدۇق بەش-ئالتە ياش،
باغ ئارا ئوينار ئىدۇق ئۈچكە چېقىپ قوشماق ئاداش.
ئوينىمىز بىر، خۇيىمىز بىر، پويىمىزمۇ تەڭ ئىدى،
بەپلىشەتتۇق شۇ زاماتلا قىلىشىپ قالساق تالاش.
ئاي ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ، ئاھ، قىلدى تەگسىزلىك پەلەك،
مېنى بىر ھالسىز گىياھىۇ، سېنى بىر چېھرى قۇياش.
نەگە كەتتى، ئېيتقىنا، بىر سەندىكى مېھرى-ۋاپا،
بولۇۋاپسەن شۇنچە زالىم، ھالى ئۈستۈن، باغرى تاش.
يادا باققان چاغنى ئۇنتۇپ سەن ياڭاق چاققان بىلەن،
مەن ئۇچۇن مۇمكىن ئەمەسكەن ھەر زامان سەنسىز ياشاش.
لۇتفى ئەيلەرسەنمۇ رەپقەتكە ئەگەر زاھىد بولۇپ،
گۈل يۈزۈڭنى قىبلىگاھ دەپ قويسا مېھرابىڭغا باش.

ئابدۇلئەھەد قادىرى

گۈل بەرگىدە يالتىرار شەبنەم

ئىلتىجا

بىر ئېغىز ئىلتىجايىم بار سىلەرگە، ئاڭلانسۇن ئۆيۈڭلاردىن خۇشال كۈلكە،
بەرمەڭلار ئازار كۆدەك بوۋاقلارغا. يىغا-زار ئاڭلانمىسۇن قۇلاقلارغا.

تەبەسسۇم ھەمراھ بولسۇن چىرايىلارغا،
يىغلاشنى ئۆگەنمىسۇن خۇيۇكلاردىن.
قايتۇرۇپ بېرەر بەلكىم چوڭ بولغاندا،
ئۇ، ھازىر نېمە ئالسا قولۇكلاردىن.

سەبىي ئۇ، سەبىيلىكتە بىزدىن ئۇلۇغ،
ئار ئەمەس، سەبىيلەردىن ھېيىقىشمۇ؛
ئۆي ـ سەھنە، ئۇلار ـ گويا تاماشىبىن،
دېمەككى، مۇھىم قانداق رول ئېلىشمۇ...

«بالا ئۆز ئاتىسىنى دورايدۇ» دەپ،
كونىلار ئېيتقانىكەن (دۇرۇس بۇ گەپ.)
بىزدىكى يامان خۇيىنىڭ ۋىرۇسلىرى
كەتمىسۇن باللارغا يۇقۇپ، ئەدەپ.*

كەتمىسۇن باللارغا يۇقۇپ، ئەدەپ،
مىراس دەپ بىلسۇن ئۇلار ياخشىلىقنى.
بولارمىش كەچ كىرگىچە ۋىسقى شۇنداق،
ئەتىگەن يېسە قانداق ناشتىلىقنى...

شائىرلىقىمغا ئىمزاھات

مەن ئانامدىن تۇغۇلغان ئەمەس،
شائىرلىققا يا دىپلوم ئېلىپ.

قىلغىنىم يوق بۇ ئىشقا ھەۋەس،
دەسمايىسىز تاپاۋەت بىلىپ.

چۈشتى قاچان باغرىمغا بىر ئوت،
شۇندىن بېرى ئاشىق ـ جۇنۇنمەن.
شېئىر بىلەن ئالەمدە مەۋجۇت،
بولۇپ كەلدىم ھازىر، بۇرۇن... مەن.

زورلىمىدى ھېچكىممۇ مېنى،
ھەم دوراپمۇ ئالمىدىم قەلەم.
تەگسە گاھى شائىرلىق نېنى،
يەتتى گاھى بېشىمغا ئەلەم.

ئېشىپ باردى ھەۋەس ـ رىغبىتىم،
شېئىر بولۇپ ئۆندى ھەر قەدەم.
شائىرلارغا چەكسىز ھۆرمىتىم
ۋە شېئىرغا ئىخلاس، ئەقىدەم.

شائىر دېگىن، مەيلى دېمىگىن،
بۇ، مەن ئۈچۈن ئوخشاش بىر ـ بىر.
مەن كېتەرمەن جاھاندىن لېكىن
ئۆلمەس شائىر، ئۆلمەيدۇ شېئىر!

مۇختار سوپى

شېئىرلار

نېمىشقا...

نېمىشقا ھەر كەچ
خىياللارنى كېلىسەن باشلاپ
خىلۋەتتىكى جىمجىت ھۇجرامغا.
نېمىشقا ھەر كەچ

* ئەدەپ ـ يامراپ كېتمش مەنىسىدە.

چۈشلىرىمگە بولىسەن ھامىي
شېئىر يېزىپ ماۋۇق ياستۇقتا.

پەرىشتىمسەن ئاشۇ چۈشۈمدە
يا شەيتانسەن ئازدۇرغان مېنى،
ياكى ئىلاھ،
ياكى مۇئەككەل،
ياكى مەبۇت پەقەت، پەقەت سەن؛
چۈنكى، چۈشلىرىم
ساڭا ئوخشاش
سىڭىپ كەتكەن قىزغۇچ ئۇپۇقتا.
نېمىشقا ھەر كەچ
ئاي غۇۋا ھەم قۇشلار بىناۋا
سېنى ئەسلەپ،
ساڭا تەشنىمەن
ئۆتەر بۇ ھايات
سېنىڭ ئۈچۈن يارالغان دۇنيا...

بەخت قۇشى

سورىدىم سېنى
باھار ئېيتقان لىرىك ناخشىدىن،
ئەللەيلىدىك تەنتەك ياشلىقنى
قارلىغاچنىڭ قاناتلىرىدا؛
سورىدىم سېنى
ئىسسىق بەلباغدىن يانغان تۇرلىدىن،
قويىدۇق پەپىلەپ
ئىستەكلىرىمنى،
باش باھارنىڭ شاماللىرىدا.
سورىدىم سېنى
شېرىن چۈشلىرىمدىن
بولۇتلارغا بەردىڭ پارچىلاپ
مەۋجۇتلۇقىمنى.
سورىدىم سېنى
يەر كۆتۈرگەن، يەرنى كۆتۈرگەن
بوۋامدىن...
بوۋام كۈلۈپ
بىرنى ئۇرۇپ قويىدى ئاغزىمغا
تۇۋا دېدىم
دېدىم، تۇۋا ماۋۇ بوۋامنى!

قەبرە

بۇ قەبرىلەر ئۇنتۇلماس بەلكىم
قوشۇلىسمۇ تۇپراققا ئاخىر.
تۇپراقتا بار ئۆلمەس خاسىيەت
ئادەم بىلەن تۇپراق ئەسلى بىر.

بۇ ساندىكى شېئىرلارنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ئوسمانجان ساۋۇت

قەييۇم تۇردى

يېزا ئىسلاھاتى ۋە ئەدەبىيات – سەنئەت ئىجادىيىتى

يېقىندا چاقىرىلغان پارتىيە 13 – نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 – ئومۇمىي يىغىنى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە يېزا خىزمىتىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدىكى قارارى»نى ماقۇللاپ، يېڭى تارىخىي دەۋردە يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئېلىمىزنىڭ ئومۇمىي خەلق ئىگىلىكىدە تۇتقان ئالاھىدە ئورنى، رولى ۋە مۇھىملىقىنى ئىلمىي ئاساستا چوڭقۇر، ئەتراپلىق شەرھىلىدى ھەمدە ئۇنىڭغا تارىخىي يۇسۇندا يۈكسەك باھا بېرىپ، يېزا ئىگىلىكى – ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ، ئىجتىمائىي مۇقىملىقىنىڭ ۋە دۆلەتنىڭ قەددىنى رۇسلاپ پۇت تىرەپ تۇرۇشىنىڭ ئاساسى، دەپ كۆرسەتتى.

پارتىيىمىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي ئەھمىيەتلىك قارارى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى، جۈملىدىن بىز ھەر مىللەت ئەدەبىيات – سەنئەت خادىملىرىنى چوڭ يېزا ئىگىلىك دۆلىتى بولغان ئېلىمىزنىڭ دۆلەت ئەھۋالى توغرىسىدا بىرقەدەر ئەتراپلىق يېڭىچە تونۇش، يېڭىچە قاراش ۋە ئىلھام – تەسىراتقا ئىگە قىلدى.

پارتىيە 11 – نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 – ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى 10 يىللىق زور ئەمەلىيەت تولۇق ئىسپاتلىدىكى، ئېلىمىزنىڭ يېزىلىرىدىكى ئۇلۇغ ئىسلاھات ھەرىكىتى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ماركسىزمنىڭ تۈپ قائىدىسى ۋە ئومۇمىي ھەقىقىتىنى ئېلىمىزنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش جەھەتتىكى ئۇلۇغ ئىجادىيىتى بولۇپ، ئۇ، پارتىيىمىزنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتىنى زور دەرىجىدە بېيىتتى، چوڭقۇرلاشتۇردى. يېزا ئىسلاھاتىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ۋە مىسلىسىز تەسىرى كەڭ دېھقان – چارۋىچىلارنىڭ تاۋار ئىگىلىكى ئېڭى بىلەن ھازىرقى زامان قىممەت قارىشى ئېڭىنى روشەن ھالدا ئۆستۈردى؛ شەھەر ئىسلاھاتى ۋە جەمئىيەتنىڭ تىنچ – مۇقىملىقى، تەرەققىياتى ئۈچۈن پۇختا ماددىي ئاساس يارىتىپ، ئۇلۇغ تۆھپە قوشتى ۋە كاپالەتلىك قىلىش رولىنى ئوينىدى.

نۆۋەتتە يېزا – كەنتلەردە ئىلگىرى سۈرۈلۈۋاتقان ۋەتەنپەرۋەرلىك، كوللېكتىۋىزملىق، ئىلمىي سوتسىيالىزم تەربىيىسى ھەمدە ئىگىلىك تۈزۈلمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت سىستېمىسىنى راۋاجلاندۇرۇش، كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭ كۈچىنى زورايتىش، ئورتاق بېيىش يولىغا قاراپ مېڭىشقا يېتەكلەش، زامانىۋىلاشقان مەدەنىيەتلىك يېزا – كەنت قۇرۇش دولقۇنى دېھقان – چارۋىچىلارغا غايەت زور ئۈمىد – ئىشەنچ بەخش ئېتىپ، ئۇلارنىڭ ئاكتىپلىقىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە قوزغاپ،

بىپايان تاغ - دەريالارنىڭ قىياپىتىنى يېڭىلاشقا ئاتلىنىشتەك ئىلھامبەخش قاينام -
تاشقىنلىق يېڭى مەنزىرىنى بارلىققا كەلتۈردى.

شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، بۈگۈنكى يېزا ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ھەممىنى ئۆز -
گەرتمەكتە؛ ھەممىگە ئىلھام - رىغبەت بەخش ئەتمەكتە، كونا - يېڭى ئاڭ كۈرەش ئىچىدە
ئۆزئارا ئورۇن ئالماشتۇرماقتا. كىشىلەر ئۆزىنى ئۆزگەرتمەكتە، ياشاش - تىرىكچىلىك ئۇ -
سۇلىنى ئۆزگەرتمەكتە؛ قالاقلىق، نامراتلىق، خوراپاتلىق، تەقدىرچىلىككە قارشى كۈرەش
قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئۆزگەرتمەكتە. بېكىنمىچىلىكنى بۇزۇپ تاشلاپ،
يېڭىچە قىممەت قارىشى بىلەن شاللىنىش، تاللىنىش، ئىسلاھ قىلىش، دادىل قوبۇل
قىلىش يولىغا مېڭىشقا جۈرئەت قىلىپ، ئۆز - ئۆزىنى كۆچەيتىش ئېڭى ۋە ئىقتىدارىنى
ئاشۇرماقتا. رىقابەتكە تەييارلىنىش ھېسسىياتى بىلەن ئۆز ئەتراپىغا، ئېلىمىزگە، جاھان -
غا ۋە يىراق - يېقىن كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىماقتا. باي - پاراۋان، زامانىۋى يېڭىچە
تۇرمۇشقا ئىنتىلمەكتە، يول ئېچىپ ئىلگىرىلىمەكتە. دۇنيا ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بارغانچە
كېڭەيمەكتە...

مانا بۇ، مېنىڭچە، بۈگۈنكى كەڭ يېزا - كەنتلەرنىڭ ئەڭ يېڭى ۋە تۈپ ئاساسىي
قىياپىتى؛ شۇنداقلا ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا،
ھەرگىزمۇ نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدىغان ئەڭ مەنىلىك، زور جەلپ قىلىش
كۈچىگە ئىگە يېڭى زور تېما ۋە ئىلھام مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھەممىگە ئايانكى، ماركسىزم كلاسسىكلىرى ۋەتەنپەرۋەر، خەلقسۆيەر ئەدەبىيات -
سەنئەت خادىملىرىنىڭ بەدىئىي ھاياتى ۋە بۇ بەدىئىي ھاياتىنىڭ قىممىتى ئۇلارنىڭ
خەلق ئاممىسى بىلەن بولغان زىچ ئالاقىسىدا، شۇنداقلا ئەدەبىيات - سەنئەت بىلەن
خەلقنىڭ تەقدىرىنى زىچ بىرلەشتۈرۈشتە ئىپادىلىنىدۇ، دەپ كۆرسىتىدۇ. تۇرمۇش —
ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ بۇلىقى. يازغۇچى - سەنئەتكارلار رېئال تۇرمۇش
قاينىمىدا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى ھەمدە رېئاللىقنىڭ ئۆز روھىي دۇنياسىدىكى ئىن -
كاسىنى ئىزھار قىلىدۇ. بۇ، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى ئۈچۈن ئادەتتىكى قانۇنىيەت.
جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئەمەلىيەت، جۈملىدىن يېزا - كەنتلەر -
دىكى ئۇلۇغ ئىسلاھات ھەرىكىتى ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ تۈگىمەس - پۈتە -
مەس مەنبەسى ۋە مۇنبەت تۇپرىقى. ئالدى بىلەن شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش لازىمكى،
جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت سىياسىي يۆنىلىشى بىردەك بولغان، مەز -
مۇنى، شەكلى، ئۇسلۇبى، ئېقىملىرى كۆپ خىل بولغان، ئىجادىي روھقا ئەڭ باي، تاللى -
ۋېلىش ئىمكانىيىتى ئەڭ كەڭ ئەدەبىيات - سەنئەت. ئەدەبىيات - سەنئەتنى خەلق ئۈچۈن،
سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش يۆنىلىشىدە، بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش،
ھەممە ئېقىم بەس - بەستە سايراش فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇش — جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك
ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ تۈپ پرىنسىپى؛ ئۇ، ماركسىزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرى -
يىسى ۋە ماۋ زېدۇڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىدىيىسىنىڭ كونكرېتلاشتۇرۇلۇشى، شۇنداقلا
يېرىم ئەسىردىن بۇيانقى ئېلىمىز ئەدەبىيات - سەنئەت خىزمىتىنىڭ ئەمەلىي تەجرىبە -
لىرىنىڭ يەكۈنى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەدەبىيات - سەنئەت ئۇستىقۇرۇلمىغا مەنسۇپ بىرخىل ئاڭ شەكلى بولۇش سۈپىتى بىلەن مۇئەييەن جەمئىيەتتىكى ئىقتىسادىي بازىس ۋە تۇرمۇش بىلەن بىۋاسىتە باغلىنىشلىق بولىدۇ. جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش — ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھازىرقى باسقۇچتىكى ئورتاق غايىسى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ روھىنى ئۇرغۇتىدىغان، كىشىلەرنى ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىشقا ئىلھاملاندۇرىدىغان قۇدرەتلىك مەنىۋى تۈۋرۈك. تەبىئىكى، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىدۇ، يىرىك يېزا ئىگىلىكى ئاساسىنى يارىتىشقا قاراپ ئىلگىرىلەش — ئېلىمىزنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك كۆرەش نىشانى.

ئەلۋەتتە، ماددىي مەدەنىيەت يارىتىش ئاساس؛ لېكىن مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ياخشى ئېلىپ بېرىلمىسا، يېزا ئىسلاھاتى ۋە قۇرۇلۇشىنىڭ سوتسىيالىستىك يۆنىلىشىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا يولداش جياڭ زېمىن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ مۇناسىۋىتى ئۈستىدە توختالغاندا ئىنتايىن مېغىزلىق قىلىپ «ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ياخشى ئېلىپ بېرىلسا، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ؛ لېكىن ئۇنى مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئورنىغا دەسسەتكىلى بولمايدۇ... يېزىلاردىكى مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ تۈپ نىشانى غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان يېڭى بىر ئەۋلاد دېھقانلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت» دەپ ناھايىتى ئېنىق كۆرسەتتى.

سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش — ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىنىڭ شەرەپلىك مەسئۇلىيىتى، شۇنداقلا دۆلەت ئومۇملۇقىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىغا قويغان تەلىپى. يولداش جياڭ زېمىن بىر تۈركۈم مەشھۇر يازغۇچىلارنى قوبۇل قىلغاندا، ئىنتايىن سەمىمىيلىك ۋە ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن «ئېلىمىزنىڭ تىنچ - ئىتتىپاق سىياسىي ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملەپ ۋە راۋاجلاندۇرۇپ، كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى يۈكسەلدۈرۈش — دۆلىتىمىزنىڭ ھازىرقى ئومۇملۇقى، ھەرقايسى سەپلەر، تارماقلار، جۈملىدىن ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىدىكى يولداشلارمۇ بۇ ئومۇملۇققا ئاڭلىق بويسۇنۇشى ۋە مۇشۇ ئومۇملۇق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم» دەپ چاقىرىق قىلدى، بۇ، پارتىيە ۋە خەلقنىڭ ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىغا بىلدۈرگەن ئىشەنچ - ئۈمىدى ۋە تەلىپى.

رېئاللىزملىق ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئېستېتىك پرىنسىپلىرى ۋە ماركسىزملىق ئىنكاس نەزەرىيىسى ھېلىمۇ ئىنتايىن قىممەتلىك. خەلقنىڭ ئېستېتىك تەلىپى، ئېستېتىك باھاسى ۋە ئېستېتىك غايىسى، ناھايىتى ئېنىقكى، بۈگۈنكى دەۋر، جەمئىيەت ۋە ئوبيېكتىپ رېئاللىقنىڭ ئېھتىياجى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ئۆتكەن 40 يىل مابەينىدە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت يازغۇچى - سەنئەتكارلىرى ماركسىزم - لېنىنىزم ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، تۆۋەنگە، ئاساسىي قاتلامغا، بولۇپمۇ يېزا ئىگىلىكىگە يۈزلىنىپ، خەلق كۆڭۈل بۆلگەنگە كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۆز تەقدىرىنى خەلق

بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاساسىي ئاممىسى بولغان دېھقان-چارۋىچىلار بىلەن بىرلىشىش، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈش يولىغا مېڭىپ، نۇرغۇن قىممەتلىك، ئېسىل بەددىئىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىپ، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ ئىلگىرى سۈرۈشكە قىممەتلىك تۆھپە قوشتى، دېھقان-چارۋىچىلارنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتتى، ئىلھامبەخش رول ئوينىدى. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تەربىيىۋى رولى، ئېستېتىك رولى، بىلىش رولى ۋە كۆڭۈل ئېچىش رولىدىن ئىبارەت كۆپ خىل، كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدە رولىنى كەڭ جارى قىلىپ، رەڭگارەڭ تۇرمۇشنى ھەر خىل نۇقتا، ھەر خىل يولدىن يورۇتۇپ، ئۇسلۇبى ھەر خىل، مەزمۇنى سوتسىيالىستىك بولغان ئەدەبىياتىمىزنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى، شۇنداقلا رەڭگارەڭ گۈللەر تەكشى ئېچىلغان يېڭى تارىخىي مەنزىرىنى بارلىققا كەلتۈردى.

شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىدە يېزا تېمىسى ئاپتونوم رايونىمىزدا نۇرغۇن يازغۇچىلار ئۇزاقتىن بۇيان كۆڭۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقان ئېسىل ئەنئەنىۋى تېما. بۇ شىنجاڭنىڭ چوڭ يېزا ئىگىلىك رايونى ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ئەمەلىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. بۇنى يەنە مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچ تۇيغۇسىغا ئىگە ئەدەبىيات-سەنئەت خادىملىرىنىڭ چوڭ ئومۇملۇقنى نەزەردە تۇتقانلىقى ۋە ئۇنىڭدىن ئىلھام-ئوزۇق ئېلىشقا ئاكتىپلىق ئىنتىلگەنلىكىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. نۆۋەتتە، پارتىيە 13-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8-ئومۇمىي يىغىنىنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە يېزا خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى تارىخىي ئەھمىيەتلىك قارارى بۇ چوڭ تېمىنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقى، تەخىرسىزلىكىنى كۆپ تەرەپتىن، بولۇپمۇ نەزەرىيە، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، جۈملىدىن ئەدەبىيات-سەنئەت جەھەتتىن مۇكەممەل شەرھىيلەپ، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش نىشانىنى تېخىمۇ يورۇتۇپ بەردى. يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، دېھقان-چارۋىچىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ، چوڭ ئومۇملۇق، چوڭ يۆنىلىش، تۇرمۇشنىڭ مۇقەررەر تەلىپى. تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ مۇقەددەس پرىنسىپى بولغان خەلقچىللىق پرىنسىپىنى توغرا ئىزچىللاشتۇرغانلىق.

بەزى كىشىلەر ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتىدە بىرەر چاقىرىق، تەشەببۇس ئوتتۇرىغا قويۇلسىلا «تېما تاللاشقا ئارىلىشىۋېلىشقا بولمايدۇ»، «ئەدەبىيات-سەنئەتنى سىياسىي شوئارلار ئىچىگە سۆرەپ كىرىشكە بولمايدۇ» دېيىشىدۇ. ماركسىزمنىڭ قارىشىچە، ئەدەبىيات-سەنئەت بىر خىل مەدەنىيەت ھادىسىسى. ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتى گۈزەللىك يارىتىش قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىپ، گۈزەللىك يارىتىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل ئېستېتىك پائالىيەت. دەل مۇشۇنداق بولغاچقا، ئىجادكارلار تېما، مەزمۇن، شەكىل تاللاشتا تولۇق ئىجادىيەت ئەركىنلىكىگە موھتاج. تەبىئىيكى، ئىجادىيەت ئەركىنلىكى كاپالەتلەندۈرۈلمىسە، كىشى قەلبىنى ھاياجانغا

سالىدىغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ، بولۇپمۇ تارىخنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن. مۇشۇ مەنىدە ئەدەبىيات - سەنئەتنى سىياسىي بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇشقا، بولۇپمۇ ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ۋاقىتلىق، كونكرېت، بىۋاسىتە سىياسىي ۋەزىپىلەرگە بېقىنىشىنى تەلەپ قىلىشقا بولمايدۇ. چوڭ جەھەتتىن، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ ئۆز قانۇنىيىتىدىن ئېيتقاندا، بۇ تامامەن توغرا.

لېكىن سىياسىي بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەتنى بىر - بىرىدىن تامامەن ئايرىۋېتىشمۇ توغرا ئەمەس. سىياسىي ئىقتىسادنىڭ مەركەزلەشكەن ئىپادىسى، مۇئەييەن جەمئىيەتتىكى مۇئەييەن تۈزۈلمىنىڭ ئىنكاسى. ئەدەبىيات - سەنئەتمۇ ئەلۋەتتە شۇنداق. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىش؛ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئېلىمىزنىڭ ئەھۋالى، خەلق ئىرادىسىنىڭ تەقەززاسىدىن تۇغۇلغان سىياسىي. مۇشۇ سىياسىي ئۈچۈن خىزمەت قىلغانلىق — خەلق ئۈچۈن ، ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت قىلغانلىق. ئەدەبىيات - سەنئەت تەبىئەتنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ، لېكىن تەبىئەتنى بويسۇندۇرىدىغان، ئۆزگەرتىدىغان مىليونلىغان خەلقنىڭ قەلبىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ، ئۇلارنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. خەلق ياقتۇرغان ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىلا ئۆلمەس نادىر ئەسەرلەر بولۇپ قالىدۇ، مۆلچەرلىگۈسىز ئۇلۇغ روللارنى ئوينايدۇ. بۇ، تارىخ ئىسپاتلىغان ھەقىقەت.

شۇڭا بىز ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرى پارتىيە 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 8 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ ۋە ئۇنى سەممىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئۆزىمىزنىڭ تۇرمۇش بازىمىز، ئىجادىيەت تېمىلىرىمىز ئۈستىدە ئەستايىدىل ئويلىنىپ كۆرۈشىمىز لازىم. ئاساسىي قاتلامغا، يېزىغا يۈزلىنىشىمىز، پارتىيىنىڭ چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇشىمىز لازىم. يېزىغا يۈزلىنىش ئاسان ئەمەس، دېھقان - چارۋىچىلار بىلەن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇپ كېتىش، ئۇلار بىلەن چىن كۆڭۈلدىن بىرلىشىشمۇ ئانچە ئاسان ئەمەس. قەتئىي نىيەتكە، جاسارەتكە كېلىدىغانلا بولساق، ئۆتكىلى بولمايدىغان دەريا، چىققىلى بولمايدىغان تاغ يوق. يېزا ئىگىلىكىدىن ئىبارەت چوڭ ئومۇملۇق بىزنى چاقىرماقتا. غايەت زور ئۆزگىرىش، ئىسلاھ قىلىنىش جەريانىدا ئىلگىرىلەۋاتقان بىپايان يېزىلار بىزنى كۈتمەكتە. ئۇ يەردە نى - نى ئىشلارنى قىلغىلى، نى - نى ئەسەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرگىلى بولىدۇ!

1991 - يىلى ئاخىرلاشماقتا، 1992 - يىل قۇچاق ئېچىپ يېتىپ كەلمەكتە، بۇ يىل يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ «يەنئەن ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق» ناملىق شانلىق ئەسىرى ئېلان قىلىنغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى. بىز يېزىلارغا يۈزلەنگەن، يېزا ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، يېزىلاردىكى قاينام - تاشقىنلىق ئىسلاھات ھەرىكىتى بىلەن تەڭ ئىلگىرىلىگەن، ھەمنەپەس بولغان ئەڭ يېڭى، ئەڭ مۇنەۋۋەر، ئېسىل ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىمىز بىلەن «نۇتۇق» نىڭ 50 يىللىقىنى كۈتۈۋالايلى. گۈزەل كەلگۈسى، پارلاق ئىستىقبالغا قاراپ ئىلگىرىلەيلى!

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

مەمتىمىن يۈسۈپ

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ غەرب ۋە شەرق بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى *

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدىكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى، كلاسسىك ئەدەبىيات، ئىدىيە تارىخىنى ۋەتىنىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئورتاق ياراتقان. بۇ ئۇلارنىڭ ئۇزۇن تارىخى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان. مەدەنىيەت تارىخى، كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخى ۋە پەلسەپە، ئىجتىمائىي ئىدىيە جەھەتتە ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس مۇۋەپپەقىيەتلىرى بار. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تارىختا دۇنيا بويىچە ئۈچ چوڭ دىن، ئۈچ چوڭ مەدەنىيەت، ئۈچ چوڭ تىل سىستېمىسىنىڭ گىرەلەشكەن جايى، تارىخىي ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرىياللار مەنبەسى بىرقەدەر مەركەزلەشكەن، شۇنداقلا «يىپەك يولى» نى بويلاپ شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدا ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇلغان جاي. قەدىمكى زاماندا قاتناش يولى بولغان «يىپەك يولى» نىڭ تۈگۈنىگە جايلاشقان ئۇيغۇرلار قەدىمكى زامانلاردىن بېرى قوشنا مەملىكەتلەر بىلەن ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئالاقىدە بولۇپ كەلدى؛ تارىخچى چى شەنلىن ئەپەندى بۇ ھالنى ھەقلىق يوسۇندا مۇنداق خۇلاسىلىگەنىدى: «دۇنيا بويىچە تارىخى ئۇزۇن، دائىرىسى كەڭ، ئۆز ئالدىغا سىستېما بولۇپ شەكىللەنگەن، تەسىرى ناھايىتى چوڭقۇر مەدەنىيەت پەقەت تۆت بولۇپ، ئۇ جۇڭگودا، ھىندىستاندا، گرېتسىيىدە، ئىسلام مەدەنىيىتىدە، ھالبۇكى بۇ مەدەنىيەتلەرنىڭ قوشۇلغان يېرى پەقەت بىر. ئۇ بولسىمۇ، جۇڭگودىكى دۇنخۇاڭ ۋە شىنجاڭ رايونى.» شۇڭا ئۇيغۇرلارنىڭ جاھان مەدەنىيىتىنى بېيىتىشقا قوشقان ھەسسىسىنى سەل چاغلاشقا بولمايدۇ.

11 - ئەسىردە ياشىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىرى، پەيلاسۇپ يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» ناملىق ئەسىرى شەرق ۋە جۇڭگودا بىر تارىخىي دەۋرنى تەشكىل قىلغان قاراخانىلار سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئىجتىمائىي ئاڭ فورماتسىيىسىنىڭ مۇجەسسەم ئىنكاسى بولغانلىقى، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئىدېئولوگىيىسىنىڭ

* ئاپتور بۇ ماقالىنى 1989 - يىلى 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى گېرمانىيىنىڭ كولن شەھىرىدە ئېچىلغان شەرق مەدەنىيەت تارىخىغا دائىر خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا ئوقۇغان.

بىر مۇنچە مۇھىم ساھەلىرى بويىچە چوڭقۇر پەلسەپىۋى ۋە تەربىيىۋى ئىدىيىلەرنى بەدىئىي ۋاسىتە بىلەن نامايان قىلىپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدىكى بىر پارلاق نامايەندە سۈپىتىدە جۇڭگو ۋە شەرق مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى مەشھۇر ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەسەر خېلى ئۇزۇندىن بۇيان، خۇسۇسەن 19 - ئەسىردىن باشلاپ ئىلىم دۇنياسىنىڭ زور دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، شەرق ۋە غەربتە، ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىشنىڭ مۇھىم بىر تېمىسى ۋە مەنبەسى بولۇپ قالدى.

بىز 11 - ئەسىردە يېزىلغان، يەنى 1069 - يىلى قەشقەردە يېزىلغان، 85 باب 13 مىڭ 290 مىسرا شېئىر، ئۈچ قەسىدىدىن ئىبارەت «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا بايان قىلىنغان يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ پەلسەپە، تارىخ، دىنشۇناسلىق، دۆلەت، جەمئىيەت، قانۇنشۇناسلىق، مائارىپ، ئائىلە، ئەخلاقشۇناسلىق، تىبابەت، جۇغراپىيە، ماتېماتىكا، ئاسترونومىيە، دىپلوماتىيە، تىل - ئەدەبىيات، شېئىرىيەت، ئېتنوگراپىيە، دىراماتۇرگىيە، ھەربىي ستراتېگىيە ۋە ئىقتىسادشۇناسلىق جەھەتلەردىكى نۇقتىئىنەزەرلىرىدىن ئەينى زامان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ۋە ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىدېئولوگىيىسى توغرىسىدا مۇكەممەلرەك مەلۇماتقا ئېرىشەلەيمىز. شۇڭا بىز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ ئۇلۇغ ئالىمىنى قەدىمكى دۇنيا تارىخىدا ئۆتكەن يۇناندىكى پلاتون، ئارستوتېل، ئىتالىيەدىكى توماس ئاكونىيە، پولشىدىكى كوپېرنىك، ئەنگلىيىدىكى فىرافىسى بىكون، نيۇتون، چارلىز، فرانسىيىدىكى ۋولتېر، گېرمانىيىدىكى دارۋىن، جۇڭگودىكى كۇڭزى قاتارلىق 10 چوڭ مۇتەپەككۇرنىڭ قاتارىدىكى بىرى دەپ ھېسابلايمىز.

بەزى ئەللەردىكى مەخسۇس «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئالىملار يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» ناملىق ئەسىرىدىكى بىلىم، قانۇن، ئەقىل، ئەخلاقىي پەزىلەت قاتارلىق مەسىلىلەردىكى پەلسەپە كۆزقاراشلىرىنى مىلاددىن بۇرۇنقى ۋە مىلاددىن كېيىنكى 1778 - يىلغىچە ئۆتكەن ئالىملارنىڭ ئەسەرلىرىگە سېلىشتۇرۇپ، يۈسۈپ خاس ھاجىپ پەلسەپە ئىدىيىسى ۋە دۇنيا قارىشىنىڭ باشقىلاردىن پەرقلىنىدىغانلىقىنى، يەنى ئىلمىي جەھەتتە ئالاھىدە قىممەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەكتە.

شىنجاڭنىڭ 9 - ئەسىردىن 13 - ئەسىرگىچە بولغان دەۋردىكى تارىخى شەرقتە تۇرپاندىكى قاراخوجىنى، شىمالدا بەشبالىقنى مەركەز قىلغان ئىدىقۇت ئۇيغۇر سۇلالىسىنىڭ، غەربىي جەنۇبتا قەشقەرنى مەركەز قىلغان قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، قاراخوجا ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇددا دىنىغا، قاراخانىلار ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغانلىقى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ، بۇ ئىككى ئۇيغۇر خانلىقىدىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇش مەلۇم جەھەتلەردە بىر - بىرىدىن پەرقلىنىپ، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولسىمۇ، سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي جەھەتلەردە يەنىلا ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ساقلاپ كەلگەن.

تۈركىيىلىك تارىخشۇناس ئەجەپ ئاسىم: «قۇتادغۇبىلىك» تە لياۋ خانلىقى دەۋرىدىكى پەيلاسوپلارنىڭ ئىدىيەۋى تەسىرى بولۇپلا قالماي، جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى ئالىملىرىنىڭ ئىدېئولوگىيىلىك خۇسۇسىيەتلىرىمۇ بار» دېگەنىدى.

بۇنىڭدىن شىمالىي ۋە جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى (960 - يىلىدىن 1279 - يىلغىچە) دەۋرىدە ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدىن يۈسۈپ خاس ھاجىپقا ئوخشاش بۈيۈك مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ، شائىرنىڭ يېتىشىپ چىقىشىنىڭ يەككە - يېگانە ئەمەسلىكىنى، بەلكى بۇ دەۋردە ئىدىقۇت ۋە قەشقەردە زىيالىيلار قاتلىمىنىڭ ھەرقايسى ساھەلەردە يەنە باشقا ئالىملار، يازغۇچى، شائىرلارنىڭمۇ بولغانلىقىنى، بۇلارنىڭ ھەر جەھەتتە ئۆز ئارا تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. مۇشۇنداق تارىخىي تەرەققىيات دەۋرى شارائىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ھەيكەلتىراشلىق، نەققاشلىق، گۈزەل سەنئەت، بىناكارلىق، ئۇسسۇل، مۇزىكا، ئەدەبىيات، تېبابەتچىلىك قاتارلىق ساھەلەردە زور ئىجادكارلىق بىلەن ياراتقان ئېسىل مەدەنىيەت ئۇنچىلىرى، ھازىرغىچە شىنجاڭدا ساقلىنىۋاتقان مىڭ ئۆيلەردىكى تام سۈرەتلەر؛ داۋاملىق تېپىلىۋاتقان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلمىلار؛ ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكا سەنئىتىنىڭ قامۇسى دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان «12 مۇقام»، خەلق ئاغزىدا، كىتابلاردا، قول يازمىلاردا ساقلىنىپ قالغان سانسىزلىغان خىلمۇ خىل ئەدەبىي مىراسلار؛ شۇنىڭدەك ئورخۇن - يېنسەي بويلىرىدىكى مەڭگۈ تاشلار؛ قوچۇ ئىدىقۇت دەۋرىگە مەنسۇپ ئۇيغۇر بۇددا يازما ئەدەبىياتى؛ قاراخانىلار دەۋرىگە مەنسۇپ مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنىڭ «قۇتادغۇبىلىك»، «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» قاتارلىق چوڭ تىپتىكى تىل - ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات - سەنئىتىنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ۋە ئاجايىپ مول مەزمۇنغا ئىگە ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. بۇ كلاسسىك ئەدەبىيات، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىمىز پەقەت جۇڭگو ئەدەبىيات، مەدەنىيەت تارىخىغا ئۇلۇغ تۆھپە قوشۇپلا قالماستىن، ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنىمۇ بېيىتقان. مەسىلەن، ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن، كلاسسىك ئەدەبىيات قول يازمىلىرىدىن بىر قىسمى 12 مەملىكەتنىڭ 30 نەچچە تەتقىقات ئورنىدا، مۇزېيخانىسىدا ساقلانماقتا، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى بۈيۈك برىتانىيە مۇزېيىدا، ئەنگلىيە قوشما شتاتىنىڭ لاۋازىمات مىنىستىرلىكى مۇزېيىدا، يېڭى دېھلى ھىندىستان دۆلەتلىك مۇزېيىدا، بېرلىن مۇزېيىدا، گېرمانىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى مەدەنىي يادىكارلىق مۇزېيىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى پېتېربورگ مۇزېيىدا، ياپونىيە لوڭگو داشۆسى «غەربىي رايون مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتى» دە، فرانسىيە پارىژ مۇزېيىدا، شۋېتسىيە مۇزېيىدا ساقلانماقتا.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىمۇ مول خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن بارلىققا كەلگەن. شۇڭا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۈستىدە گەپ قىلغاندا، تەبىئىي يوسۇندا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇنىڭ يازما ئەدەبىياتقا كۆچۈش دەۋرى توغرىسىدا

ئازراق تۈگىتىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە ئېغىز ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ بولغان بىرمۇنچە داستان، قوشاق، ھېكايە، چۆچەك، ماقال - تەمسىل، ئەپسانە - رىۋايەتلەر ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا، زاماندىن - زامانغا داۋاملىشىپ كەلمەكتە. «ئوغۇزنامە»، «ئەرگىنەقۇن داستانى» «ئالىپ ئەرتۇڭا» قاتارلىقلار ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مەشھۇر نامايەندىلىرىدۇر. «ئوغۇزنامە» نىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان نۇسخىسى 13 - ئەسىردە تۇرپاندىن تېپىلغان بولۇپ، بۇ داستاننىڭ مەزمۇنى ۋە ئوغۇزخان ھەققىدىكى تەسۋىرلەرگە قاراپ، ئۇنىڭ باشلىنغۇچ جامائەنىڭ مەلۇم مەزگىلىدە مەيدانغا كەلگەنلىكىنى قىياس قىلىش مۇمكىن. بۇنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا «ئوغۇزنامە» نىڭ ئۇيغۇرلار تېخى توتېم دەۋرىدە ياشاۋاتقان چاغلاردا مەيدانغا كەلگەن ئېغىز ئەدەبىياتى ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ، ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلارنىڭ ناھايىتى ئۇزاق دەۋرلەردىكى تارىخىي مەنزىرىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ تىلشۇناس ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «دىۋانۇلۇغەتىت تۈرك» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىگە «ئالىپ ئەرتۇڭا» داستانىدىن مەلۇم پارچىلار كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭدا «ئالىپ ئەرتۇڭا» دېگەن قەھرىماننىڭ ئۆز ۋاقتىدا ھازىرقى قەشقەرنى ئۆزىگە ئوردا قىلغانلىقى، شۇنىڭ ئۈچۈن قەشقەرنىڭ قەدىمكى زاماندا «ئوردوكەنت» دەپ ئاتالغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات بېرىلگەن. بۇنىڭدىن «ئالىپ ئەرتۇڭا» داستانىنىڭ 11 - ئەسىردىن بۇرۇنلا تارقىلىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. يۇقىرىقى ئىككى مىسال ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۈچلۈك ئىسپاتلايدۇ.

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئېسىل نەمۇنىلىرىدىن بولغان «ئوغۇزنامە» ۋە «ئالىپ ئەرتۇڭا» داستانلىرى كېيىنكى چاغلاردا مەيدانغا كەلگەن ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىغىمۇ مۇھىم تەسىر كۆرسەتكەن. «ئوغۇزنامە» يىراق قەدىمكى دەۋرلەرنىڭ ئەدەبىي ئەسىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن مول مەزمۇنغا، مۇرەككەپ سيۇژىتقا ئىگە بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئۇسلۇبى جەھەتتىنمۇ گۈزەل، تىلى ئىخچام بولۇشتەك خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكلىرىگە كېيىنكى يازما ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدىمۇ ۋارىسلىق قىلىنغان. مەسىلەن، يېقىنقى زامان ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدا كۆپىنچە نەسرىي بايان ئۇسۇلى قوللىنىلىش بىلەن بىرگە نەزمىي قىستۇرمىلارمۇ ئۇچرايدۇ. «ئوغۇزنامە» دىمۇ خۇددى شۇنداق. بۇ، «ئوغۇزنامە» ئۇسلۇبىنىڭ كېيىنكى شائىرلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە، «ئوغۇزنامە» نىڭ تىلىدىمۇ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن ئوخشايدىغان جايلار بار. «ئالىپ ئەرتۇڭا» داستانىنىڭ كېيىنكى يازما ئەدەبىياتقا بولغان تەسىرىمۇ ئوخشاش. ئالىپ ئەرتۇڭا ئۇرۇشتا قۇربان بولغاندىن كېيىن، خەلق ئارىسىدا ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە قايغۇرۇپ ئوقۇلغان مەرسىيەلەرنىڭ بىر قىسمى «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» كە كىرگۈزۈلگەن.

مەسىلەن:

ئالىپ ئەرتۇڭا ئۆلدىمۇ،
ئېسىز ئاژۇن قالدىمۇ.
ئۆزلەك ئۆچىن ئالدىمۇ،
ئەمدى يۈزەك يىرتىلۇر.

بۇ مەرسىيىلەر تۈزۈلۈشى، تىل ۋە ئۇسلۇبى جەھەتتىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىغا شۇنچىلىك يېقىنكى، ئۇزاق زامانلار ئۆتۈشى بىلەن ئايرىم سۆزلەر (مەسىلەن: ئېسىز، ئاژۇن، ئۆلەك) نىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان قىسمىنى ھازىرقى ئاددىي ئۇيغۇر دېھقانلىرىمۇ چۈشىنەلەيدۇ، «ئوغۇزنامە»، «ئالىپ ئەرتۇڭا»، «ئەرگىنە قۇن داستانى» غا ئوخشاش ئېسىل خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىنى ئېچىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ داستان يازما ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى تەتقىق قىلىش، ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىي تىلىنى تەتقىق قىلىش، تارىخى، ئېتنوگرافىيىسىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ زور ئەھمىيەتكە ئىگە. مانا شۇ سەۋەبلىك «ئوغۇزنامە» نىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان نۇسخىسى تېپىلغاندىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخچىسى ئەبۇ غازى باھادىرخان 1606 - يىلى چاغاتاي تىلىدا يېزىلغان «شەجەرەئى تۈرك» دېگەن كىتابىدا ئۇنىڭ بىر قىسمىنى بايان قىلغان. 1915 - يىلى غەرب ئالىملىرى «ئوغۇزنامە» نىڭ نېمىسچە قىسقارتىلغان تەرجىمىسىنى ئېلان قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ئەسەر ھەرقايسى ئەل ئالىملىرىنىڭ، بولۇپمۇ شەرق ئالىملىرىنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاپ، بۇ جەھەتتە بىر مۇنچە ئىلمىي ماقالە ۋە كىتابلار يېزىلغان.

ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئەنە شۇ مول ۋە رەڭگارەڭ ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مۇنبەت تۇپرىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىياتىمۇ مەيدانغا كەلدى. 5 -، 6 - ئەسىردىكى «تۇنيۇقۇق» ۋە «كۆل تېكىن» ئابىدىسى قاتارلىق مەڭگۈ تاشلاردىكى خاتىرىلەرنى ھازىرغىچە بىزگە مەلۇم بولغان يازما ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى نەمۇنىلىرى دېيىشكە بولىدۇ. مەسىلەن، «تۇنيۇقۇق» ئابىدىسىنى ئالساق، ئۇنىڭ كۆپ قىسمى دېگۈدەك نەزمىي ئۇسلۇبتا يېزىلغان، ئۇنىڭدا نۇرغۇنلىغان ماقال-تەمسىللەر ئۇچرايدۇ. بۇ پاكىتلار بىر تەرەپتىن، يازما ئەدەبىياتنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن مەنبە جەھەتتىكى مۇناسىۋىتىنى چۈشەندۈرۈپ بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىياتى كەم دېگەندە 5 -، 6 - ئەسىردىلا بارلىققا كەلگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئېلىمىزنىڭ تاڭ سۇلالىسىنىڭ داجۇڭ يىللىرىدىن جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جىيادىڭ يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى ۋە قاراخانىلار خانلىقىدىن ئىبارەت ئىككى يەرلىك ھاكىمىيەت 360 يىل داۋام قىلغان بۇ ئۇزۇن دەۋر جەريانىدا ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىياتى جۇش ئۇرۇپ

راۋاجلىنىپ، بىر تۈركۈم نامايەندىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە يازما ئەدەبىي ئەسەرلەر ۋە تەرجىمە ئەسەرلەر مەيدانغا كەلگەندى.

قاراخانىلار خانلىقىدىن ئىلگىرى قۇرۇلغان قوجۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئەدەبىي مۇۋەپپەقىيەتلەر تەرجىمە ئەسەرلەردە گەۋدىلىك ئىپادىلەنگەن. بۇ دەۋردە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان ئۇيغۇر تىل ئالىملىرى ۋە ئەدىبلەر خەنزۇچە، سانسكرىتچە يېزىلغان بىر مۇنچە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ھەمدە بۇددا ئىلمى، پەلسەپە، تىبابەت، ئاسترونومىيىگە دائىر ئەسەرلەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان؛ يەنە سانسكرىتچە بەزى ئەسەرلەرنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇلارنىڭ ئىچىدىن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى بەشبالىق (ھازىرقى جىمسار) لىق سىڭقۇ سالى تۇتۇڭ خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلغان «شۈەنزاڭنىڭ تەرجىمىھالى»، «ئالتۇن يارۇق» قاتارلىق ئەسەرلەردۇر. «ئالتۇن يارۇق» بۇددا رىۋايەتلىرى ۋە بۇددا ئەقىدىلىرى بايان قىلىنغان يىرىك ئەدەبىي ئەسەر بولۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ ھازىرغا قەدەر تېپىلغان خەنزۇچە، سانسكرىتچە، تۇخارچە نۇسخىلىرىغا قارىغاندا، بىرقەدەر تولۇقراق بولغىنى يەنە شۇ سىڭقۇسالى تۇتۇڭ تەرىپىدىن ناھايىتى زور ئەدەبىي ماھارەت ۋە يۈكسەك تىل سەنئىتى بىلەن تەرجىمە قىلىنغان ئۇيغۇرچە نۇسخىسىدۇر. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇيغۇر ئەدىبلىرى ۋە تەرجىمە ئۇستىلىرى يەنە «چىستانى ئىلىگ بەگ»، «مائىترى سىمىت» نى تۇخار تىلىدىن خەنزۇ ۋە ئۇيغۇر تىللىرىغا تەرجىمە قىلغان. ئالدىنقىسىدا چىستانى ئىلىگ بەگنىڭ قەھرىمانلىقلىرى مەدھىيىلەنگەن بولۇپ، پۈتۈن ئەسەردە بۇ قەھرىماننىڭ ياۋۇز جىن - شەيتانلار بىلەن كۈرەش قىلىپ، ئەلنى ئازاب - ئوقۇبەت ۋە بالايىئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ قالغانلىقى، يىغىپ ئېيتقاندا، يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق، ياخشىلىق بىلەن ياۋۇزلۇق ئوتتۇرىسىدا قاتتىق كۈرەش ئېلىپ بېرىلغانلىقى، ئاخىرىدا يورۇقلۇق ۋە ياخشىلىقنىڭ قاراڭغۇلۇق ۋە ياۋۇزلۇق ئۈستىدىن غەلىبە قىلغانلىقى تەسۋىرلەنگەن ۋە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. «مائىترى سىمىت» بولسا، بۇددا دىنى ھېكايىلىرى مەزمۇن قىلىنغان سەھنە ئەسىرى بولۇپ، مەملىكىتىمىزدە ھازىر ساقلىنىۋاتقان «مائىترى سىمىت» نىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئەڭ مۇكەممەل تەرجىمە نۇسخىسىدۇر. گەرچە بۇلار تەرجىمە ئەسەرلەر بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىغا نىسبەتەن ئۆرنەكلىك ۋە تۈرتكىلىك رول ئوينىغان، شۇنداقلا شۇ زاماندىكى ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىنى مەلۇم دەرىجىدە ئەكس ئەتتۈرگەن. بۇلار ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى بىر خىل بايلىق ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭ بىلەن بىللە، بۇ ئەسەرلەر ئۆزلىرىنىڭ تىل ئۇسلۇبى بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشتىن ئىلگىرىكى ئەدەبىي تىلىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىنى ساقلاپ قالغان بولۇپ، قەدىمكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

قوجۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە ئۇيغۇرلار تەرجىمە ئەدەبىياتى جەھەتتە

زور نەتىجىلەرگە ئېرىشىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر مۇنچە شائىرلارمۇ مەيدانغا چىققان، مەسىلەن، ئەپرىنچۇر تېكىن، كۆلتارقان، ئاسىغ توتۇق، قالىم كەيشى، سىلىغ تېكىن (ئايال) قاتارلىقلار شۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆرۈنەرلىك نامايەندىلەردۇر، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان سىڭقۇسالى توتۇڭ ئاتاقلىق تەرجىمان بولۇپلا قالماستىن، ھەم شائىر، ھەم تىلشۇناس ئىدى، ھەتتا شۇ دەۋر خانلىقىنىڭ خانى كۆن چىت ئىدىقۇتمۇ داڭلىق شائىر ئىدى. مانا بۇلاردىن قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە يازما ئەدەبىياتنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

قاراخانىلار خانلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان دەۋرى ئىدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىدە بۇددا دىنىنىڭ تۈسى بارغانسېرى سۇسلىشىپ، ئىسلام دىنىنىڭ تۈسى كۈندىن - كۈنگە قويۇقلاشتى. بۇ دەۋردە ئۇيغۇرلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئىشلىرى مىسلىسىز دەرىجىدە راۋاجلىنىپلا قالماستىن، ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتتىمۇ ئالاھىدە گۈللىنىش بولدى. «قۇتادغۇبىلىك»، «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»، «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» قاتارلىق بۈيۈك ئەسەرلەر قاراخانىلار دەۋرىدىكى ئەدەبىيات ۋە مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىنى كۆرسىتىدىغان نامايەندىلەردۇر.

ئەدىب ئەخمەت يۈكنەكىنىڭ «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» ناملىق دىداكتىك داستانى «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن نامايەندىلىك قىممەتكە ئىگە يەنە بىر مەشھۇر ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي تېمىسىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭدا بىلىم، ئەخلاق، ئىنسانپەرۋەرلىك، ھەق - ئادالەت، ئەقىل - پاراسەت، مەردلىك - قەھرىمانلىق، ھەقىقىي سۆيگۈ - مۇھەببەت تەرغىب قىلىنغان، زۇلۇم - زورلۇق، نەپسانىيەتچىلىك، پەسلىك، رەزىللىك، ۋاپاسىزلىق قاتارلىق يامان ئىللەتلەر رەھىمسىز پاش قىلىنغان. ئەدىب ئەخمەت يۈكنەكىنىڭ «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» ناملىق داستانى تىل ۋە ئەدەبىي ئۇسلۇب جەھەتتىن قارىغاندا، ئۇنىڭدا «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تەسىرى ناھايىتى كۈچلۈك. بۇ ئەسەر ئەنە شۇنداق تارىخىي قىممەتكە ئىگە بولغاچقا، ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىغان، بۇ ھەقتە بىر مۇنچە تەتقىقاتلارمۇ ئېلىپ بېرىلدى.

«دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» «قۇتادغۇبىلىك» تىن ئۈچ يىل كېيىنرەك يېزىپ چىقىلغان چوڭ تىپتىكى لۇغەت بولۇپ، بۇ قاراخانىلار دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ تىلشۇناسلىق جەھەتتىكى يۈكسەك مۇۋەپپەقىيىتى ھېسابلىنىدۇ. مەھمۇد قەشقەرى بۇ گىگانت ئەسەرنى يېزىپ چىقىش ئۈچۈن، تۈرك تىلىدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەر ياكى قەبىلىلەر ياشايدىغان كەڭ زېمىندا تىل تەكشۈرۈش پائالىيىتىگە كىرىشىپ، تۈركىي تىل دىئالېكتلىرىنى، ماقال - تەمسىل، قوشاقلارنى ۋە قەدىمكى زامانغا مەنسۇپ بىر مۇنچە داستان پارچىلىرىنى توپلىغان ھەمدە ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىنى يېزىش جەريانىدا تۈركىي تىل بىلەن ئەرەب تىلىنى سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلغان. مۇشۇ ئاساستا ئىككى يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلىپ، كەڭ ۋە مول مەزمۇنغا ئىگە، ئۆز دەۋرىنىڭ

مۇكەممەل قامۇسى دېيىشكە مۇناسىپ بۇ گىگانت ئەسەرنى يېزىپ چىققان. ئەدەبىيات نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭغا كىرگۈزۈلگەن ئەدەبىي پارچىلار (نەزمىي ۋە نەسرىي پارچىلار، ماقال ـ تەمسىل، قوشاقلار) قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە؛ تىل نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇ قەدىمكى ئۇيغۇر ئېغىز تىلى ۋە يېزىق تىلىنى تەتقىق قىلىشتا قىممەتلىك ماتېرىيال بولۇپلا قالماستىن، سېلىشتۇرما تىلشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ ئۈلگىسى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىككى خانلىق دەۋر دە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى چاغلاردا ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى تەرجىمە ئەسەر، داستان ئىجادىيىتى جەھەتتە زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپلا قالماستىن، بەلكى پروزا ۋە رومانچىلىقتىمۇ ئۆز دەۋرىدىكى ئەدەبىيات مۇنبىرىدە مەلۇم ئورۇن تۇتقان. بۇ جەھەتتە ئۇيغۇر ئالىمى نەسرىدىن رابغۇزىنىڭ «قىسسەسۇل ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە. بۇ ئەسەردە شەرق دۇنياسىغا كەڭ تارقالغان قەدىمكى زامانغا ئائىت ھەر خىل ۋەقەلەر ـ پەيغەمبەرلەرنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى ۋە تارىخىي رىۋايەتلەر ئاساسىي مەزمۇن قىلىنىپ، بۇلار تارىخىي غايىۋى شەخسلەرنىڭ پائالىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا تىپىك ئوبرازلارنىڭ ياردىمى بىلەن جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. بۇ ئەسەردىكى ۋەقەلەر كۆپىنچە زەبۇر، تەۋرات، ئىنجىل، قۇرئان قاتارلىق كىتابلاردىن ئېلىنغاچقا، مەزمۇن جەھەتتە قويۇق دىنىي تۈس ۋە غايىۋى، ئەپسانىۋى خاراكتېر ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىي ئەسەر بولۇش سۈپىتى بىلەن ياخشىلىقنى تەرغىپ قىلىپ، يامانلىقنى سۆكۈش، كىشىلەرگە غايە ۋە ئۈمىد بەخش ئېتىش قاتارلىق جەھەتلەردە يەنىلا تۆۋەن چاغلاشقا بولمايدىغان تارىخىي قىممەتكە ئىگە، بولۇپمۇ ئۇ ئەدەبىي ئۇسلۇب ۋە تىل ئالاھىدىلىكى جەھەتتىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلغان ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرغان، شۇڭا قەدىمكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىشتا ئۆزىنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتىنى يوقاتمىغان. «قىسسەسۇل ئەنبىيا» «قۇتادغۇبىلىك» تىن 250 يىل كېيىن دۇنياغا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىي تىلى «قۇتادغۇبىلىك» بىلەن ئاساسەن ئوخشاش، بۇ «قۇتادغۇبىلىك» تىلىنىڭ شۇ چاغدىمۇ يەنىلا ئەدەبىي تىل بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۈچلۈك ئىسپاتلايدۇ. شۇڭا «قىسسەسۇل ئەنبىيا» ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ تەرەققىياتىنى تەتقىق قىلىش جەھەتتىمۇ سەل چاغلاشقا بولمايدىغان قىممەتكە ئىگە.

قوجۇ ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن قاراخانىلار خانلىقى دەۋرى ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشقا باشلىغان دەۋرى دېيىلسە، ئۇ ھالدا چاغاتاي دەۋرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىياتىنىڭ تازا گۈللىنىپ راۋاجلانغان دەۋرى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ دەۋر ئادەتتە «چاغاتاي ئەدەبىياتى دەۋرى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. بۇنداق ئاتىلىشنىڭ سەۋەبى يۈەن سۇلالىسىنىڭ ئاساسچىسى چىڭگىزخان ئۆز ئوغۇللىرىغا زېمىن تەقسىم قىلىپ بەرگەندە، ئىككىنچى ئوغلى چاغاتايغا غەربىي رايوننى تەقسىم قىلىپ بەرگەن، ئۇ، يۈەن سۇلالىسى مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدىكى چاغاتاي

خانلىقىنى قۇرغان. بۇ خانلىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان دەۋر تارىختا «چاغاتاي دەۋرى» دەپ ئاتالغان. بۇ خانلىق تەۋەسىدە خاقانىيە تىلى (قەشقەر تىلى) ئاساسىي تىل بولۇپ، بۇ تىل «چاغاتاي تىلى» دەپ ئاتالغان، مۇشۇ تىلدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرمۇ «چاغاتاي ئەدەبىياتى» دەپ ئاتالغان. بۇ دەۋردە ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ راۋاجلانغان. بۇ خانلىق تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدىن نۇرغۇنلىغان مەشھۇر ئەدىبلەر مەيدانغا كەلگەن. سەككاكى، لۇتفى، ئاتايى، مەھەممەت خارەزمى قاتارلىقلارنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىرى شۇ دەۋردىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە يېتىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا يەنە بىر مۇساپە كۆرسەتكۈچى بولۇپ قالدى. چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئىلگىرىكىگە قارىغاندا نۇرغۇن ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىياتلار بولدى. بۇ ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىياتلار ئاساسەن مۇنۇ ئىككى تەرەپتە ئىپادىلىنىدۇ: بىرى، ئەسەرنىڭ شەكلى ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇلى تېخىمۇ كۆپەيدى ۋە تېخىمۇ ئوبرازلاشتى. بۇ دەۋردە مەزمۇن جەھەتتە لىرىك داستانلار ئىلگىرىكىگە قارىغاندا تېخىمۇ گۈللەندى. ئۇلاردا ئاساسىي جەھەتتىن يەنىلا ئىلىم - مەرىپەت، ئەخلاق - پەزىلەت، ئادىل قانۇن تەشۋىق - تەرغىپ قىلىنىپ، كىشىلەرنى دەۋر روھىغا ئۇيغۇن بولغان ئىدىيە، ئەخلاق مىزانلىرىغا ئۈندەش ئاساسىي تېما قىلىنىدى. لېكىن ئىپادىلەش شەكلى ۋە ئۇسۇلى جەھەتتە ئىلگىرىكى پەندى - نەسىھەت ئۇسۇلى بىلەن تەرغىپ قىلىشتىن تېخىمۇ ئوبرازلىق بولغان ئەدەبىي ۋاسىتىلەرنى قوللىنىشقا، يەنى بەدىئىي سيۇژىتلىق داستان، غەزەل، قەسىدە، مۇخەممەس، مۇسەددەس، تەرجىئبەند، مۇسەممەن، رۇبائىي ژانىرلىرى بىلەن روھلۇق، لىرىك يوسۇندا ئىپادىلەشكە يۈزلەندى. لۇتفىنىڭ «گۈل ۋە نەۋرۇز» داستانى بىلەن باشقا ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ غەزەللىرى مانا مۇشۇنداق خۇسۇسىيەت ئىپادىلەنگەن ئېسىل گۈل دەستىلەردۇر.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ يوقىلىشىغا ئەگىشىپ، چاغاتاي خانلىقىنىڭ غەربىي رايون تارىخىدىكى مەۋجۇتلۇقى ئاخىرلاشقان بولسىمۇ، لېكىن خاقانىيە تىلى (قەشقەرىيە تىلى) نى ئاساسىي گەۋدە قىلغان چاغاتاي تىلى تاكى 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە داۋاملىق قوللىنىلدى، شۇڭا كىشىلەر چاغاتاي خانلىقى مەۋجۇت بولۇشتىن قالغاندىن كېيىنمۇ چاغاتاي خانلىقى دەۋرىدىكى تىلدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يەنىلا «چاغاتاي ئەدەبىياتى» دەپ ئادەتلەنگەن. شۇڭلاشقا «چاغاتاي ئەدەبىياتى» دېگەن بۇ ئۇقۇم چاغاتاي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بىلەنلا چەكلىنىپ قالماي، 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ۋۇجۇدقا كېلىشتىن ئىلگىرىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

15 - ئەسىردىن باشلاپ شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا قەشقەر ۋە يەكەن رايونلىرىنى ئاساس قىلغان سەئىدىيە خانلىقى مەيدانغا كەلدى. بۇ چاغدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى يەنە بىر تەرەققىيات دەۋرىگە قەدەم قويدى، ئۇنىڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى شۇكى، بۇ چاغدا خەلق ئىچىدىن نۇرغۇنلىغان ئەدىبلەر چىقىپلا قالماستىن، بەلكى

خان ۋە خان جەمەتلىرىمۇ ئەدەبىي ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىنىڭ تەشەببۇسكارلىرى بولۇپ قالدى. مەسىلەن، يەكەن خانلىقىنىڭ سۇلتانى سەئىدخان، ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇرەشىتخان، ئۇنىڭ خانىشى ئامانىساخان ۋە قېدىرخان يەركەندى قاتارلىق كىشىلەر ئەنە شۇ دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ۋەكىللىرى ئىدى.

قېدىرخان يەركەندىنىڭ ئۆز دىۋانىنى توپلاش ئەھۋالى توغرىسىدا يازغان مۇقەددىمىسىدە تۈرلۈك مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان توققۇز پارچە ئەسەر (تۇم) يازغانلىقى بايان قىلىنغان، 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا خىرقىتى، مۇھەممەت سادىق قەشقەرى، ئابدۇرېھىم نىزارى، گۇمنام، زەلىلى، ناۋرۇز زىيائىي، تۇردى غەرىبى، بىلال نازىم، تەجەللى، موللا بىلال، ئىبراھىم مەشھۇرى، نۆۋبىتى، سابىرى، ئەرشى قاتارلىق كىلاسسىك شائىر ۋە ئەدىبلەر مەيدانغا چىققان بولۇپ، ئۇلارنىڭ داستان، شېئىرلىرىدا ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ مەنبەسى بولغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ شېئىرىي ئۇسلۇبى گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. ھەرقايسى ئەل ئالىملىرى «قوتادغۇبىلىك» تەتقىقاتىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلمەكتە؛ ھازىر ھەرقايسى ئەللەرگە تارقالغان «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ قول يازمىسى ئۈچ خىل: بىرى، ۋېنا نۇسخىسى، ئىككىنچىسى، قاھىرە نۇسخىسى، ئۈچىنچىسى، پەرغانە نۇسخىسى. بۇ ئۈچ خىل قوليازما ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 18 - ئەسىرنىڭ بېشىدا ئاۋستىرىيىنىڭ ۋېنا شەھىرىدىن، مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدىن ۋە ئۆزبېكىستاننىڭ پەرغانە شەھىرىدىن تېپىلغان. ۋېنا نۇسخىسى قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان قول يازما، قاھىرە نۇسخىسى بىلەن پەرغانە نۇسخىسى ئەرەبچە يېزىقتا يېزىلغان قوليازما. بۇ قول يازمىلارنىڭ تېپىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ تارىخىي، ئىلمىي قىممىتى تېزلا خەلقئارا ئىلىم ئەھلىنىڭ كۈچلۈك ھەۋسىنى قوزغىغان. فرانسىيە ئىنستىتۇتىنىڭ يېقىن شەرق تىللىرى پروفېسسورى جوبېل 1823 - يىلى «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ۋېنا نۇسخىسىنى ئىلمىي ئەسەر قاتارىدا تۇنجى قېتىم «ئاسىيا ژۇرنىلى» دا دۇنياغا تونۇشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەسەرنىڭ قىسمەن پارچىلىرىنى ئېلان قىلدى. بۇنىڭ بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» ئۈستىدىكى بىر يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت داۋام قىلغان ۋە بۈگۈنگىچە داۋام قىلىۋاتقان تەتقىقاتنىڭ باشلىنىشىغا سەۋەب بولدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ نۇرغۇن ئەللەر، جۈملىدىن ۋېنگرىيە، دانىيە، گېرمانىيە، تۈركىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى قاتارلىق مەملىكەتلەردە بۇ ئەسەر ئۈستىدە ئىلمىي خىزمەتلەر ئىشلەندى. تەتقىقاتچى ئالىملاردىن ئوتتو ئولبېرت (گېرمانىيە)، ۋامبېرى (ۋېنگرىيە)، نەجىپ ئاسىم، رەشىت رەھمەتىي ئارات، سەدرى مەخسۇدى، ئادىل ئاچار، كوپرولى فوئادزادە (تۈركىيە)، بومبامى (ئىتالىيە)، مالوۋ، رادلوۋ، بارتولد، سامىلوۋىچ، قەييۇم كەرىموۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)، تومسىن (دانىيە)، بىروكىلمان، ھارتمان (گېرمانىيە) لار «قۇتادغۇبىلىك» ئۈستىدە نۇرغۇن ئىلمىي تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىپ، ئىلىم دۇنياسىغا ئالقىشقا سازاۋەر زور تۆھپىلەرنى تەقدىم قىلىشتى. 1870 - يىلى ۋېنگرىيە ئالىمى ۋامبېرى ۋېنا نۇسخىسىدىكى بېيىتنىڭ لاتىنچە

يېزىقتا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسىنىڭ نېمىسچە تەرجىمىسىنى ئېلان قىلدى. رۇسىيە ئالىمى رادلوۋ 1890 — 1910 - يىللار ئارىلىقىدىكى 20 يىل ئىچىدە ۋىنا نۇسخىسىنىڭ كۆچۈرۈلمىسىنى، قاھىرە نۇسخىسىنى، «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ سلاۋىيان يېزىقىدىكى نۇسخىسى ۋە نېمىسچە تەرجىمە نۇسخىسىنى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېكىستان ئالىمى فىترەت 1925 - يىلى «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ پەرغانە نۇسخىسىنى ئىزدەپ تاپقاندىن كېيىن، 1928 - يىلى بۇ قوليازمىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىنى ئېلان قىلغان ھەمدە ئۇنىڭغا ئۆزبېك يېزىقىدا ئىزاھ بەرگەن. 1971 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشكەنت شەھىرىدە قەييۇم كەرىموۋ ئۇنىڭ ئۆزبېكچىگە تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىسىنى نەشر قىلغان. 1983 - يىلى موسكۋا ئىلىم - پەن نەشرىياتى پروفېسسور ئىۋانوۋ تەرىپىدىن رۇسچىغا تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىسىنى نەشر قىلغان. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ۋالىتوۋا، ئابدۇراخمانوۋ، گولېپېنېۋ قاتارلىق ئالىملار تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغان ۋە ئۆزگەرتىپ يېزىلغان نۇسخىلىرى نەشر قىلىنغان. بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور ئىۋانوۋنىڭ تەرجىمە نۇسخىسى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ھازىرغا قەدەر چىققان ئەڭ مۇكەممەل رۇسچە تەرجىمە نۇسخىسى ھېسابلىنىدۇ، 1980 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىم ئەھلىلىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئەزەربەيجان تىلى ۋە قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىلىرىنى ئېلان قىلدى.

تۈركىيە ئىلىم - پەن ۋە نەشرىيات ساھەسى 1942 - ۋە 1943 - يىللىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئۈچ خىل كۆچۈرمىسىنىڭ فوتو نۇسخىسىنى نەشر قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە رېشىت رەھمەتى ئاراتنىڭ 1947 - يىلى نەشر قىلىنغان لاتىنچە يېزىقتا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى خەلقئارا ئىلىم ئەھلىگە ھەممىدىن بەك ياقتى. ئۆز ھاياتىدا زېھنىي كۈچىنىڭ كۆپ قىسمىنى «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقاتىغا بېغىشلىغان بۇ تۈركىيە ئالىمى كۆپ يىل جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈپ ئۈچ خىل نۇسخىنى سېلىشتۇرۇپ، لاتىن ھەرپى بىلەن ترانسكرىپسىيىلەشتۈرۈپ چىققان نۇسخا شۇندىن ئېتىبارەن خەلقئارا ئىلىم ساھەسىنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» نى تەتقىق قىلىشى ئۈچۈن مۇھىم ئاساس بولۇپ قالغان. 1983 - يىلى ئامېرىكا ئالىمى روبېرت دانكوۋ ئىنگلىزچىغا تەرجىمە قىلغان «قۇتادغۇبىلىك» مۇ ئامېرىكىنىڭ چىكاگو شەھىرىدە دۇنياغا كەلدى.

رۇسىيە ئالىمى رادلوۋ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ نەشر قىلىنىشىغا بېغىشلاپ يازغان «قەدىمكى ئۇيغۇرلار مەسىلىسى ھەققىدە» دېگەن مۇقەددىمىسىدە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغاندىن كېيىنكى مەدەنىيەت تارىخى ۋە ئىدىيە تارىخىنى تەتقىق قىلىشتىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى بايان قىلغان. كونونوۋ 1983 - يىلى ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىسىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «قۇتادغۇبىلىك» ئەڭ قەدىمكى، بىردىنبىر كونا ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان داستاندۇر. بۇ داستان ئىنسانلارنىڭ جەۋھىرى مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن قامۇستۇر.

«قۇتاغۇبىلىك»نى تۇنجى قېتىم رۇسچىغا تەرجىمە قىلغان پروفېسسور ئىۋانوۋ «قۇتادغۇبىـ
لىك» نى ئوتتۇرا ئەسىردىكى سان - ساناقسىز ئالەمشۇمۇل ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىچىـ
دە ماختاشقا ئەرزىيدىغان ئۇلۇغ نەزمىي ئەسەر» دەپ باھا بەرگەن. بارتولد «مەركىـ
زىي تۈرك تارىخى توغرىسىدا 12 لېكسىيە» دېگەن ئەسىرىدە «قۇتادغۇبىلىك» تۈر-
كىي تىل ئەدەبىياتىدا «قەشقەر» دەۋرىنى ئاچتى، «شۇ دەۋردە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى بە-
لەن خەنزۇ مەدەنىيىتىنىڭ ئىلگىرىكى زىچ مۇناسىۋىتىنىڭ تەسىرى تېخى بار ئىدى»،
«قاراخانىلار ئۇيغۇرلارنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن جۇڭگو مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى ئىچىـدە
ياشىغان» دەپ قارىغان. بولۇپمۇ تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، 1984 - يىلى
ئېلىمىزدە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمىي يەشمىسـ
نى ئاتاقلىق ئۇيغۇر شائىرلىرى ۋە تەتقىقات خادىملىرىدىن ئەخمەت زىيائىي باشلىق
ئالتە نەپەر يولداش تۆت يىل جاپالىق ئىشلەپ نەشرگە تەييارلىدى. بۇ ئەسەر نەشر
قىلىنغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى قىرغىزىستان ۋە قازاقىستاندىكى ئۇيغۇر پەلسە-
پە دوكتۇرى نارىنبايېۋ، قاسىموۋلار «قۇتادغۇبىلىك» ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى
نەزمىي يەشمىسىنىڭ يېڭىدىن نەشر قىلىنغانلىقىنى مۇبارەكلەپ، بىزگە خەت ئەۋەت-
كەندىن باشقا، يەنە قازاقىستانىنىڭ «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدە «ئەجدادلىرىمىزدىن
قالغان مىراس ــ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ يېڭى نەشرى» دېگەن ماۋزۇدا مەخسۇس ماقالـ
مۇ ئېلان قىلـغان، ئۇلار ماقالىسىدە «قۇتادغۇبىلىك» ئۇيغۇر تارىخىدىكى قاراخانى-
لار سۇلالىسىنىڭ ئەڭ تەرەققىي قىلغان دەۋرىدە دۇنياغا كەلـگەن، كېيىنكىلەرنىڭ
ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە تىلىنى يازما ھۆججەت ئارقىلىق چۈشىنىشى ئۈچۈن قالدۇرۇلغان
بىباھا مىراس دەپ كۆرسەتكەن ھەمدە ئوتتۇرا ئەسىردە ياشىغان ئاتاقلىق ئۇيغۇر
ئالىمى، پەيلاسوپ يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» ئەسىرى ئوتتۇرا ئاسىيا
ۋە شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي پەلسەپىسى، ئەخلاق ئىدىيىسىنىڭ تەرەققى-
ياتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە سەل چاغلاشقا بولمايدىغان روللارنى ئوينىدى، «قۇتادغۇ-
بىلىك» نىڭ تەسىرى ئاستىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتاقلىق پەيلاسوپلىرى يېتىشكىنىدا دائىر
ھەر خىل ئەسەرلەرنى يازدى، دەپ تەكىتلىگەن.

«قۇتادغۇبىلىك» قانداق ئەسەر دېگەن مەسىلە توغرىسىدا ھەرقايسى ئەللەرنىڭ
ئالىملىرى ئۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان، مەسىلەن، تۈركىيە ئالىملىرى ئىچىـ
دە «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقاتىدا داڭ چىقارغان رېشىت رەھمىتى ئارات ئۆزى تەرجىـ
مە قىلغان «قۇتادغۇبىلىك» 1 - جىلدىنىڭ مۇقەددىمىسىدە شۇنداق دەپ يازىدۇ: ««قۇ-
تادغۇبىلىك» ۋەقەلەرنى بايان قىلىدىغان تارىخىي ئەسەر ئەمەس ياكى رايون، شە-
ھەرلەرنى تەسۋىرلەيدىغان جۇغراپىيىلىك ئەسەر ئەمەس، شۇنىڭدەك دىنىي زاتلارنىڭ
ھەرىكەتلىرىنى يىغىدىغان مەخسۇس توپلاممۇ ئەمەس، مەلۇم بىر پەيلاسوپنىڭ نۇقتىئى-
نەزىرىنى ئاساس قىلغان پەلسەپىۋى ئەسەر ياكى مەلۇم مۆتىۋەرلەرنىڭ ئىبرەتلىك
سۆزلىرى ئارقىلىق كىشىگە نەسىھەت قىلىدىغان ئەسەرمۇ ئەمەس، يۈسۈپ خاس ھا-
جىپمۇ باشقىلارنىڭ ئېيتقىنىدەك مەنسەپدارلارغا خۇشامەت قىلىش ئۈچۈن تېتىقسىز

ئوخشىتىشلار ئارقىلىق قۇرۇق ۋەز ـ نەسىھەت قىلغۇچىلاردىن ئەمەس، بەلكى كىشىلىك ھاياتىنىڭ ئەھمىيىتىنى تەھلىل قىلىدىغان، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەت ۋە دۆلەتتىكى ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان كەڭ مەنىلىك پەلسەپىۋى ئەسەرنى يېزىپ چىققان پەيلاسوپ ۋە ئالىم». ئۇنىڭ ئەسىرى ــ «قۇتادغۇبىلىك» ماۋزۇسىدىن تارتىپ باشقا تەرەپلىرىگىچە ئىنتايىن مۇكەممەل، ئالاھىدە تۇس ئالغان بىر ئەسەر». تۈركىيىنىڭ يەنە بىر ئالىمى، پروفېسسور مەخسۇت «قۇتادغۇبىلىك» تۈركىي تىلىدا سۆزلىشىدىغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ «نۇرغۇن ئەسىرلەردىن بۇيانقى ئەخلاقىي ئىدىيىسى ۋە قانۇن كۆز قارىشىنىڭ يەكۈنى»، «دۆلەت ئاپپاراتى، سىياسىي قانۇن، ئىجتىمائىي ئەخلاق توغرىسىدىكى ئىزدىنىشى» دەپ قارىغان. گېرمانىيە ئالىمى ئوتتو ئولبېرىخ «قۇتادغۇبىلىك» ئەرەب پەيلاسوپى ئىبىن سىنا ۋە قەدىمكى يۇنان پەيلاسوپى ئارستوتېل ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى بىلەن يېزىلغان پەلسەپىۋى ئەسەر» دەپ قارىغان، تۈركىيە ئالىمى كوپرولى بۇ كۆز قاراشقا قوشۇلغان. ئۇ: «قۇتادغۇبىلىك» ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىدىيە ئىچىدە ئىبىن سىنانىڭ تەسىرى ئەڭ چوڭقۇر بولغان» دېگەن. لېكىن رۇسىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قىسىم ئالىملىرى، مەسىلەن، رادلوۋ، بارتولىد، تېزكوشېۋا قاتارلىقلار بولسا، «قۇتادغۇبىلىك» ــ قىممىتى ئەڭ يۇقىرى ئەدەبىي ئەسەر» دەپ قارىغان. بىزنىڭ تەتقىقات خادىمىمىز لى چى يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىمىزغا ئوخشاش، «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ غەرب ۋە شەرق ئەللىرىدىكى ئالىملار ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تەتقىقات نەتىجىلىرى ئۈستىدە داۋاملىق ئىزدەنمەكتە.

ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر پوئېزىيىسىنىڭ گۈلتاجى، ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار ئېستېتىك غايىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن پىشقان بەدىئىي شەكىلگە ئىگە بولغان «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تەسىرى پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيانى بويلاپ تا ۋولگا بويىغىچە يېتىپ بارغان. بۇ ھالنى سوۋېت باشقىرىستاندا خىزمەت كۆرسەتكەن پەن ئەربابى، ئا. خاروسوۋ مۇنداق بايان قىلىدۇ: «ۋولگا بىلەن ئورال بويىغا ئوتتۇرا ئاسىيادىن كەلگەن ئەدەبىي ۋە باشقا ئەسەرلەر ئارىسىدا ئەڭ بۇرۇنقىسى ھەمدە تۈركىي تىللاردىكى ئەدەبىياتلار تارىخى ئۈچۈن ئەھمىيەتلىكى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدۇر. بۇ ئەسەر باي، مەزمۇنلۇق بولۇش بىلەن ئۇزاق ئەللەرگە تارقالغان ... «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ قىممىتى، ئەۋزەللىكى دۇنياۋى ئەسەر بولۇشىدا، يەر يۈزىدە مەنىلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ئوتتۇرا ئەسىر كىشىلىرىنىڭ ئىنتىلىش ئارزۇسى بىلەن ئويغىنىۋاتقان ئىچكى دۇنياسىنى تەسۋىرلەپ بېرەلىشىدە...» دەپ ئادىللىق بىلەن كۆرسەتكەنىدى.

«قۇتادغۇبىلىك» نى ئەڭ بۇرۇن تەتقىق قىلغان رۇسىيىلىك رادلوۋ ۋەكىللىكىدىكى بىر تۈركۈم ئالىملار ئۆزلىرىنىڭ «قەدىمكى ئۇيغۇرلار مەسىلىسى ھەققىدە» دېگەن ماقالىلىرىدە يۈسۈپ خاس ھاجىپ داستانىنىڭ تىلىنى ئۇيغۇر تىلى دەپ بىرىنچى بولۇپ ئېنىق كۆرسەتكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن مالوۋ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئۈچ خىل قول يازما نۇسخىسى» دېگەن ماقالىسىدە ئۈچ خىل قول يازما نۇسخىسىنى سېلىشتۇرغاندا

ئەرەب تىلى ئېلىپبەسى بىلەن كۆچۈرۈلگەن قاھىرە نۇسخىسى بىلەن پەرغانە نۇسخىسى يېقىن كېلىدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى، يەنى ۋېنا نۇسخىسى بىلەن باشقا ئىككى خىل قوليازما نۇسخىسى كۆپ پەرقلىنىدۇ، پەقەت قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى قوليازما نۇسخىسىلا قىممەتلىك ئەسەر بولالايدۇ، دەپ قارىغان. بۇ ئالىم «ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە مەركىزىي ئاسىيا تىل - ئەدەبىيات تارىخىدىكى ئەلىشىر نەۋائىي» ۋە «قەدىمكى تۈركىي تىلدىكى ھۆججەتلەر» دېگەن ئىككى ئەسىرىدە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تىلى — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر تىلى، دەپ كۆرسەتكەن. باسقاكوۋ، تېنىشېۋلەر «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تىلى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى، دەپ قارىغان. لېكىن ئۇلار قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا بىر چەكلىمە قويۇپ، ئۇنى قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ ئۇيغۇر تىلى دەپ قارىغان.

يەنە بەزى ئالىملار گەرچە «قۇتادغۇبىلىك» نى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان دەپ ئېنىق كۆرسەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ تىلىنى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ۋە قاراخانىلار تىلى دەپ كۆرسەتكەن. تۈركىيە ئالىمى، دوكتور ئارات ئۇيغۇر تىلى دەپ قارىغان. ئۇ ئۆزى تەرجىمە قىلغان «قۇتادغۇبىلىك» 1 - جىلدىنىڭ مۇقەددىمىسىدە بەزى ئالىملارنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تىلى ئەرەب تىلى دېگەن قاراشلىرىغا قارىتىپ، قاراخانىلار سۇلالىسى ئىسلام دىنىنى ھۆكۈمەت دىنى قىلغاندىن كېيىن، ئەرەب تىلى بىلەن قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىنى تەڭ قوللانغان، ھەتتا ھەسەن بۇغراخان دەۋرىدىمۇ يەكەننىڭ ھەر خىل خەت - ئالاقىلىرى مۇشۇ ئىككى خىل يېزىقتا يېزىلاتتى ۋە قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ئىمزا قويۇلاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئوتتۇرا ئاسىيا، ئالتۇن ئوردا خانلىقى ۋە ئىران قاتارلىق ئەللەردە تا 15 - ئەسىرگىچە قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى قوللىنىلىپ كەلگەن، دەپ كۆرسەتكەن. مۇشۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، ھەسەن بۇغراخانغا تەقدىم قىلىنغان «قۇتادغۇبىلىك» قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان، دەپ قارىغان. سوۋېت ئالىمى ۋالىتوۋا «قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ سىنىپىيلىكى مەسىلىسى» دېگەن كىتابىدا «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تىلى — قاراخانىلار تىلى دېگەن. پروفېسسور ئىۋانوۋ رۇسچە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ بىر خاتىمىسىدە «شەرقىي تۈرك شېۋىسى ئۇزۇن تەرەققىيات تارىخىغا ئىگە قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەسۋىرىي تىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان» دەپ كۆرسەتكەن. سوۋېت ئالىمى شېرباك 1961 - يىلى موسكۋا - لېنىنگرادتا نەشر قىلىنغان «تۈركىي تىللىرىدىكى ئەسەرلەرنىڭ گرامماتىكىسى ھەققىدە قىسقىچە بايان» دېگەن كىتابىدا «قۇتادغۇبىلىك» قارلۇق ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان، دېگەن. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتاقلىق شائىرى ئەخمەت زىيائىي «قۇتادغۇبىلىك» تە قوللىنىلغان، ھازىرقى ئۇيغۇرلار قوللىنىۋاتقان سۆزلەردىن بىر قانچە يۈزنى رەتلەپ چىققان، بۇلاردىن بىرنەچچە نەمۇنە كۆرسىتىشلا كۇپايە قىلىدۇ.

ئاچ	بەزەك	چىرىك
ئەفتىماق	بىتىك	چىۋىن
ئاقساق	بۆرە	چۇمغۇق

ئالقىش	بۆرك	ئەم
ئارىخ	بوغرا	ئەمچى
ئازغاش	بۇلاق	ئىلا (ئىلى ناھىيىسى)
باي	بۇرۇن	ئىنجىق
بەلگۈلۈك	بۇرۇن	ئىنچ (تىنچ)
ئىرىك (يىرىك)	مەڭ	سوغالساق
ئىششىخ	ماڭىم (ماڭدىم)	سۆڭەك
قاچان	مەڭزى	شاتۇ
قارا قۇش	مەڭگۈ	تاغار
قاراتچى	موك	تاڭشۇق
قارماق	ئوغرى	تەلۋە
كىزىك	ئوڭ	تۇغ
قىلىق ئوڭ	ئوڭاي	تۈن
كىزىن (كېيىن)	ئوت	تۇرقۇ (تاۋار ـ توقا)
كېگەش	ئۇزا	توسون
كەڭ	ئۆكۈز	تورا
قىڭغۇز	ئۆكۈنچ	تۆش (تەڭتۇشى)
كۆك (كۆكلىمدى)	ئۇرۇك	توشاغ
كۆپ	ئۆتۈنچ	تۇرۇك
كورك	ئوزە	ئۇرۇغ
قۇلان	سان	ئوۋۇت (ئۇيات)
قوتۇز	سارت	ئۈز
لاچىن	سىنلىگ	
ئۇلۇش	توغ (بايىراق)	

بىزنىڭ تەتقىقاتچىلىرىمىز يەنە «قۇتادغۇبىلىك» تىكى ھېچقانداق يەشمىسىز، ھازىرقى ئۇيغۇرلار بىۋاسىتە چۈشىنەلەيدىغان مىسرالاردىن بىر نەچچە مىڭنى رەتلەپ چىقتى، بۇنىڭدىن بىر نەچچە نەمۇنە كۆرسەتسەكلا مەسىلە ئايدىڭلىشىدۇ.

237. تىرىك ئۆلگۈ ئاخىر تۇشەنگو يىرىگ
كىشى ئۆلسە ئەدگۈن ئاتى تىرىگ.

(بۇ ئىككى مىسرادىكى ئون سۆزنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرچە)؛

464. يۈزى كۆرۈكلۈگ ئەردى كۆرۈپ كۆز قامار،
سۆزى يۇمشاق ئەردى تىل تۈز تامار.

(بۇ ئىككى مىسرادىكى ئون ئىككى سۆزنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرچە، چۈشىنىشلىك)

204. سۆزۈم سۆزلەمىشكە ساڭا ئەيمەنۇ،
ئۆزۈم ئۆزى قولىدى ساڭا ئوش مونو.

(بۇ ئىككى مىسرادىكى ئون سۆزنىڭ ھەممىسى چۈشىنىشلىك).

416. ئوقۇشلۇق كىم ئەرسە ئوقىتتى ئانى.
بىلىكلىك كىم ئەرسە بەزۈتتى ئانى.

(بۇ مىسرادىكى ئون سۆزنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇرچە، چۈشىنىشلىك)، تۆۋەندىكى مىسرالارمۇ شۇنداق:

392. قاپۇغ ئاچتى چىقتى قاداشىن كۆرۈپ،
قۇچۇشتى، ئىپسەنلەشتى يۈز - كۆز ئۇنۇپ.

370. ئاتىمىخ ئەردى ئوقتەگ كۆگۈل ئەردى يا،
كۆگۈل قىلغۇ ئوق بەگ بوزوم بولدى يا.

376. تاتىمىخ ئەردە بارچە يىگىتلىك ئىشىم،
ئاغۇ قىلدى ئەمدى ماڭا يەر ئاشىم.

372. يىگىتلىك نەگو (نىمە) يىغدى ئەرسە ساڭا،
قارىلىق كەلىپ ئالدى، كەلگەي ساڭا.

383. قاراڭغۇدا ئەردىم يارۇتتى تۇنۇم
تۇنەرقتە ئەردىم تۇغۇردى كۈنۈم

187. ساڭا سۆزلەدىم مەن سۆزۈم ئى ئوغۇل،
ساڭا بەردى بۇ پەند ئۆزۈم ئى ئوغۇل.

189. كۈمۈش قالسا ئالتۇن مىڭمىڭدىن ساڭا،
ئانى تۇتماغىل سەن بۇ سۆزگە تەڭا.

1382. نەچە قاچسا ئاخىر ئۆلۈم يۇتقۇسى،
نەچە قالسا ئاخىر ئۆلۈم يەتكۈسى.

1384. قانى كىم قۇتۇلدى ئۆلۈمدىن قاچىپ،
قانى كىم ئاشۇندى ئۆدىندىن كەچىپ.

1419. ئەدىز كەڭ بەدبۇلىك سارايىڭ قالىپ،
قاراڭغۇ يەر ئەۋدە ياتۇرسەن ئۇلىپ.

1501. ئايۇر ئاي ئوغۇل كۆردۈڭ ئەمدى مەنى،
نە ھالىن بارىر مەن ئۇنىتما مۇنى.

1503. كەرەكلىك سۆزۈڭ مەن تونۇزدۇم ساڭا،
سۆزۈمنى ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا،

«قۇتادغۇبىلىك» ئىمن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ ئەسەرنىڭ نامىغا كەلسەك، يۈسۈپ خاس‌ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» نى مۇنداق دېگەن.

350. كىتاپ ئاتى ئۇردوم قۇتادغۇبىلىك،
قۇتاتىسۇ ئوقۇكىلقا تۇتىسو ئەلىگ.

يەشمىسى: كىتاپ نامى قويدۇم قۇتادغۇبىلىك،
قۇتاتسۇن ئوقۇچىغا تۇتسۇن ئىلىگ.

«قۇتادغۇبىلىك» دېگەن ئىسىم «قۇت»، «ئادغۇ»، «بىلىك» دېگەن ئۈچ سۆزدىن تۈزۈلگەن. «قۇت» نىڭ مەنىسى: بەخت، تەلەي، مۇبارەك، مۇقەددەس دېگەن بولىدۇ؛ «ئادغۇ» نىڭ مەنىسى: بېرىش، ئاتا قىلىش دېگەن بولىدۇ؛ «بىلىك» نىڭ مەنىسى: بىلىم، ئىلىم، پاراسەت دېگەن بولىدۇ؛ بۇ ئۈچىنى قوشقاندا، «قۇتادغۇبىلىك»، يەنى «بەخت ئاتا قىلغۇچى بىلىم» دېگەن بولىدۇ. رۇسىيە ۋە سوۋېت ئالىملىرىدىن رادلوۋ، تومسۇن، ئىۋانوۋ، كېرىموۋ، كرېمىسكى قاتارلىقلار مۇشۇنىڭغا ئاساسەن «قۇتادغۇ بىلىك» نى «بەخت بىلىمى»، «بەخت يەتكۈزگۈچى بىلىم»، «بەخت كەلتۈرىدىغان بىلىم»، «كىشىنى بەختلىك قىلىدىغان بىلىم»، «پاراسەتلىكلەر بەختلىك بولۇر» دەپ تەرجىمە قىلغان. ۋېنگرىيە ئالىمى ۋامىرى، تۈركىيە ئالىمى كوپرۇلۇ قاتارلىقلارمۇ ئۇنى بەخت، بىلىم دەپ چۈشەنگەن. سەدىر مەخسۇت دېگەن تۈركىيە ئالىمى «قۇتادغۇ بىلىك» نى «قانۇنچىلىق دەستۇرى» دەپ تەرجىمە قىلغان ھەم ئۇنىڭغا شۇنداق باھا بەرگەن. بىزنىڭ ئاتاقلىق شائىر، تەتقىقاتچىلىرىمىزدىن ئەخمەت زىيائى، ئۆتكۈر، شەرىپىدىن، سەي سەنجىڭ، ۋاھاپ، ئابدۇكېرىم راخمان، مۆمىن ئابدۇللا، ليۇبىڭ، لى چى، لاڭ يىڭ، دوشۇيەن قاتارلىقلار يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ھاياتى، ئەسەرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى، دەۋر كۆرۈنۈشى، ئىدېئولوگىيىسى، بالىلىق دەۋرى، ئوقۇش جەريانى، ۋاپاتى قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىزدىنىپ تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ.

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتى ھەققىدە ئەسەر مۇقەددىمىسىدە بىزگە ھېچقانداق مەلۇمات بېرىلمىگەن. ئەمما شائىرنىڭ تۆۋەندىكى بېيىتلىرىدىن بىز بىرقەدەر ئېنىق خۇلاسە چىقىرالايمىز:

يىل ئالتىمىش ئىكى ئەردى تۆت يۈز بىلە،
بېتىيۇ توگەتتىم بۇ سۆز ئۇلگۈلە.

يەشمىسى: يىل ئاتمىش ئىككى ئەردى تۆت يۈز بىلە،
تۈگەتتىم سۆزۈمنى پۈتۈپ ئۈلگۈلە.

بۇنىڭدىن شائىرنىڭ بۇ ئەسەرنى ھىجرىيە 462 - (مىلادى 1069 - 1070 -)
يىلىدا يازغانلىقى بىلىنىدۇ.

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ بۇ زور ئەسەرگە سەرپ قىلغان ۋاقتى 18 ئاي، يەنى بىر يېرىم يىل بولۇپ، ئۇنى تۆۋەندىكى بېيىتلاردىن بىلەلەيمىز:

تۈگەل ئون سەككىز ئايدا ئايدىم بۇ سۆز،
ئۈزۈردۈم ئازىردىم سۆز ئەۋرىنى تىرا،

يەشمىسى: تولۇق ئون سەككىز ئاي تۈگەتتىم بۇ سۆز،
يېزىپ تالللىدىم سۆز، تىزىپ ھەم تىرە،

ئەمدى شائىر يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ:

تىگوردى ماڭا ئىلگىن ئەلىگ ياشىم،
قوغۇ قىلدى قوزغۇن تۈسى تىگ باشىم.

يەشمىسى: ماڭا تەگكۈزۈپ قولىنى ئەللىك ياشىم،
قۇغۇ قىلدى قۇزغۇن تۈسىدەك باشىم.

بۇ بېيىتقا قارىغاندا، «قۇتادغۇ بىلىك» نى يازغان ۋاقىتتا شائىرنىڭ ئەللىك ياشتا ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. مۇشۇنداق سېلىشتۇرما قىلغاندا شائىرنى ھىجرىيە 412 ـ يىللىرى، مىلادىيە 1019 ـ يىللىرىدا تۇغۇلغان دەپ ئېيتىش مۇمكىن. ئۇنىڭ ۋاپاتى توغرىسىدا ھېچقانداق يەردە ئىز يوق. ئەمما ئەسەرنىڭ ئاخىرىدىكى قوشۇمچە قەسىدە بىزگە ئۇنىڭ خېلى ئۇزۇن ھايات مۇساپىسىنى بېسىپ ئۆتكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئەللىك ياش قېرىلىقتىن ئانچە زارلىنىدىغان ۋاقىت ئەمەس. ئەمما بۇ قەسىدە ياشلىققا قارىتا قاتتىق ئېچىنىشلىق ھەسرەتلەر بىلەن تولغان:

ئىسىزىم يىگىتلىك ئىسىزىم يىگىتلىك، 6522.
تۇتا بىلمەدىم مەن سېنى تەرك قاچتىم.

يەشمىسى: ئېسىت ھەي يىگىتلىك، ئېسىت ھەي يىگىتلىك،
تۇتۇش بىلمىدىم مەن سېنى تېز قاچتىم.

يانا كەلگىل ئەمدى يىگىتلىك ماڭا سەن، 6523.
ئايادا تۇتايىن ئاغى جوز تۇشەتتىم.

يەشمىسى: قىزىل ئەردى مەڭزىم تامام ئەرغىۋاندەك،
بۇكۇن ئۇڭا زەپەر ئۇرۇغىن سورۇتتىم،

يىپارسىغ قارا باشقا كافور ئاشۇدۇم، 6530.
تولۇن تىگ تولۇ يوز قايوقا ئىلەتتىم.

يەشمىسى: ئىپاردەك قارا باشقا كاپۇر پۈركىدىم.
تولۇندەك تولۇق يۈزنى نەگە ئەۋەتتىم.

6531. يارۇق ياز تىگ ئەردىم تۇمەن تو چېچەكلىك،
خازانىمۇ تۇشۇتتۇم قامۇغنى قورتتىم.

يەشمىسى: يورۇق يازدەك ئەردىم تۈمەن رەڭ چېچەكلىك،
خازان بولدىمكىن ھەممىنى قۇرۇتتۇم.

6532. قادىڭ تىگ بودوم ئەردى ئوق تەگ كونى تۇز،
ياتىگ ئەگرى بولدى ئەگىلدىم توكتىم.

يەشمىسى: قېيىندەك بويۇم ئەردى ئوقتەك دۇرۇست تۈز،
بولۇپ ئەگرى يادەك ئېگىلدىم ئېگىشتىم.

مۇشۇلارغا قاراپ ئەسەر مۇئەللىپى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ يەتمىش - سەكسەن يىللىق ھايات مۇساپىسىنى باسقانلىقىنى تەخمىن قىلىشقا بولىدۇ.

«قۇتادغۇ بىلىك» تىكى «... قەشقەر ئېلىدە تۈگەل قىلىپ ...» دېگەن جۈملىدىن مۇئەللىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» نى قەشقەردە يېزىپ تاماملىغانلىقىنى بىلەلەيمىز. تارىخىي مەنبەلەردىن قارىغاندا، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ باللىق تەربىيىسىدىن تارتىپ پۈتۈن ھاياتى قەشقەردە ئۆتكەن.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئۇيغۇر بەدىئىي ئەدەبىياتى ۋە تىلىنىڭ بىردىنبىر نەمۇنىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان نۇرغۇن دەلىللەر بارلىقىنى كۆرۈپ يەتمەكتىمىز. بۇ نۇقتىلار «قۇتادغۇ بىلىك» فىلولوگىيە (تىل - ئەدەبىيات ئىلمى) دائىرىسىدە قولغا ئېلىنىپ، لېكسىكولوگىيە نۇقتىئىنەزەردىن تەتقىق ۋە تەھلىل قىلىنغاندا يەنىمۇ ئوچۇق ئىسپاتلىنىدۇ، ھازىر بىزدە «قۇتادغۇ بىلىك» شۇناسلىق بويىچە تۇنجى قېتىم قۇتادغۇ بىلىك تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

بىز ئىشىنىمىزكى، «قۇتادغۇ بىلىك» ئۈستىدە يېڭى دەۋرنىڭ باشلىنىشى بىلەن كۆپلەپ ئىلمىي خىزمەتلەر ئىشلىنىدۇ، مۇجمەل قاراشلار تەۋرىتىلىدۇ. ئۆتمۈشتىكى پارلاق ئىلىم - مەرىپەتلىك ھاياتىمىزنىڭ گۇۋاھچىسى بولغان يېمىرىلمەس ئىلمىي يادىكارلىقىمىز «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئىلمىي قىممىتى يەنىمۇ يۈكسىلىدۇ.

ھازىر بىزنىڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز قەدىمكى يىپەك يولىدىكى بۇ ئالتۇن تۇپراقنىڭ دەرۋازىسىنى تېخىمۇ كەڭ، تولۇق ئېچىۋەتتى، بىز ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شەرق - غەرب خەلقلىرى بىلەن ئۇزاق تارىختىن بۇيان كېلىۋاتقان قانۇنىيەتلىك ئەدەبىي ئىجادىي ئالاقىگە ئىگە، ئۇلارنى تەسىر كۆرسىتىش، يېڭىلىق يارىتىش، يۈكسىلىش ئەنئەنىمىزنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇپ، ئىلغار ئىنسانىيەت مەدەنىيەت خەزىنىسىگە تېخىمۇ زور ھەسسە قوشۇپ، تىنچلىق ئۈچۈن، ئىنسانىيەت بەخت - سائادىتىنىڭ مەڭگۈ گۈللەپ يېشىنىشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىمىز. ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ غەرب ۋە شەرق بىلەن بولغان ئىلمىي تەتقىقات مۇناسىۋىتى پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە.

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

ئەرشىدىن تاتلىق

ۋەتەننىڭ سادىق كۈيچىسى

1991 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ۋەتەنپەرۋەر شائىر نىم شېھىت ئارمىيە ئىلى داموللا ۋاپاتىغا 20 يىل بولدى، ۋەتەننىڭ سادىق كۈيچىسى، خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك غەزەلخانى نىم شېھىت ئۆزىنىڭ يالقۇنلۇق مىسرالىرى، جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە، ئەدەبىيات مۇنبىرىمىزدە ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ كەتتى. بۈگۈن بىز ئۇنى خاتىرىلىگىنىمىزدە ئۇنىڭ ۋەتەنگە بولغان چوڭقۇر سۆيگۈ - مۇھەببەت، سەمىمىي - ساداقەت يېلىنجاپ تۇرغان يارقىن مىسرالىرى بىزگە تېخىمۇ قىممەتلىك، تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك تۇيۇلىدۇ، بىزنىڭ سوتسىيالىستىك ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتىمىزنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ۋەتەننى گۈللەندۇرۇش، قوغداش ئىرادىمىزگە غايەت زور ئىلھام بېغىشلايدۇ.

نىم شېھىت چاغاتاي يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىنىڭ داۋامىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە ئۇلاشتا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان، نۇرغۇنلىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى يېزىپ، مول ئىجادىي بايلىق ياراتقان، سوتسىيالىستىك يېڭى زامان ئەدەبىياتىمىزغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشۇپ، ئۇنىڭ تەرەققىياتىغا ئاكتىپ تەسىر كۆرسەتكەن كاتتا شائىر ئىدى. ئۇنىڭ ھېسسىياتقا باي، چوڭقۇر ھېكمەتلىك، تىلى گۈزەل، يۇقىرى ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە يارقىن شېئىرلىرى ئۇيغۇر كىتابخانلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، ئۇلارنىڭ سۆيۈپ ئوقۇيدىغان قىممەتلىك مەنىۋى بايلىقىغا ئايلىنىپلا قالماي، قېرىنداش مىللەتلەر ئاممىسىغىمۇ تونۇلۇپ، ئۇلارنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشى ۋە قەدىرلىشىگە ئېرىشكەن. 1962 - يىلى ئۇنىڭ بىرمۇنچە شېئىرلىرى خەنزۇچە تەرجىمە قىلىنىپ «شېئىرىيەت» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىپ، ئېلىمىزدىكى نەچچە يۈز مىليونلىغان كىتابخانلارغا تونۇشتۇرۇلغان. بۇ شېئىرلار ئۆز ۋاقتىدا مۇئاۋىن زۇڭلى چېن يى ئاقساقالنىڭمۇ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشكەن. بۇندىن باشقا يەنە بەزى شېئىرلىرى چەتئەللەردىمۇ نەشر قىلىنغان. 1956 - يىلى ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئىسرائىلىيە قاتارلىق ئۈچ دۆلەت مىسىرغا تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىغاندا، ئارمىيە داموللام جۇڭگو ھەج قىلىش ئۆمىكى تەركىبىدە قاھىرەدە ئېچىلغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشقا قارشى ئاممىۋى يىغىن ۋە نامايىشقا قاتناشقان ھەمدە يىغىن ئاخىرىدا «ئەلئەھرام» گېزىتى مۇخبىرىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن شۇ گېزىتكە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشقا قارشى يېزىلغان بىر شېئىرىنى بەرگەن. بۇ شېئىر شۇ گېزىتكە بېسىلىپ ئارمىيە ئىلى ئەرەب مۇشتىرىلىرىغا تونۇشتۇرۇلغان.

ئارمىيە دامولللام شېئىرلىرىنىڭ بىر قىسمـەتلىك ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭغا
باشتىن - ئاياغ ۋەتەنگە بولغان چەكسىز سۆيگۈ - مۇھەببەت، ۋەتەنپـەرۋەرلىك روھ سىڭ-
دۈرۈلگەن، ئۇنىڭ ئاساسلىق شېئىرلىرى مۇشۇ تېمىغا بېغىشلانغان بـولۇپ، ئۇنىڭدا
ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت يالقۇنى لاۋۇلداپ تۇرىدۇ. بىز ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئىجاد-
يەت ئىدىيىسى نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلىپ كـۆرىدىغـان بولساق، ئۇنىڭ ئىجادىيـەت
قارىشى، ئىجادىيەت ئىدىيىسى جەھەتتە بۇ مەسىلىگە تولىمۇ ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى،
ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسى ئۇنىڭ پۈتۈن ئىجادىيىتىدە ئاساسىي سالماقنى ئىگىلىگەنلى-
كىنى ھېس قىلىمىز.
شائىر ئۆزىنىڭ ھەربىر شېئىرىدا ئانا يۇرتىنىڭ تاغۇ - دەريالىرىنى، ھەربىر تال
گۈل - گىياھىنى، مۇنبەت تۇپرىقىنى، تېشىنى، مول مەدەنىي مىراسلىرىنى، قەدىمىي ياد-
كارلىقلىرىنى، تارىخىنى، مىللىتى ۋە ئەل - جامائەتنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى، ئىجادىي
ئەمگىكىنى، گۈزەل ئەخلاق - پەزىلىتىنى، ئۇلارنىڭ ھەرقايسى ساھەدە ياراتقان بـۈيۈك
نەتىجىلىرىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا قىزغىن ۋە يۈكسـەك مـاھـارەت بىلەن كۈيلىدى.
ئۇ 1944 - يىلى يازغان «ئوقۇغىلى كەتكەن ئىنىمغا» ناملىق شېئىرىدا:

چىمەنلىكتە بۇلبۇل ئەركىن سايرىشىپ كەتسۇن
ئانا ۋەتەن قۇچىقىدا يايرىشىپ كەتسۇن.

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق ئانا ۋەتەن قوينىدا ياشلارغا مائارىپنىڭ ئىشىكى دەسلەپكى
قەدەمدە ئېچىلغانلىقىنى كۈيلىدى.
شائىر 1946 - يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بۆشۈكى بولغان غۇلجىدا تۇر-
غان چاغلىرىدا يازغان «ئالدىدا» ناملىق شېئىرىدا ۋەتىنىمىزنىڭ تاغلىرىنىڭ تېشىنى
دۇنياغا تەڭ قىلالمايدىغانلىقىنى، ۋەتەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنىڭ تەن
بىلەن جاندەك، ئۈزۈلتاشتەك مۇستەھكەم ئىكەنلىكىنى ساپ مۇھەببەت بىلەن مۇنداق
كۈيلىدى:

دۇنياغا تەڭ ئەيلىمەيمەن تاغلىرىڭنىڭ تېشىنى،
سېنى دەپ تاشقا قوشارمەن دۈشمىنىڭنىڭ بېشىنى.
سەن ئىدىڭ دۇنيادا بىر ھۆسنى گۈزەل نازۇك بەدەن،
ئىككىمىزدە باغلىنىش گوياكى ئەردى جانۇ - تەن.
ئاھ... گۈزەل يار ئويىنىغان قەشقەر، كۇچا، ياركەنت، خوتەن،
نېمىلەر بولدى ئىكىن ئىپلاس ئاياغدا پاك ۋەتەن؟!

مەن ۋەتەنپەرۋەر دەپ ئېيتمىش ئوڭاي، بۇ ھەقتە يالقۇنلـۇق مىسرالارنى يېزىـش-
مۇ ئانچە تەس ئەمەس، ئەمما ئېغىر كۈنلەرنىڭ سىناق پەيتلىرىـدە ئەمەلىي ھەرىكىـ-
تى بىلەن بۇ سۆزنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ھەركىمنىـڭ قولىدىـن كېلىـۋەرمەيـدۇ.
مەرھۇم شائىر ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىـڭ قايغـۇ - ئەلەم-
لىرىگە شېرىك، شان - شەرىپىگە ئورتاق بولۇپ كەلـدى. سۆزىمىزنىـڭ دەلىلى سۈپىـ-
تىدە مەرھۇمنىڭ 1946 - يىلى دېكابىردا غۇلجىدا يازغان «ۋەتەن قۇربانلىرى» ناملىق
شېئىرىدىكى مۇنۇ مىسرالارنى كۆرۈپ باقايلى:

ۋەتەن ئۈچۈن، سىزلەر ئۈچۈن پىدا بۇ جان،
خورلۇق بىلەن ئۆتتى ئۆمۈرلەر يۈرەكلەر قان.
......
بىزگە كېرەك يېرىمىزنىڭ ئاۋاتلىقى،
بىزگە كېرەك خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى.
......
ۋەتەن بىلەن خەلقىمىزنىڭ شەرەپ ـ شانى،
ئارمان يوقتۇر ئۇشبۇ يولدا چىقسا جانى.

تاكى يۇرتتا ئازادلىق تاڭ ئاتمىغۇنچە،
دۈشمەن بېشىن تاشقا ئۇرۇپ چاقمىغۇنچە.

تۇرگەن يەڭنى چۈشۈرمەيدۇ ھېچبىر ئېلىم،
توختىماستىن نەپرەت يوللار قەلىمىم ـ تىلىم.

شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا مۇنداق ئۈلگىلىك مىسرالار ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ 1947 ـ يىلى مارتتا غۇلجىدا يېزىلغان «ۋەتەن مۇھەببىتى» ناملىق شېئىرىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھ بىلەن سۇغۇرۇلغان. شائىر بۇ شېئىرىدا ئۆز ئىرادىسىنى يۈكسەك تۇيغۇ ۋە ماھارەت بىلەن تەنتەنىلىك ھالدا مۇنداق جاكارلايدۇ:

سەندىن ئارتۇق سۆيگىنىم يوق بۈيۈك ۋەتەن،
ساڭا پىدا، ساڭا قۇربان جان بىلەن تەن.

شۇ مەقسەتنى ئورۇندايمەن دەپ نىم شېھىت
ئارمان يوقتۇر ئەگەر بولسام پۈتۈن شېھىت.

ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ چەكسىز غەمخورلۇقىغا ئېرىشكەن شائىر نىم شېھىت ئۆز ئىجادىيىتىنى يېڭىباشتىن يۈرەكلىتىپ ئېچىلدۇرۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. شۇنىڭ بىلەن كۈندىن ـ كۈنگە روناق تېپىپ گۈللەپ ياشناۋاتقان ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ يېڭى قىياپىتىنى يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تېخىمۇ يارقىن كۈيلىدى.

1956 ـ يىلى پىشقەدەم شائىر نىم شېھىت ھەجگە بېرىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. ئازادلىقتىن بۇرۇن بۇنداق پۇرسەت نىم شېھىتقا ئوخشاش ئىقتىسادىي ئەھۋالى ناچار، قولى ئۇزۇك كىشىلەرگە نېسىپ بولمايتتى. شائىر ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتىكى ھېسسىياتىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنىڭ تىپىك نامايەندىسى بولغان «سېغىندىم» ناملىق شېئىرىدا مۇنداق ئىپادىلەيدۇ.

ھەج سەپىرى چۈشكەش مېنىڭ دىلىمغا،
قاراپ بېقىپ مەيۇسلەندىم پۇلۇمغا،
كومپارتىيە كېپىل بولدى يولۇمغا،
بۇلۇت ئۈزرە ئۇچقىنىمدا سېغىندىم.

ئۇ، ھەج سەپىرىدە ئۆز ۋەتىنىگە بولغان چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتىنى مۇنداق ئىزھار قىلغان:

ئۆلسەم تېنىم قۇچىقىڭدىن جاي ئالسۇن،
پاك ۋەتىنىم، روھىم سەندە شادلانسۇن.
شۇنىڭ ئۈچۈن تېزرەك ساڭا يەتسەم دەپ،
تۆت كۆز بىلەن كېچە ـ كۈندۈز سېغىندىم.
بۇ كەمگىچە ئايرىلمىغاچ سېنىڭدىن،
لەززەتلىنىپ شېرىن شەربەتلىرىڭدىن،
يولغا چىققاچ قەدرىڭ ئۆتتى جېنىمدىن،
تۇپرىقىڭنى كۆزگە سۈرتەي سېغىندىم.

مانا بۇ شېئىرنى شائىرنىڭ ئۇلۇغ ۋە يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنىڭ يالقۇنلۇق نامايانىسى دېسە بولىدۇ.

ھەرقانداق بىر ئۇلۇغ ئىدىيە ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشمىسە، قۇرۇق چاقىرىقلا بولۇپ قالىدۇ. ھەرقانداق ئەمەلىيەت ئىنقىلابىي غايە، ئىنقىلابىي ئىدىيىنى ئۆزىگە يېتەكچى قىلمىسا، ئۇمۇ پۇچەك، نىشانى يوق ھەرىكەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ، بۇ ھەممىگە ئايان يەكۈن. مەرھۇم شائىر نىم شېھىت ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ۋەتىنىمىزنىڭ شەرەپلىك تارىخى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ كۈيلىدى. ۋەتىنىمىزنىڭ تاغ ـ دەريالىرىنى، مۇنبەت يەر، باغۇ ـ بوستانلىرىنى، ھەر خىل مەدەن ۋە بايلىقنى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكتىن ئىبارەت ئالىيجاناب روھى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئىپادىلىدى.

ھازىرغىچە بىزگە مەلۇم بولغان قەلەم ئىگىلىرىنىڭ بىرەرسىمۇ ۋەتەن ئۈچۈن تەپكەن ئوتلۇق يۈرىكىنى قەلەم بىلەن شائىر نىم شېھىتقا ئوخشاش «كۆكرىكىمنى يارسا گەر سوققان يۈرەك دەيدۇ ۋەتەن» دەپ ئىپادىلىيەلىگەن ئەمەس.

يىغىپ ئېيتقاندا، ۋەتەنپەرۋەرلىكتىن ئىبارەت بۇ بۈيۈك غايە شائىرنىڭ يۈرىكى ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدىغا سىڭگەن ئەمەلىيىتى بىلەن مۇستەھكەم بىرلەشكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەرھۇمنىڭ يۈرەك قېنى بىلەن يېزىلغان بارلىق ئەسەرلىرىدە ئۇ، خۇددى يىپەك يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن ساپ مەرۋايىتتەك جۇلالىنىپ تۇرىدۇ.

مەرھۇم شائىرىمىز، دراماتورگىمىز، ئىنقىلابىي جەڭچىمىز نىم شېھىتنىڭ ئالىي پەزىلىتىنى ئەسلەۋاتقان بۇ قۇتلۇق كۈنلەردە بىز ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزغا قوشقان تۆھپىلىرىنى ئادىللىق بىلەن ئۇلۇغلىماسلىق مۇبالىغە بولماس.

بىزنىڭ ھۆرمەتلىك ئانىلىرىمىز جەمئىيىتىمىزگە كۈنىگە نەچچە مىڭلاپ قەلەم ئىگىسى، جامائەت ئەربابى ۋە باتۇر ئەزىمەتلەرنى، كۆرەشچان ئوغۇل، قىزلارنى ھەم ئىجادكار، تۆھپىكارلارنى تۇغۇپ تەقدىم قىلىشى مۇمكىن، تارىخ تەكرارلانمىغاندەك، نىم شېھىتمۇ ئانىدىن قايتا تۇغۇلمايدۇ، بىزمۇ ئۇنى كۆرەلمەيمىز. مەرھۇم بىلەن ھايات ۋاقتىدا قىلىشقان سۆھبەتلىرىمىز بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى تىنىدۇرسىمۇ، ئۇنىڭ سېپىمىزدىكى بوش قالغان ئورنىنى تولدۇرالمايدۇ.

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر مۇلاھىزىلەر

شۆيىلك

خەلق تېخىمۇ كۆپ ياڭراق ساداغا ئىنتىزار

كۆزۈمنى يۇمساملا پولات-تۆمۈر بىلەن قوپۇرۇلغان شەھەر ياكى پاتقاق چاچراپ تۇرغان سەھرادا ئېگىزلىكنى تۇتۇپ خىيالغا چۆمگەن، ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ خۇداغا نالە قىلىشىۋاتقان، بىر بۇلۇڭدا شۈمشىيىپ مىشىلداۋاتقان توپ-توپ ئەرۋاھلارنى كۆرگەندەك بولىمەن... چوڭ-كىچىكلىكى، ئېغىر-يەڭگىللىكى، شەكىل-قىياپىتى ھەرخىل بۇ ئەرۋاھلار تەنھالىق ئاپتىپىغا بېشىنى قاقلاپ، ئوخشاش بىر ئاھاڭ بىلەن بىچارىلىق ۋە زەئىپلىكنى، ئادەمنى ئېزىدىغان ۋە روھىي دۇنيانى بوغۇدىغان جانسىز، ئۈمىدسىز ئاۋازنى بازارغا سېلىۋاتىدۇ. گەرچە شائىرلار ئۆز ئىقتىدارىغا تايىنىپ، شەھەرنىڭ شاۋقۇنلۇق چېكىسىگە «قاردەك ئاپئاق خىرامان كەپتەر»دىن بىر نەچچىنى سىزىپ، ئوڭغۇل-دوڭغۇل ۋە ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن ئېتىزلىقتا «ئالتۇندەك ساپسېرىق سامان» دىن بىر نەچچە تال تىكلەپ ياكى ئۇ يەرگە «ھاۋارەڭ شاللىق» بەرپا قىلىپ قويغىنى بىلەن بۇلارنىڭ ھەممىسى پەقەتلا ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالدايدىغان زەئىپ مەمەدانلىق ياكى چاكىنا پەردازدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇلارنىڭ مىسكىن، پەرىشان، زەئىپ نىدالىرى ھەممە يەرنى ئاللىقاچان چىتلاپ بولدى. شەھەر-يېزىلارنى، ھەتتا ئۆزلىرىنىمۇ بىر قەۋەت قورقۇنچلۇق كۈلرەڭ ئىس-تۈتەك بىلەن پۈركىۋەتتى.

بۇ جاھان راستىلا چەك-چېكىدىن بۆسۈلۈپ كېتىش دەرىجىسىگە يەتتىمۇ؟ شائىرلىرىمىز راستىلا مۇشۇنداق ئېغىر ئازاب-ئوقۇبەتكە دۇچار بولدىمۇ؟ بىز راستىنلا پەقەت بىر خىل ئىبارە، بىر خىل قېلىپ، بىر خىل سادا بىلەنلا ئۆز روھىمىزنى شەرھلەپ كەلدۇقمۇ؟ بىر تالاي شېئىرنى تەسلىكتە يالماپ يۇتۇۋېتىپ ئىچىم ئېچىشىپ ئولتۇرغىنىمدا، يۈرىكىمنىڭ قات-قېتىدىن ھېلىقىدەك تەئەججۈپ ئېتىلىپ چىقتى.

ئورتاق بىر ئازاب بىلەن پۈچۈلىنىش، قارىماققا، ھازىرقى دۇنيانىڭ بىر ئالاھىدىلىكىدەك تۇرىدۇ. لېكىن بۇ ئازاب ناھايىتى زور دەرىجىدە مەلۇم ئىلغار غايە بىلەن ھازىرقى دۇنيا ئارىلىقىدىكى سەكرەتمىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايمەن. بۇ

ئازاب كۆرۈنۈشتە قېيداش، مەسخىرە، ئۆزىنى كەم سۇندۇرۇشتەك غەلىتە شەكىلدە مەيدانغا چىقىۋاتقان بولسىمۇ، ماھىيەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ تىنىمسىز كۆۋەجەپ، كىشىلەرنىڭ قەلبىدە چىن ھاياتلىق دولقۇنلىرىنى قوزغاۋاتقان ھەم لاي، ھەم سۈزۈك يوشۇرۇن ئېقىم ئىكەنلىكى ھەقىقەت. شائىرلار ھازىرقى رېئال دۇنيانىڭ ئەڭ سەزگۈر ئەزاسى، ھە-ھۇ بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقانلار سېپىدىن سۈزۈلۈپ چىققان جاۋاھىر، دۇنيادىكى ئىلغار كۈچلەرنىڭ ئەڭ مەشھۇر تەركىبىي قىسمى، شائىرلار يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان چاكىنا ۋە تۇترۇقسىز ئازابنى غەلۋىردىن ئۆتكۈزىدىغان، ئۇنى ئادالايدىغان ۋە چوڭقۇرلۇققا يېتەكلەپ، يۈكسەكلىككە كۆتۈرىدىغان كىشىلەر. شۇڭا شېئىردىي مەنە يېقىندىكى ئازاب ئىنسانىيەتنىڭ كۆڭلىدە خۇسۇسىي غەرەزدىن، ئەرزىمەسلىكتىن ۋە لاۋزا ئادەتلەردىن ئادا-جۇدا بولغاندىن كېيىن بالقىپ چىققان نۇرانە، بىغۇبار، تىمرەن ۋە پايانسىز ئورتاق ئازاب، خالاس. ھەق گەپنى قىلساق، بىزنىڭ شائىرلىرىمىز شېئىر دەرۋازىسىدىن ئۆتكەندە ياكى ئۇنىڭغا يېقىنلاشقاندىلا، ئاندىن ئاشۇنداق ئازابقا مۇيەسسەر بولالايدۇ ياكى ئاشۇنداق ئازابنى ھېس قىلالايدۇ. مۇشۇ ئۈستۈنلۈكتە يېزىلغان شېئىرلار ئازابلىنىش بىلەن تولغان تەقدىردىمۇ كىشىلەرنى يۇقىرى پەللىگە باشلىيالايدۇ، دىماغنى ئېچىشتۇرغىدەك قويۇق يالقۇن ھىدىنى تارقىتالايدۇ، ئۆز قۇدرىتىنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ ۋە ئۆزىنى نامايان قىلالايدۇ. ئۇ بىزنىڭ بارلىق شېئىرلىرىمىزنى دەس تۇرغۇزالايدىغان ئومۇرتقا، تۈۋرۈك. ئېھتىمال مۇشۇنىڭ ئۆزى بىز ئىزدەپ ئاۋارە بولغان ۋە قايتا تىكلەشكە ئۇرۇنغان، ئەمەلىيەتتە بۇرۇنلا ماھىيەت خاراكتېرلىك مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن شېئىرىيەت روھى بولسا كېرەك. ھازىرقى دۇنيادا مەيلى «ئۆزىگە يارىغان» شېئىرلار بولسۇن، مەيلى «باشقىلارغا نەپ بېرىدىغان» شېئىرلار بولسۇن، ھەممىسىلا شېئىرىيەتتىكى يۇقىرىقى روھنى ئاختا قىلىپ تاشلىدى. مۇنداق شېئىرلارنىڭ ئۆزىمۇ زەئىپ، خۇنۇك، كۆرۈمسىز نەرسىلەر بولۇپ قالدى. بىزدىكى نۇرغۇن ئادەملەر قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ياشاپ ئۆتكەن شېئىرىيەت پېشىۋالىرىنىڭ دېڭىز-ئوكيانلىرىدا يۇيۇنۇۋېتىپ، ئۆزىنى غەپلەت بۆشۈكىدىن ئويغىتىدىغان، ئۆزىگە پۈتمەس-تۈگىمەس مەدەت بېغىشلايدىغان ھېسسىياتقا ياكى بولمىسا پۇت-قولىغا جان كىرگۈزىدىغان كۈچكە ئىگە بولۇپ كەلدى. بۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب شېئىرىيەت پېشىۋالىرىمىزنىڭ ئازاب-ئوقۇبەت دېگەنلەرگە قىزغىن مۇئامىلە قىلالىغانلىقى ھەمدە بۇ ئارقىلىق ھاياتىي كۈچكە تولۇپ تاشقان جەۋھەرلەرنى سۈزۈپ ئالالىغانلىقى ياكى ئۇنى تاۋلاپ چىقالىغانلىقىدا ئىدى، ئۇلارنىڭ شېئىرىي شىجائىتى شۇنچە شانلىق ئىدىكى، ئۇلار «ھەسرەت بىلەن چۇلغىنىپ قالغاندىمۇ قەيسەرلىكنى قولدىن بەرمىگەن»، «لىڭشىپ قالغاندىمۇ يۇلقۇنۇپ تىك تۇرغان» لاردىن بولغانىدى، مۇشۇ تۈپەيلى ھەر قايسى دەۋردە ياشاپ ئۆتكەن خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان ۋە ئۇلارنى تەسىرلەندۈرەلىگەنىدى. ئۇلارنىڭ شېئىرى ئازاب-ئوقۇبەتتىن كەلگەن بولسىمۇ، يەنە شۇ ئازابنىڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلىگەنىدى. ئازاب ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىغا توسالغۇ بولالىشى بۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە تۈترۈكلۈك رولىنى

ئويناپ، ئادەملەرنى ئېگىز چوققىلارغا قاراپ ماڭالايدىغان ياكى ياخشىلىققا ئۈندەيدىغان يېڭى ھاياتىي كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئۇچقۇر بىلەن تەمىنلىگەن ھەمدە مۇشۇلارنى تەرغىپ قىلغانىدى. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى ئازاب سۈيىگە چىلانغانسېرى تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ تەسىرلىك بولالىغانىدى. بۇنىڭ ئەلۋەتتە ھەيران قالىدىغان يېرى يوق، بىزچۇ؟ ئۆزىنى ھازىرقى زامان شائىرى، ھازىرقى زامان ئاۋانگارتلىرى ياكى يېڭى ئېقىم شېئىرلىرىنى يازىدىغانلار دەپ ئاتىغان نۇرغۇن شائىرلىرىمىزنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ بىز بۈگۈنكى شېئىرىيەتتە ئورۇن ئالغان شائىرلار تىپىنى ئوبيېكتىپ ھالدا تەكشۈرۈپ باقايلى ياكى تەسۋىرلەپ كۆرەيلى:

A. بۇ تىپقا ياتىدىغان شائىرلارنىڭ بىردىنبىر دەسمايىسى شۇكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ قىممەتسىز، چاكىنىلىقتا ئۇچىغا چىققان قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئازابلىرىغا كۆچىنىڭ بارىچە خېرىدار ئىزدىدى. نەتىجىدە شېئىرنىڭ ئىقتىدارىنى قىسىپ، ئۇنى مەلۇم ئازابنىڭ ئادەتتىكى دەسمايىسىگە ياكى مەلۇم بىر تۈرگە تەئەللۇق شۇ خىل ئازابنىڭ نوقۇل بايانىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ئۇلار ئۆزى ئىجاد قىلغان شېئىرلارنى ئۆزى ياراتمىدى، مۇنداق شېئىرلارنى باشقىلارمۇ پىسەنتكە ئالمىدى (كىتابخانىلارنىڭ ئازابى شائىرلارنىڭ ئازابىدىن ئاز بولمىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، بۇ شائىرلارغا ئېغىرراق يۈك كۆتۈرۈشكە داجالى قالمىغان ئاجىز يەلكىسىگە ئېتىمىقسىز ئازابىنىڭ كامىش پارچىلىرىنى ئارتىمەن دەپ نېمە كەپتۇ). تەبىئىكى، ئۇلار ئاخىرقى ھېسابتا خەلقنىڭ قەلبىدە ھېچقانداق ئۇزتاق سادا پەيدا قىلالمىدى.

A.B تىپىدىكى شائىرلار ئۆزىدىكى ئازابنى مىسرالارغا ھاپاش قىلىپ، ئۇنى ئىنتايىن شەپقەتسىزلىك بىلەن قولىنىڭ ئۇچىدىلا كىتابخانىلارغا تاڭغان بولسا، B تىپقا مەنسۇپ شائىرلار ئۆزىنىڭ ئازابىنى ئۆزىگە بىر تامچىمۇ ئېلىپ قالماي، ھەممىسىنى ھاراق بىلەن قىزلارغا بىراقلا ياتلىق قىلىۋەتتى. ئۇلار بۈگۈنكى كۈننى ئىنسان روھى ئالەمنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا ئەركىن ئازادە لاغايلاپ يۈرىيدىغان دەۋر، شېئىرلار تىنالمايۋاتقان، روھ تۇنجۇقۇۋاتقان، ئارزۇ - ئارمانلار پۈتۈنلەي تۈگىگەن دەۋر دەپ قارىدى، ئۆزلىرىنىڭ گۇمران بولۇۋاتقىنىنىمۇ باشقىلاردىن يۈكسەك ھەمدە ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە ئىش، دەپ بىلدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇلار جاھاننىڭ رەپتارىغا كىرىۋېلىپ ئوڭ - تەتۈر دەسسەپ، مەسئۇلىيەتتىن باش تارتقان ۋە ئۆز ۋىجدانىنى بىخودلاشتۇرغان ئەھۋالدا ئۆزىنى سەمرىتىشكە ۋە تاكاممۇللاشتۇرۇشقا ئۇرۇندى. ئۇلار ئاكاڭ قارىغاي بىرىنچى، دەيدىغان قىياپەت بىلەن، دۇنيا ھامان بىر كۈنى ھېچگەپتىن - ھېچگەپ يوقلا ئوموميۈزلۈك ئەركىنلىككە قەدەم قويىدۇ، ئىچ - ئىچىدىن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان سەنئەت دەۋرىگە كىرىدۇ، بىزمۇ شۇ چاغدا قايتا باش كۆتۈرىمىز، دەپ خام خىيال قىلدى. بۇنداق شائىرلاردا جۇڭگو زىيالىيلىرىدىكى تىنىم تاپماي ئىشلەيدىغان مەسئۇلىيەتچانلىق ۋە قايغۇرۇش ئېڭىدىن قىلچە ئەسەر بولمىدى. ئۇلار رېئال دۇنيانىڭ تەسىرىدە تارمار قىلىنىپ، سېپى ئۆزىدىن قورقۇنچاق، شەخسىيەتچى، ساختىپەز، چاكىنا ئادەملەر قاتارىغا ئۆتۈپ كەتتى. شېئىرىيەتنى

گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، شېئىرىيەت مۇنبىرىدىكى بۇنداق ئادەملەرنى ئالدى بىلەن تازىلىۋېتىش كېرەك.

C. بۇلار ئادەمنى قايىل قىلىدىغان، خېلى ئېغىر ـ بېسىق شائىرلار، ئۇلار ئادەم بولۇشنى شېئىر يېزىش بىلەن تەڭ باراۋەر مۇھىم ئىش دەپ ھېسابلىدى. ئۇلار ئالىيجاناب، لېكىن ئاقسۆڭەك ئەمەس، ئۇلار ئاددىي ـ ساددا، لېكىن چاكىنا ئەمەس؛ ئۇلار ئازابلانسىمۇ بىچارە ئەمەس، ئۇلار ئۆزى ئۈچۈن، ئىنسانىيەت ئۈچۈن يۈرەك قېنىنى، پۈتۈن ھاياتىنى، شىجائىتىنى، زېھنىي كۈچىنى تەقدىم قىلالىدى. ئۇلار بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتكە ئەڭ باي، ئۇلار ئازاب ـ ئوقۇبەت قاينىمىلىرىدا لەڭ ئۇرۇپ ئۆرلىيەلىدى. ئۇلار رەزىللىكنى تۇگىتىپ، ياخشىلىقنى جارى قىلدۇرالايدىغان ئۆتكۈر شەمشەرلىرىنى تەۋرىمەس تەپسە ئۈچلۇق تاشلاردا بىلىيەلىدى. ئۇلار ھاياتلىقىنىڭ مۇستەھكەم زېمىنىدا قان كېچىپ ئالغا باستى، ئۇلارنىڭ تاشقى بېسىلغان مۆھۈردەك ئۆزگىچە، ساغلام، قەيسەر خاراكتېرى مەڭگۈ ئۆلمەس ھايات نۇرىنى چاچالايدىغان ئىز قالدۇردى. ئۇلارنىڭ ئاۋازى تۆۋەن، لېكىن جاراڭلىق؛ ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى ئاددىي، لېكىن سالماق؛ ئۇلارنىڭ پۈتۈن گۈزەللىكى شېئىردىكى سەممىيلىك ۋە جەڭگىۋارلىقتا سىڭىپ كەتكەن، بۈگۈنكى شېئىرىيەت مۇنبىرىدە ئۇلارنىڭ سانى كۆپ ئەمەس، بىراق نېمىلا بولمىسۇن مەن ئۇلارنى كۆردۈم...

ئازابقا توغرا قاراش كېرەك، ئازابنى پاكلاش كېرەك، ئازابنى ناخشا قىلىپ توۋلاش كېرەك. بىز پەقەت ئىنسانىيەت بىلەن نەپەسداش، تەقدىرداش بولغان ھەقىقىي ۋە كىر قونمىغان ئازاب ئىچىدىنلا ھايات گۈلخانلىرىنىڭ تېخىمۇ ئۇلغىيىشىغا ياردەم بېرەلەيدىغان تېخىمۇ كۆپ ماتېرىياللارنى تاپالايمىز. شۇنداقلا پۈتۈن جىسمىمىزدىن يېپيېڭى جانلىق ھاياتىي كۈچ جۇش ئۇرىدۇ. شۇنداقلا ھەم ئازابقا، ھەم ئىقبالغا، ھەم كۈچ ـ قۇدرەتكە تولغان جاراڭلىق ئاۋازىمىز بىلەن ھەر قانداق ئېگىز ـ پەس ئىگراش ۋە ئىسەدەشلەرنى بېسىپ چۈشەلەيمىز. شەھەر ـ يېزىلىرىمىز دەل مانا مۇشۇنداق قىزغىن شېئىردىي قۇياش نۇرىغا موھتاج. تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە چارچاپ رەڭگى ئاقارغان سان ـ ساناقسىز ئاجىز روھ ھاياتىنىڭ تېخىمۇ كۆپ ياڭراق ساداسىغا ئىنتىزار. سۆيۈملۈك شائىر دوستلار، ئاراڭلاردىن مۇشۇ بىر نۇقتىنى تونۇغان ياكى ئۇنىڭدىن ئۆزگە سىگنال ئالغان كىشىلەر تېخىمۇ كۆپ چىقسا، بىزنىڭ شېئىرىيەت مۇنبىرىمىز، ئەلۋەتتە، باشقىچە گۈزەل، جانلىق بىر مەنزىرىنى شەكىللەندۈرگەن بولاتتى.

(«شېئىرىيەت گېزىتى» نىڭ 90 ـ يىلى 3 ـ سانىدىن)

ئىمىن ئەخمىدى تەرجىمىسى

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

«چاتلېي خانىمنىڭ ئاشىقى» روماننىڭ ئىجاد قىلىنىشىنىڭ ئالدى - كەينىدە

1926 - يىلى يازدا لاۋرېنس ئايالى فىرىدا بىلەن بىللە ئىتالىيىدىن ئەنگلىيىگە بىراقلا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئەنگلىيىگە كېلىپ ۋەتىنىنىڭ بىر مەيدان دۇنياۋى ئۇرۇش كرىزىسى ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە ئۇ، سانائەت جەمئىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئىنسانلارغا ئېلىپ كەلگەن بالايىئاپەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان رومانغا تۇتۇش قىلىدۇ. ئۇ روماندا ئەر - ئايال پېرسوناژلارنىڭ ئۆتكۈر كۆزىتىش ئىقتىدارى ۋە ھاياتقا بولغان مۇھەببىتىگە ئاساسەن ئۆزىنىڭ «نوھ كېمىسى»نى ياساپ توپان بالاسىدىن ئامان قالغانلىقىنى تەسۋىرلەيدۇ. مانا بۇ كېيىنكى چاغلاردا مەشھۇر بولۇپ كەتكەن، ھازىرغىچە ھاياتىي كۈچىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان «چاتلېي خانىمنىڭ ئاشىقى» ناملىق روماندۇر. بۇ روماننىڭ دەسلەپكى خېمىرتۇرۇچى لاۋرېنسنىڭ ئەنگلىيىگە قايتىپ كېلىشتىن بۇرۇنقى بىر قېتىملىق زىيارىتىدىن كەلگەنىدى.

ئاشۇ يىلى 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا لاۋرېنس فىلورېنساغا يېقىن جايدىكى ئوتتۇرا ئەسىرگە تەئەللۇق قەدىمىي قەلئەگە بېرىپ قەلئەنىڭ خوجايىنى سېر گىئورگىنى زىيارەت قىلىدۇ.

سېر گىئورگى ئاسار - ئەتىقە يىغقۇچى بولۇپ، ئەنگلىيە ھەققىدە، بولۇپمۇ دېربوي تارىخى ھەققىدە مول بىلىمگە ئىگە ئىدى. سۆھبەت جەريانىدا سېر گىئورگى لاۋرېنسقا ئۆزىنىڭ ئوغلى ئوسبوتنىڭ ئاكلېت جەمەتى بىلەن 18 - ئەسىردىكى قەدىمىي ساتون سكادېر قوزۇسىنى تالاشقىنىدا پېشكەللىككە يولۇققانلىقى ۋە ئاكلېت جەمەتىنىڭ سانائەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ئاقسۆڭەك جەمەتى ئىكەنلىكى، ئۇلار بۇ قورۇ - جايىنى 100 يىلدىن ئوشۇق ئىگىلەپ تۇرغانلىقى قاتارلىق بىر قاتار ۋەقەلەرنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

بۇ كەچۈرمىشلەر لاۋرېنسقا قاتتىق تەسىر قىلىدۇ. ئۇ ئەنگلىيىگە قايتىپ كېلىپلا ئالدى بىلەن ئوسبوتنى زىيارەت قىلىشقا بارىدۇ. لېكىن ئوسبوت ئىتالىيىگە كېتىپ

قالغانلىقتىن ئۇنىڭ ئۇمىدى يوققا چىقىدۇ. لاۋرېنس بۇنىڭلىق بىلەن توختاپ قالماي بۇ قەدىمىي قورۇ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىتنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىق قىلىدۇ. «چاتلېي خانىمىنىڭ ئاشقى» دىكى راگبى قورۇقى ئاشۇ قورۇنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغانىدى. لاۋرېنس ئوسبوت بىلەن تۇنجى قېتىم ياندۇرقى يىلى ماي ئېيىدا كۆرۈشتى. ئۇ چاغدا رومانىنىڭ دەسلەپكى ئىككى كۇپىيىسى ئاماملانغانىدى.

لاۋرېنس 3 ـ كۇپىيىگە كەلگەندە ئوسبوتنىڭ نۇرغۇن ئالاھىدىلىكلىرىنى رومانىدىكى باش قەھرىمان كىرىنفى ئۈستىگە جۈغلايدۇ. ئەمما كىرىنفى ھەرگىزمۇ ئوسبوتنىڭ ئۆزى ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، لاۋرېنسنىڭ رومانىنى ئىجاد قىلىش ئىلھامى ئوسبوتتىن ئەمەس، ئەكسىچە، ئاكلىپت جەمەتىدىن كەلگەنىدى. لاۋرېنس رومانىنىڭ تەقدىرى ھەققىدە كۆپ باش قاتۇرىدۇ. ئۇنىڭ بۇ باش قاتۇرۇشى ئارتۇقچە ئەمەس ئىدى. دېگەندەك رومان پۈتۈپ ئۇنى نەشر قىلماقچى بولغاندا ئۇ نۇرغۇن ئاۋارىچىلىققا يولۇقتى. لاۋرېنس رومان ئورىگىنالىنى ئىتالىيە نەشرىيات سودىگىرى پىنو ئورىئولىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋېدى، ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا ئۇنىڭدىن رومانىنى قايتىدىن ئۆزگەرتىپ يازمىسا بولمايدىكەن، دېگەن جاۋاب كەلدى.

1928 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى لاۋرېنس رومانىنىڭ ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىنكى ئورىگىنالىنى ئادەتتە ئەسەرلىرىنى ماشىنكىدا ئۇرۇپ كۆپەيتىپ بېرىدىغان فىل مورسۇن خانىمغا تاپشۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەي مورسۇن خانىمدىن خەت تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ خېتىدە رومانىنىڭ ئۇنى بىزار قىلىپ قويغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن شەھۋەتخورلۇق چىقىپ تۇرغانلىقىنى يازغانىدى. لاۋرېنس ئۆز قارىشىدا چىڭ تۇرىدۇ. ئۇ فىل مورسۇن خانىمغا خەت يېزىپ: «...گەرچە سىز پەرىشتە ۋە كۆپ سانلىق ئادەملەر تەرەپتە تۇرغان تەقدىردىمۇ مېنىڭ رومانىم ھەقىقىي ئەخلاق ۋە دىنىي مەيداندا تۇرىدۇ دەپ قارايمەن...» دەيدۇ. لېكىن ئۇ قانچە چۈشەندۈرگەن بىلەن مورسۇن خانىم ئۇنىڭ رومانىنى كۆپەيتىپ بېرىشنى رەت قىلىدۇ. ئاخىرى يەنىلا لاۋرېنسنىڭ دوستلىرى بۇ ئىشقا ياردەم قولىنى سۇنىدۇ.

لاۋرېنس ئېغىر ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقتىن دوختۇر ئۇنىڭغا تاغ ھاۋاسىنىڭ سالامەتلىككە پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. 1 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن شۋېتسارىيىنىڭ بىر تاغلىق رايونىغا بارىدۇ. ئۇ بۇ يەردە ۋاقتىنى بوش ئۆتكۈزمەي رومانىنىڭ تۈزىتىلگەن نۇسخىسىنى نەشىر قىلدۇرماقچى بولىدۇ ۋە ئۇنى زور كۈچ بىلەن يەنە ئۆزگەرتىشكە كىرىشىدۇ. ئۇ رومانىدىكى، كىشىلەردە ماللىقىقا قوبۇل قىلالمايدىغان بەزى سۆز ـ ئىبارىلەرنى سەل ـ پەل سىلىقلىدى. ئۇ: «رەڭگارەڭ سۆزلۈكلەر كۆزلىرىمنى خۇددى رەڭ قارىغۇسى بولۇپ قالغاندەك ئىمىر ـ چىمىر قىلىۋەتتى. قايسى سۆزنى ئىشلىتىش، قايسىنى ئىشلەتمەسلىكنى زادىلا بىلەلمەي قالدىم» دەيدۇ. لاۋرېنس رومانىنى ئۆزگەرتىپ چىقىش ئۈچۈن نۇرغۇن زېھنىي كۈچىنى سەرپ قىلدى. ئەمما ئۇنىڭ دوستى،

نەشرىيات سودىگەرى سېلىك ئۆزگەرتىلگەن بۇ نۇسخىنى نەشر قىلىشتىن يەنىلا باش تارتتى.

لاۋرېنس 3-ئاينىڭ باشلىرىدا مىلاندا ئاغلىق يېزىسىغا قايتىپ كېلىپ، دوستلىرى ماشىنكىدا ئۇرۇپ كۆپەيتىپ بەرگەن نۇسخىنى نەشرىيات سودىگەرى پىنوئورىئولىغا تاپشۇردى. ئۇ: «بۇ مەن ئۈچۈن ئەڭ ئۇلۇغ دەقىقە ئىدى» دەپ يازىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئىككى ئاي ئىچىدە ئۇ رومانىنى نەشر قىلىش ئىشى بىلەن پايىپېتەك بولۇپ يۈردى. ئۆزى بىرىپ قەغەز سېتىۋالدى، كوررېكتورلۇق قىلدى ھەمدە مۇقاۋىسىنىمۇ ئۆزى لايىھىلىدى. مۇقاۋىسىغا بىر سۇمۇرغىنىڭ ئوت يالقۇنى ئىچىدە كۆيۈۋاتقانلىقىنى سىزدى.

1928-يىلى 6-ئايدا لاۋرېنس رومانىنىڭ سىگنال نۇسخىسىنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھاردۇقى چىققاندەك بولدى. بۇ ئۇنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى. كىتاب 1000 تىراژدا بېسىلىدۇ. لېكىن توخۇ يۈرەك كىتاب سودىگەرلىرى زاكاز تالونىنى بىكار قىلىۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بەزى دوستلىرى بۇ رومانىنى تازا ياقتۇرۇپ كەتمىسىمۇ كىتابىنى سېتىش ئۈچۈن خېلى يول ماڭىدۇ. لاۋرېنسمۇ بۇ رومانى ئارقىلىق بىر قىسىم يالغان دوستلىرىنى تونۇۋالىدۇ. چۈنكى ئۇلار بۇ روماندىن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلغانىدى.

10-ئايدا لاۋرېنس كۆنگە قاقىلىش ئۈچۈن بىر دوستىنىڭ تەكلىپى بىلەن فرانسىيىنىڭ كروگان ئارىلىغا باردۇ. بۇ يەردە ئۇ زۇكامداپ قالغانلىقتىن ئارالدىكى قەدىمىي قەلئەنىڭ ھۇجرىسىدىن سىرتقا چىقماي ئارام ئالىدۇ.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن «چاتلېي خانىمنىڭ ئاشىقى» رومانىنىڭ ئەنگلىيىدىكى قىسمىتى توغرىسىدىكى خەۋەر ئارالغا يېتىپ كېلىدۇ. «يوھاننو» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «ئاتاقلىق پروزىچىنىڭ شەھۋانىي رومانى — جىنايەتنىڭ نامايەندىسى» ماۋزۇلۇق ماقالىدە: «بۇ روماننى دۆلىتىمىزنىڭ ئەدەبىياتىنى بۇلغىغان (داغ تەگكۈزگەن) ئەڭ يىرگىنچلىك ئەسەر. شەھۋانىيلىقنى تەرغىپ قىلىدىغان فرانسىيە ئەدەبىياتىمۇ بۇ ھاياسىزلىقلارغا تەڭ كېلەلمەيدۇ» دېيىلگەنىدى. ماقالە ئاپتورى لاۋرېنسنىڭ ئۆزىنىمۇ «بومبا ساقاللىق ئەسەبىي شەھۋەتخور ... شەھۋەتخور تالانت ئىگىسى ... بۇ ھېيلىگەر، ئالدامچىنى ساراڭلار دوختۇرخانىسىغا ئەكىرىپ قويۇش كېرەك» دەپ ھاقارەتلىگەنىدى. لېكىن لاۋرېنسقا يامان نىيەت بىلەن تۆھمەت قىلغان بۇ ژۇرنالنىڭ مۇھەررىرى كېيىن بىرنەچچە قېتىملىق ئالدامچىلىق جىنايىتى بىلەن شىكايەت قىلىنىدى. ئۇ لاۋرېنسقا ھۇجۇم قىلىپ ھېچقانداق پايدىغا ئېرىشەلمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي لاۋرېنس ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھۆكۈمەتنىڭ تۇشىمۇ تۇشتىن بەرگەن زەربىسىگە ئۇچرىدى.

1929-يىلى 1-ئايدا ئەنگلىيە ساقچىلىرى رومانىنىڭ ئەنگلىيىگە كىرگەنلىرىنى مۇسادىرە قىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭغا ئۇنىڭ «رەڭگارەڭ بىنەپشە» ناملىق شېئىرلار توپلىمىمۇ چېتىلدى. بۇ توپلام تېخى باسمىغا بېرىلمەي تۇرۇپلا تەقىپ قىلىندى.

لاۋرېنس دوستلىرىدىن تۆۋەن پالاتاغا شىكايەت ئەرزى سۇنۇشنى ئۆتۈندى.

ئەمما تۆۋەن پالاتا بۇ ئەسەردە شەرمى-
ھاياغا مۇخالىپ مەزمۇنلار بار، دەپ قاراپ
دېلو تۇرغۇزۇپ تەكشۈرۈشتە چىڭ تۇرۇ-
ۋالدى. ئۇنىڭغا ئۇلاپلا 7 - ئايدا لاۋرې-
نسىنىڭ رەسىم كۆرگەزمىسى لوندۇندىكى
بىر خۇسۇسىي گۈزەل سەنئەت سارىيىدا
ساقچىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى. ئۇنىڭ
«بوككاچچىئونىڭ ھېكايىسى»، «تېرىقچى»
قاتارلىق 13 پارچە ۋەكىللىك خاراكتېر-
گە ئىگە ئەسىرى مۇسادىرە قىلىندى.
گۈزەل سەنئەت سارىيىنىڭ ئىگىسى باشقا
مەشھۇر يازغۇچى، سەنئەتكارلار بىلەن
سوتقا شىكايەت ئەرزى سۇنۇشقا مەجبۇر
بولدى. بۇ ئىش چەتئەلدە تۇرۇۋاتقان
لاۋرېنسنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ ئۇنى قاتتىق
بەزەپلەندۇردى. سەنئەت سارىيىنىڭ
ئىگىسى سوت مەھكىمىسى بىلەن كېلىشىم
تۈزۈشكە مەجبۇر بولدى. رەسىملەر ئەن-
گلىيىدە قايتا كۆرگەزمە قىلماسلىق شەرتى
بىلەن ئىگىسىگە قايتۇرۇلدى. گۈزەل سەن-
ئەت سارىيىنىڭ ئىگىسى بۇ ئىشقا خېلى
بەدەل تۆلىدى.

«چاتلىي خانىمنىڭ ئاشىقى» رومانى
ۋە رەسىملەرنىڭ ئوڭۇشسىز تەقدىرى ياز-
غۇچىغا قورقۇنچاق ھەم نادان ئەلدە
ھەقىقىي ۋە كەسكىن سەنئەت ئەسەرلىرى
ئۈچۈن ئەقلىي كۈچىنى خورىتىشنىڭ
بىمەنە ئىش ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر تونۇت-
تى. لېكىن بۇ ئەسەرلەر دۇچ كەلگەن
پالاكەتلەر سەۋەبىدىن لاۋرېنس «يازدا
ئازاد بولغان خرىستوس»، «شەھۋانىيلىق
ۋە ئۇياتسىزلىق» ۋە «‹چاتلىي خانىمنىڭ
ئاشىقى› نىڭ تەكلىپى» قاتارلىق ئۈچ
پارچە مەشھۇر ماقالىنى يېزىپ چىقتى.

(«مەدەنىيەت تەرجىمىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق 3 - سانىدىن)

دىلمۇرات تەرجىمىسى

مەسئۇل مۇھەررىر كامىل تۇرسۇن

ئەدەبىيات سېپىمىزگە ئىقتىدار-
لىق، ئۈمىدلىك نۇرغۇن ياش ئاپ-
تورلار قوشۇلۇپ، قوشۇنىمىز بار-
غانسېرى كېڭەيمەكتە.

كورلىدىكى بىر قىسىم ياش ئاپتورلار.

نېفتلىكتىكى ئايال ئاپتورلار.

مۇكاپاتقا ئېرىشكەن بىر
قىسىم ياش- ئۆسمۈر ئاپتورلار.

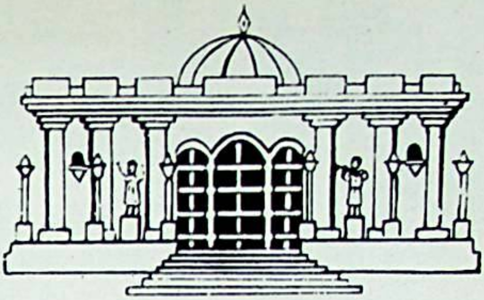

《塔里木》文学月刊（维吾尔文）

TARIMAMONTHLY LITERATURE jOURNAL

IN UIGHUR LANGUAGE

تارىم

编　　辑：《塔里木》编辑部
出　　版：新疆人民出版社
印　　刷：新疆新华印刷厂
发　　行：乌鲁木齐市邮局
订阅、零售：各 地 邮 局 所

1992 ـ يىل 2 ـ سان (372 ـ سان) ، 42 ـ يىل نەشرى .
تۈزگۈچى « تارىم » ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى .
ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 ـ قورۇ ، تېلېفون نومۇرى : 416214 .
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ، شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى .
ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ . مەملىكەت بويىچە ھەممە
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ .

国际统一刊号：ISSN 1002－9044　ISSN 1002 ـ 9044　خەلقئارالىق بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى :

国内统一刊号：CN 65－1010／I　CN 65 ـ 1010 / I　مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى :

邮发代号：58－66 定 价：1.70 元　پوچتا ۋاكالەت نومۇرى : 66 ـ 58 ، باسما تاۋاق : 10 ، باھاسى : 1.70 يۈەن

邮政编码：830000　پوچتا نومۇرى :